

TOPLUMSAL CİNSİYET

EDİTÖR
Prof. Dr. Mustafa TALAS

YAZARLAR

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU
Doç. Dr. Yaşar KAYA
Doç. Dr. İlkay ŞAHİN
Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ
Doç. Dr. Halis Adnan ARSLANTAŞ
Doç. Dr. Huriye TEKİN ÖNÜR
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül YETKİN TEKİN
Dr. Öğr. Üyesi A. Muhsin YILMAZÇOBAN
Dr. Öğr. Üyesi Hıdır ÖNÜR
Arzu BOZDAĞ TULUM
Habibe ÖRNEKOĞLU
Kübra ÇETİN

İKSAD
Publishing House

TOPLUMSAL CİNSİYET

EDİTÖR

Prof. Dr. Mustafa TALAS

YAZARLAR

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Doç. Dr. Yaşar KAYA

Doç. Dr. İlkay ŞAHİN

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Doç. Dr. Halis Adnan ARSLANTAŞ

Doç. Dr. Huriye TEKİN ÖNÜR

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül YETKİN TEKİN

Dr. Öğr. Üyesi A. Muhsin YILMAZÇOBAN

Dr. Öğr. Üyesi Hıdır ÖNÜR

Arzu BOZDAĞ TULUM

Habibe ÖRNEKOĞLU

Kübra ÇETİN

Copyright © 2020 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2020©

ISBN: 978-625-7139-80-9
Cover Design: İbrahim KAYA
October / 2020
Ankara / Turkey
Size = 16 x 24 cm

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN

ÖNSÖZ

Prof. Dr. Mustafa TALAS.....1

BÖLÜM 1

KAVRAMSAL OLARAK TOPLUMSAL CİNSİYETE KISA BİR BAKIŞ

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Kübra ÇETİN.....3

BÖLÜM 2

CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET KURAMLARI

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ.....27

BÖLÜM 3

EPİSTEMOLOJİK İNANÇ BAĞLAMINDA KADIN BEDENİ

Doç. Dr. Halis Adnan ARSLANTAŞ.....93

BÖLÜM 4

“ANA HAK’TIR, SEN BU SIRRA ERDİN Mİ?”: KADIN VE LİMİNAL BİR DENEYİM OLARAK GÖÇ

Doç. Dr. İlkay ŞAHİN.....137

BÖLÜM 5

KÜLTÜR VE BEDEN: BİR YAPILANDIRMA ÖRNEĞİ OLARAK KADIN BEDENİ

Doç. Dr. Halis Adnan ARSLANTAŞ.....173

BÖLÜM 6

TOPLUMSAL CİNSİYET ve EĞİTİM

Dr. Öğr. Üyesi Hıdır ÖNÜR.....229

BÖLÜM 7

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül YETKİN TEKİN
Uzman Habibe ÖRNEKOĞLU.....255

BÖLÜM 8

TOPLUMSAL CİNSİYET ve ÇALIŞMA

Doç. Dr. Huriye TEKİN ÖNÜR.....275

BÖLÜM 9

TOPLUMSAL CİNSİYET - ŞİDDET İLİŞKİSİ (MALATYA LİSE VE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ)

Doç. Dr. Yaşar KAYA
Arzu BOZDAĞ TULUM.....299

BÖLÜM 10

TOPLUMSAL CİNSİYET ANLAYIŞININ TÜRK TOPLUM YAPISININ DEĞİŞMESİYLE BİRLİKTE SOSYOLOJİK DEĞERLENDİRMESİ

Dr. Öğr. Üyesi A. Muhsin YILMAZÇOBAN.....341

ÖNSÖZ

Toplumsal yaşamın vazgeçilmez kimliksel özelliklerinden birini temsil eden kadın konusunun çok önemli olduğu söylenebilir. Çünkü, sosyal yaşamda erkek cinsiyetiyle birlikte işbölümü esaslarına göre eşitlikçi bir sosyal sisteme sahip olunmasının temel göstergesi kadınların sosyal yaşamda nerede olabildiklerine bağlıdır. Yani sizin kadınıza verdiğiniz önemle bağlantılı olarak demokratik ve sosyal vasıflı bir devlet ve topluma sahip olabileceğiniz açıktır.

Kadın konuları üzerine araştırma alanına sosyal bilimler literatüründe toplumsal cinsiyet denmektedir. İşte bu tür araştırmaların ve analizlerin ele alındığı bir çalışma olarak görülmesi gereken bu eserde, birbirine bağlı farklı disiplinlerdeki çalışmalara yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde Çapçioğlu ve Çetin toplumsal cinsiyetin kavramsal analizini yapmıştır. Özellikle bu kavramın literatürdeki yerinin tayini açısından önemli bir çalışmaya bu araştırmayla imza atılmıştır.

İkinci bölümde Kocadaş kavramlardan sonra hazırlanması elzem olan kuramlar meselesini ele almıştır. Kuramlar bilimsel sahanın penceresi niteliğindedir. Özenli çalışmaların mimarı olan Kocadaş toplumsal cinsiyet kuramlarını bu bölümde analiz etmiştir.

Kadın bedeninin reklam aracı olarak bir meta şeklinde kullanılıyor olması dünyanın önemli problemlerindedir. Kadın bedeninin bilgi felsefesi bağlamında ele alınmasını üçüncü bölümdeki araştırma makalesinde Arslantaş yapmıştır.

Modernlik ile birlikte kadın-erkek eşitliğinin romantize edilmesi buna karşılık ezilmişliğin geleneksellikle ilişkilendirilmesi toplumsal rollerin ifa edilmesini engeleyici ideolojiyi ortaya çıkarmıştır. Bu durumu felsefi açıdan doğru

noktaya koyma ihtiyacını hissetmiş olan Şahin dördüncü bölümdeki çalışmasıyla bu açığı tamamlamaya çalışmıştır.

Arslantaş, kadın bedenine bakışın kültürel temellerini beşinci bölüm olarak ele almıştır.

Toplumsal cinsiyet hususlarına bakışı etkileyen temel toplumsal etmenlerden biri de eğitimidir. Önür toplumsal cinsiyet ile eğitim ilişkisini altıncı bölümde analiz ederken, yedinci bölümde Yetkin Tekin ve Örnekoğlu okul öncesi eğitim konusunu toplumsal cinsiyet açısından ele almıştır.

Toplumsal cinsiyet rollerinin sergilenişinin en temel göstergelerine tanık olunan yaşam alanı çalışma hayatıdır. Çalışma hayatının toplumsal cinsiyet açısından analizini sekizinci bölümde Tekin Önür yapmıştır.

Kaya ve Bozdağ Tulum, toplumsal cinsiyet ile şiddet arasındaki ilişkiyi lise ve üniversite öğrencileri örneğinde analizini dokuzuncu bölümdeki çalışmalarında ele almışlardır. Şiddetin toplumda önemli sıkıntılara yol açtığı günümüzde böyle bir çalışma anlamlı olmuştur.

Yılmazçoban, Onuncu ve son bölümde batının toplumsal cinsiyetçilik ve feminizmi, kuram ve ideolojik yapılanmalar bakımından eleştirmiş ve doğu İslam'ı ve Türk toplumuna uygun, toplumsal değişme ve toplumsal yapı değerlendirmesinde bulunmuştur.

Bölüm yazarı olan hocalarımıza, İKSAD Başkanı Mustafa Latif Emek, İKSAD Başkanışmanı Sefa Salih Bildirici ve İKSAD Yayınevi editörü İbrahim Kaya'ya bu güzide eser için teşekkür ederim. İlim camiasına da eserin değerli katkıları sunmasını temenni ediyorum.

13.10.2020

Niğde

Prof. Dr. Mustafa TALAS

BÖLÜM 1

KAVRAMSAL OLARAK TOPLUMSAL CİNSİYETE KISA BİR BAKIŞ

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU¹

Kübra ÇETİN²

¹ Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi ABD, Ankara, Türkiye.
ihsancapcioglu@yahoo.com, OrcID 0000-0003-4796-5232

² Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi ABD, yüksek lisans
öğrencisi, Ankara, Türkiye. okcukubra1@gmail.com

GİRİŞ

Temel olarak bireylerin doğuştan getirdikleri biyolojik, fizyolojik, anatomik farklılıkları ifade eden cinsiyet kavramı farklı bağlamlarda farklı anlamlar alabilmekte ve toplumsal bir algıya dönüşebilmektedir. Cinsiyet kavramı kendi içinde biyolojik cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrım toplumsal cinsiyet çalışmalarının hemen hepsinde karşımıza çıkmaktadır ve bu ayrımı bilmek toplumsal cinsiyet çalışmalarını anlayabilmek için önemlidir.

Biyolojik cinsiyet, bireylerin doğuştan getirdikleri biyolojik, fizyolojik, anatomik farklılıkları ifade ederken toplumsal cinsiyet bir toplumda cinsiyetlere yüklenen anlam ve rolleri ifade etmektedir (Akkaş, 2019: 99). Tarih boyunca kadın ve erkekler sadece biyolojik olarak değil, çok daha derin toplumsal farklılıklarla da birbirinden ayrılmış ve bu durum cinsiyetler arası eşitsizliği meydana getirmiştir (Karakaya, 2018: 40). Bu toplumsal ayrımlar nedeniyle bireylerin kaynaklara erişimi de düzensizlik ve eşitsizlik göstermektedir.

Cinsiyet, bireylerin doğuştan getirdikleri farklılıkları ifade eden kavramlardan biridir. Ancak bu farklılık cinsiyetler arası eşitsizliğin ve bir cinsiyetin diğeri üzerinde egemenlik kurmasının nedeni olmamalıdır. Kadın ve erkeği birbirinin düşmanı olarak görmek ve cinsiyetler arası egemenlik yarışı insan ilişkileri için çok sağlıklı bir yaklaşım değildir. Her iki cinsiyet birbirinin zıttı değil tamamlayıcısı olmalıdır. Ancak mevcut durum bu idealden uzakta ve erkek egemen

cinsiyet düzenini dayatmaktadır. Erkek egemen cinsiyet düzeni karşısında 60'lı ve 70'li yıllardan itibaren feminist çalışmalar yapılmaya başlanmış, mevcut düzenin değişmesi gerektiği dile getirilmiştir.

Kadın çalışmaları ve feminizm faaliyetlerindeki artış sonucu bir yandan erkeklik çalışmaları (masculinity studies) da başlamış (Kızıllan, 2014), bu alana ilgi son zamanlarda yoğunlaşmıştır. Bunun sonucunda erkeklik algısında değişimler meydana gelmiş, kadın çalışmalarında olduğu gibi dünya üzerinde tek tip bir erkeklik değil çok farklı erkekliklerin olduğu (Özbay, 2013), her erkeğin hegemonik erkekliği temsil etmediği, erkeklerin de mevcut hiyerarşik düzenden zarar görebildiği (Kızıllan, 2014) ve erkeklerin değişen düzen karşısında kendilerini değiştirmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Toplumsal cinsiyetin kadın-erkek ilişkilerini inceleyen, kadınlık ve erkeklik üzerine çalışma yapan kısmının yanı sıra hemcins ilişkileri ele alan ve diğer cinsel yönelimleri inceleyen bir boyutu da bulunmaktadır. Son zamanlarda erkeklik çalışmalarının haricinde diğer cinsel yönelimlerin de gündeme getirildiğini ve bu konu üzerinde akademik çalışmaların yapıldığını, toplumsal cinsiyet bağlamında bu konunun tartışıldığını görmemiz mümkündür.

Toplumsal cinsiyet konusunda genel bir çerçeve çizmeyi hedefleyen bu yazıda öncelikle kavramsal bir çerçeve çizilip konuyla ilgili kavramlara açıklık getirilecektir. Toplumsal cinsiyetin tarihi seyrine kısaca değinilecek, toplumsal cinsiyet oluşumuna etki eden faktörler

ele alınacaktır. Son olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortaya çıktığı alanlar ve Türkiye’de konuyla ilgili yapılan bazı araştırmalara değinilecek ve sonuç kısmıyla yazı bitirilecektir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Cinsiyet kavramı, tıp, biyoloji, sosyoloji, psikoloji, din, felsefe vb. pek çok bilim alanının çalışma konusu olmuştur (Ünal, Tarhan ve Çürükvelioğlu Köksal, 2017: 228). İnsanlar için cinsiyet en temel vasıf ve özelliklerden biridir. Toplum, cinsiyet açısından bakıldığında kadın ve erkeklerden oluşmaktadır. Bu ayırım normal süreçte oldukça basit bir ayırım olup herhangi bir üstünlük, hegemonik bir anlam ifade etmemektedir (Ünal, Tarhan ve Çürükvelioğlu Köksal, 2017: 228). Cinsiyet, toplum içinde bireyleri sınıflandırmada kullanılan bir kavramdır. Bu yönüyle biyolojik bir anlam taşır. Ancak bu sınıflandırmaya kültürel, ekonomik, siyasi anlamlar yüklenmeye başlandığında süreç toplumsal cinsiyete evrilmektedir (Akkaş, 2019). Bireylerin doğuştan getirdikleri fizyolojik, biyolojik, anatomik farklılıkları biyolojik cinsiyeti; cinsiyetlere toplum tarafından yüklenen anlamlar, toplumun cinsiyetlerden farklı beklentileri ise toplumsal cinsiyeti oluşturmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında her toplumun kadın ve erkek rollerinden beklentisi farklılık göstermektedir. Hatta aynı toplumda zaman içinde veya aynı toplumun farklı kesimlerinde toplumsal cinsiyet algısı değişebilmektedir (Altıparmak, 2018: 183). Bu nedenle toplumsal cinsiyet aslında sürekli bir değişim içindedir.

Sosyal normlar, bireylerin hangi durumda nasıl tepki vereceğini belirleyen normlardır (Cüceloğlu, 2014: 546). Toplumsal roller, toplumun bireylerden statüsüne uygun olarak beklediği davranış kalıplarıdır. Toplumsal bir rolün oluşmasında pek çok etken vardır. Cinsiyet ise toplumsal rollerin oluşumunda önemli ve temel etkenlerden biridir. Toplumsal cinsiyet rolleri başlangıçta toplumun ve bireylerin düzene girmesi ve sınıflandırılmasına yardımcı olmuştur (Akkaş, 2019: 103). Aslında toplumsal cinsiyetin oluşumunda hem genetik hem de toplumsal faktörler etkili olup cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarını kesin bir şekilde birbirinden ayırmak mümkün değildir (Vargel Pehlivan, 2017: 498).

Tarihi süreçte cinsiyet düzeni erkek cinsiyetinin lehine gelişmiştir. Toplumsal cinsiyette kadın ve erkeğin rolleri birbirinden farklıdır (Akkaş, 2019: 99). Beauvoir “kadın doğulmaz kadın olunur” cümlesinde kadına yüklenen toplumsal anlamları dile getirmeye çalışmıştır. Aynı durum erkekler ve erkekliğe yüklenen anlamlar için de geçerlidir. Toplumsal cinsiyet ataerkillik ve iktidar kavramları ile iç içe geçmiştir. Ataerkillik, temelini erkek üstünlüğü fikri oluşturan erkek otoritesine dayanan toplumsal düzendir. Bourdieu, cinsiyet konusunda erkeğin simgesel sermayeye sahip olmasının ataerkil tutumlara neden olduğunu ifade ederek toplumsal cinsiyet konusunda farklı bir bakışı dile getirmektedir (Korkmaz ve Başer, 2019).

Connell, toplumsal cinsiyet rollerinin hayata geçmesinde rolün öğrenilmesi, toplumsallaşma ve içselleşme olmak üzere üç farklı aşamadan bahsetmektedir (Üğümü, Adalı Aydın ve Aydın, 2017:

243). Connell'a göre dünya üzerinde "küresel cinsiyet düzeni" vardır. Bu düzen de erkek egemen bir düzen olup "tek yapısal hakikati" oluşturmaktadır. Küresel yapı içinde her toplum kendine ait "cinsiyet düzenleri"ni kurmaktadır. Toplum içindeki kurumlar da kendi "cinsiyet rejimlerini" meydana getirmektedir (Özby, 2013). Kadın bu hegemonik cinsiyet düzeninin dışında kalan cinsiyettir (Kahraman vd., 2014: 814).

Mevcut küresel cinsiyet düzeni erkek egemen-ataerkil bir sistem üzerine kuruludur. Bu durum kadınlar için farklı alanlarda dezavantajlar oluşturmakta ve kadınlar kaynaklara erişim ve sosyal statü alanlarında sıkıntı yaşayabilmektedir. Ortaya çıkan bu durum toplumsal cinsiyet eşitsizliği olarak ifade edilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, toplumda ikincil durumda olan cinsiyetin birincil kabul edilen cinsiyetle karşılaştırıldığında toplumsal hizmet ve kaynaklardan yararlanma hakkının sınırlı ve kısıtlı olmasıdır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortaya çıktığı alanlar farklılık göstermektedir (Akkaş, 2019: 109). Son olarak kavramsal çerçeve içinde "cinsiyetler arası asimetri" kavramını da ele almak gerekmektedir. Bu ifade ile toplum içinde bir cinsiyetin diğerine oranla daha ayrıcalıklı, üstün bir statüde olması anlatılmaktadır (Koca, 2006: 83). Bununla kadının ataerkil sistemde ikinci konumda kaldığı ve mevcut cinsiyet eşitsizliği dile getirilmektedir.

Her ne kadar değişen algılar kadınların konumunu iyileştirmiş olsa da toplumsal cinsiyet alanında yüzde yüz eşitlik söz konusu değildir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin oransal olarak en iyi olduğu ülkelerde bile yüzde yüz eşitlikten bahsetmek mümkün değildir.

TARİHİ SEYRİ

Toplumsal cinsiyet kavramı ilk kez Robert Stoller'ın 1968'de yazdığı "Sex and Gender" adlı kitabında kullanılmıştır (Baran, 2012: 410). Ardından 1972'de Ann Oakley tarafından yazılan "Sex, Gender, Society" kitabında geçmiş ve literatürde yer edinmeye başlamıştır (Özmete, Z. Yanardağ, 2016: 92). Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet konusunda yapılan faaliyetler ve bilinçlenme daha çok feminist hareketlerle başlamıştır.

Tarihi süreç içerisinde bazı anaerkil toplumlar dışında genel olarak erkek egemen toplumsal düzen hemen her toplumda karşımıza çıkmaktadır. Tarihte en eski yazılı kanunlardan biri olarak kabul edilen Hammurabi Kanunları'nda erkeğin değerine yapılan atıflar ve bunun karşılığında kadının varlığının önemsiz ve değersiz olduğunu ifade eden cümleler dikkat çekmektedir (Altıparmak, 2018).

Toplumsal alanda her konuda olduğu gibi cinsiyet konusunda da sürekli değişim yaşanmaktadır. Cinsiyet ilişkisel bir durum olup her iki cinsiyet birbirini etkilemekte ve dönüştürmektedir (Kızıllan, 2014). Cinsiyet bu anlamda değişken bir alandır. Cinsiyet algısı toplumdan topluma farklılık gösterebildiği gibi aynı toplum içinde zaman içerisinde de değişimlere uğramaktadır. Bazı araştırmacılara

göre avcı toplayıcı toplumlardan tarım toplumlarına geçilmesi erkek ve kadınlar arasında cinsiyet eşitsizliğinin ortaya çıkmasının önemli bir dönüm noktasıdır. Tarım toplumlarına geçilmesiyle birlikte erkekler daha çok ev dışı işlerde, tarlalarda çalışıp evi geçindirme sorumluluğunu üzerine almış, kadınlar ise daha çok eve dair işler ve çocuk bakımıyla meşgul olmuşlardır (Çağırkan, 2018).

Sanayi Devrimi ile değişen toplum yapısı kadınların ev dışı işlerde de görünürlüğünü artırmış ve kadınlar çalışma hayatına katılmaya başlamıştır. Kadınlar bu durumda hem çalışan hem ev hanımı rollerini üstlenmiş ve modern dönemin ilerleyen süreçlerinde erkekler de ev işlerinde bazı roller üstlenmeye başlamıştır (Can ve Girgin Büyükbayraktar, 2018). Yine de cinsiyet rolleri eşit olmayıp kadınlara daha çok sorumluluk yüklenmektedir. Stearns, Batı'da sanayileşmeyle birlikte kadınların statüsünde gelişmeler yaşandığını ifade etmektedir (Stearns, 1990). Sanayileşme ile birlikte aile yapısında da çok çeşitli değişimler meydana gelmiştir. Örneğin çocuk sayısı tarım toplumlarındaki kadar çok değildir. Bu durum değişen ekonomik ve toplumsal yapıyla yakından ilgilidir (Korkmaz ve Başer, 2019).

1960 ve 1970'li yıllarda feminist hareketlerin etkisi ve faaliyetleri ile toplumsal cinsiyet konusu gündeme gelmeye başlamıştır. Postmodernizmin etkisiyle özellikle 1980'lerden sonra toplumsal cinsiyet konusunda devlet politikaları geliştirilmiştir (Akkaş, 2019).

Son zamanlarda feminizm ve kadın çalışmaları karşısında erkeklik çalışmaları, erkeklik sosyolojisi çalışmaları ele alınmaya başlanmıştır. Tarihsel olarak 1960'lerden başlayan feminist hareketler bir yandan erkeklik çalışmalarını da etkilemiş ve harekete geçirmiştir (Çağırkan, 2018). Erkeklik çalışmaları 1970'lerde başlamış 1990'larda gelişmiştir. Toplumda meydana gelen önemli değişimler, erkeklik ve erkeklik algılarını da ciddi anlamda dönüştürmektedir (Çağırkan, 2018).

Toplumsal cinsiyetin bir diğer ayağını oluşturan cinsel yönelimler hakkındaki çalışmalar da hem toplumsal hem de akademik boyutta ivme kazanmıştır. Diğer cinsel yönelimler de mevcut hegemonik cinsiyet düzeninden rahatsızlık duymakta ve bu konuda feminizm ile aynı görüşü paylaşmaktadır.

TOPLUMSAL CİNSİYET KURAMLARI

Toplumsal cinsiyetin ortaya çıkış nedenleri hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden bazıları toplumsal cinsiyetin oluşumunda biyolojiye, bazıları sosyal çevreye, bazıları ise hem biyoloji hem sosyal çevreye atıf yapmaktadır.

Toplumsal cinsiyetin biyolojik nedenlere dayalı olduğunu iddia edenler, bireylerin doğuştan getirdikleri biyolojik farklılıkların toplum içinde bireylere farklı roller verilmesinde etkili olduğunu dile getirmektedir. Toplumsal cinsiyetin sosyal öğrenmeye dayalı olduğunu iddia edenler, cinsiyete dair rollerin toplum tarafından öğrenildiğini, cinsiyetlere ait davranış kalıplarının sosyalizasyon

sürecinde edinildiğini düşünmektedir. Öte yandan toplumsal cinsiyetin hem biyoloji hem sosyal öğrenmeye dayalı olduğunu iddia edenler bir anlamda bu iki teoriyi birleştirmektedir. Bu görüşe göre cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin birbirlerinden net bir şekilde ayrılması mümkün değildir. Toplum içinde bireylere yüklenen roller sadece kültürel unsurlara değil aynı zamanda biyolojik cinsiyete uygun bir şekilde seçilmektedir. Bireylerden beklenen roller hem biyolojik, hem de kültürel unsurlara dayalı olarak oluşmaktadır.

V. Pehlivan, toplumsal cinsiyet kuramlarını, cinsiyet rolleriyle ilgili kuramsal yaklaşımlar ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik feminist kuramlar şeklinde ikiye ayırmaktadır (Vargel Pehlivan, 2017). Her iki kategoriyle ilgili alt başlıklar ise şu şekildedir:

Toplumsal Cinsiyet Kuramları:

1. Cinsiyet Rollerine İlgili Kuramsal Yaklaşımlar:

- a- Biyolojik Kuram
- b- Sosyal Öğrenme Kuramı
- c- Bilişsel Gelişim Kuramı
- d- Toplumsal Cinsiyet Şeması Kuramı
- e- Psikanalitik Kuram
- f- Sosyobiolojik Kuram

2. Feminist Kuramlar:

- a- Liberal Feminizm
- b- Radikal Feminizm

c- Kültürel Feminizm

d- Marksist Feminizm

Biyolojik kuram, toplumsal cinsiyetin biyolojik farklılıklardan kaynaklandığını dile getirmektedir. Bu kurama göre kadın ve erkeklerin farklı hormon ve anatomiye sahip olması toplum içinde bireylere yüklenen rollerin de farklı olmasına neden olmaktadır.

Sosyal öğrenme kuramına göre bireyler cinsiyet davranış kalıplarını sosyalizasyon sürecinde öğrenmektedir. Toplumda var olan roller gözlem ve taklit yoluyla öğrenilmekte, ödül ve ceza sistemiyle ise pekiştirilmektedir (Vargel Pehlivan, 2017).

Bilişsel gelişim kuramı, çocukların bilişsel gelişimiyle ilgilidir. Çocuklar kendi bilişsel tutarlılıkları içinde hangi cinsiyete ait olduklarına karar vermektedir. Toplumda gördükleri kadın ve erkek cinsiyetinden hangisine ait olduklarına karar verdikten sonra o cinsiyete dair bilgileri kullanmaktadır. Bu kuramda bireylerin dış görünüşleri bilişsel tutarlılık ilkesi açısından önemlidir.

Toplumsal cinsiyet şeması kuramında sosyal öğrenme ve bilişsel gelişim kuramları birlikte değerlendirilmektedir. Bu kurama göre çocuk, toplumda var olan kadın-erkek cinsiyet şemasını algılamakta ve bu şemaya uygun olarak kendi cinsiyet şemasını oluşturmaktadır.

Freud'un görüşlerine dayanan psikanalitik kurama göre kendini aynı cinsiyetteki ebeveynle özdeşleştiren çocuk, o cinsiyetin davranış kalıplarını öğrenmektedir. Farklı gelişim dönemlerinde farklı cinsel

gelişim yaşayan çocuk, bu dönemlerde herhangi bir sorun yaşamaz ve her dönemi olması gerektiği gibi geçirirse kadın ve erkeklere dair rolleri öğrenmektedir.

Sosyobiyolojik kuram, canlıların hayatta kalma ve soylarını devam ettirme güdüsü üzerine kurulmuştur. Bu kurama göre insanlar hayatta kalmak ve soylarını devam ettirebilmek için farklı rolleri benimsemişlerdir.

Toplumsal Cinsiyetin Oluşumuna Etki Eden Faktörler

Toplumsal cinsiyet, kültürel unsurlara dayanan sosyal normlar etrafında şekillenen ve toplumsallaşma sürecinde öğrenilen bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet algısının oluşumunda sosyalizasyon/toplumsallaşma önemli bir yer tutmaktadır. Bireyler küçük yaşlardan itibaren içinde buldukları toplumun özellikleriyle iç içedir ve doğuştan getirdikleri özellikleri, karakterleri haricinde pek çok şeyi toplumdan öğrenmektedir. Toplumsallaşma sürecinde öğrenilenlerden biri de cinsiyet algıları, kadın ve erkeğin nasıl olması gerektiği hususudur. Elbette toplum tarafından kişilere yüklenen rollerin oluşumunda genetik faktörlerin de etkisi vardır. Ancak biyolojik ve genetik etki cinsiyetlere yüklenen anlamların hepsini açıklamak için yeterli değildir.

Toplumsal cinsiyet üzerine yapılan araştırmalar toplumsal cinsiyet oluşumunun ailede başladığını ve bu sürecin eğitim, arkadaş çevresi, kitle iletişim araçları, iş hayatı tarafından pekiştirildiğini dile

getirmektedir (Akkaş, 2019). Bazı araştırmalar toplumsal cinsiyetin oluşum sürecinin anne karnında başladığını iddia etmektedir.

Birey toplumsallaşma sürecine ilk ve temel olarak aile kurumunda başlamaktadır. Hemen her konuda olduğu gibi cinsiyet konusundaki g6r6ř ve algılar da ilk olarak aile içinde şekillenmektedir. Aile içinde anne ve babanın birbirlerine karşı davranışlarını inceleyen çocuklar, ilerleyen s6rete onları taklit etmektedir. B6ylece çocukta hem kendi cinsiyetine hem de karşı cinsiyete dair algı oluşmaktadır. Toplumsal cinsiyet oluşumunda aile içinde eşlerin birbirine davranışları, ev içindeki roller kadar ebeveynlerin çocuklarına y6nelik davranışları da etkilidir.

Aile içindeki tutumlardan belli bir cinsiyet şeması oluşturan ocuk akran grubu ve arkadaşları ile kurduğu ilişkilerde, onlarla oynadığı oyunlarda cinsiyet rollerini ortaya koymaktadır. Bir yandan diğer arkadaşlarının cinsiyet algılarından etkilenmekte, diğer yandan ise onları etkilemektedir. Erkek ve kız çocuklarının oynadıkları oyun ve oyuncaklar da farklılık g6stermektedir. Bu duruma genetik farklılıklar, gelişim evreleri kadar toplumsal 6đrenme de neden olmaktadır.

Eğitim hayatıyla birlikte toplumda var olan cinsiyet d6zeni, kadın ve erkeklerden beklenen roller çoğu zaman pekiştirilmektedir. Bir toplumdaki mevcut eğitim politikaları, o toplumun algı ve beklentilerinden bağımsız değildir. Bu nedenle eğitimin cinsiyet konusunda toplumun algısını yansıtması muhtemel bir durumdur.

İş hayatı hem toplumsal cinsiyet düzeninden etkilenmekte hem de toplumsal cinsiyet düzenini etkileyip bu düzenin devam etmesine neden olabilmektedir. Meslek seçiminden, çalışma saatlerine, yapılan aynı iş karşılığında farklı ücret almadan yönetici pozisyonlarında çalışmaya kadar meslek hayatındaki birçok konuda erkek ve kadınlara yönelik farklı uygulamaları görmek mümkündür.

Toplumsal cinsiyetin oluşmasında pek çok faktörün etkisi söz konusudur. Her toplumda toplumun kendine özgü yapısı nedeniyle bu faktörler benzerlik ya da farklılık gösterebilmektedir. Ancak yapılan araştırmalar toplumsal cinsiyet algısı ne kadar yüksek de olsa hemen her toplumda temel olarak bu alanlarda eşitsizliklerin ortaya çıktığını dile getirmektedir.

Toplumsal cinsiyetin oluşumuna etki eden bu faktörler aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin de ortaya çıktığı alanlar olması açısından önemlidir. Toplumsal cinsiyet algısının yeniden üretildiği alanlar arasında; aile, evlilik, eğitim, ekonomi, siyaset, sosyal yaşam (Akkaş, 2019), sağlık, spor, reklam ve pazarlama gibi pek çok farklı alan bulunmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği bu alanlarda ortaya çıkmakta ve pekiştirilmektedir. Evlilik/aile hayatında aile içi rollerde kadın ve erkek arasındaki eşitsiz dağılım buna örnek olarak gösterilebilir. Bazı araştırmalar, evlilik sonrasında erkeklerin toplumsal cinsiyetçi bakış açısı geliştirdiklerini göstermektedir. Meslek tercihi, seçilen meslekler ve meslek hayatında karşılaşılan zorluklar da cinsiyetlere göre

farklılaşabilmektedir. Kadınlar çoğu zaman iş hayatında erkeklere göre dezavantajlı konumda olabilmektedir. Bu durum toplumsal cinsiyet eşitsizliğine neden olmaktadır.

Günümüzde hala okuma-yazma bilmeyen kadınların erkeklerden daha çok olması, 2010 yılından beri yaşanan kadın cinayetlerinin binlerle ifade edilmesi, iş hayatında istihdam edilen kadınların erkeklerden daha az sayıda olması, siyasette kadın temsiliyetinin hala sınırlı ve yetersiz olması toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gösteren önemli veriler olarak karşımıza çıkmaktadır (Karakaya, 2018).

Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları

Toplumsal cinsiyet konusuyla ilgili çalışmaların hepsinin buraya alınması mümkün olmadığı için konunun kapsamı gereği önemli bazı çalışmalar dile getirilecektir. Özellikle bireylerle yapılan nicel/nitel çalışmalar ve bunların sonuçlarını incelemek konuyla ilgili bilgi vermesi açısından önemli olacaktır.

Erkeklerin toplumsal cinsiyet algısıyla ilgili Ankara merkezli gerçekleştirilen bir araştırmada genç erkeklerin ileri yaşta olan erkeklere kıyasla, bekâr erkeklerin evlilere kıyasla, çocuk sahibi olmayan erkeklerin çocuk sahibi olanlara kıyasla daha eşitlikçi bir toplumsal cinsiyet algısına sahip olduğu saptanmıştır (Özmete ve Z. Yanardağ, 2016).

Erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının farklı açılardan değerlendirildiği bir çalışmaya göre erkekler yaşları arttıkça daha geleneksel cinsiyet rollerini benimsemektedir. Eğitim düzeyi yüksek erkekler daha eşitlikçi bir cinsiyet algısına sahip olmaktadır. Görücü usulü zorla evlenenlerin görücü usulü isteyerek evlenen ya da flört ederek evlenenlere oranla evlilik uyum düzeyleri düşüktür. Yine aynı çalışmada toplumsal cinsiyet algısının oluşmasında dinin değil kültür ya da kişisel tercihlerin etkili olduğu ifade edilmiştir (Can ve Girgin Büyükbayraktar, 2018).

Toplumsal cinsiyet üzerine yapılan sosyolojik bir araştırma Bursa Teknik Üniversitesi öğrencileriyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucuna göre annelerin eğitim düzeyleri yükseldikçe öğrencilerin toplumsal cinsiyetçi bakış açılarında düşüş yaşandığı tespit edilmiştir (Altıparmak, 2018). Türkiye’de Y kuşağının toplumsal cinsiyet rolleri üzerine yapılan bir araştırmada, Y kuşağındaki son jenerasyon gençlerin toplumsal cinsiyet konusunda eşitlikçi düşüncelerinin yüksek ve olumlu düzeyde bulunmasına karşın bu gençlerin hala geleneksel cinsiyet rollerini benimsediği tespit edilmiştir (Budak ve Küçükşen, 2018).

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi’nde öğretim elemanlarının toplumsal cinsiyet algısı üzerine yapılan bir araştırmada öğretim elemanlarının konuyla ilgili geleneksel cinsiyet rollerinden bazılarını benimsediği, eğitim seviyesi yüksek de olsa geleneksel cinsiyet rollerinin etkilerinin devam ettiği ifade edilmiştir (Kahraman vd., 2014).

Toplumsal cinsiyet algısıyla ilgili olarak Bartın Üniversitesi öğrencileriyle yapılan bir başka araştırmanın sonuçlarına göre erkekler kadınlara kıyasla daha geleneksel cinsiyet rollerini benimsemektedir. Çalışma ve evlilik hayatında erkekler daha geleneksel rolleri benimsemekteyken, sosyal ve aile hayatında kadınlar ve erkekler eşitlikçi anlayışlara sahiptir (Ünal, Tarhan ve Çürükvelioğlu Köksal, 2017).

Araştırmalarda elde edilen sonuçlar incelendiğinde kadınların erkeklere göre daha eşitlikçi algılara sahip oldukları, eğitim düzeyinin yükselmesinin toplumsal cinsiyet algısını olumlu yönde etkilediği, mevcut evlilik hayatının erkekleri daha geleneksel cinsiyet rollerini benimsemeye yönlendirdiği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de toplumsal cinsiyet üzerine yapılan bazı çalışmalar bu şekilde olup konuyla ilgili fikir vermesi açısından bu örnekler yeterli görülmüştür. Elbette bu çalışmaların haricinde de pek çok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar, öğretim elemanları, öğrenciler, ebeveynler, çocuklar, gençler ve yaşlılar gibi farklı kategorilerden kişilerle gerçekleştirilmiştir. Ancak yine de çalışmaların yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün olmayıp konuyla ilgili yapılacak her çalışma konuya farklı açılardan ışık tutacaktır.

SONUÇ

Toplumsal cinsiyet konusunun kısa bir şekilde ele alındığı bu çalışmada konuyla alakalı temel kavramlar, konunun kısa tarihi, toplumsal cinsiyet kuramları, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine etki eden

faktörler, bu eşitsizliğin nedenleri ve Türkiye’de yapılan bazı çalışmalar hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Böylece konuya ilgisi olan, konuyla ilgili çalışma yapacak olan kişiler için temel bilgiler bir araya getirilmek istenmiştir.

Cinsiyet, toplumdaki bireyleri sınıflandırmak için kullanılan en temel ve basit ölçütlerden biridir. Bireylerin doğuştan getirdikleri genetik, biyolojik, fizyolojik, anatomik farklılıklar biyolojik cinsiyet (sex); cinsiyetlere toplum tarafından atfedilen roller ise toplumsal cinsiyet (gender) kavramı ile ifade edilmektedir. Bireylere yüklenen toplumsal roller, doğuştan getirdikleri biyolojik farklılıklardan bağımsız değildir. Farklı cinsiyetlerde doğmak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve ataerkilliğin meşru bir sebebi değildir.

Toplum tarafından bireylere yüklenen roller, biyolojik ve hormonal farklılıkların bir sonucu olabilmektedir. Bu rol farklılıkları erkek ve kadınların çatışmasına, birinin diğeri üzerinde egemenlik kurmasına neden olmamalı aksine toplumda uyumlu bir bütün oluşmasını sağlamalıdır. Ancak tarihi sürece bakıldığında durum hegemonik erkeklik lehine bir hal almıştır. Anaerkil bazı toplumlar hariç hemen her toplumda erkekler kadınlar üzerinde egemenlik kurmuş ve pek çok alanda kadını kısıtlamıştır.

Mevcut cinsiyet düzeni özellikle 1960 ve 1970’lerde feminist hareketlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Değişen toplum yapısı cinsiyet düzenini de dönüştürmüştür. Sanayi Devrimi’yle kadınların iş hayatında yer almaya başlamaları aile içindeki rolleri de etkilemiştir.

Kadın hem ev işleri hem de iş hayatını yürütmeye başlamış bu durum ev içinde erkeklerin de bazı sorumluluklar almasını gerektirmiştir.

Değişen şartlar ve kadın çalışmaları sadece kadınlık algısını değil aynı zamanda mevcut erkeklik algısını da etkilemiş ve değiştirmiştir. Özellikle 1990'larda gelişmeye başlayan erkeklik çalışmaları ile erkeklerin de mevcut cinsiyet düzeninden zarar görebildikleri, her erkeğin hegemonik erkek olmadığı ifade edilmeye başlanmıştır.

Diğer yandan toplumsal cinsiyet çalışmaları kadın ve erkek çalışmalarının haricinde cinsel yönelimler konusunu da gündeme getirmiştir. Cinsel yönelimler, toplumsal cinsiyet konusunun diğer ayağını oluşturmakta ve son zamanlarda konuyla ilgili çalışmalar dikkat çekici şekilde artmaktadır.

Yapılan araştırmalar son dönemlerde kadınların toplum içindeki statüsünde önemli gelişmelerin yaşandığını ancak yine de toplumsal cinsiyet eşitliğinin yeterli düzeyde olmadığını dile getirmektedir. Bu durum konuyla ilgili çalışmaların yapılmasının ve konuyu farklı açılardan ele alarak çok boyutlu ele alınmasının önemine işaret etmektedir. Yapılacak çalışmalar sadece tek bir cinsiyet üzerinden ele alındığında çıkacak sonuçların çok da sağlıklı olmayacağı söylenebilir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet konusu tek bir cinsiyet üzerinden değil kadın ve erkek çalışmaları şeklinde ele alındığında çok daha tutarlı veriler elde edilecektir.

KAYNAKÇA

- Akkaş, İ. (2019). Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları Çerçevesinde Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı. *EKEV Akademik Dergisi, ICOAEF Özel Sayısı*, 97-118.
- Altıparmak, İ. B. (2018). Toplumsal Cinsiyet Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kaynakları ve Mücadele Alanlarına Yönelik Öneriler. *Turkish Studies (Sosyal Bilimler)*, 13(18), 179-94.
- Budak, H., Küçükşen, K. (2018). Türkiye'nin Sosyal Transformasyon Sürecinde Y Kuşağının Toplumsal Cinsiyet Rolü Tutumları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66). 561-576.
- Can, İ., Girgin Büyükbayraktar, Ç. (2018). Erkeklerin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 39, 355-372.
- Cüceloğlu, D. (2014). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çağırkan, B. (2018): Kimlik Ögesi Olarak Erkeklik Kavramı ve Postmodern Toplumlarda Farklı Erkeklik Algıları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 93-105.
- İçli, G. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Küreselleşme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 133-144.
- Kahraman, L., Akıllı, H., Kahraman, A. B., Kekillioğlu, A., Ozansoy, N. ve Özcan, A. (2014). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Algısı Araştırması. *Turkish Studies*, 9(2), 811-831.
- Karakaya, H. (2018). Toplumsal Cinsiyet Algısı Din ve Kadın, *Journal of Analytic Divinity*, 2(2), 36-62.

- Kızılkkan, N. (2014). Erkeklik Çalışmaları ve Türkiye’de Erkekliğin Dönüşümü. <http://www.lacivertdergi.com/dosya/2014/09/30/erkeklik-calismalari-ve-turkiyede-erkekligin-donusumu> (Erişim: 24.04.2020)
- Koca, C. (2006). Beden Eğitimi ve Spor Alanında Toplumsal Cinsiyet İlişkileri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 17(2), 81-99.
- Kocasu, A. N. (2018). Erkeklik Denen Şu Mesele. <https://mediacat.com/erkeklik-denen-su-mesele/> (Erişim: 28.04.2020)
- Korkmaz, A., Başer, M. (2019). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Ataerkillik ve İktidar İlişkileri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 28(1), 71-76.
- Onay, A. (2017). Türkiye’de Değişen Erkekler ve Dergi Reklamlarındaki Erkek İmajı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 53, 165-188.
- Öner, R. V., Şimşek, A. A. (2015). Türkiye’de Hegemonik Erkeklik: Medyada ve Hukukta İzler, Dönüşümler ve Olasılıklar. *Global Media Journal TR Edition*, 6(11). 447-477.
- Özdemir, H. (2019). Toplumsal Cinsiyet Perspektifinde Erkeklik ve Kadınlık Algısı: Bir Alan Araştırması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, 90-107.
- Özel Doğan, H., Piyal, B. (2017). Toplumsal Cinsiyetle İlişkili Sorunlar. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi (Turk J Public Health)*, 15(2), 150-163.
- Özmete, E., Yanardağ, M. Z. (2016). Erkeklerin Bakış Açısıyla Toplumsal Cinsiyet Rollerini: Kadın ve Erkek Olmanın Değeri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(1), 91-107.
- Özpinar, C. (2020). Kapitalizmde Toplumsal Cinsiyet ve Sınıf İlişkileri: Toplumsal Yeniden Üretim Yaklaşımlarının Bir Eleştirisi. *Alternatif Politika Dergisi* 12(1). 79-113.

- Sarıtaş, E. (2013). Güncel Feminist Tartışmalar: Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Öğretim Üyelerinin Kitapları Üzerine Bir İnceleme. *Mülkiye Dergisi* 37(4), 193-222.
- Soysal Eşitti, A. (2016). *Murathan Mungan'ın Hikaye ve Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Eleştirisi*. (Doktora Tezi). Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.
- Stearns PN. Be a man males in modern society. New York: Holmes and Meier Publishers, s:11, 1990.
- Teke, C. (2018). Yusuf Suresi Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Kavramı, *Journal of Analytic Divinity*, 2(1), 27-53.
- Uçan, G. (2012). Potmodern Erkek(lik). *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 262-271.
- Ügümü, P., Adalı Aydın, G. ve Aydın, Ş. (2017). Reklamlarda LGBT+ Bireylerin Toplumsal Cinsiyet ve Tüketim Kültürü Çerçevesinde Sunumu. *Global Media Journal TR Edition*, 7(14), 239-265.
- Ünal, F., Tarhan, S. ve Çürükvelioğlu Köksal, E.(2017). Toplumsal Cinsiyet Algısını Yordamada Cinsiyet, Sınıf, Bölüm ve Toplumsal Cinsiyet Oluşumunun Rolü. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 227-236.
- Vargel Pehlivan, P. (2017). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kuramsal Yaklaşımlar: Bir Literatür Taraması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 497-521.

BÖLÜM 2

CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET KURAMLARI

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ¹

¹ Adıyaman Üniversitesi Fen – Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü Başkanı, Orcid No: 0000-0002-1654-7313

CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET KURAMLARI

1- Toplumsal Cinsiyet Kavramı

2- Toplumsal Cinsiyet Kuramları

2.1-Sosyolojik Temelli Kuramlar

2.1.1-Yapısal-İşlevselci Kuram

2.1.2-Çatışmacı Kuramı

2.1.3-Sembolik Etkileşimci Kuram

2.2-Cinsiyet Temelli Kuramlar

2.2.1- Biyolojik Kuram

2.2.2- Sosyal Öğrenme Kuramı

2.2.3- Bilişsel Gelişim Kuramı

2.2.4-Toplumsal Cinsiyet Gelişim Kuramı

2.2.5-Psikanaletik Kuram

3-Feminizm Kavramı

4-Feminist Kuramlar

4.1- Liberal Feminizm

4.2- Radikal Feminizm

4.3- Marksist ve Sosyalist Feminizm

4.4-Postmodern Feminizm

4.5- Eko Feminizm

1- Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Toplumsal cinsiyet (gender) kavramsallaştırması, kadın ile erkek arasındaki davranış farklılığının biyolojik cinsiyet özelliklerinden kaynaklanmadığını, toplumsal ve kültürel olarak inşa edildiğini ortaya koyar. Dolayısıyla cinsiyet eşitsizliği, doğuştan gelen, doğal olan ve değişmez değildir. Bu anlamda kadın ve erkeklerin farklı biyolojik özelliklere sahip olması, onların neden eşit olmadıklarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Eşitsizlik, toplumsal ve kültürel olarak üretilen bir güç ilişkisidir. Toplumsal cinsiyetin inşa sürecinin çözümlenmesi, güç ilişkilerinin ve eşitsizliğinin nasıl üretildiğinin anlaşılmasını sağlar (Koçak Turhanoglu, 2019:3). Toplumlarda cinsiyet rollerine dair örf, adet gelenek ve değerler, çocuk doğduktan sonra sosyalleşme sürecinde yavaş yavaş verilmeye başlar. Sosyalleşme süreci, insan hayatı boyunca süren ve en önemlisi de kişinin kendi toplumunun değer ve normlarına göre kodlandığı bir süreci ifade etmesidir.

Başak'a (2013:214)'a göre, toplumsal cinsiyet kavramını çatı ve kapsayıcı bir kavram olarak ele alındığında hem bu kavramı hem de bu kavramın altında onunla bağlantılı olarak ele alınabilecek; kadın-erkek, dişilik-erillik, cinsiyet rolleri, sosyalleşme, sosyal kurulum, inşacılık gibi kavramların 1970'li yıllardan beri tarihsel olarak yukarıda belirtilen üç ana grubun içinde, üç önemli aşama geçtikleri görülür. Dolayısıyla birinci aşamada çalışma yapanlar cinsiyet farklılıklarına (kadın-erkek) vurgu yapmış ve farklılıkların bireylerin biyolojik özelliklerinden kaynaklandığı hususunda hemfikir olmuşlardır. İkinci aşamada cinsiyet rollerinin aile, medya, okul, akran grupları (peer

group) vb. gibi araçlar yardımıyla öğrenilmesi olan cinsiyetin sosyalleşmesi ile alakalı çalışmalar yapmışlardır. Üçüncü aşamada da toplumsal cinsiyetin ve cinsiyetin toplumsal oluşumunun tarihsel ve kültürel olarak çeşitlendiği, tamamlanmış ve sabit olmamakla beraber bütün sosyal sistemlerde (özellikle sınıflı ve ataerkil toplumlarda) merkezi görevinin olduğu, sosyal olarak tanımlanmış cinsiyet grupları içinde de hiyerarşilerin olduğu ve cinsiyet ilişkilerinin bir süreç ve devamlı oluşum halinde kavranması gerektiğini savunan çalışmalar ön plana çıkarılmıştır. Dolayısıyla bu tür çalışmalarla toplumsal cinsiyete dair algı hep gündemde tutulmaktadır.

“Gender” kavramı hakkında pek çok yaklaşım mevcuttur. Bunlardan biri de Türköne (1995:9)’dür, ona göre, toplumsal-kültürel cinsiyeti ifade etmek üzere, biyolojik olandan ayrılarak kullanılırken; kendiliğinden, cinsiyetlere atfedilen özelliklerin, mevcut cinsiyet rolleri, davranış kalıpları, vs.nin “doğal”, “evrensel” ve “ilahi” olmadığı tezini temsil etmektedir. Aynı şekilde, yakın zamanlara kadar “seks”in tek başına biyolojik olanla beraber toplumsal-kültürel olanı da ifade etmesi; cinslere atfedilen özelliklerin, cinsiyet rol ve statülerinin “doğal”, “evrensel” ve “ilahi” olduğu fikrine dayanmış; öte yandan bu kullanım, söz konusu fikri pekiştiren, doğal ve kültürel olanın ayrılmasını önleyen bir rol oynamıştır, "Gender" kavramının yükselişi, 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başlarındadır. Bu gelişmede sosyoloji, antropoloji ve psikoloji alanlarında sayıları hızla artan ve çalışmalarını “cinsiyet” konusunda yoğunlaştıran araştırmacılar etken olmuşlardır. Öyle ki, bu çalışmalardan "Cinsiyet Sosyolojisi" (The

Sociology o f Gender) veya “Cinsiyet alışmaları” (Gender Studies), “Kadın alışmaları” (Women's Studies), “Feminist alışmalar” (Feminist Studies) gibi başlıklar altında toplanan yeni bir alan doğmuştur. Son yıllarda ise “kadın”, “feminist” kavramları yerine, ağırlığın tamamen “cinsiyet”e verildiği görülmektedir.

Bugün gelenen noktada, kadınlarla erkekler arasındaki farklar üzerinde biyolojik yapının ve çevresel faktörlerin oynadığı rol hakkında ve bunların terminolojiye yansımaları konusunda çok çeşitli görüşler mevcuttur. Biyolojik temeli olan farklılıkların “cinsiyet” ile sosyokültürel temeli olan farklılıkların da “toplumsal cinsiyet” ile ifade edilmesi gerektiğini savunanlar olduğu gibi, kadınlarla erkekler arasındaki farklılıkların ikisinden de kaynaklandığını ve ayrı nedenler olarak gösterilmesinin uygun olmadığını düşünenlerde mevcuttur. Toplumsal cinsiyet (gender) kavramını feministler, kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların kültürel ve sosyal açıklamalarını vurgulamak üzere kullanmayı tercih ederken, bazıları da cinsiyet (sex) kavramını politik olarak yanlış buldukları için kullanır, kimileri de bu iki terimi birbiri yerine geçecek şekilde kullanır (Unger ve Cravvford, 1998; Akt.: Dökmen, 2015:18). Kavram kargaşasının yarattığı belirsizlik, bu alan üzerine çalışma yapacak bilim insanları üzerinde olumlu izlenimler bırakmamaktadır. Oysa, bir alanda araştırmaların yoğunlaşması, alanın zenginleşmesine çok katkı sağlar. Toplumsal cinsiyet üzerine çalışmalar özelikle gelişmekte olan ülkelerde oldukça azdır.

Öte yandan Laurie Davidson (1979: 2; Akt.: Türköne,1995:9), ders kitabı niteliğinde olan ‘The Sociology of Gender’ cinsiyetler arası farklılıkların sosyal kurallarca dikte edildiği olmasının, bunların biyolojik açıklamalarını yetersiz kıldığını belirtir. Biyolojik açıklamalar; bir toplumdan diğerine, ayrıca, aynı toplumda bir dönemden diğerine farklılıklar gösteren cinsiyet rolleri ve kadın ve erkek davranışları gerçeğiyle çelişki içindedir. O’na göre; “...gender rol, bir davranışlar, tutumlar ve motivasyonlar setidir; kültürel olarak her bir cinsiyetle bütünleşir fakat saf bir form içinde ortaya çıkmaz. Genellikle, saf bir formdan ılımlı sapmalarla “gender rol”un tanımlanabileceği kabul edilir. Bundan dolayı, cinsiyet rolleri, iki cinsiyet için sosyal olarak geliştirilir ve teşvik edilir.”

Yirminci yüzyılın ortalarına gelindiğinde bir takım düşünsel akımlar aynı noktaya doğru yönelmişti; böylece sahne, düşünsel sentezler için hazırlanmaya başladı. Üç teorisyen (Mead’in Male and Female’i “Erkek ve Dişi”, Talcott Parsons’ın Family Socialization and Interaction Process’teki “Ailede Toplumsallaşma ve Etkileşim Süreci” makaleleri ve Simone de Beauvoir’ın “Kadın”ı), beşer yıl arayla, dikkat çekici ölçüde benzer konuları içeren önemli çalışmalar yayımladılar. Bunlardan biri alan antropolojisinden, biri teorik sosyolojiden biri de varoluşçu fenomenolojiden hareketle ortaya çıkarılmıştı. Bu teorisyenlerle birlikte toplumsal cinsiyete dair toplum analizi çağdaş biçimini almıştır (Connell, 1998:57). Fakat, cinsiyete dair sosyalleşme süreci, toplum ve zamana göre farklı işler.

Her toplumda cinsiyet rolleri farklı düzeyde ve önemde kişilere öğretilir. Dökmen (2015:19)'e göre örneğin, Türkçe kullanımda cinsiyet teriminin bazen toplumsal cinsiyeti de kapsamak biçimde kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu durum, hem toplumsal cinsiyetin temelinde cinsiyet ayrımının bulunması hem de “toplumsal cinsiyet” teriminin kullanımının yaygınlaşmaması nedeniyle henüz çok “pratik” bulunmamasına bağlanabilir. Ayrıca “toplumsal cinsiyet” ifadesinin Türkçe anlam ve gramer açısından uygunluğu da incelenebilir. Böyle bir ayrımı yansıtacak kelimelerin Türkçeye girmemiş olmasını, insanların biyolojik ve toplumsal cinsiyetlerinin birbirlerinden ayrılmaz bir bütün olarak görülmesine bağlamak da mümkündür. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bu ayrım yenidir ve hatta Türkiye’de bu ayrımın çok daha yeni olduğu söylenebilir. Bilimsel araştırmalarla bu konu üzerinde ayrıntılı olarak durulmasının geçmişi en erken 1970’li yıllara kadar geri götürülebilir, ama en fazla araştırma 1990’lı yıllardan bu yana yapılmıştır.

Bu süreçte yapılan çalışmalarda, cinsiyet ve toplumsal-cinsiyet tartışmaları yapılmış, ayrıca bunların yanında kaynaklarda, genellikle kabul edilen şu ayrımın kullanıldığı gözlenmiştir: Cinsiyet kavramı, kadın ya da erkek olmanın biyolojik yönünü ifade eder ve biyolojik bir yapıya karşılık gelir. Cinsiyet, bireyin biyolojik cinsiyetine dayalı olarak belirlenen demografik bir kategoridir. İnsanların nüfus cüzdanlarında yazan cinsiyet bu kavramın anlamına uygundur. Toplumsal Cinsiyet terimi ise kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade eder; kültürel bir

yapıyı karşılar ve genellikle bireyin biyolojik yapısıyla ilişkili bulunan psikolojik özelliklerini de kapsar. Toplumsal cinsiyet, bireyi kadını ya da erkeksi olarak karakterize eden psiko-sosyal özelliklerdir (Rice, 1996; Akt.: Dökmen, 2015:19). Ancak, cinsiyet ve toplumsal cinsiyeti tamamen birbirinden ayırmak mümkün değildir; çünkü kültürün kadından ve erkekten bekledikleri (toplumsal cinsiyet) kadının ve erkeğin fiziksel bedenlerine (cinsiyet) ilişkin gözlemlerden tamamen ayrı değildir (Lips, 2001; Akt.: Dökmen, 2015:19). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet aslında hangi toplumda olursa olsun karşılıklı olarak birbirlerini biçimlendirmektedirler.

Dolayısıyla kısacası, (Dökmen, 2004, Bhasin, 2003: Akt.; Koçak, ty: 288) toplumsal cinsiyetin kültürel yapılandırmaları bir anlamda biyolojik cinsiyeti de kapsar. Genellikle kadınlarla erkekler arasındaki bazı farklılıkların biyolojik mi yoksa kültürel mi olduğunu tam olarak bilmek mümkün değildir; esasen çoğu farklılık, ikisinin birlikte etkisinin bir sonucudur. Cinsiyet ile toplumsal cinsiyet birbirine bağımlı ve fakat birbirinden farklı kavramlardır. İki kavramın temel farklılıkları şu şekildedir;

- Cinsiyet doğaldır yani sonradan elde edilemez.
- Cinsiyet biyolojiktir. Cinsel organlardaki görünür farklılıklara ve buna bağlı olarak üreme işlevindeki farklılıklara işaret eder.
- Cinsiyet değişmez. Her yerde aynıdır.
- Cinsiyet değiştirilemez.
- Toplumsal cinsiyet; sosyo-kültürel dir.

- Eriil ve dişil niteliklere, davranış modellerine, rollere, sorumluluklara v.b. işaret eder.
- Toplumsal cinsiyet değişkendir. Zamana, kültüre, hatta aileye göre değişir.
- Toplumsal cinsiyet değiştirilebilir.

2- Toplumsal Cinsiyet Kuramları

Son zamanlarda cinsiyetten daha fazla, toplumsal cinsiyet kavramının önemli hale geldiğini ifade eden Güldiken, bu önemli hale gelmenin altında, feministlerin çabalarının çok önemli bir rolü olduğunu vurgulamaktadır. Feministler, bilhassa 1980’li yıllardan sonra, toplumsal cinsiyet kavramına ağrılık vermişler ve bu kavramı açıklamaya, kabul etmeye çalışmışlardır. Toplum, kadını biyolojik bir varlık olarak algılasa da ona karşı gerçek bakışı, kadının toplumsal yapıdaki konumu ile ilişkilidir. Kadına karşı böyle bir değerlendirme, onu eşsiz bir konuma taşımaktadır. Çünkü kadın, Simon de Beauvoir’in ifade ettiği gibi, olunan bir konumu ifade etmektedir, yani kadın doğulmaz, kadın olunur (2015:84). Kişi, sosyalleşme sürecinde cinsiyet rollerini sonradan öğrenir.

YAKLAŞIMLAR	GENEL ANALİZ DÜZEYİ	ANALİZ ODAĞI	ANAHTAR KAVRAMLAR	ÖRNEK: ABD'DE BOŞANMA
Sembolik Etkileşimcilik / Symbolic Interactionism	Sosyal etkileşimin mikrososyolojik incelemeleri	Yüzyüze etkileşim ve insanların toplum yaşamı oluşturmak için sembolleri nasıl kullandıkları	Semboller Etkileşim Anlamlar Tanımlar	Sanayileşme ve kentleşme aile/evlilik rollerini değiştirerek; aşk, evlenme, çocuk ve boşanmanın yeniden tanımlanmasına yol açmıştır.
Fonksiyonel/ İşlevselci Analiz (Yapısal İşlevselcilik / Uyma/ Consensus da denilmektedir)	Toplumun makrososyolojik incelemesi	Toplumu oluşturan parçaların birbirleriyle olan olumlu (işlevsel) ve olumsuz (disfonksiyonel ilişkileri)	Yapı İşlevler (gizil veya açık) Disfonksiyonel Denge/ tarafsızlık	Toplumsal değişimler ailenin işlevlerini aşındırdıkça aile bağları zayıflamakta ve boşanmalar artmaktadır
Çatışmacılık / Conflict Perspective (Çatışmacı yapısalcilik da denilmektedir)	Toplumun Makrososyolojik İncelemesi	Toplumda kıt olan kaynaklar için mücadele ve güçlü egemenlerin güçsüzleri nasıl kontrol ettikler	Eşitsizlik Güç/iktidar Çatışma Rekabet Sömürüt/ istismar	Erkekler ekonomik yaşamı kontrol ettiğinde boşanmalar düşüktür. Boşanmalardaki artış, kadın ve erkek arasındaki güç dengesinin değiştiğinin göstergesidir.

Kaynak: Kasapoğlu. M. A. (2018). Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları, Aile Sosyolojisi, Anadolu Üniv., Eskişehir.

Toplumsal cinsiyetin sosyalleştiğini ileri sürenlerin Günindi Ersöz (2016:14)'e göre, erkeklik ve kadınlığın edinilmesinin “doğal” ya da bütünüyle “biyolojik” olmadığı, aksine sosyalleşmenin bir ailevi ve kültürel beklentilerin bir sonucu olduğu tartışılmaktadır. Bu görüşleri savunanlara göre, biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasında zayıf bir ilişki vardır. Bebeğin/çocuğun toplumun yapma, duyma, düşünme biçimlerini ve cinsiyete dair düşünceleri öğrendiğini ve yeniden tekrar üretildiği kabul edilmektedir. Zaman içinde ve kültürler arasında değişebilen bir kavram olarak toplumsal cinsiyet; kadın ve erkelerin toplumsal olarak oluşturulmuş olan göre ve sorumluluklarına, dişiliğe ve erilliğe karşılık gelir. Biyolojik cinsiyet verili iken, toplumsal cinsiyet sosyal ve kültürel olarak (21) meydana getirilir.

Aslında toplumsal cinsiyet Günindi Ersöz (2016:21)'e göre, erkek ve kadınların birbirlerinden farklı olmasına sebep olan fiziksel özelliklere değil, erkeklik ve kadınlık hakkındaki toplum tarafından meydana

getirilmiş niteliklere atıf yapar. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin araştırılması, son zamanlarda sosyal bilimlerin (özellikle de sosyolojinin) en önemli çalışma alanlarından biri haline geldi. Bu kavrama göre, eril ve dişi insan varlıkları arasına bir ayrım yapıldığı zaman ayrımın biyolojik olarak açıklanması gerektiği akla gelebilir, fakat toplumsal cinsiyetten bahseldiği zaman, kadın ve erkek kavramlarının sosyo-kültürel özellikleri göz önünde bulundurulur. Diğer bir deyişle, cinsiyetin biyolojik olarak verilmiş olduğunu, buna karşın toplumsal cinsiyetin sosyal olarak oluşturulduğunu anlatan kavram, erkeklik ve dişilik belirlemede, doğuştan getirilen bedensel farklılıklara bağlanamayan bütün faktörlerin, özellikle de sosyal ve kültürel faktörlerin önemini vurgular.

Günümüzde bütün dünyada kadınların şartlarında meydana gelen olumlu değişimlere rağmen toplumsal cinsiyet tabakalaması ve farklılıkları, toplumsal eşitsizlikler için temel teşkil etmeye sürdürmektedir. Ekonomiden devlete; siyaseten aileye ve gündelik yaşamın bütün alanlarında erkeklerin kadınları üzerinde geçmişten buyana kadar devam eden egemenliklerini açılmaya yönelik birçok kuram geliştirilmiştir. Bu kuramları ontolojik, epistemolojik ve metodolojik temel kabulleri doğrultusunda sosyal bilim alanlarından/yaklaşımlarından birine dahil etmek mümkündür (Başak,2013:222). Bu yaklaşımlar sosyolojide üç temeli oluşturur. Bunlar; Yapısal-Fonksiyonelist Yaklaşım, Çatışmacı Yaklaşım ve Sembolik Etkileşimci Yaklaşımıdır.

Toplumsal cinsiyet konusu Başak'a göre, sosyolojinin kurucu öncülerinin (A. Comte, E. Durkheim, K. Marx ve M. Weber vb.)

çalışmalarında pek görülmez. İlk dönem sosyologlarının çalışmalarında bireyler “cinsiyetsiz” ve hatta “birey” çalışmalarının konusunu dahi oluşturmaz. Örneğin toplumun en küçük nüvesi Durkheim için gruptur. Sosyoloji de adı geçen üç büyük yaklaşım, toplumsal gerçekliğin anlaşılması ve izah edilmesinde farklı kuramsal yaklaşımların varlığı olumsuzluk değil, bizzat zenginliktir. Keza, kuramsal yaklaşımlardan her biri, araştırılan olgunun farklı bir yönünü ele alır. Dolayısıyla, kuramsal yaklaşımlar zihnimizde parça parça biriktirdiğimiz bilgileri bir araya getirip bütünleştirir (2013:224). Sosyolojideki kuramsal yaklaşımları Kasapoğlu (2018:3), modernist çerçevede “Sembolik Etkileşimcilik” gibi daha mikro yaklaşımlardan, “Yapısal-İşlevselcilik” ve “Çatışmacılık” gibi daha makro yapısal yaklaşımlara doğru genişlediği ve hatta son yıllarda sosyolojiye meydan okuyan feminist ve postmodernist yaklaşımlarla da zenginleştiği ifade etmektedir.

Toplumsal cinsiyeti kuramlarını, iki şekilde ele almak mümkündür:

- 1-Sosyolojik Temelli Kuramlar: Yapısal-İşlevselci Kuram, Çatışmacı Kuram ve Sembolik Etkileşimci Kuram.
- 2-Cinsiyet Temelli Kuramlar: Biyolojik Kuram, Sosyal Öğrenme Kuramı, Bilişsel Gelişim Kuramı, Toplumsal Cinsiyet Gelişim Kuramı ve Psikanalitik Kuram.

2.1-Yapısal-İşlevselci Kuram

İşlevselciliğin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde birçok sosyoloğun rolü olmuştur. Bunlar arasında Emile Durkheim (1858-1918), Bronislaw Kaspar Malinowski (1884-1942), Talcott Parsons (1902-

1979) ve Robert King Merton (1910-2003) ayrıcalıklı bir konuma sahiptirler (Kızılc¸elik, 2015: 9). Yapısal-İşlevselcilik, söz konusu sosyologlar tarafından geliştirilmiş bir sosyoloji kuramıdır. Dolayısıyla sosyolojide modernist çerçevede en yaygın olarak kullanılan makro kuram, “Yapısal-İşlevselcilik” olarak da bilinen kuramdır. Bu yaklaşım toplumu birbiri ile ilişkili parçaların görev yaptığı bir sistem olarak görür. Örneğin, Amerikalı ünlü sosyolog T. Parsons toplumun koruyucu, bütünleştirici, yönlendirici ve uygulayıcı alt sistemlerden oluştuğunu savunurken, Sembolik Etkileşimci kuramın birey üzerinde odaklaşmasının aksine İşlevselcilikteki vurgu daha çok sosyal yapı ve onun işleyişi üzerindedir. Sosyal yapıyı oluşturan elemanlar olarak normlar, adetler, gelenekler ve kurumlar dikkate alınır. İşlevselciliğin tarihsel olarak kökeni, sosyolojinin kurucularından Auguste Comte ve onun pozitivist felsefesine kadar gider. İlk olarak Fransız Devrimi sonrası dağılma aşamasına gelen toplumda birlik sağlamak amacıyla A. Comte ve daha sonra sanayileşmenin yarattığı “anomi/kuralsızlık” ve ahlaki bunalımların çözümü için “organik dayanışmayı” arttırmak denge ve istikrarı yeniden tesis etmek üzere Emile Durkheim tarafından geliştirilen görüşlere dayanır. E. Durkheim’e göre, toplumu oluşturan parçalar işlevlerini gördüklerinde, toplum normal durumuna dönecektir. Eğer toplumu oluşturan parçalar görevlerini yapamaz durumda gelirlerse, bu “anormal” veya “patolojik/hastalıklı” bir durumdur. İşlevselcilik açısından hem bir organizma olarak sosyal yapıya hem de onu oluşturan parçaların işleyişine bakmak gerekir. A. Comte ve H. Spencer’de toplumu, bir çeşit yaşayan organizma gibi değerlendirirler. Bir organizma gibi toplumun da sağlıklı olması, onu

oluşturan parçaların birbiriyle uyum ve ahenk içinde olmasına bağlıdır (Kasapoğlu, 2018:9). Toplumu oluşturan parçaların kendi aralarında, parçanın kendi içinde ve oluşturduğu bütün ile de uyum ve ahenk içinde çalışması gerekir. Aksi takdirde Parsons'un deyimiyile sistem çalışmaz.

Yapısal-İşlevselci kurama göre, toplum hayatına hiçbir katkısı olmayan bir parça (uzuv) işlevsiz olarak görülür. Böylesi parçalar kısa zamanda yok olurlar. Ayrıca, toplumdaki bazı parçalar, bozucu işlev yapıyor olsalar da toplumun varlığının devam ettirilmesine bir biçimde katkı yaptıkların dolayı varlıkları devam eder. Örneğin toplumsal kurumlar (aile, din, ekonomi, hukuk, eğitim ve siyaset gibi), toplumun varlığının devam ettirilmesinde çok önemli rol üstlenirler. Bütün toplumlar, hayatlarını devam ettirebilmek için temel bazı şeylere gereksinim duyar: bireylerin ihtiyaçları olan mal ve hizmetlerin üretilmesi ve dağıtılması; bireyler, gruplar ve organizasyonlar arasındaki uyuşmazlıkların ve çatışmaların çözümü; bireylerin kültüre uyumunu sağlamak için gerekli olan yol ve yöntemlerin belirlenmesi (Newman,2013:21) gibi hususlar bunlardan birkaçını oluşturur.

Yapısal-İşlevselciliğin temel bazı tezleri, Durkheim'in düşüncelerine dayanır. Yapısal-İşlevselciliğin bütün-parça (sistem ve alt-sistem) ilişkisini temel alması ve bütünü parçaların salt toplamı olarak görmemesi düşüncesi, Durkheim'a aittir. Durkheim'ın ileri sürdüğü gibi, bir bütün, parçalarının toplamı değildir. Bütün, başka bir şeydir ve dolayısıyla kendisini meydana getiren parçaların ortaya koyduğu özelliklerden başkadır. (Kızılcelik, 2015: 10). Bu anlayış Parsons'ta sistem yaklaşımına dönüşmüştür.

Yapısal-İşlevselci kuram, kişiler arasındaki farklılaşmayı ve değişimi ifade eden sosyal statü ve rolleri verili bir yapının gerekliliği olarak görür. Bir bakıma kuram, sosyobiologlar gibi toplumsal konumların işgaline evrimci açıdan bakar. Toplumun işleyen bir sistem olarak, gerekli sosyal konumları ve statüleri belirlediği ve her bir konum için uygun bireyleri seçtiğini ve onlara verilen rol ve görevleri yetine getirme konusunda da güdülediğini ileri sürer. Kadının ve erkeğin sosyal rolleri ve görevlerini sosyalleşmeyle açıklayan kuram, cinsiyet temelindeki rol ayrışması ve bütünüyle sosyal işbölümünü açıklar. Cinsiyette bireyin sosyal kimliğini ve toplumsal fırsatlarını biçimlendirir. Bu hususta yapısal-işlevselci kuramda konuyu ele alan Parsons'dır. Ona göre, cinsiyet rolleri toplumun işlevsel zorunlulukları temelinde çekirdek ailenin evrenselliği ve gerekliliğinin bir sonucudur. Dolayısıyla çekirdek aile evrimsel açıdan gelişmiş bir aile modeli olarak, toplumsal düzenin sürekliliğini sağlar. Parsons'a göre aile içi roller, cinslerin temel sorumlulukları ve bütünlüğü çerçevesinde işlevseldir. Sanayileşme çekirdek ailedeki biyolojik ikiliğe dayanan rolleri değiştirmez, akrabalık ilişkilerini etkiler. Akrabalık, genetik ilişkilerdeki kategori ve statülere göre oluştuğundan, sanayileşmeyle birlikte bu ilişkiler değişme uğrar ve böylece de zayıflar (Sallan Gül, 2012:235).

Yapısal-İşlevselci ve işlevselcilikten etkilenen analizler, toplumsal cinsiyet farklılıklarının toplumsal denge, düzen ve uyuma katkıda bulunduğunu, kadınlar ve erkekler arasındaki işbölümünün biyolojik bir temeli olduğunu dolayısıyla kadınların ve erkeklerin biyolojik

bakımdan da en uygun oladukalrı görevleri yerine getirdiklerini savunmaktadırlar. Kuramın önemli temsilcilerinden Parsons, toplumsal cinsiyet farklılıklarının bir kısmını muhafaza etmenin toplumun bütünleşmesine katkı sağlayacağını görüşünü savunmaktadır. Toplumsal cinsiyet, birbirini tamamlayıcı birtakım rollerin şekillenmesini sağlar ve roller aile içinde kadın ve erkeği bir araya getirir. Kadın evin idaresi ve çocukla ilgili sorumlulukları üstlenirken, erkek dış dünya ve emek gücüyle birleşerek, diğer önemli rolleri yerine getirir. Buna bağlı olarak, toplumsal cinsiyet sosyalleşmede önemli bir görevi üstlenir. Toplum, erkeği emek gücü için donanımlı bir biçimde yetiştirirken, kız da anneliğe hazırlar. Örneğin Parsons, ailenin bir birim gibi işlev görmesi için eşler arasında görev paylaşımının yapılmasının (Başak, 2013:225) ne kadar önemli olduğunu göstermeye çalışır.

Başak (2013:226)'a göre, Yapısal-İşlevselci kuramcı analiz, toplumun bütünlüğü ve düzeni için toplumsal cinsiyet rollerinin ve aile kurumunun önemini vurgulamakla beraber, kadın ve erkek rollerini basmakalıp bir çerçeveye sokması açısından eleştirilmektedir. İlaveten bu kuramda, basmakalıp toplumsal cinsiyet rollerinin eşit olmayan prestij ve gelir getireceği; bu durumun ise eşitsizlik yaratacağı düşüncesi göz önünde bulundurulmamıştır.

2.2-Çatışmacı Kuramı

Çatışma kuramının kökleri, Alman sosyologları Karl Marx'ın (1818-1883) ve George Simmel'in (1858-1918) sosyoloji anlayışlarına kadar uzanır. Çatışma kuramı denince akla hemen Marx'ın sosyolojisi gelir (Kızılcılık,2015:31). Çatışma kuramcıları, Marx'ın toplumdaki

değişmenin ana kaynağı olarak gördüğü çatışma görüşünden yola çıkmışlardır (Turner, 1974: Akt.: Kızılçelik, 2015: 31). Fakat onlar, Marx'ın değişmeyi yaratan çatışmanın sınıf çatışması olduğu gerçeğini dikkate almamışlardır. Çatışma kuramcıları, çatışma olgusunu sınıfsal temelinden uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla çatışmayı, bireyler arası ilişkiler ve grup çatışması çerçevesinde analiz etmişlerdir. Çatışma kuramcıları, Marx'tan ziyade Simmel'e yönelmişlerdir. Simmel, çatışma olgusuna Marx gibi yaklaşmamış, yani toplumdaki çatışma ögesini sınıf ekseninde irdelememiştir. Simmel, çatışmayı hayatın içinde olan bir etkileşim ve toplulaşma biçimi olarak ele almıştır. Simmel, çatışmanın bireylerin ihtiyaçlarından, isteklerinden ve öfkelerinden kaynaklandığını iddia etmiştir (Kızılçelik, 2015: 31).

Kasapoğlu (2018:14), çatışma kuramının çoğunlukla Marksizm ile beraber düşünüldüğünü ifade etmektedir. Marx'ın felsefesi, Diyalektik Materyalizm olarak anılırken; sosyolojisine de Tarihsel Maddecilik denilir. Bu bağlamda diğer tüm üretim biçimleri gibi kapitalizmin de diyalektik olarak kendini ortadan kaldıracak potansiyele (işçi sınıfı) sahip olduğu ve tarihin sınıf mücadelesine dayandığı savunulur. Karl Marx Avrupa'yı dönüştüren Sanayi Devrimini gözleyerek çatışma kuramını geliştirmiştir. Kırsaldan göçen tarım işçilerinin kentlerde karın tokluğuna çalıştırıldığını ve ortalama ömürlerinin 30 civarı yaş olduğuna tanık olmuştur. Bu acımasız çalışma koşullarını anlayabilmek için tarihsel olarak toplumları incelemeye başladığında ise insanlık tarihinin sınıf çatışmasına dayandığını ve sınırlı sayıda güçlünün

(burjuvazi) üretim araçlarına sahip olduğunu ve çoğunluğu oluşturan işçileri sömürdüğünü gözlemlemiştir.

Modern çatışma kuramının kurucularından biri olan C.W. Mills (Ralf Dahrendorf ve Lewis A. Coser birlikte)'a göre, ilk aşamada sosyal yapılar birbiriyle çıkar ve kıt kaynaklar için çatışan insanlar aracılığıyla yaratılır. Daha sonraki aşamada ise çıkar ve kaynaklar, insanlar tarafından yaratılan yapının yüceltilerek “şeyleştirilmesi”nden toplumdaki güç ve kaynakların eşitsiz dağılımından etkilenir. Bu şeyleştirme aslında insan ve onun yarattığı yapı arasındaki diyalektik bağın kopması ya da gözden kaçırılmasıdır. Mills'e göre, Amerikan toplumundaki iktidar seçkinlerinin üç ayağı ordu (Pentagon), ekonomi ve yönetim/hükümetten oluşur. Aslında ordu ve ekonominin iç içe geçmişliği de göz ardı edilmemelidir. Savaş sanayi demek daha doğru bile olabilir. Bu yüzden iktidar seçkinlerinin temel politikası ülkeler ve toplumlar arasında çatışmanın yükselmesi, silahlanma, kitlesel yıkım ve insan ırkının yok edilmesine yöneliktir. Görüşleri yüzünden Amerika'da toplum dışı ilan edilen C.R.Mills'in tüm radikalliğine rağmen 1960'larda yaptığı kestirimlerin pek çoğunda haklı olduğunu söylemek mümkündür (Kasapoğlu, 2018:14).

Lewis A Coser'ın çatışma anlayışına göre; çatışma, toplumsal yapının oluşumu, birleşimi ve korunması yönünden araçsal olabilecek bir süreçtir. Coser temel alındığında, kadının üç saç ayağı üzerine oturmuş rolleri ile alt kimlik rollerinin çatışması, onun kamusal alanda varlığını ve bütünleşmesini engellemekte ve cinsiyetçi kimliği yeniden benimsemesini sağlamaktadır. Parsons'ın sistem modelindeki gibi,

kadının çalışma hayatına katılması ve yönetsel konumlara gelmesinde, cinsiyet rollerinin gereklerini bir bütün olarak yerine getirmek ve bu roller arasında uyumun olması genel toplumsal bir beklentidir. Kadının kamusal alanda kendisini ifade edebilmesi için hangi rolünün öncelikli olduğunun belirlenmesi, çatışmaların uyumlulaştırılmasında önem arz eder. Ancak kadının kendisini kamusal alanda var ederken, toplumsal olarak özel alanda tanımlanması sebebiyle, aynı zamanda toplumsal cinsiyetten (Sallan Gül, 2012:237) kaynaklanan önemli ayrımcılıklara maruz kalmaktadır. Kadına ev içinde biçilen rollerden kaynaklı olarak, erkek egemen toplumlarda kadının kamusal alanda bir rol üstlenmesi yadırganan bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan Başak (2013:226), farklı işlerin farklı değerlerin ve ödülleri olmaları ve özellikle kadın açısından eşitsizlik oluşturması yapısal-işlevselci analizin pek üzerinde durmadığı konular olduğunu savunmaktadır. Marx'a göre, toplumda değerli görülen işleri erkeklerin yapması ve karşılığında özel bir değer ve gelir elde etmeleri, ayrıca kadının değersiz görülen işlerde çalışması ve emeğinin daha az maddi karşılık bulması ya da hiç değer bulmaması durumuna sebep olmaktadır. Marx bundan yola çıkarak, sınıf çatışmasını kadınlar ve erkekler üzerinden tanımlamıştır. Burada kadın proletaryaya benzetilirken, erkek ise gücü ve zenginliği elinde tutan burjuvaya benzetilmektedir.

Macionis (2012:345)'a göre, toplumsal çatışma kuramından hareketle, toplumsal cinsiyet sadece davranışa değil, güce ilişkin farklılıkları da içine almaktadır. Toplumsal cinsiyetin erkeklerin işine yaradığı ile

ırksal ve etnik azınlıklara yönelik baskının beyazlara fayda sağladığı biçimindeki görüşler arasında yer alan çarpıcı benzerliği düşünmek gerekir. Toplumsal cinsiyet hakkındaki geleneksel düşünceler toplumun kolayca çalışmasını sağlamamakta; kadınlar statükoyla mücadele ederken ayrıcalıklarını korumaya çabalayan erkeklerle ayrışma ve gerilim oluşturmaktadır. Başak (2013:226)'a göre, toplumsal çatışma kuramı üç açıdan eleştirilmektedir. Birincisi, toplumsal çatışma, gelenekseller tarafından ahlaki açıdan pozitif olarak görülen, geleneksel aile hayatını sosyal bir bela olarak görmesi yönüyle eleştirilmektedir. İkincisi, bu kuram kadının ve erkeğin hangi ölçülerde birlikte işbirliği içinde yaşadığını ve aile içinde nasıl mutlu olduklarını küçümsemektedir ve üçüncü olarak, kapitalizmi toplumsal cinsiyet tabakalaşmasının temelini yerleştirmesi yönünden eleştirilmektedir.

2.3-Sembolik Etkileşimci Kuram

Modernist çerçevede mikro öznel düzeyde sosyolojik çalışmalarda pek çok kuramdan söz edilse de bunların genel bir şemsiye altında toplanması mümkündür. Doğrusu Sembolik Etkileşimcilik böylesine genel bir kapsayıcılığa sahiptir. Psikolojik gelenek içinde gelişen bir sosyoloji ekolü olarak da adlandırılan bu kuramsal yaklaşımın tarihsel analizi onun epistemolojik olarak Amerika'da yaygın kabul gören pragmatizm içinde geliştiğini göstermektedir. Hatta bu yaklaşımın 18 yy. İngiliz ahlak felsefecilerine kadar izlerinin sürülebildiği ve William James (1842-1910) ve John Duvey (1859-1952) gibi 20. yüzyıl eğitimci ve psikologları tarafından geliştirildiği belirtilmelidir. Bu yaklaşımı sosyolojiye taşıyan en önemli savunucuların başında George Herbert

Mead (1863-1931) ve onun öğrencisi Herbert Blumer gelmektedir. Ayrıca Charles Horton Cooley (1864-1929) ve William Thomas (1863-1947) da bulunmaktadır (Kasapoğlu, 2018:4). Bu yaklaşımın öncü habercilerinden olan George Simmel, Max Weber ve belli sosyolojik yaklaşımlarıyla Mehmet İzzet sayılabilir.

Sembolik etkileşimci kuramın cevaplamaya çalıştığı temel soru, “bireysel farklılıklara rağmen nasıl oluyor da benzer davranışlar oluşabiliyor ve bir sosyal düzen oluşabiliyor” sorusudur. Bu kuramda, yukarıdaki sorunun cevabı sosyalizasyon süreci ile açıklanır. Zira sosyalizasyon sürecinde bir çocuk diğerleriyle devamlı olarak etkileşim içindedir ve bu etkileşimin temelinde dil ve semboller vardır. Ortak anlamlar bireyi, ortak davranışlara yönlendirir. Birey, hem kendisi-benliği hem de çevresi hakkında ortak bir görüş geliştirir. Bu da sosyal düzeni meydana getirir (Burcu Sağlam, 2018:75). Sosyalizasyon süreci, aynı zamanda bireyin öğrenme süreci olup, diğer insanlarla etkileşim halinde olduğu yani kendi sürekli inşa ettiği bir dönemdir.

Toplum, bu etkileşimin bir ürünü olarak görülür. Semboller insanlar arasında anlamlı iletişimi sağlayan, kelimeler, nesnelere, jest ve mimiklerden meydana gelir. Bütün toplumlar, mevcut sembollerin ortak anlamını paylaşırlar. Bu kuram açısından kelimeler, en önemli sembollerdir. İlâveten sözlü ya da yazılı kelimeler kadar, el kol hareketleri de sembolik etkileşimciler için önemlidir. İnsan, mevcut canlılar arasında son derece özel yeteneklere sahiptir. Örneğin, yedi yaşına kadar bir çocuk sekiz bin kelimeye hâkim olabilmektedir. Çocukların ilk öğrendikleri kelimeler, ebeveyn ve aileleri (yani

“anlamalı ötekiler”) ile ilgili olanlardır. Daha sonra anlamalı ötekiler arasında, arkadaşları, okul ve iş çevresi, dini ve siyasi önderler yer alırlar (Bozkurt, 2017:42).

Blumer temel düşüncesi, insanların öncelikle karşılarındakinin davranışını yorumladıkları ve daha sonra eyleme karar verdikleri yönündedir. Ona göre insanlar araya bir yorum süreci girmeden doğrudan eyleme geçmezler. Bu yorumlama ve anlamlandırma sürecinde ise, kuşkusuz semboller ve işaretler önem kazanır. Bu yüzden bu yaklaşıma Sembolik Etkileşimcilik denilmiştir. Bu görüşün, klasik davranış/Behaviorizm Kuramındaki “uyaran- tepki” ilişkisini ret ederek araya yorumlama sürecini koyması önemlidir. Zira insanlar her uyarana basitçe tepki veren robotlar değildir. Örneğin, bir genç kadın kendisine gelen her teklifi sonuçları itibariyle yorumlamadan evet demez. Teklifin masum bir yardım amacına mı yoksa daha ileri bir ilişki için bir ilk adım mı olduğunu anlamlandırmaya çalışır ve olasılıkları gözden geçirdikten sonra evet veya hayır der. Sembolik Etkileşimcilik bu anlamlandırma ve yorumlama sürecinin nasıl inşa edildiğini, insanların kendilerini ve karşılarındakinini nasıl konumlandıklarını araştırır. Sembolik Etkileşimciler, ontolojik olarak sosyal yaşamın dinamik olduğunu ve diyalektik olarak karşılıklı ilişki içinde ve bir bütün olarak sürekli değiştiğini kabul ederler (Kasapoğlu, 2018:5). Ayrıca belirtmek gerekirse Blumer, Sembolik Etkileşimcilik kavramı ilk olarak 1937 yılında kullanmıştır.

Blumer'ın ileri sürdüğü sembolik etkileşimcilik yaklaşımında Bozkurt (1917:43-44), bazı temel fikirler olduğunu söylüyor. Bu temel fikirler şöyle sıralanabilir:

-Etkileşim, başka insanların tepkilerine verilen karşı tepkilerden meydana gelir. Sembolik etkileşim, eylemin yorumlanmasıdır. Örneğin, dinleyicilerden birisi, konuşmacının kendisine ters gelen ifadelerine, öksürerek tepki göstermesi halinde, burada öksürük sembolik hale gelmiştir. Dil, en yaygın ve en mühim semboldür.

-Toplum, birbiriyle etkileşim halinde bulunan insanlardan meydana gelmiştir. Bu tür etkinlikler, birlikte eylem araçlığıyla, karmaşık bir biçimde bir araya gelirler ve örgüt veya sosyal yapı olarak biline şeyi oluştururlar.

-Nesneler kendilerinde içsel manalar taşımazlar; burada anlam sembolik etkileşimin ürünüdür.

-İnsanlar sadece kendileri dışındaki nesnelere tanımakla kalmaz, kendilerini de nesne olarak görebilirler. Bir adam kendini, öğrenci, koca ve yeni baba olmuş biri olarak görebilir.

-İnsan eylemi, kadın ve erkekler arasında inşa edilmiş yorumsal bir eylemdir.

-Eylem, grup üyeleri arasında birbiriyle ilişkilendirilir ve birbirine uyumu sağlanır. Birlikte eylem, farklı kişilerce sergilenen farklı eylemlerin toplumsal örgütlenişi olarak tanımlanabilir.

Öte yandan Kasapoğlu (2018:5)'na göre, bu gelenek içinde yer alan sosyologlar birçok farklı konuda ve değişik araştırma teknikleri kullanarak çalışmaktadırlar. Fakat çoğunluğun sosyal etkileşimi daha iyi çalışabilmek için katılarak gözlem gibi nitel teknikleri kullandıkları söylenebilir. Özellikle son yıllarda çalışılan konular arasında duygusal emek, sosyal hareketler ve kendine ayna tutma, izlenim yaratma ve yönetme, ortam tanımlama gibi konular gelmektedir. Ayrıca klasik yapısalcılığın “dil kuralları”na vurgu yapan semiyotik/göstergebilimsel incelemeleri yerine, daha dinamik ve etkileşimsel olan “konuşma” üzerinde vurgu yapan semiyotik çalışmalar yapıldığı söylenebilir.

Sembolik etkileşim kuramıyla yapılan cinsiyet araştırmalarında, bireylerin cinsiyetlerinin etkileşim kurmada ve devam ettirmede ne kadar etkili olduğu üzerinde durulmaktadır. İnsanların cinsiyetlerinin yanı sıra sahip oldukları meslekleri ve gelir durumlarının etkileşim kurmada ne kadar etkili olduğu ise toplumsal cinsiyet araştırmalarının esasını oluşturmaktadır. Sembolik etkileşim kuramının güçlü yanı, tanınan/bilinen sosyal kalıpların inşa edilmiş karakteristiğini ortaya çıkarmasıdır. Bunu yaparken de, insanlar tarafından cinsiyetin inşa edildiğini, tarihsel açıdan farklı toplumları örnek vererek açıklamaktadır (Başak,2013:226).

2.2-Cinsiyet Temelli Kuramlar

2.2.1-Biyolojik Kuram

Biyolojik kuram, 1970'lerde ortaya çıkmıştır. Wilson, sosyobiyojijiyi, insanın da dahil olduğu bütün organizmalarda sosyal davranışın ve

sosyal örgütlenmenin biyolojik temelinin sistematik incelemesi olarak tanımlar. Temel olarak, organizmaların hayatta kalma, üreme ve gelecekte hayatta kalacak ve üreyecek bir soy bırakma potansiyellerini en yükseğe çıkarma çabasında olduklarını iddia eder. Biyolojik kuram, daha çok hormonları, beyin yapısı ve işleyişini cinsiyet farklılıklarının nedeni olarak görürken, sosyobiolojik yaklaşım milyonlarca yıllık evrimsel süreci ve genetik değişimi cinsiyet farklılıklarını açıklaması için temel alır (Dökmen,2015:52). Sosyobiolojik bakış açısı, cinsiyet rollerinin oluşmasında etkili olan faktörleri de göz önünde bulundurur.

Biyolojik kuram, insanları biyolojik özelliklerine göre kadın ve erkek olarak iki kategoriye ayırır ve onların toplumsal yaşamdaki konum ve rollerini bu biyolojik temelle meşrulaştırır. Böylece kadınların ezilmişliği ve baskılanmışlığının değişmeyecek olan biyolojik ve doğal nedenleri olduğu ileri sürülür. 1970’lerde feminizm bu yaklaşıma, bir dizi biyolojik farklılıktan, sosyal, kültürel ve psikolojik olan farklılıkları “toplumsal cinsiyet” kavramı ile ayırt ederek itiraz etti: Biyolojik cinsiyet anatomik farklılıklara işaret ederken, toplumsal cinsiyet bu farklılıklar üzerinden sosyal ve kültürel olarak kurulup, dayatılan ve eşitsiz bir toplumsal düzeni yaratan ilişkiler ağını niteliyordu (Berghan, 2011:143).

Biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi iki yönden ele almak mümkündür: Bunlardan birincisi, biyolojik cinsiyete göre belirlenen toplumsal cinsiyet kodlarının bir cinsi diğerlerinden daha değerli kılıp kılmadığı tartışmasıdır. İkincisi ise, cinsiyet kimliklerinin ve tanımlarının sabit olduğunu reddeden veya biyolojik cinsiyetiyle

uyumlu olmayan bir cinsel kimliğe sahip kişilerin (kadın gibi hisseden erkekler, erkek gibi hisseden kadınlar veya çift cinsiyetliler) toplumsal cinsiyet kodlarındaki yeridir. Burada dikkat edilmesi gereken husus; 20. yüzyılın Batılı toplumsal dinamikleri tarafından üretilmiş ‘toplumsal cinsiyet (gender)’ kavramını, geçmiş uygarlıklara ve günümüzün Batılı olmayan toplumlarına uyarılmanın ne kadar mümkün olduğudur (Barut Kemirtlek, 2019:108). Bilhassa Batı dışı toplumlarda kültürel ve zamansal farklılıklardan dolayı, Batıda ortaya çıkan toplumsal cinsiyet ve cinsiyet üzerine inşa edilen tartışmaların anlaşılması ve kabullenilmesi biraz zaman alacak gibi görünüyor.

Biyolojik etmeni göz önünde bulunduran, biyolojik bakış çerçevesinde erkek bedenlerinin fiziksel açıdan güçlü, dayanıklı, aktif, zihinsel açıdan ise rasyonel/akılcı, bağımsız, girişimci, rekabetçi, vb. gibi genel niteliklere sahip olduğu kabul edilmiştir. Kadın bedenlerinin ise fiziksel açıdan güçsüz, dayanıksız, yavaş, zihinsel açıdan ise duygusal, bağımlı, çekingen vb. gibi genel özelliklere sahip olduğu ileri sürülmüştür. İleri sürülen bu özelliklerin bilhassa, biyolojik kökenli olduğunu vurgulayan bu görüşe göre, kadın ile erkeklerin toplumsal rolleri ve rollerle bağlantılı sorumluluklarının biçimlendirilmesinde, onların biyolojik bedenlerinin bu özellikleri göz önünde tutulmuştur. Erkek bedenlerinin fiziksel ve zihinsel açıdan güçlü olduğunun kabullenilmesi, onların bu özellikleriyle, toplumsal yaşamın ekonomi, siyaset vb. gibi temel alanlarında da rol alabilecekleri ve çeşitli iş/meslekleri yerine getirebileceklerinin kabulünü kolaylaştırmıştır. Oysa ki kadın bedenlerinin fiziksel ve zihinsel açıdan güçsüz ve istenilen niteliklere

yeterince sahip olmadığının kabullenilmesi, kadının kamusal alanda var olma olasılığını tamamen ortadan kaldırmıştır denebilir. Kadın bedeninin biyolojik niteliklerinin temelinde doğurganlık olması, bedenin toplumsal cinsiyetine ilişkin rollerine annelik (besleme/büyütme) ve onlara paralel devam eden ev kadınlığı ortaya çıkmıştır. Bu nitelikler ile bağlantılı ev içi roller, davranışlar ve bunları işaret eden işler de toplumsal cinsiyetlendirilmiş kadın bedenlerine atfedilmiştir (Nazlı, 2019:46). Her toplumda aslında kadının rolü; üstlendiği iş ve görevler yani sorumluluklar çok fazladır. Kadının, bu açıdan değerlendirildiğinde cinsiyetinin bir dezavantaj olmadığını artık görülmesi ve kabul edilmesi gerekir.

2.2.2-Sosyal Öğrenme Kuramı

Kuramın orijinali, Bandura (1977) tarafından, öğrenmenin sosyal etkilerinin ortaya konması amacıyla geliştirilmiştir ve bu kuram Bandura ve başkaları tarafından cinsiyet rollerinin öğrenilmesinin bir açıklaması olarak da temel alınmıştır (Dökmen, 2015:59). Sosyo-kültürel bir tabanda ‘toplumsal cinsiyet rolleri’nin, toplumsallaşma sürecinde, sosyal-öğrenme ile ortaya çıktığı görüşü temelinde, toplumsal cinsiyet analizleri yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte maskülen ve feminen toplumsal cinsiyet rollerinin, kadın tabiiyetini sağlayıcı mekanizmalar içindeki analizleri ön planda yer almıştır (Millett, 1987; Akt.: Öz Yıldız, 2019:54). Sosyalizasyon sürecinde birey, cinsiyet rollerini ve buna dair davranışları toplumunun kodlarına uygun bir şekilde öğrenir.

Bandura (1997; Akt.: Dökmen,2015:60)'ya göre, sosyal öğrenme kuramında özellikle iki öğrenme sürecine ön plana çıkar. Bunlar: (1) Edimsel koşullama, (2) model alma ve taklit. Edimsel koşullama: Ödüllendirilen ya da olumlu sonuçları olan (pekiştirilen) davranışın gelecekte tekrarlanma olasılığı artar. Cinsiyetine uygun davranışlarda bulunan çocuk ödüllendirilir, cinsiyetine uygun davranmazsa cezalandırılır. Ödüllendirilen davranış (cinsiyete uygun davranış) tekrarlanır ve davranış dağarcığına dahil edilirken, ödüllendirilmeyen, hatta cezalandırılan davranış tekrarlanmaz, o davranışlardan kaçınılır ve davranış dağarcığında yer almaz. Ağlamak, kız çocuklarının işine yararken, erkeklerin işine yaramaz; ağlamak, kız çocukları ve kadınlar tarafından sürdürülürken, erkek çocukları ve erkekler tarafından sürdürülmez. Özellikle ana-babalar ve öğretmenler, aynı davranış için kız ve erkek çocuklara farklı tepkide bulunurlar. Örneğin, atılgan ve saldırgan davranış erkek çocuklarda pekiştirilirken, kız çocuklarında pekiştirilmez. Model alma ve taklit: Gözlenen figürler (ana, baba, öğretmen, arkadaş, beğenilen herhangi bir kişi, televizyondaki kahraman vb.) model alınır ve bu figürlerin davranışları uygun bir zamanda taklit edilir. Cinsiyet rollerinin kazanımında da genellikle kız çocuklar annelerini ve kadın figürleri; erkek çocuklar da babalarını ve erkek figürleri model alırlar ve taklit ederler. Bunların yanı sıra, sosyal öğrenme kuramcıları, çocukların uygun cinsiyet rolü davranışlarını dolaylı olarak da öğrenebildiklerini, yani başkalarının davranışlarını gözleyerek ve onların hangi davranışlarının ödül ya da ceza aldığını izleyerek (dolaylı pekiştirme -vicarious reinforcement, dolaylı ceza-vicarious punishment-) de öğrenebildiklerini ileri sürerler. Gözleyerek

öğrenme de denen bu süreç, çocukların, modelin ödül aldığını gözledikleri davranışını taklit etmelerine ve cezalandırıldığını gözledikleri davranışını taklit etmemelerine sebep olur.

Öte yandan Lyotard (2007:105) da Fenomenoloji adlı eserinde, “Alorlu kadınlar üretim işlerini (tarım) üstlenirler; doğumundan on dört gün sonra, çocuk genel olarak el altında kim varsa (yaşça büyüğü, uzak akrabalar, komşular) ona bırakılır; çok düzensiz beslenir, açlık çeker ve kamı doyurulsa bile bununla anne imajı arasında bağlantı kuramaz; ilk öğrenme çabaları yönlendirilmez, hatta teşvik bile edilmez; tersine, çevresindekiler ona güler, alay eder, başarısızlıklarını yüzüne vurur, cesaretini kırarlar; ceza ve ödül sistemi kaypak, belirsiz ve öngörülemezdir ve her türlü istikrarlı davranış oluşturmayı imkânsız kılar; cinselliğin denetimi diye bir şey mevcut değildir” der. Öğrenme oldukça sert, eleştirel bir şekilde devam etmektedir.

Sosyal öğrenme kuramını Dökmen (2015:61), cinsiyet farklılıklarının başka insanların davranışlarının gözlenmesi, pekiştirme ya da ceza uygulamaları ve taklit aracılığıyla şekillendiğini ileri sürer. Mischel ve Bandura’ya göre, çocuklar cinsiyetlerine uygun davranışlarda bulunmaları için uygulanan ceza ve ödül sonucunda cinsiyet rolü davranışlarını öğrenebilirler. Bu sosyal geribildirim (feedback), çocuklara hangi davranışların gelecekte ödül ya da ceza alabileceğine ilişkin bilgi sağlar. Bu ödül ve cezalar çocuğun gelecekteki davranışlarını şekillendirir. Örneğin, babasına araba tamir ederken yardım etmek isteyen ama ona uygun bir iş olmadığı gerekçesiyle uzaklaştırılan bir kız çocuğu, gelecekte babasına yardım etme

konusunda hiç de hevesli olmayacaktır. Ama annesine mutfakta yardım etmesi halinde övgü alıyorsa yeniden annesine yardım etmek isteyecektir.

Cinsiyet rollerinin öğrenilmesinde daha çok aynı cinsiyetten kişilerin davranışlarına dikkatin yöneltilmesi söz konusu olmakla birlikte, diğer cinsiyetten olanlar da cinsiyetlere uygun davranışların öğrenilmesi amacıyla dikkatle izlenir. Sosyal öğrenme kuramına göre, cinsiyet rol beklentilerinin çok açık olarak tanımlandığı ve katı bir şekilde uygulandığı toplumlarda, bir cinsiyetteki tüm modellerin davranışları arasında büyük tutarlılık vardır. Bu tutarlı modellerin varlığı ve uygun davranışın pekiştirilmesi sonucunda geleneksel cinsiyet rolleri bir kuşaktan diğerine aktararak sürdürülür (Dökmen, 2015:62). Rol model alınan kişinin davranışlarının tutarlı olması, onu taklit edenin sağlıklı davranışlar geliştireceği aşıkardır. Aksi durumlarda bireyin kültüre uygun davranış geliştirememesi, mevcut sosyal normlarla çatışmasına yol açacaktır.

2.2.3-Bilişsel Gelişim Kuramı

Bilişsel gelişim kuramı (cognitive-developmental theory)'nın önde gelen isimlerinden biri Onur (2017:52)'a göre Jean Piaget'tir. Piaget'in çalışmaları toplumsal ve ahlaksal gelişimin de bilişsel temelleriyle anlaşılabilceğini göstermiştir. Bilişsel gelişim kuramı, temeldeki yapı ve yaşantı arasındaki dinamik etkileşimi vurgular; bilişsel yeteneklerin gelişimine ve zihnin simgesel tasarımları anlama ve kullanma yeteneğine vurgu yapar. Fakat öte yandan toplumsal öğrenme kuramcısı Bandura'nın görüşleri ile bilişsel gelişim kuramcısı Piaget'in

görüşleri arasında birleşen ve ayrılan noktaların olduğu da yadsınamaz. Her iki kuramcı da çocuğu öğrenme süreci içinde oldukça etkin ve bilişsel bir varlık olarak kabul eder. Ancak Bandura dış çevrenin etkilerini savunurken, Piaget iç güçlerin önemini savunur. Piaget'e göre gelişim, dışardan öğretilenden bağımsız olarak, çocuğun içsel ilgi ve merakı sonucu kendi kendine ilerleyen bir süreçtir. Bu süreç bazı içsel değişikliklerle dönemlerin ortaya çıkmasına yol açar. Daha çok çevreci olan Bandura ise Piaget'in görüşlerini iki bakımdan eleştirir. Bandura ya göre çocuklar çevreye içsel bir merak duydukları için değil, pekiştiricilerle özendirildikleri için öğrenir, daha sonra bu dış değerlendirmeleri içselleştirirler. Dolayısıyla Bandura'ya göre çocukların ne öğrendiklerini dönemler değil izlenen modeller belirler; hatta toplumsal öğrenme yöntemleriyle Piaget'in dönemlerini (2017:72) değiştirme olanağı ortaya çıkmaktadır.

Bilişsel gelişimciler dış çevrenin çocuk üzerindeki etkisinin önemini kabul etmekle beraber, çocuktan kaynaklanan gelişime de yer verme eğilimi gösterirler. Dolayısıyla gelişimciler bu noktada, Bandura'nın kendiliğinden öğrenme olgusunu ihmal edişini eleştirmişlerdir. Gelişimcilere göre Bandura çok fazla çevrecidir ve bu tutum dikkatimizin çocuktan uzaklaşmasına yol açmaktadır (Onur,2017:52). Bandura'nın çevreci yaklaşımı çocuğun cinsiyet gelişimi ve farklılaşmasının açıklanmasında önemli bir yer tutar.

Bandura tarafından geliştirilen ve Bussey ve Bandura tarafından cinsiyet gelişimi ve farklılaşmasını açıklamak üzere uyarlanan sosyal bilişsel kuram (social cognitive theory), evrimsel faktörlerin etkisini

göz ardı etmez, fakat sosyal davranışın biyolojinin evrimleşmesinin bir ürünü olması gibi tek yönlü bir evrimi de kabul etmez (Bussey ve Bandura, 1999: Akt.: Dökmen, 2015:63). İnsan evrimi, vücut yapısını ve biyolojik kapasiteyi belirlemiştir, ama davranışları dikte etmemiştir. Sosyo-yapısal etkiler, biyolojik kaynaklı davranışların farklı amaçlar için kullanılmak üzere düzenlenmesini ve yapılanmasını sağlamıştır. Sosyal bilişsel kuram (Dökmen, 2015:63), özetle şu şekilde anlatılabilir:

Bu kuramda, toplumsal cinsiyetin gelişimi üçlü karşılıklı nedensellik ile izah edilebilir. Üçlü karşılıklı nedensellik modelinde (the model of triadic reciprocal causation), kişisel özellikler, davranış örüntüleri ve çevresel olaylar birlikte ele alınmaktadır. Kişisel özellikler; bilişsel, duygusal ve biyolojik olayları, cinsiyet bağlantılı kavramlaştırmaları, davranışsal ve yargısal standartları ve benlik düzenleyici etkileri içermektedir. Davranış, cinsiyetle bağlantılı etkinlik örüntülerini ifade eder. Çevresel özellikler ise, günlük yaşamda karşılaşılan geniş bir sosyal etkiler ağını gösterir. Bunlar karşılıklı bir etkileşim içindedirler, ama tek bir örüntü göstermezler; her birinin katkısı, etkinliğe, duruma ya da sosyo-yapısal sınırlanmalara ya da fırsatlara bağlı olarak değişir (2015:64), dolayısıyla biri diğerlerinden daha fazla ön plana çıkabilir.

Toplumsal cinsiyetin gelişmesinde üç tür sosyobilişsel etkiden söz edilir: Model alma, doğrudan yaşantı ve öğretim. Bunların göreceli etkileri, bireylerin gelişimsel statüsüne ve deneyimlerin sosyal yapılanmasına bağlı olarak değişir. Buna göre, bunların her birinin bazı gelişim dönemlerinde etkileri daha fazladır. Örneğin, model alma

doğumdan itibaren vardır ve bebek (2015:64), model alma vasıtasıyla öğrenmede çok başarılı olur.

2.2.4-Toplumsal Cinsiyet Gelişim Kuramı

Bireylerin geleneksel olarak erkeklere ve kadınlara özgü diye değerlendirilen cinsellik rolleriyle ilişkili özellikleri ya da davranışları hangi düzeyde ortaya koyduklarını ölçmek amacıyla Sandra Ruth Lipsitz Bem bir cinsellik rol ölçeği geliştirmiştir. Bu ölçeğin uygulanmasından elde edilen sonuçlarda, erkeklik rolü ağır basanlar “geleneksel erkek”; kadınlık rolü ağır basanlar da “geleneksel kadın” olarak değerlendirilmiştir. İki cinsin olumlu özelliklerini de taşıyan kişilere ise androcini denmiştir (Bakırcıoğlu, 2012:147). Sandra Ruth Lipsitz Bem’in ileri sürdüğü ve çocukların cinsiyetle ilişkili düşünce ve davranışları nasıl kazandıklarına ilişkin önemli araştırmalardan biri olarak ele alınan toplumsal cinsiyet şema kuramı ile ilgili düşüncelerine (Bem, 1981, 1983: Akt.: Dökmen, 2015: 68) aşağıda yer verilecektir.

Bu kuram Dökmen (2015:68)’e göre, sosyal öğrenme ve bilişsel gelişim kuramlarının temel görüşlerini bir araya getirir. Özellikle, cinsiyetleri ayırıştırmanın (tipleştirmenin) çocuğun kendilik bilgisi de dahil tüm bilgiyi kültürün kadınlık ve erkeklik tanımlarına göre kodlamaya ve organize etmeye hazır oluşundan kaynaklandığını kabul eder. Bu bakımdan bilişsel gelişim kuramına benzer. Öte yandan, bu cinsiyet şeması temelinde bilgi işlemenin toplumun cinsiyet ayrımcı uygulamalarından da kaynaklandığını iddia eder. Bu açıdan da sosyal öğrenme kuramına benzer. Sosyal öğrenme kuramı gibi, cinsiyeti

tipleştirme sürecinin öğrenilmiş olduğunu kabul eder ve dolayısıyla kaçınılmaz ve değiştirilebilir bir süreç olduğunu belirtir.

Bem'e göre, gelişen süreçte çocuk, yaşadığı toplumun kadınlık ve erkeklik normlarını ve izahlarını öğrenir. Çoğu toplumlarda bu tanımlar sadece doğrudan kadınla ve erkekle ilişkili anatomik farklılıklara, işbölümüne ve kişilik özelliklerine dayanmamakla birlikte, toplumun dilinde kullanılan benzetmelere de yansımış çok zengin bir çağrışımı da kapsar. Toplumlar, genellikle, diğer herhangi bir ikilik, kadın ve erkek ayrımındaki gibi zengin bir içeriğe ve kendine özgü niteliklere sahip değildir. Çocuk, cinsiyetle ilgili bu özel bilgileri öğrenmekle kalmaz, aynı zamanda her gelen yeni bilgiyi, cinsiyetle ilgili bu zengin içeriğe bağlı olarak değerlendirir ve özümser. Kısacası çocuk, gelişen bir toplumsal cinsiyet şeması aracılığıyla gelen bilgiyi kodlamayı ve örgütlemeyi de öğrenir (Dökmen,2015:69). Bu bağlamda çocuk kendine kendi cinsiyetinden ya da karşı cinsiyetten birini rol model olarak seçebilir.

Bu şema, bilişsel bir yapıdır; bireyin algılarını organize eden ve yönlendiren bir çağrışımlar ağıdır. Bir şema, gelen bilgiyi şemayla ilişkili terimlerle araştırmaya ve özümsemeye hazır oluşu sağlar. Belli bir şema aracılığıyla bilgiyi işlemeye hazır bireyler, şemaya uygun bilgiyi hemen kodlayabilirler, şemayla ilişkili kategoriler içinde örgütleyebilirler ve şemayla ilişkili hayli farklılaşmış yargılarda bulunabilirler. Şematik bilgi işleme, hayli seçicidir ve bireyin gelen çok sayıda uyarıcıya şemaya uygun olarak anlam yüklemesini sağlar. Şematik bilgi işleme, eşit düzeyde başka boyutlar olmasına karşın belli

bir boyutu temel alarak bilgiyi kategorilere ayırmaya hazır oluşu gerektirir. Bilgiyi toplumsal cinsiyet şemasına göre işleme ise, özellikleri ve davranışları “kadınsı” ve “erkeksi” kategorilerine ayırmaya yol acar. Cinsiyetle ilgisi olmayan şeyler bile kadınsı ya da erkeksi kategorisine sokularak işlenir (Dökmen,2015:69). Toplumsal cinsiyet şeması, toplumun kültürel özelliklerine sahip olarak önceden belirlenmiş kodları da içerecek şekilde çocuğa hazır olarak sunulur.

2.2.5-Psikanaletik Kuram

Temelde Freud’un düşünceleri etrafında oluşan psikanaletik yaklaşım Dökmen (2015:42)’e göre, toplumsal cinsiyetin gelişimine ilişkin olarak getirilen ilk kuramsal açıklamalardan biridir. Daha sonraki izleyicileri tarafından Freud’un cinsel gelişim ve cinsiyet rolünün kazanımı hakkındaki görüşleri gözden geçirilmiş ve yeni düzenlemeler yapılmıştır. Freud’un toplumsal cinsiyetin oluşmasına ilişkin kuramı, “libido” kavramlaştırmasına dayanır. Libido, biyolojik ve toplumsal cinsiyeti organize eden, biyolojik temeli olan cinsel enerjidir. Freud, libidoyu erkek cinsel organını merkeze alarak açıklamıştır.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki ayırım Freud’un “dişinin dişiliğini”, “erkeğin erilliğini” kuramsal bir biçimde tanımlama girişiminin mirasıdır. Freud için asıl sorun kadının ve erkeğin biyolojik doğası değildir. Sorun, kadının ve erkeğin biyolojilerinin bir aynası olan psikolojileridir. Çocuk dışı cinsiyetle doğmuşsa, içinde büyüdüğü kültür sayesinde dişiliği, erkek doğmuşsa erkekliği kazanacaktır (Direk, 2009:70: Akt.: Bayhan, 2012:60). Bu psikolojik yapıyı oluşturan da toplumdur. Bu bağlamda, bedenin biyolojik, psikolojik ve sosyolojik

yapısı birbirleri ile karşılıklı etkileşim içerisindedir. Freud'un süper ego kavramındaki üst benlik yani toplum hem beden biyolojik yapısını hem de psikolojik yapısını biçimlendirmektedir (Bayhan, 2012:60).

Psikanaletik kuram, bir araştırma yöntemi olan psikanalizi temel alır. Cinsel gelişim ve kişilik süreçlerini ele alan ilk psikanaletik kuramcı Sigmund Freud'tur. Freud, kadın ve erkeğin kadınsı ve erkeksi özelliklerini, çocuğun cinsel gelişimini göz önünde bulundurarak izah eder. Ona göre anatomi katedir. Çocuğun cinsel gelişimi doğumla başlar ve ilk beş yaşa kadar tamamlanır. Freud, çocuğun cinsiyet farklılaşmasını oidipal kriz ve zihinsel bir nesneye duyulan psikik ya da duygusal bağlanma ilişkisi olan kateksisle açıklar. Çocuk kendi cinsiyetle özdeşleşir, ilişkilerini kadınsı ve erkeksi davranışlar temelinde öğrenir. Süreç, çocuğun karşı cinsten ebeveynle özdeşleşmesiyle mümkün olur ve süper ego yapılır. Erkek çocuk, başta annesiyle özdeşleşir ve ona bağlanır. Ancak büyüme tuvalet alışkanlığını öğrenme sürecinde, genital olarak kendi cinsiyetinin farkına varır ve babasıyla aynılığını öğrenir (Poster, 1989:38-44; Connell, 1995:6-9; Akt.: Sallan Gül,2012:234). Kız çocuk ise anneye bağlanır ve onunla özdeşleşir. Bu ilk aşamadır ve cinsiyet farklılaşması böylece başlanmış olur. Devam süreçte erkek çocuk, rol modeli olarak babayı alır ve kendisinden beklenen davranış kalıplarını kabullenir. Toplumsal hayatta üstlenilen rollerin ve kalıplaşmış davranışların katı bir şekilde uygulanmasını mümkün kılar. Bu da psikanaletik kuramı, bireyin duygusal gelişmesinin toplumsal bağlamını temel alan yaşam öyküsü tezine karşı, biyolojik indirgemeciliğe sürükler (Sallan Gül,2012:234).

Sonuç olarak Freud'un kuramında toplumsal cinsiyetin kazanımına ilişkin üç dönem olduğu görülür. Çocukların cinsiyetler arasındaki farklılıkların farkında olmadıkları dönem, farklılıkları anlamaya başladıkları dönem ve odipal dönem. Bu dönemlerin özelliklerini aşağıda (Fast, 1993; Freud, 1965/1969; Golombok ve Fivush, 1996: Akt.: Dökmen, 2015:43-44) olduğu gibi özetlemek mümkündür:

İlk dönemde; (bu dönem oral ve anal dönemleri kapsar), doğumdan itibaren erkek ve kız çocukların cinsiyet ve toplumsal cinsiyet deneyimleri aynıdır. Erkek çocuklar, yaşama erkek anatomisine sahip olarak başlarlar, libidoları erkek cinsel organıyla, yani penisle bağlantılı olarak erkektir ve anneleriyle ilişkileri de karşı cins ilişkisidir. Kız çocukları anatomik olarak iki cinsiyetlidir; dişilik organı olarak vajinaları, erkeklik organı olarak da klitorisleri vardır. Yaşamın başında kız çocukların deneyimleri içinde sadece klitoris yer alır, libidoları bununla ilişkili olarak erkektir ve anneleriyle ilişkileri yine karşı cins ilişkisidir. Yani ilk dönemde kız çocukların da erkek çocukların da cinsiyetleri erkektir ve toplumsal cinsiyetleri de erkeksidir. Bu dönemin başında (oral dönemde) çocuk, annesinin kendisinden ayrı olduğunun farkında değildir, annesinin memesinin kendisinin bir parçası olduğuna inanır.

İkinci dönem; 18-24. aylarda başlayan (fallik dönemin ilk bölümü) çocuklar, kadın ve erkek arasındaki farklılıkları anlamaya başlar ve 5 yaş civarında da cinsel kimlikleri oluşur. Freud'a göre, yine erkeklik merkezdedir ve sevgi objesi yine annedir.

Üçüncü döneminde; toplumsal cinsiyet rolünün kazanımında, yani odipal dönemde, anneleri için babalarıyla erkeklik yarışına giren erkek çocuklar, kastrasyon (hadım edilme) korkusuyla babalarıyla olan çekişmelerinden ve annelerine olan cinsel yönelimlerinden vazgeçer, babalarıyla özdeşleşirler. Böylece daha geniş sosyal dünyada erkek ve erkeksi olarak kendilerine uygun yerlerini alırlar. Odipal çatışmanın çözülmesiyle ahlaki yargılamanın kaynağı olan süper ego (üst benlik, vicdan) da gelişir.

3-Feminizm Kavramı

Feminizm kavramı Fransızcaya 1837'den sonra girdi. Robert Sözlüğü, bu kavramı, “kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören bir yaklaşım” olarak tanımlamaktadır. Ancak düşünceyi eylemden ayırmak olanaksızdır. Kavramın Fransa’da oluşturulduğu günden bu yana, kadınların toplum içindeki rolü ve haklarını genişletmek üzere bir dizi eyleme de girişildi. Bunun için, feminizmin tanımı, yalnız öğretiyi değil, eylemleri de içermek zorundadır (Michel, 1993:9). Oysa ki İngiltere’de Feminizm, onsekinci yüzyılda, yani 1792 yılında Mary Wollstonecraft’ın ‘A Vindication of the Rights of Women’ isimli eserle de akademik çevreye girmiştir. Feminizm, Latince kadın anlamına gelen ‘femine’ kavramından geliştirilmiştir. Gelgeç Bakacak (2018:527), feminizm kavramının tanımlanmasının kolay olmadığını ifade eder. Ona göre ancak, çok basit bir dille ifade etmek gerekirse feminizm, ataerkil yönetim anlayışına ve cinsiyetçi düşüncelere karşı eşitliği savunmak olarak görülmelidir. Bu kavram hem kadınlar hem de erkekler açısından yaşanan bütün

gündelik tecrübeler (bireysel tecrübeler) toplumsal cinsiyet bakış açısıyla bakmaktır. Toplumsal bir hareket olarak feminizm, cinsiyet ayrımcılığına karşı çıkmış, kadın ve erkekler arasındaki toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal eşitliği, kadın haklarının genişletilmesiyle sağlanabileceği düşüncesindedir. Bu düşünce doğrultusunda, 1890'lı yıllarda kadınlara oy verme hakkı verilmesi, kadınların eğitim ve çalışma haklarına sahip olmaları yolunda mücadele eden bütün kadın ve erkekler için kullanılan feminizm kavramı, bu anlamda güncelliğini sürdürmektedir.

Kadınların toplumsal hayata hem kurumsal düzeyde hem de sosyal düzeyde katılımıyla gündeme geliveren reformlar Çayır için, feminist hareketin önemli bir boyutuna işaret etmektedir. Bu da kadınların kendi özgül konumlarından yola çıkıp, bütün sistemi ilgilendiren meseleleri su yüzüne çıkartmasıdır. Başka bir deyişle, kadın kimliğinin tanınması gerçekliğin değişik bir görünüşünün kabulünü, farklı bir bedendeki varlığı ve öteki ile farklı bir ilişki tarzının kurulmasını gerektirdiği için kadın hareketi toplumun (1999:49) geneline hitap etmektedir. Ama çağdaş feministlere göre, birey son derece kuşkuludur. Toplumsal cinsiyetten arınmış gibi görünen kisvesi altında, kuşku götürmez bir şekilde erkek olarak kalmaya devam etmektedir (Phillips, 1995:50).

Hobsbawm, 1960'lı yıllardan itibaren feminizmin ABD'den başlayarak, zengin Batı ülkelerine hızla yayılarak ve bağımlı dünyadaki -ancak başlangıçta sosyalist dünyanın merkezlerinde değil- eğitim görmüş kadınların oluşturdukları elitin ötesine geçerek, çarpıcı biçimde yeniden canlandığını söylemektedir. Bu hareketler önceleri esas olarak eğitim

görmüş orta sınıf çevreleri kapsarken, 1970'lerde ve özellikle de 1980'lerde, kadın bilincinin siyasal ve ideolojik bakımdan daha az özgül olan bir biçimi bu cinsiyetten (ideologlar artık buna “gender\toplumsal cinsiyet” denilmesini istiyorlardı) kitleler arasında, feminizmin ilk dalgasının kazanımlarının da ötesine geçerek, yayıldı. Aslında bir grup olarak kadınlar, daha önce olmadıkları ölçüde önemli bir siyasal güç haline gelmişlerdi. Bu yeni toplumsal cinsiyet bilincinin ilk ve belki de en çarpıcı örneği, Roma Katolik Kilisesi'ne bağlı ülkelerde, geleneksel olarak dindar kadınların, Kilise'nin artık rağbet görmeyen öğretilerine karşı gerçekleştirdikleri isyandı. İtalya'da boşanma hakkı (1974) ve daha liberal kürtaj yasaları (1981) için yapılan referandumlar; daha sonra Katolik ahlak yasasının liberalleştirilmesi için verdiği mücadeleyle tanınan bir kadın avukatın, Mary Robinson'un dindar İrlanda'nın devlet başkanlığına seçilmesi bu isyanın dikkat çekici göstergelerini oluşturuyordu. 1990'ların başında pek çok ülkede yapılan kamuoyu araştırmaları cinsiyetler arasındaki çarpıcı siyasal görüş farklılığını ortaya koydu (1996:362). Hiç şüphesiz, batıda kadınlar arasında gelişen bu bilinç, siyasetçiler için dikkate alınması gereken bir durum yaratmıştır.

Kadınlar yetmişlere gelindiğinde Çayır'a göre, kürtaj, doğum kontrolü, kadınlara karşı şiddet gibi konuları en yüksek tondan dile getirmeye başladılar. Bu eşitliğin ötesinde farklılık ve ötekilik hakkını talep eden ikinci dalga feminizm hareketinin yükselişini simgelemektedir. Kadınlar yıllardır kendilerini evden ve domestik (ev içi, yerli) hayattan kurtulmaya çalışmışlardır. Fakat dış dünyada onlar için tek mevcut

kimlik, erkek stereotipleri tarafından verilenlerdi. Bu düşünce çerçevesinde genç kadınlar, toplumsal olarak kurgulanan cinsiyet kimliklerinin erkek temelli olduğunu ve kadınların özerkliğine, özgür karar mekanizmalarına karşı çalıştığını ileri sürdüler. Kürtaj konusunun gündeme gelişi bedenlerinin kontrolü taleplerini dile getirmeleri için uygun (1999:30-31) bir zemin yaratmıştır.

Öte yandan feminist teori, kadınların durumunun çözümlenmesi amacıyla yeni kavramlar geliştirmiştir. Bu kavramlar da Fransızca'da yerleşmiş ve Robert Sözlüğü'nde yerlerini almış bulunuyor. Günümüzün feministleri, "cinsiyetçiliği", tıpkı, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki zencilerin ya da Fransa'daki renkli derili emekçilerin ırkçılığı kınadıkları gibi kınamaktalar. Çünkü, cinsiyetçilik, "kadın cinsine karşı uygulanan ayırıcı bir tutumdur." (Michel, 1993:9). Cinsiyetçilik, fallokrasinin* doğurduğu bir sonuçtur. Fallokrasi ise şöyle tanımlanıyor: "20. Yüzyıl ortalarında ortaya çıkmış, erkeklerin (ve fallusun sembolik gücünün) kadınlar üzerindeki egemenliğini ifade eden isim." Ancak feministlere göre, kimilerinin androkrasi (erkek egemenliği) ya da ataerkil (patriyarkal) sistem diye de adlandırdıkları fallokrasi, yalnızca bir egemenliği anlatmaz. Bu ayrıca, erkeklerin, kadınlar üzerindeki egemenliklerini yeniden üretmek için, ellerindeki tüm kurumsal ve ideolojik olanakları (hukuk, siyaset, iktisat, ahlak, bilim, tıp, moda, kültür, eğitim, kitle iletişim araçları, vb.) tıpkı kapitalizmin kendisini sürdürebilmek için bunları kullandığı gibi açıktan açığa ya da üstü örtülü biçimde kullanan bir sistemdir (Michel,

*Fallokrasi: Yunanca'da fallus, penis demektir; fallokrasi de penis egemenliği. (ç.n.)

1993:10). Böylece, feminizm son on yıllarda bütün toplumlar düzeyinde kendine yer edinebilmek için sürdürdüğü mücadelede önemli kazanımlar da sağlamıştır.

Kısacası, kadınların durumu değerlendirilirken, içinde yaşadıkları çağın ve toplumun erkekleriyle bir karşılaştırma yapmak, bu erkeklerin elindeki iktidarı ve ayrıcalıklarını göz önünde bulundurmak gerekir. Ama bu yaklaşımın benimsenmesi, zaman merkezci (chronocentriste) bir yaklaşımın da terkinin gerektirir. Böyle bir tutum, kadınların geçmiş bir dönemdeki durumunu, çağdaş toplumun feminist normlarına göre yargılamaya yol açabilir. Aynı şekilde, kadınların durumunun gerektiği gibi ortaya konulabilmesi için, toplumların gözlemine ataerki önyargıları katan erkek merkezci, Batı ve Avrupa toplumlarının değerlerini zaman ve mekân ayırımı yapmadan uygulayan kültür merkezci ve Avrupa merkezci (eurocentriste) ve nihayet, ait olduğu sınıfı mutlak bir ölçüt olarak alan statü merkezci tutumların terkedilmesi zorunludur. Hiç kuşkusuz ki henüz, bütün bu çarpıtmalardan arındırılabilmiş bir tarih yaklaşımı oluşturulabilmiş değildir (Michel, 1993:14).

4-Feminist Kuramlar

Feminizm, kadınları baskı ve kontrol altına alan, ikincilliğinin ve ezilmişliğinin kaynağı olan sistemi anlamaya, açıklamaya çalışır ve aynı zamanda feminist bilinç oluşturarak mücadele yolları belirleyerek bu sistemi değiştirmeyi amaçlar. Feministler, kadınların ikincilliğinin ve nasıl özgürleşeceğinin anlaşılması gerektiğini savunmakla birlikte, kadınların ezilmişliğinin nedenleri ve mücadele alanları hakkında farklı

bakış açıları benimserler. Böylece kadınların yaşamlarının farklı alanlarıyla ilgilenerek farklı sonuçlara giden sorular sorarlar. Bu anlamda birbirleriyle yakından ilişkili çalışma alanları olan feminist kuramlar, ancak açıklama ve analizi mümkün kılma amacıyla sınıflandırılabilir (Abbott ve Wallace, 1990:212; Akt.: Koçak Turhanoglu, 2019:25).

Toplumsal eşitlik ilkesi etrafında bir araya gelen feminist düşünceler Gelgeç Bakacak (2018:528)'a göre, bu amacın gerçekleştirilmesinin ne şekilde olabileceği sorusunda verdikleri cevaplar noktasında ayrı düşmektedirler. Bu sorunun cevabı, feminist teorilerin/kuramların farklı biçimlerde ele alınması gerçeğidir. Ancak ifade etmekte gerekir ki, bütün farklılıklarına rağmen ortak noktada buluştukları bazı temel ilkelere vardır. Dolayısıyla feminist düşünür ve kuramcılarının üzerinde uzlaştıkları beş temel ilke olduğunu da kabul etmek gerekir. Bu ilkeler sırasıyla şöyledir:

1-Siyasal bir tabana sahip olan feminist düşünce, ilk olarak bütün alanlarda eşitliği artırmak için çalışmalıdır. Eşitlik için zorlayıcı ve statükoyu eleştiren bir tavır ortaya konulmalıdır.

2-Kadınlara özgü olduğu kabul edilen duygusallık ve işbirliği ile erkeklere özgü olarak bilinen rekabet ve rasyonellik ifadelerinin bütün insanlık adına tekrar tanımlanması gerektiği ileri talep edilmektedir.

3-Toplumsal kurumlar kendi alanlarında bilinen bütün cinsiyet tabakalaşmasına karşı durmalıdırlar. Bilhassa, kadınlar için siyaset, çalışma, eğitim vb. alanlarda erkekler karşısında

sınırlayıcı kaideler koyan sosya-kültürel normlara tepki göstermektedirler ve bunlar kabul etmemektedirler.

4-Feminizm taraftarları ya da bütün feminist kuramlar kadına karşı uygulamalar cinsel istismar ve şiddetin ortadan kaldırılması için çalışmaktadırlar.

5-Kadınlar kendi cinsellikleri ve üreme yetileri üzerinde, cinsel özgürlüklerinde kendi kontrolleri olması gerektiği yönündeki düşüncelerini desteklemektedirler. Bununla beraber, bu söyler toplum içinde var olan bütün cinsel yönelim ve cinsel kimlikler içinde özgürlük talebini içinde barındırmaktadır.

Kısacası feminizmin ve feminist kuramın geçmişten bugüne gelişme seyri hakkında çeşitli bakış açılarının olduğu kabul edilmektedir. Feminist hareketin ve kuramın gelişmesi genellikle üç ana dalgadan meydana geldiğini kabul eden bu görüşlere (Gelgeç Bakacak, 2018:529) göre, birinci dalga feminizm, ikinci dalga feminizm ve üçüncü dalga feminizm olarak dönemleştirilebilir: Birinci dalga feminizm; 19. yüzyılın sonları ile 20 yüzyılın başlarında ortaya çıkan, bu feminist hareket Wollstonecraft'ın Kadın Haklarının Savunusu adlı eserinde ileri sürdüğü temel prensipleri referans almıştır. Genel olarak liberal feminist hareketin genel ilkeleri doğrultusunda şekillenen birinci dalga feminizm, kadınların oy kullanması, eğitimde fırsat eşitliği ve kadınların mülkiyet hakları gibi düşünceler ve talepleri ile ortaya çıkmıştır. İkinci dalga feminizm, 1960'lerde ortaya çıkıp, 1990'lı yıllara kadar etkinliğini sürdürmüştür. Bu dalgada temel olarak, kurumsallaşmış otoritelere karşı geniş toplumsal tabanlı bir başkaldırı

olarak beliren 1968 hareketinin ardından oluşmuştur. Birinci dalga haklar üzerinde dururken, ikinci dalga daha ziyade özgürlükleri ön plana çıkarmıştır. Üçüncü dalga feminizm de özellikle kadınları sınırlayan ve baskı altında tutan konularla ilgilenmiştir. Öte yandan, ikinci dalganın değinmediği, kimlik, ırk, cinsel yönelim, sınıf ayrımı vb. gibi meseleleri de ele alarak, farklılıkları ön plana çıkararak bir konumda olmuşlardır.

Feminist hareketin nasıl ortaya çıktığını tarihsel ve toplumsal boyutuyla ele aldıktan sonra, çeşitli açılardan eşitlik meselesini tartışan yaklaşımları da ele almak gerekir. Bu yaklaşımlar beş başlıkta ele alınacaktır: liberal feminizm, radikal feminizm, marksist ve sosyalist feminizm, varoluşçu feminizm/post modern ve eko feminizm.

4.1- Liberal Feminizm

“Kadınlara özgürlük” ve “ayrımcılığa hayır” sloganlarıyla özetlenebilecek olan liberal feminizm, kadının sosyal hayatta sahip olduğu dezavantajlı konumunu kadın ve erkek için biçilen “uygun” roller ile politikadan iş hayatına kadar değişen geniş bir yelpazede yaşanan yerleşik cinsiyet ve fırsat eşitsizliklerinin bir sonucu olarak görür. Fakat bu sorunlar liberal feministlere göre çözümsüz değildir. Bunlara göre, istendiği taktirde pozitif ayrımcılık politikaları ve insan hakları prensiplerinin taviz uygulaması gibi fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik tedbirler alınarak kadın-erkek ayrımcılığının ve eşitsizliklerin önüne geçmek (Simpson, 1989: 607; Akt.: Dolu, 2010:446) mümkün gibi görünmektedir

Liberal feminizm genel olarak Gönç Şavran (2018:206) için, Aydınlanma döneminde Batı toplumunda baskın olan politik liberal düşüncenin çeşitlenmesiyle doğmuş olan, erkeklerle kadınların hukuki eşitliğini vurgulayan, kadınların toplumdaki ikincil statüsünün demokrasi içinde politik süreçlerle iyileştirilebileceğini ve eşitliğe toplumdaki mevcut yapılar içerisinde planlanmış eylemlerle ulaşılabileceğini savunan bir feminist teoridir. Genel hatlarıyla beyaz orta sınıf kadınların, kadınlarla erkeklerin ontolojik olarak aynı oldukları varsayımına dayanarak kamusal alana dahil olma, hukuk, politika ve eğitim alanlarında erkeklerle eşit haklara sahip olma çabasını kapsar. Liberal feministler ana mücadele alanını eğitime erişim olarak görür. Erkek ve kadınlar eşit eğitim alırlarsa, eğitim ve istihdam alanlarında fırsat eşitliği sağlanıp kadınların önündeki yapay engeller kaldırılırsa topluma eşit şekilde katılabileceklerini savunurlar. Başka bir deyişle erkeklerle kadınlar birbirleriyle savaş halinde değildir.

Aydınlanma yaklaşımını savunan liberal feministler genel olarak aşağıdaki ilkeleri paylaşmışlardır (Donovan, 2014, 33).

1-Akla inanç: Wollstonecraft gibi bazı düşünörlere göre Akıl ve Tanrı neredeyse eşanlamlıdır. Birey, akılı içinde tanrısal bir kıvılcım barındırır; bu insanın vicdanıdır. Liberal feministler için gerçeğin en güvenilir kaynağı gelenekler veya kurumlar değil, insanların vicdanı olduğunu vurgulamışlardır.

2-Kadınlar ve erkekler ontolojik olarak aynıdır. Liberal feministler kadınların ve erkeklerin benzer olduğuna inanmış,

ruhları, akılları veya yetenekleri arasında bir fark olmadığını vurgulamışlardır.

3-Eğitime inanç: toplumsal değişime ve toplumun dönüşümüne etki etmenin en iyi yolu eğitim -bilhassa eleştirel düşünebilmek için eğitilmek-olduğuna inanç.

4-Bağımsızlığa inanç: Liberal feministler bireyin diğer bireylerden ayrı olarak gerçeği arayan, yalnız, bağımsız bir varlık olduğunu ve haysiyetinin de bağımsızlığına bağlı olduğunu savunmuşlardır.

5-Doğal haklar doktrini: Aydınlanma kuramcıları, doğal haklar doktrinine bağlıdır. Önemli birçok kuramcı kendilerini siyasi haklarla ilgili taleplerle sınırlandırmamakla beraber, 19.yüzyıl kadın hareketi temel alarak bu talepler, özellikle de oy verme hakkı talebi üzerinde oluşturulmuştur.

Dolayısıyla kadın ve erkeklerin aynı haklara sahip olduğu fikrini liberal siyasal anlayıştan alan liberal feminizm, bu görüş bağlamında kadın ve erkeklerin rasyonel düşünme ve eylem kapasiteleri açısından herhangi bir farklılığa sahip olmadığını ileri sürmektedir. Liberal feministler, kadınların kamusal hayata girmelerinin önüne geçilmesinin altında eşit haklar söylemine karşı bir anlayışın bulunduğunu, ayrıca bu görüşün değiştirilmesinin kadın ve erkek arasındaki farklılığın ortadan kalkmasında önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Liberal feministlere göre, erkeklere sağlanan ve onların erişimleri üzerine odaklanılmış hak ve fırsatlar kadınlarla da bağlantılandırıldığında o zaman bir problem

olmayacaktır. Bu eşitliğin yasalar vasıtasıyla olması onların temel amaçları arasında bulunmaktadır (Gelgeç Bakacak, 2018:531). Burada da görüldüğü gibi, kısacası kastedilen kanunlar önünde bir eşitlik dile getirilmektedir.

Sonuçta, eşitliğin ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamdaki demokratik reformlarla sağlanacağından hareket eden liberal feministler, liberal kuramın bütün formları gibi bireysel çabaya ve rekabetçi başarıya önem verirler. 19.yy. boyunca kadınların miras, boşanma, oy, çalışma ve eğitim alanında erkeklerin sahip oldukları hakları kazanmaları için mücadele etmişlerdir. Liberal feminizm, liberal siyasal düşünceden erkek ve kadınların aynı olduğu anlayışını miras almıştır. Bu aynılık liberal feministleri “kadınlar, erkeklerin yaptıkları her şeyi yapmalıdır” sonucuna götürür. Kadın erkek ilişkilerinin değişmesinde siyasal amaçları fırsat eşitliğidir. Bunun açıklanmasında tercih ettikleri yol devrim değil, reformdur (Başak, 2013: 231).

4.2- Radikal Feminizm

Donovan radikal feminist kuramın, 1960’ların sonlarında ve 1970’lerin başlarında, bir grup eski “hareketten kadın” tarafından, esas olarak New York ve Boston’da geliştirildiğini söylemektedir. “Hareketten kadınlar”, 1960’larda medenini haklar ve savaş karşıtı kampanyalar için politik etkinliklere katılan kadınlardı. 19.yüzyılın feministlerinin kendi üzerlerindeki baskının farkına erkek yoldaşlarından gördükleri davranışlar sayesinde ulaştıkları gibi, 20.yüzyılın radikal feministleri de

kendi bilinçlerine “Yeni Sol”daki erkek radikallerin aşağılayıcı davranışlarına gösterdikleri tepkiyle eriştiler. Bu davranış, 1969’daki Washington’daki karşı-açılış töreni gösterisinde örneklendi. Feministler, gösteride kendi konumlarını anlatmaya kalkıştıklarında, “seyirciler arasında erkekler yuhaladılar, güldüler, ıslıkladılar ve ‘sahneden indirip düz onu’ türünden münevverce sloganlara tempo tuttular”. Bundan dolayı, radikal feminist kuramın büyük bölümü, erkek “Yeni Sol”un kuramlarına, örgütlenme yapılarına karşı direniş için biçimlenmiştir (2014: 266). Radikal feminizm savunucuları, kadınlara eşit hak ve fırsatlar verilmesinin onların özgürleşmesini sağlamayacağı görüşündedirler. Onlara göre kadının ezilmesinin, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğı, baskı ve kontrolünden kaynaklanmaktadır (Koçak Turhanoglu, 2019:11). Dolayısıyla kadınların erkek egemen toplumsal sistemlerde sürekli bir mücadele içinde olması gerekir.

Kadınların toplumsal hayatta ezilmelerinin sebebi olarak onların biyolojik özellikleri olduğunu ileri süren radikal feminizm, kadınların cinselliklerini, üremelerini ve anneliklerini kendi özgür iradeleriyle kontrol edebilmeleri gerektiğı düşüncesini ileri sürmüşlerdir. Zira, aile, din, cinsellik vb gibi bütün sosyal, kültürel faktörler bu temel biyolojik varoluş üzerine tesis edilmiştir (Gelgeç Bakacak, 2018:533). Radikal feministlerin, bu yaklaşımlarında çoğu zamanda toplumsal gerçekliklere uzak kaldıkları da görülmektedir.

Radikal feminizmin temel tezleri arasında Donovan’a göre, “kişisel olanın politik olduğu, ataerkillik ya da erkek egemenliğinin -

kapitalizmin değil- kadınların baskı altına alınmasının kökeninde yer aldığı, kadınların kendilerini bastırılmış sınıf ya da kast olarak görmeleri ve enerjilerini diğer kadınlarla birlikte kendilerine baskı uygulayanlara karşı mücadele eden bir harekete yöneltmeleri gerektiği, erkeklerin ve kadınların temelde farklı oldukları, farklı üsluplara ve kültürlere sahip oldukları ve kadınların tarzının gelecekteki herhangi bir toplumun temelini oluşturması gerektiği düşüncelerini içerir” (2014:273).

Radikal feministeler kadının erkekten daha alt pozisyonda oluşunu ve bu güç dengesizliğinin devamlılığını sağlayan, başta aile olmak üzere bütün sosyal kurumların içine işlemiş ataerkil bir toplumsal düzen felsefesinin kaynağını erkeklerin yapı itibariyle kadınlara göre daha saldırgan bir yapıya sahip oluşlarında görmüşlerdir. Dolayısıyla kadının daha zayıf ve narin (naif) bir yapıya sahip olması, erkeğin kadın üzerinde kontrol kurmasını kolaylaştırmaktadır. Bu durumundan dolayı erkek, kadın ve kadının cinselliği üzerinde tek söz otorite olmuştur. Bundan dolayı, cinsel istismardan, şiddete geniş bir yelpazede birçok suç ve istismar istatistiğinde erkek haklı, kadın ise o yapılan muameleleri hak ettiği yönünde sakat bir bakış açısı ile normalleştirilmektedir. Kısacası radikal feministler özgürlüklerini kazanabilmeleri için kadınların güçlendirilmesini yolunu açacak büyük çaplı sosyal değişmelere gerek vardır ve öncelikle de cinsel özgürlükler (Britton, 2000:66: Akt.: Dolu, 2010:446) noktasında kazanımlar elde edilmelidir. Bugün dahi toplumların en fazla ezilen, yok sayılan, özgürlükleri elinden alınan ve ikinci sınıf insan muamelesi görenler

kadınlardır ve hemen arkasından da çocuklar gelir. İnsan ne cinsiyetinden dolayı insandır ne renginden dolayı ne de zenginliğinden dolayı.

Sonuç olarak denilebilir ki, liberal feminizm, liberal düşüncenin, Marksist feminizm Marksizm'in öncüllerinden hareket etmesine karşın, radikal feminizm herhangi bir kurama kendisini dayandırmaz. Kuramdan değil eylemden doğan bir yaklaşım olması dolayısıyla bazen feminizmin en saf hali olarak kabule edilir (Ecevit,2011:14; Akt.: Başak,2013:232). Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ataerkil sistem (erkek egemen sistem) kavramıyla açıklar ve kadınların ezilmişliğinin evrenselliğine vurgu yapar. Kadının özgürlüğünü kazanması için, sadece ataerkilliğin yasal ve siyasal yapıları değil, toplumsal ve kültürel kuramların da ortadan kaldırılmalıdır. Toplumlarda kadınlara uygulanan baskının kaynağı olarak genellikle aile üzerine yoğunlaşırlar. Radikal feministler, ataerkilliğin kadın bedenini ve cinselliğini bir şekilde meta haline getirdiği noktasında birleşirler. Kadınlar medya, moda ve reklamlar yoluyla “metalaştırılmış” ve kadınlar gerçek rolleri erkekleri tatmin edip eğlendirmek olan birer cinsel nesneye dönüştürülmüştür. Kadın bedenini aşağıladığı için pornografi ve fuhuşa karşı çıkan radikal feministler, kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıkları da yadsımazlar, fakat bu farklılıklara yüklenen manaları sorgularlar (Başak,2013:232). Radikal feministler, sınıf ve etniklik gibi durumların kadın özgürlüğü üzerindeki etkilerini izah etmede yeterince gayret sarf etmemişlerdir.

4.3- Marksist ve Sosyalist Feminizm

Marksist feministler, kadınların ezilmişliğinin kapitalist sistemle ilişkili olduğunu ve sınıf sistemini kadının ikincilleştirilmesinde en önemli belirleyici olduğunu ileri sürerler. Bu sebeple kadınların sömürülmesiyle kapitalist üretim arasındaki ilişkinin açıklanması ve çözümlenmesi gerektiğini savunur. Bu anlamda, kadınların ezilmesinin sebebi olarak kapitalist sistemi görmesi ve ataerkilliğin bağımsız bir sistem olmadığını vurgulamasıyla radikal feminizmden ayrılırlar (Koçak Turhanoglu, 2019:14). Dolayısıyla Marksist feminist kuram, kapitalist toplumlarda kadınların ikincil konumunu ve sömürsünü açıklamaya çalışır ve kapitalizmin siyaset, toplumsal ve ekonomik yapı ve ilişkilerini anlamak için Marksist sınıf analizinin kavramsal yaklaşımı kullanır. Bu kurama göre, toplumsal yapının ana unsuru sınıf ilişkileridir: Bir sınıf tarafından diğer sınıfın tarafında ekonomik yönden sömürülür. Kapitalist üretim ilişkileri, özel mülkiyet sahibi olan burjuva sınıfının, üretim araçlarından yoksun olan proletaryanın/işçi sınıfının sömürsü üzerine inşa edilmiştir. Keza sömürüye dayalı sınıf ilişkileri, cinsiyet ilişkilerinin doğasını da belirler. Bu anlamda kadınlar üzerindeki erkek egemenliği, sermayenin emek üzerindeki egemenliğinin bir sonucudur (Koçak Turhanoglu, 2019:14). Kısacası sermayeyi elinde bulunduranlar, kadın üzerinde de söz hakkına sahiptir. Bu durum aslında kadının bir meta gibi algılanmasına yani bir anlamda her türlü tasarruf hakkının sermaye sahibinin inisiyatifine geçmesi anlamına gelir.

Toplumsal cinsiyet bakış açısını kapitalizmin analizi bağlamında ele alan ve kadınların toplumsal alanlardaki ezilmişliklerini, üretim biçimleri ve üretim ilişkileri üzerinden analiz eden Marksist feminizm, kapitalizmin çağdaş toplumun tamamlayıcı niteliğine vurgu yaparak, kadınların bu sistem içerisinde özgül bir ezilmişlik ile karşı karşıya olduklarını vurgular. Marksist feministler açısından kadının ücretli emek alanından dışlanmış olması ve özel olarak ifade edilen ev içinde harcadıkları emeğin görünmezliği, yeni neslin yetişmesindeki rollerinin vurgulanması eşitsizliğin temel sebebidir. Aslında kadınların emek süreçlerinden dışlanması kapitalizm açısından (Gelgeç Bakacak, 2018:532) arzu edilen bir durum olarak görülür.

Wallace ve Abbott'a göre Marksistler için, kadının ezilmesinin ve ikincilleştirilmesinin asıl sebebi kapitalizmdir, zira kadının ücretsiz ev içi emeğinin kapitalizm tarafından sömürsüdür. İşgücünün yeniden üretimi, kadınların ücretsiz ev-içi emeği ile gerçekleşir. Aile içinde kadının karşılıksız/ücretsiz emeğiyle işçinin/erkeğin yemek, çamaşır, bulaşık vb. günlük bakım ihtiyaçlarını karşılaması ve çocuk yetiştirmesi/işçi neslini üretmesi, sermayeye kazanç sağlar. Bu bağlamda kapitalist sistemde kadınlar, ücretli emek alanından dışlanarak ve üretim ilişkilerini yeniden üreten ev içi rolleriyle, kendine özgü bir ezilme biçiminin öznesi olurlar. Böylece kapitalizm, kadınların ücretsiz emeğinden çıkar sağlar; kadınların işgücünün yeniden üretiminde ücretsiz çalışması ve yeni işçi nesilleri yetiştirmesi, kapitalist sistemin sürekliliğini sağlamış olur (1990: 214: Akt.: Koçak Turhanoglu, 2019:14). Ev içi işleri yapan kadınlar aslında ikiye

ayrılırlar. Birincisi, dışarıda çalışmayan “ev hanımı” dediğimiz kategoride yer alanlar ki, bunların ne bir çalışma saati vardır ne de ücreti vardır. Yedin gün, yirmi dört saat iş başındadırlar. İkincisi ise, aslında daha çok sıkıntılı durumdadırlar, bunlar hem dışarda bir işte çalışırlar hem de ev hanımlarının yaptığı ev içi işlerin aynısını yapmak zorunda olanlar.

Marksist kurama göre, kadınların kapitalist sömürden kurtulmaları, ancak işgücü piyasasına katılarak ücretli işçi olmalarıyla mümkündür. Sınıf bilinciyle kadın ve erkek işçilerin birlikte mücadelesi sonucunda işçi devrimi gerçekleşecektir. Kapitalizmden sosyalizme geçişle özel mülkiyet kalkacak, kadınlar da kapitalist sömürden kurtulacak, özgürleşecektir (Koçak Turhanoglu, 2019:15). Kadın emeği üzerinden tartışmaları yürütmek, oldukça cazip gibi görünüyor. Kadın, işgücü piyasasına girince sadece emeği ücretlendirilmiş olacak, oysa toplumsal yaşamda sorumluluğu bir kat daha artmış bir birey olarak yerini alacaktır. Sonuç itibariyle, Heidi Hartman, feminizm ve Marksizm arasındaki “mutsuz evlilik” metaforundan yola çıkarak, Marksist feminizme yaptığı eleştiri ile iki alan arasındaki “evlilik” olgusunu İngiltere yasalarındaki karı-koca ilişkisine benzetir. Marksizm ve feminizm tektir ve o da Marksizm'dir (Birkalan-Gedik, 2011:348).

Marksist feminizm, kadının ezilmesinde sınıf sistemini en önemli belirleyici olarak görürken sosyalist feminizm, kadının ezilmesini açıklamada sınıf ve cinsiyet sistemlerine yani kapitalist ve ataerkil ilişkilere aynı ölçüde önem verir. Bu anlamda sosyalist feministler, kadının ezilmişliğinin iki yönü olduğunu, bunlardan birinin kapitalist

ilişkiler, diğzerinin ise ataerkil ilişkiler olduğunu savunur. Böylece kadınların özgürleşmesi için sadece kapitalizmin yıkılması yeterli değildir, aynı zamanda erkek egemenliğinin, baskı ve kontrolünün sona ermesi, ataerkilliğin yıkılması için mücadele edilmesi gerekir. (Koçak Turhanoğlu, 2019:16)

Sosyalist feminizm, ikili sistem olarak anılan kuramsal çalışmalarında ekonomi ve (toplumsal) cinsiyeti ele alan bir çözümleme geliştirmeye çalışır. Kapitalizm ve ataerkillik, iki ayrı sistem ve baskı biçimidir. Tarih boyunca bütün toplumlarda erkeklerin kadınlar üzerinde güç uyguladığı görülmektedir. Kapitalist toplumlarda ise ataerkilliğin, özgün bir biçim aldığı görülür. Sosyalist feministlerin amacı, kapitalizm ve ataerkillik arasındaki ilişkiyi; erkek egemen inşa edilen kapitalist sistemde ataerkilliğin özgün biçimlerini anlamayı mümkün kılan, kapitalist ataerkillik kuramını geliştirmektir (Abbott ve Wallace, 1990: 220: Akt.: Koçak Turhanoğlu, 2019:16).

4.4- Postmodern Feminizm

Postmodernistler toplumsal gerçekliğin, söylemler tarafından inşa edildiğini, dolayısıyla gerçekliğin tanımlanana kadar var olmadığını ileri sürer. Bu anlamda postmodern yaklaşım, topluma dair her şeyi kapsayan, bütünüyle açıklama iddiasında olan kuramsal yaklaşımları başka deyişle meta anlatıları reddeder. Genel ve evrensel kuramın reddine bağlı olarak postmodernistler, bilimsel kesinliğe dair iddialara güvenmezler. Toplumsal gerçeklik, kuramsal olarak açıklanamaz, nesnel veya bilimsel yolla betimlenemez ve çözümlenemez. Dolayısıyla Aydınlanma düşüncesine dayalı kurtuluş projesini kabul

etmezler (Koçak Turhanoğlu, 2019:19). Ecevit'e göre, postmodern düşünce, kendi paradigmatik pozisyonunun meşruiyetini savunurken, bu eleştirileri bir zemin olarak kullanması da doğaldır. Bu çerçevede feminist düşünce, modernite çizgisinin ötesine geçildiğinde, kendini en genel düzeyde postmodernite yaklaşımının, daha özel olarak, onun yapısalcı ve postyapısalcı söylemlerinin içerisinde bulmuştur. Postmodern düşünce, toplumsal yapıyı değil, dilin yapısını temel alan, toplumsal ilişkilerin genellemelerle elde edilen büyük anlatılar hâline getirilmesini reddeden ve oluşturulmuş genel anlatıların söylemsel inşalarının yapı-söküme uğratılmasını öngören bir yaklaşıma sahiptir (2019:48).

Bu açıdan postmodern feministler, erkek merkezli kuramların yerine feminist kuramları koyma düşüncesini reddederler çünkü onlara göre gerçek bilgi olasılığı yoktur ve çoğul gerçeklik söz konusudur. Tek bir doğru yoktur, öncelikli bilgi veya bilgi üreticileri yoktur. Her bilgi tarihsel ve kültürel olarak özgüdür ve belirli söylemlerin ürünüdür. Bilgiyi yaratan söylemler; özneleri, nesnelere ve öznelerin tâbi olduğu mekanizmaları oluşturan gücü de yaratır. Söylemin gücü onun gerçeklik iddialarının ne derece başarılı olduğuna göre değişir, başka bir deyişle, ürettiği bilginin ne derece doğru kabul edildiğine göre değişir. Postmodernizmin odağında çokça parçalanmış öznenin; ırk, cinsiyet, yaş gibi farklılıkların tanınması ve yapı-söküm vardır. Temel bir özün kişiyi oluşturduğu düşüncesini reddeden postmodern yaklaşım dikkatini, 'öz'ünün bir dışavurumu olarak öznenin çevirerek ne bütün ne de tamamlanmış olan 'süreç içinde özne'ye doğru yönelir.

‘Şeyler’in toplumsal ve tarihsel anlamlarını ancak söylem içinde edindiğini öne sürer (Abbott ve Wallace, 1990, 236-237: Akt.: Koçak Turhanoglu, 2019:19). Postmodern feministler Koçak Turhanoglu, (2019:20)’na göre, kadınların hiçbir ortaklığının dolayısıyla ortak politik eylem için bir temelini olmadığını ileri sürerek feminizmi reddederler. Bu anlamda postmodern feministler, toplumun her alanında var olan kadınların ezilmişliği, ikincilliği ve sömürsü ile eşitsiz konumlarına ilişkin hiçbir açıklama, öneri veya mücadele politikası sunmadıkları için kolektif bir politik hareket olan feminizm tarafından ciddi şekilde eleştirilir. Buna karşın postmodern feministlerin çoğulculuk, çeşitlilik ve farklılıkları kapsayıcı olmasına dair feminist kuramlara katkı sağlar.

Sonuç olarak Öz Yıldız (2016 :10), Postmodern yaklaşımla birlikte ileri sürülen ve bilimsel bilgi denilen kavramın aynı zamanda politik olması ve egemene hizmet etmesi düşüncesi, beraberinde kişisel olanın politik olduğu söylemini öne süren radikal feminizmin felsefesini de beslediğini ifade etmektedir. Ayrıca, üretilen postmodern bilginin temel yönlendirici gücünün iletişim araçları ve medya oluşu, kişiden çok imajının öne çıkmasına neden olmaktadır. Böylelikle postmodern toplumlarda kişiler metalaştırılmakta ve bir anlamda imajları satılmaktadır. Bu çerçevede kadın bedeninin de meta haline getirilerek tüketim kültürünün bir parçası haline getirildiği tespiti, aynı zamanda feminist eleştirinin de odak noktalarından biri olmuştur.

Ayrıca, Başak (2013:232)'a göre postmodern feministler kadının toplumdaki yerini açıklayan büyük düşüncelerin yani tek ve bütüncü bir kadınlık özü veya kategorisinin var olduğu ve her kadının paylaştığı tek bir kimlik ve tecrübe temeli olduğu düşüncesini kabul etmezler. Bundan dolayı, diğer feministler tarafından ataerkillik, ırk ya da sosyal sınıftan hareketle toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yapılan açıklamalara da “özcü” oldukları gerekçesiyle tepki gösterip, eleştirirler. Ayrıca, ilerleme, evrensellik, rasyonalizm, bilgi vb. gibi meselelerde aydınlanma düşüncesinin ana varsayımlarını reddetmenin yanı sıra liberal, radikal, sosyalist feministlerin kadınlık gibi genel kadın izahlarını da eleştiren postmodern feministler çoğulculuğu, çeşitliliği, farklılığı savunurlar. Farklılıkların tanınması ve “ötekiliğin” olumlu yanının altının çizilmesi postmodern feminizmin ana kaygılarından biridir.

4.5- Eko Feminizm

Eko feminizm 1970'li yıllarda kadın ve doğa arasındaki ilişkiler konusunda giderek artan bir bilinçle kurulmuş, kadın ve doğanın birlikte özgürleştirilebileceği düşüncesi üzerine yapılandırılmış bir yaklaşımdır. Kavram ilk kez 1974 yılında kadınları ve gezegeni kurtarmak üzere ekolojik bir devrim yapmaya çağıran Fransız yazar Françoise d'Eaubonne tarafından kullanılmıştır (Merchant, 1992:184: Ak.t: Gönç Şavran, 2018:217). Eko feministlere göre Gelecek Bakacak için bilhassa, kadının tahakküm altına alınması ile doğanın tahakküm altına alınması arasında bir bağlantı vardır. İlerleyen zamanda bu bağlantının durumunu anlamak, kadının ve doğanın tahakküm altına alınmasını anlamak yönünden önemlidir. Bundan dolayı, feminist

hareket ekolojik fikir yapısını anlamı ve ondan alınması gerekeni almalıdır. Ayrıca da ekolojik problemlere getirilen çözüm önerileri feminist düşünce yapısına da sahip olmalıdır. Eko feministlere göre çevresel problemlerin çözümü düşünülürken toplumsal cinsiyet bakış açısı kesin surette görmezden gelinmemelidir. Zira çevresel problemlerin anlaşılması bakımından toplumsal cinsiyet ilişkileri önceliğe sahiptir. Örneğin, kadınların biyolojik yapılarının bazı çevresel problemlere karşı daha hassas olmaları sonucunu doğurduğuna inanılmaktadır (2018:535).

Her ne kadar eko feminizm, ekoloji ve toplumsal cinsiyet kuramlarını birleştiren yeni bir sentez olsa da bu basitçe iki akımın yan yana getirilmesinden ibaret değildir. Ekoloji ve toplumsal cinsiyet disiplinlerini sentezlerken, aynı zamanda hem ekolojiye hem de toplumsal cinsiyet kuramlarına itiraz eder. Çevre sorunlarını sosyal boyutuyla analiz eden ekolojik düşünceye, çevrenin toplumsal cinsiyet probleminden beri var olmadığını hatırlatır. Eko feminizme göre toplumsal cinsiyet ilişkileri çevresel sorunların tecrübe edilmesinde son derece aktiftir. Öncelikle kadınlar biyolojik yapılarının bazı çevresel sorunlara karşı daha savunmasız olduğundan, kadınlar çevre sorunlarında bazı durumlarda daha fazla mustarip olmaktadır. Ayrıca özellikle fakir kadınların toplumda yer aldıkları konumdan dolayı çevresel sorunlara daha doğrudan maruz kalmaktadır. Bunun dışında toplumdaki adaletsiz iş bölümü bazı kadınların daha az ücret almasına ve daha kötü çevresel koşullarda çalışmasına sebep olmaktadır. Öyle ise çevresel sorunları düşünürken, toplumsal cinsiyet faktörü askıya

alınmaz, dolayısıyla ekolojik hareketler toplumsal cinsiyet perspektifi ile birleşmelidir. Bununla birlikte, eko feminizm, toplumsal cinsiyet kuramlarını da ekolojik krize karşı bir bilinç geliştirmeye davet eder. Patriarkal sistemin tek boyutu olmadığı, toplumsal cinsiyet meselesinin daha bütüncül çerçeveler içinde ele alınabilirliğinin imkanlarını göstererek bu kuramları zenginleştirir (Demir, 2012: 15), eko feminizmin ilkeleri şöyle sıralanabilir:

- 1-Kadının tahakküm altına alınmasıyla doğanın tahakkümü arasında dikkate değer bir ilişki vardır.
- 2-Bu ilişkilerin mahiyetini anlamak, kadının ve doğanın tahakküm altına alınmasını anlamak için elzemdir.
- 3-Feminist eylem ve teori ekolojik bakış açısına sahip olmalıdır.
- 4-Ekolojik sorunlara getirilen çözümler feminist bakış açısından sahip olmalıdır.

Demir (2012: 15)'e göre, eko feministlerin büyük çoğunluğu bu ilkelerle mutabıktır fakat iş, kadının ezilmesi ile doğanın tahribi arasındaki bu ilişkinin mahiyeti nedir sorusuna geldiğinde çok farklı cevaplarla karşı karşıya kalmaktayız. Eko feminist literatür içerisinde bu ilişkinin mahiyetinin analizine dair muhtelif kuramlar geliştirilmiş ve birçok teorik tartışmanın üreyebileceği bereketli alanlar açılmıştır. Birazdan şerh edileceği üzere, eko feminist teoriler arasında kadın ve doğa arasında özcü bir yakınlık kuranlar olmasına rağmen, alan bununla sınırlı kalmamakta, çok farklı ve üretken yorumlarla sürekli revize edilmektedir. Kısacası tek bir eko feminizm yoktur. Eko feministler şu

sorularla cebelleşmekte ve bu meseleler etrafında hizipleşmektedir: Doğa nedir? Patriarkal yapı derken ne kastedilir? Kadın ve doğa arasındaki ilişkinin temeli nedir? Kadın ve insan dışındaki varlıkların ilişkisi ne olmalıdır? -ya da vejetaryenlik meselesi, Irk, sınıf, cinsiyet gibi kategoriler eko feminist matrisin neresinde yer almalıdır? Kadınları doğaya daha da yaklaştıracak herhangi bir şey var mıdır? Eko feminizm de saklı patriarkal önyargılar var mıdır? Doğayı romantize etmenin ve ona özne kategorisi yüklemek uygun mudur? Yani her noktada ortaya çıkan bir dizi ihtilaf eko feminizmin çok farklı biçimler almasına sebep oluyor fakat bu sayede çok farklı açılımlar üretmesini de mümkün kılıyor.

Eko feminizm Merchant (1992:190: Akt.: Gönç Şavran, 2018:217-218)'a göre, kendi içinde liberal eko feminizm, kültürel eko feminizm, sosyal eko feminizm, sosyalist eko feminizm gibi çeşitli alt dallara ayrılır. Bu alt dalların ana fikirlerine kısaca bakmak gerekirse:

1-Liberal eko feministlere göre; çevre problemleri doğal kaynakların aşırı hızlı geliştirilmesinden ve çevre kirliliği kaynakları konusundaki yetersiz düzenlemelerden kaynaklanır. Kadınlara da erkekler gibi bilim insanı, doğal kaynak yöneticisi, düzenleyici, yönetici, avukat olma gibi fırsatlar sunulursa kadınlar da erkekler gibi çevrenin korunması konusunda erkeklerle birlikte çalışabilir ve biyolojilerine yönelik sosyal damgayı aşabilirler.

2-Kültürel eko feminizm; kadın ve doğanın karşılıklı olarak ilişkilendirilip birlikte değersizleştirilmesine yönelik verilen bir

cevap olarak gelişmiştir. Kadınların duygusallıkla ilişkilendirilip erkekler kadar soyut düşünemedikleri, rasyonaliteden ve nesnellikten uzak olduğu iddialarına karşılık kültürel eko feministler hem kadınların hem de doğanın doğrudan politik eylemlerle yüceltilmesi gerektiğini savunurlar.

3-Sosyal eko feminizm; Murray Bookchin'in sosyal ekolojisi üzerine kurulan, toplumu merkezlessiz, insancıl komünler olarak yeniden kurmayı savunan bir feminizmdir. Doğaya hükmetmenin temelinde insanların diğer insanlara hükmetmesinin yattığı fikrini savunurlar. Bu nedenle kadınların da doğanın da özgürleşmesinin yolu yaşamın tüm yönlerini bir piyasa toplumuna dönüştüren ekonomik ve toplumsal hiyerarşilerden kurtulmaktan geçer.

4-Sosyalist eko feminizm; sosyalist ekolojiden doğan ve adil ve sürdürülebilir bir dünya için merkeze üretim yerine yeniden üretim kavramını yerleştiren bir harekettir. Doğanın ve insan doğasının sosyal ve tarihsel olarak inşa edildiğini ve zaman içinde praksis ile dönüştürüldüğünü düşünen sosyalist feministler için doğa hükmedilecek pasif bir nesne değil, aktif bir öznedir.

KAYNAKLAR

- Bakırcıoğlu, R.** (2012). Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü, Anı Yay., Ankara.
- Barut Kemirtlek, F.** (2019). “Toplumsal Cinsiyet ve Sanat”, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, Edit.: Asu Altunoğlu, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Başak, S.** (2013). “Toplumsal Cinsiyet”, Sosyolojiye Giriş, Edit.: İhsan Çapcıoğlu ve Hayati Beşirli, Grafiker Yay., Ankara.
- Bayhan, V.** (2012). “Beden Sosyolojisi ve Toplumsal Cinsiyet”, Doğu-Batı Dergisi, Sayı:63.
- Berghan, S.** (2011). “Transfeminizm”, Cogito, Sayı: 65-66.
- Birkana-Gedik, H.** (2011). “Türkiye’de 2000’li Yıllarda Farklılık, Cinsel Kimlikler ve Kimlik Politikalarının Yönetimi”, Cogito, Sayı: 65-66.
- Bozkurt, V.** (2017). Değişen Dünyada Sosyoloji, 13. Baskı, Ekin Yay., Bursa.
- Burcu Sağlam, E.** (2018). “Sosyolojide Temel Teoriler ve Düşünürler”, Sosyoloji, Edit.: Esra Burcu Sağlam, Aslıhan Öğün Boyacıoğlu, Ayça Gelgeç Bakacak, Siyasal Yay., Ankara.
- Connell, R. W.** (1998). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar, Ayrıntı Yay., Çev.: Cem Soydemir, İstanbul.
- Çayır, K.** (1999). Yeni Sosyal Hareketler, Kaknüs Yay., İstanbul.
- Demir, M.** (2012). “Çevre Olarak Konumlandırılmış Kadını ve Doğayı Birlikte Düşünmek: Ekofeminizm”, Doğu-Batı Dergisi, Sayı:63.
- Dolu, O.** (2010). Suç Teorileri, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Donovan, J.** (2014). Feminist Teori, Çev.: Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, İletişim Yay., Genişletilmiş, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, İstanbul.

- Dökmen, Z. Y.** (2015). Toplumsal Cinsiyet, Remzi Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul.
- Ecevit, M. C.** (2019). “Metodoloji ve Epistemoloji”, Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, Edit.: Feryal Aysın Koçak Turhanoglu, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Gelgeç Bakacak, A.** (2018). “Toplumsal Cinsiyet”, Sosyoloji, Edit.: Esra Burcu Sağlam, Aslıhan Ögün Boyacıoğlu, Ayça Gelgeç Bakacak, Siyasal Yay., Ankara.
- Gönc Şavran, T.** (2018). “Feminist Teori”, Modern Sosyoloji Tarihi, Edit.: Serap Suğur, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Güldiken, N.** (2015). Çalışma Sosyolojisi, Nobel Yay., Ankara.
- Günindi Ersöz, A.** (2016). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, Anı Yay., Ankara.
- Hobsbawm, E.** (1996). Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırıliklar Çağı, Çev.: Yavuz Alogan, Sarmal Yay., İstanbul.
- Kasapoğlu, M. A.** (2018). “Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları”, Aile Sosyolojisi, Anadolu Üniv., Eskişehir.
- Kızılcelik, S.** (2015). Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Erzurum.
- Koçak Turhanoglu, F. A.** (2019). “Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Giriş”, Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, (Edit.: Feryal Aysın Koçak Turhanoglu), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Koçak, O.** (ty). Sosyal Sorunlar, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yay., İstanbul.
- Lytard, J. F.** (2007). Fenomenoloji, Çev.: İsmet Birkan, Dost Kitabevi Yay., Ankara.
- Macionis, J.J.** (2012). Sosyoloji, Çeviri Editörü: Vildan Akan, Nobel Yay., Ankara.
- Michel, A.** (1993). Feminizm, Çev.: Şirin Tekeli, İletişim Yay., İstanbul.

- Nazlı, A.** (2019). “Toplumsal Cinsiyet ve Beden”, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, Edit.: Asu Altunoğlu, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Newman, D.M.** (2013). Sosyoloji, Çev.: Ali Arslan, 3. Baskı, Nobel Yay., Ankara.
- Onur, B.** (2017). Gelişim Psikolojisi, 11. Baskı, İmge Kitabevi Yay., İstanbul.
- Öz Yıldız, S.** (2019). “Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarının Tarihçesi”, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, Edit.: Asu Altunoğlu, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Phillips, A.** (1995). Demokrasinin Cinsiyeti, Çev.: Alev Türker, Metis Yay., İstanbul.
- Sallan Gül, S.** (2012). “Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi”, Sosyolojiye Giriş, Edit.: Muammer Tuna, Detay Yay., Ankara.
- Türköne, M.** (1995). Eski Türk Kültürünün Cinsiyet Kültürü, Ark Yayınevi, Ankara.

BÖLÜM 3

EPİSTEMOLOJİK İNANÇ BAĞLAMINDA KADIN BEDENİ

Kadınların Bilme Yolları Modeli

Eşitsizlik Üretimi için Çözüm Olabilir mi?

Doç. Dr. Halis Adnan ARSLANTAŞ¹

¹ ESOĞÜ Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü. EFSTT ABD.
<https://orcid.org/0000-0002-5289-9017>

Genel Yaklaşım

Bireylerin öğrenmelerine etki eden en önemli unsurlardan biri de sahip oldukları inançlardır. İnançların, bireylerin düşünce ve davranışları üzerindeki etkileri, eğitimcilerin bu inançları eğitim ve öğretim sürecinde dikkate almalarını zorunlu kılmıştır. Bu inançlardan biri olan epistemolojik inanç da bu çerçevede kritik bir öneme sahiptir ve bireylerin öğrenmelerini önemli ölçüde etkilemektedir (Say; Pan, 2018).

Özellikle, öğretme ve öğrenmeye dair sahip olunan inançlar, iki öğrenme kategorisiyle ilişkilidir: bunlar geleneksel ve yapılandırmacı öğrenme yaklaşımlarıdır. Yapılandırmacı öğrenme anlayışı, eleştirel düşünme, keşfetme ve işbirliğine olanak tanımakta ve aktif öğrenme ortamlarının meydana getirilmesini ön plana çıkarmaktadır. Bu anlayışla davranan öğretmenlerin zengin bir öğretim stratejisine sahip olduğu ve öğrenciler üzerinde kavramsal değişim oluşturabilme adına daha çok potansiyel sahibi oldukları ve etkili öğretim stratejilerini kullandıkları görülmüştür. Yapılandırmacı öğrenme anlayışının zıddına, geleneksel öğrenme anlayışı, öğretmenleri bilginin kaynağı, öğrencileri de bilginin pasif alıcıları olarak görür. Böyle bir anlayış, öğretmen ya da ders kitapları olmak üzere iki kaynaktan bilgi alınarak öğrenmenin gerçekleşeceğine vurgu yapmaktadır (Ekinci; Tican, 2017).

Felsefenin ilgi duyduğu alanlardan bir tanesi olan Epistemoloji, süje ile obje arasında kurulan bağ sonucunda meydana gelen bilgiyle ilgilenmektedir. Bu nedenle de epistemolojik inançlarla toplumsal cinsiyet bilgisi arasındaki ilişkinin baki olduğu kadar bağlamlarının da sürekli farklılaştığı görülebilir. Bilim kuramsal temelde toplumsal cinsiyete itirazların çatısı altında toplandığı bilgi birliğinden (feminizm) daha geniş bir yelpazeye sahiptir. Her ne kadar feminizm bilimin şemsiyesi altında kendi çatısını oluşturma çabası içinde olsa da standartların pekiştirilmesi üzerine yapılmış yaygın çalışmalara henüz yeterince sahip değildir. Bunun böyle olma nedeni belki de İlk ve tek felsefe olarak bilimsel devriminin açığa çıkardığı tüm örneklerde olduğu gibi pratik yaşamdaki her sorunun formüle edilmesinde ve çözümünde doğa bilimlerinden yararlanma olasılığının henüz yaygınlaşmış olmamasından dolayı yani feminizmin bilimsel bir kuram olmamasından dolayı olabilir. Peki, bu feminizmdeki verimsiz sistem çatışmalarının sonunun ve bir “dönüm noktasının” ilan edilmesi anlamına gelmeli midir? Ya da bu ‘epistemolojik bir dönüşü gerektirir mi?’ bu sorular cevaplanması zor ve yeni tartışmalar yaratacak kadar dün, bugün ve yarına bağımlı çetrefilli sorulardır. Belki de Tekno-bilim ya da ona kaynaklık edebileceği düşünülen fizik bilimleri hemen her yerde kabul görürken, sosyal bilimler ve kısmen de yaşam bilimleri çok ciddi baskılar ve engellemelerle karşılaştığı için (Anlı, 2019) feminizm de bundan nasibini almış olabilir dersek bu zor durumu biraz hafifletmiş olabiliriz.

İçinde bulunduğumuz yüzyılda “epistemolojik dönüşün kendisi” bir inceleme konusu olarak feminizmin içkin bir tarih çalışması değildir. Ancak bilimselleşme çabasını hızla sürdüren feminizm üzerine yapılandırılarak fakültelerde açılan dersler ve araştırmalar, bu dönüşümün kurumsal düzeydeki bilimsel karşılığı olma adına güçlü bir adaydır. Bu nedenle İlk felsefe olarak epistemolojiyi ilan etmenin görünür kılacağı problem alanı, feminizm için seçilen bir hedefe nasıl ulaşılacağı değil, hangi hedefin seçileceğine dair olmalıdır. Bu konudaki belirsizliğin nedeni feminizmin çok katmanlı doğasından kaynaklanıyor da olabilir. Eğer feminizmin birden farklı katmanlarından oluşan penceresinden aynı problem(ler) görünür duruma sokabilirse, o zaman bu problem vardır bu ‘problemin gerçekliği’ açıktır. Ancak bu gerçeklik temelinde dilsel dönüş ile epistemolojik dönüşün örtüşme noktası, gösterge ile imgenin ayrılması ve bilim dilinin göstergeler dili olarak çözümlemenin konusu haline getirilirse bir hesap işine dönüşür. Dilin bu bölünmüşlüğü, kurumsal ve kültürel (ve dahi epistemolojik) yansımasını iki kültürlü dünyada bulur (Anlı, 741). Bu iki dünyanın biri gösterge dili, diğeri toplumsal roller açısından cinslerin davranışlarının toplumsal yaşama bırakan imge ve benzerlikler olarak gösterilmesidir.

GİRİŞ

"Kadınca" diye adlandırdığımız, bize tuhaf gelen insanlık biçiminin varlığını belirten şeyler, *sonradan* kadına özel diye niteleyeceğimiz bedensel öğeler değildir. Hatta doğru olan bunun tersidir dersek gerçeğe daha çok yaklaşmış oluruz: Bize göre *Kadın* olan o varlığın

beden parçalarının her biri, onun mahremiyetini de kendileriyle birlikte bize sunar, sezdirirler ve o içsel kadınlık bir kez sezildi mi, bedenin dışına taşar, kadınlaştırır bedeni. Çelişkili, ama bana yadsınamaz gibi gelen bir uyarıda bulunacağım: Kadın bedeni bize "kadın ruhu"nun ipuçlarını veriyor değildir, tersine, kadının "ruhu" bize onun bedenini kadınsı gösteriyordur" (Gasset, 1999). Ortega'nın bu yaklaşımı epistemolojik bir inanışı göstermesi açısından önemlidir. Ama inanış farklılıkları ama bu değil, gerekçe ne olursa olsun cinsiyet, özellikle sosyal bilimlerin birçok alanında yaygın bir değişken ve bir araştırma problemi olarak kullanılmaktadır.

Kadınlık ya da erkeklik, bireyin biyolojik cinsiyetiyle ilişkili olarak belirlenen demografik bir kategori (Dökmen, 2010) olmakla birlikte Özyurt (2014), kadın erkek davranışlarının, ilgi ve tutumlarının farklı olduğunu, özellikle öğrenme süreç ve yaklaşımlarındaki farklılıkları kapsayan birçok araştırma yapıldığını ifade etmiş, yapılan araştırmaları; cinsiyet ve motor gelişim, cinsiyet ve zihinsel yetenekler, cinsiyet ve matematik, cinsiyet ve sözel beceriler, cinsiyet ve bilimsel çalışmalar/güdülenme, cinsiyet ve bilgisayar, cinsiyet ve öğretim yöntemleri ile cinsiyet ve sınıf içi davranışlar alt kategorilerinde ele alınmıştır (Kanadlı; Akay, 2019).

Epistemolojik inanç veya inançlar, bilginin algılanması, anlamlandırılması ve içselleştirilmesi süreci olarak düşünüldüğünde; bu inanışların bireyin tutum ve davranışlarını etkilememesi olanaksızdır. Bu durum bireyin olumlu tutum ve davranış

geliştirmesinde sahip olduğu epistemolojik inanç gelişiminin önemini ortaya koymaktadır.

Yapılan araştırmalardan da belirlendiği üzere epistemolojik inançların gelişiminde, birçok etken mevcut olabilmektedir. Bu etkenlerden özellikle yaş, eğitim seviyesi,² eğitim düzeyi, cinsiyet, öğretim süreci, öğretim yaklaşımı ve kültür önemli değişkenleri oluşturmaktadır. Özellikle kültür, gerek sorgulama becerisi gerekse eleştirel düşünme sürecini kazandırma bakımından oldukça önemli veriler sunmaktadır. Hatta kültür ve kişilik arasındaki ilişkilerin incelenmesi kültürel antropolojinin bir dalı olarak ele alındığında kendiliğinden “psikolojik antropoloji”den de söz ettirmiş olmaktadır. Kültür ve kişilik arasındaki ilişkiyi daha geniş bir alanda nasıl ele alabiliriz diye bir daha düşünürsek bu sefer de söz konusu kavramları sosyal psikoloji alanına taşımış oluruz. O zaman da şunu çok kolaylıkla görebiliriz. Yukarıda dile getirilen (yaş, eğitim seviyesi, eğitim düzeyi, cinsiyet, öğretim süreci, öğretim yaklaşımı ve kültür gibi) değişkenlerin içinde Psikolojik antropolojinin temel kavramları olan kişilik, mizaç ya da huy, karakter ve benlik kavramları da epistemolojik inancın içinde ele alınması gereken temel kavramlar dizgesi içinde yer almaktadır.

² Deryakulu ise (2014), Cinsiyetin ve öğrenim görülen alanın epistemolojik inançların biçimlenmesinde etkin bir faktör olduğuna dair güçlü kanıtın olmadığını ifade etmiştir Deryakulu, D. (2014). Epistemolojik inançlar (Kuzgun; Deryakulu, 2017). Epistemolojik inancın cinsiyete göre nasıl değiştirdiği ile ilgili bir uyumsuzluk görülmektedir (Kanadlı; Akay:2019). Bu makaledeki sıralamada cinsiyet kavramı biyolojik bir tanımdan daha çok sosyo-kültürel bir tanım içermektedir.

Bu kavramların içeriklerinin yani tanımlarının ne olduğu kavramların yerini kendiliğinden önemsetmektedir. Bu önemle kavramların tanımlarına baktığımızda: kişilik, bireyin kendine özgü ve ayırıcı davranışlarının bütünü, mizaç ya da huy; günlük yaşamda kişiye özgü oldukça sınırlı, belirli duygusal tepkilerin nitelik ve nicelik bakımından değişmesi, karakterin ise; şu veya bu ahlak veya estetik standartları bakımından bir hareketin doğru ya da yanlış olarak nitelendirilmesiyle kişilik özelliklerinin karakter özelliklerini yansıtması, (örneğin iyi, kötü, gaddar gibi) kişiliği etkilemekle birlikte farklı bir anlama sahip olan benliğin de kendi kişiliğimize ilişkin kanılarımız ve kendi kendimizi görüş biçimimiz olması, kültürün de bir toplumun tüm yaşam biçimi, insan davranışının öğrenilen yönü olması (Tezcan, 1993) kendilerini önemi bir mecburiyet olarak hissettirmektedir. Bu hissettirişin bir diğer nedeni önemli yapılandırıcı özelliklere sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Biz bu bütünselliği tek bir yapıda toplamak istersek Epistemolojik inancın insandaki vücut bulmuş şekliyle karşılaşırız. Bu da bizlere epistemolojik inancın kadın bedeni üzerindeki tutumun ama olumlu ama olumsuz yönlerinin ne olduğu, bir sorun varsa bu sorunun çözümüne nereden başlanması gerektiğini kolayca gösterir. Görüldüğü gibi Epistemolojik inanç veya inançlar, bilginin algılanması, anlamlandırılması ve içselleştirilmesi sürecinde bireyin tutum ve davranışlarını etkilediği için bu etkilemenin boyut ve içeriğinin önemi de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Yapılan çalışmalar, epistemolojiyle gündelik yaşam ve kültür arasında da bir ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Reybold, 2002).

Bu çalışma, gerek sorgulama becerisi gerekse eleştirel düşünme sürecini kazandırması bakımından oldukça önemli veriler sunan toplumsal cinsiyetin mevcut haliyle tartışılmasında ve toplumun beklentileri perspektifinde gerekiyorsa yeniden ama nasıl yapılandırılması gerektiği konusunda önemli ipuçlarını verebilir. Yukarıda dile getirilenlerden başka, Epistemoloji eğitim alanını hem etkileyebilen hem de eğitim sürecinden etkilenebilen dinamik bir alandır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet ayrımcılığına karşı bu ayrıma en çok muhatap olan kadınların gerek sorgulama becerisi gerekse eleştirel düşünme sürecini kazanmasını sağlayacak ve bunun için bir başlangıç olarak belki de aile içi eğitim programlarının geliştirilmesi gereğini hatırlanabilecektir. Aile içi eğitim programları aynı zamanda toplumsal bilincin bu konudaki gelişimine de önemli bir katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma, Toplumsal cinsiyet tartışmaları içerisinde açığa çıkan bir problemin kesitsel olmak üzere tarihsel ve tematik (problem odaklı) analizini yapmayı ve problemin gerçekleşme zemini gösteren bir çerçeve çizmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada temel ve basit sorudur: Toplumumuzda Epistemolojik inanış modellerinden gelişimsel yaklaşımlar içinde yer alan **Kadınların Bilme Yolları Modeli (Women's Ways Of Knowing)** toplumsal cinsiyetin kurgulanması sürecini, var olan durumun nasıl gerçekleştiğinin bir modeli olarak bize gösterebilir mi? Kısaca, toplumumuzda epistemolojik inancın etkisiyle toplumsal cinsiyet inşası arasında **Bilme Yolları Modelinden**

hareketle kadınların hangi basamakları kullandıkları tespit edilebilir mi? Bu çalışmada nihai amaç bu sorunun cevabını tespit edebilmektir.

Epistemolojik İnanışların Toplumsal Cinsiyetin Öğrenme ve Öğretilmesi Üzerine Etkisi

Epistemolojik İnanç

Epistemoloji ile ilgili yapılan araştırmaların önemli bir bölümünün temeli, Perry'nin zihinsel ve ahlaki gelişim ile ilgili çalışmalarına dayandırılmıştır. Buna mukabil Guba ve Lincoln (1994), sosyal bilimlerle ilgili bilimsel araştırmalarda ele alınan temel inançların Ontolojik sorgudaki gerçekliğin şekli ve doğasını, epistemolojik sorguda ise bilgiyle ilgili temel inanç sorgulanması şeklinde yapılması gerektiğine vurgu yapmışlardır (Guba; Lincoln, 1994).

Aynı şey bilim felsefesinin epistemolojik sorgusunda ise bilinen ve bilenin arasındaki ilişki nedir? Bu ilişkinin yapılandırılması nasıl gerçekleşmektedir? gibi çeşitli soru formatları için üretilebilecek cevaplarla gerçekleşmektedir (Paul, 1993). Paul'un bu yaklaşımına uygun bir biçimde bizler gündelik yaşantıda herhangi bir konuda bize bir şey sorulduğunda kimi zaman biliyorum kimi zaman da bilmiyorum şeklinde cevaplar veririz. Bu cevap verme tarzı toplum tarafından öyle sindirilmiştir ki özellikle ne yukarıda dile getirilen sorulara verilecek cevap bağlamında ne de biliyorum dediğimizde hiç kimse bu kısa cevabın içinde “bilginin tanımı, bilginin yapılması, bilginin değerlendirilmesi, bilginin pozisyonu ve bilginin oluşumu gibi önemli konuların varlığıyla ilgili hiçbir şeyi sorgulamaz,

sorgulamadığı gibi bu değerlendirme kriterlerinin içeriklerinin fakında bile değildir. İçerik fark edişler genellikle de gündelik yaşantıda bilimsel bir terim olarak değil inançla ilişkili kültürel bir terim olarak doğru-yalan şeklinde de dile getirilir. Yine aynı toplum içinde hiç kimse felsefede olduğu gibi bilginin çeşitli kategorilere ayrıldığını³ ve bu cevap verme içeriğinin hangi tür bilgi alanına sahip olduğunu da sorgulamaz. En sonunda yaptığımız şey ya o cevabı olumlamak ya da katılmadığımızı belirtmek olur. Kısaca, felsefi açıdan insan, bilen ve eyleyen olmak üzere iki yönüyle ele alınmamış, bilgi ise durum ve doğası açısından iki farklı boyutta gerçekleşmemiş, bilgiyle ilgili birinci şık, bilimsel modeller ve onların deneysel karşılıklarına hitap eden ontolojik boyut hiç fark edilmemiş, bilgiyi oluşturan açıklamaların güvenilirliğini gösteren epistemolojik boyut asıl önemiyle hiç görülmemiştir. Bunun böyle olması insanın rastgele yaşadığı anlamına gelmez. Çünkü her toplumda eylemleri meşrulaştıran ya da suç olarak tanımlayan yasalar vardır. Çünkü toplumların başlangıcından bu yana, en ilkel uygarlıkta dahi insan, doğa ve evren üzerine bir söylem ortaya konulmuş ve bunlara yönelik eylemleri belirleyen bir bilgi yığını yaratılmıştır. Bu da bilginin bizim dışımızda var olan bir gerçekliği temsil ettiği gerçeğini bizlere göstermektedir. Buna rağmen bilgi, insanların sahip olabildikleri kodlanabilir, depolanabilir, paylaşılabılır ve kullanılabilir tarafsız bir varlık olarak

³ Gündelik Bilgi (Empirik Bilgi-Sağduyu Bilgisi), Dini Bilgi, Teknik Bilgi, Sanat Bilgisi, Bilimsel Bilgi türlerinden hangisine ait olduğu ya da Bilimlerin Sınıflandırılması; Formel Bilimler (İdeal-Aksiyomatik Bilimleri), Pozitif (Olgusal) Bilimler; Fizik, kimya, biyoloji, astronomi gibi); Doğa Bilimleri (Deneysel Bilimler), Toplumsal Bilimler (İnsan Bilimleri) gibi bilimlerin sınıflandırılması içinde nerede yer aldığını sorgulamayız.

görülmekte, bilme, öznenin nesneyle karşılaşmasında ortaya çıkan bir değer olarak var olmaktadır. Bilgi bu durumda özne nesne ilişkisinin ürünü durumundadır (Alan, 2018: 43).

Eğitim ve öğretimde bilginin elde edilmesi ve kullanılabilir olmasında epistemolojinin önemli bir yeri vardır. Çünkü Epistemoloji, bilginin tanımını, ona ulaşılması ve gerçekliğinin ele alınmasıdır. Bilginin doğası ve bilginin öğrenilmesine yönelik inançları kapsayan epistemolojik inançlar birlikte değerlendirilebileceği gibi birbirinden bağımsız olarak da değerlendirilebilir. Örneğin Schommer (1990) Bilginin kaynağı, Bilginin kesinliği, Bilginin örgütlenmesi, Öğrenmenin kontrolü, Öğrenmenin hızı gibi beş boyutta oluşturduğu epistemolojik inançlar sistemini bu şekilde açıklamıştır (Schommer, M. 1990: 82,3).

Birlikte değerlendirilebildiği gibi bağımsız olarak ta değerlendirilebilen epistemolojik inançların değişmez sabiteler şeklinde kalmadığı da bir gerçektir. (Burrell; Morgan 1979). Birikimsizliğe rağmen bir şekilde elde edilen yetersiz inançlardan karmaşık ya da bilgili yüklü inançlara doğru bir dönüşümün eğitici bir müdahaleyle mümkün olduğu dile getirilmiştir (Kienhues, vd. 2008:546). Buradan da anlaşılmaktadır ki bir birey neyi ne kadar öğrenecektir epistemolojik inanç içinde bu miktar da belirlenmiştir. Bu bizlere epistemolojik inanç içinde bilginin pasif kabulüne yer verildiği kadar bilginin bir otoriteye aidiyetiyle kesinliğine yönelik inanışlara da vurgu yapıldığını göstermektedir (Belenky vd., 1986). Bu vurgu, önemli bilişsel değişkenler olan Epistemolojik inançların

öğrenme-öğretme süreçlerini etkilediğinin bir göstergesidir. Nitekim üniversite birinci ve son sınıf öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada son sınıf öğrencilerinin bilgide bir durağanlık olmadığı, bilginin sürekli değişerek geliştiği inancına birinci sınıf öğrencilerinden daha yatkın olduklarını, ayrıca öğrenme yeteneğinin sabit olmayıp değişime açık olduğuna yine birinci sınıf öğrencilerinden daha çok inandıklarını tespit etmiştir. Yine yapılan bir başka araştırmada, öğrenme yeteneğinin sabit olduğu inancının yaşları 25 ve üstü olan öğrencilerde yaşları 17-24 arasında olan öğrencilere oranla daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ülkemizde yapılan bir araştırmada ise yukarıdaki bulguların tam tersi tespit edilmiştir. Oğuz'un (2008) çalışmasında epistemolojik inançların sınıf düzeyine bağlı olarak farklılaşmadığı belirlenmiştir (Aypay 2011). Ülkeden ülkeye farklılık gösteren bu yaklaşımlarda epistemolojik inanın yerleştirilmesindeki kültürel farklılıkların neden olduğu söylenebilir.

Epistemolojik inanışlar insan bilgisinin doğası ve doğrulanması anlamında bireylerin dünyayı nasıl bildikleri, bilgi ve bilmeyi nasıl oluşturdukları, yorumladıkları ve doğruladıklarına ilişkin olarak uzun zamandan beri felsefenin, psikolojinin, psikolojik danışma ve rehberlik gibi alanların ve eğitim bilimlerinin ilgisini çekmektedir (Eren, 2006).

Epistemoloji, bireyin nasıl öğrendiği ve öğrettiği ile ilgili olarak bireyin kişisel yorumlarını ve epistemolojik anlayışını temel alan; bilgiyi araştıran felsefi bir akımdır. Epistemolojik anlayış, bireyin gerçekliğe dayalı olarak bilginin ne olduğuna, nasıl öğrenildiğine,

öğretildiğine ve üretildiğine dair bakış açısını belirlemektedir (Demir; Akınoğlu, 2010).

Epistemolojik Modeller

Bilginin durumu ve doğası ile ilgili tartışmaların bilimsel modeller ve onların deneysel karşılıklarına hitap eden ontolojik boyutu ve bilgiyi oluşturan açıklamaların güvenilirliğini gösteren epistemolojik boyutu olarak iki boyutta gerçekleştiği görülmektedir (Alan, 43 vd.). Epistemolojik boyut ise kendi içinde çeşitli alt başlıklarda ele alınmaktadır. **Gelişimsel Yaklaşımlar içinde;** Kadınların Bilme Yolları Modeli (Women’s Ways Of Knowing), Tartışmacı Düşünce (Argumentative Reasoning), Epistemolojik Yansıtma Modeli (Epistemological Reflection Model), Yansıtıcı Yargı Modeli (Reflective Judgement Model). **Sistem Yaklaşımları içinde;** Sosyal-Bilişsel Motivasyon Sistemi, Schommer’in Çok Boyutlu Epistemolojik İnanış Sistemi, Qian ve Alvermann’ın Epistemolojik Sistemi, Kardash ve Howell Epistemolojik İnanış Sistemi, Örnek **Olay Yaklaşımları;** “öğrenme ile ilgili nitel kavramsallaştırmalar (öğrenilenlerden anlam oluşturma)” ve “öğrenme ile ilgili nicel kavramsallaştırmalar (bilginin ne kadar geri getirilebildiği)” şeklinde iki süreç belirlenmiştir. **Epistemolojide Diğer Yaklaşımlar;** “genişletilmiş epistemolojik inançlar sistemi”, “pragmatik epistemoloji”, “bütünleştirici yaklaşımlar” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kadınların bilme yolları modeli diye de adlandırılan bu model Belenky ve arkadaşları tarafından 1986 yılında kadınların epistemolojik inanışlarını inceleyerek oluşturulmuştur. Bu modelin

aşamaları; “Sessizlik, Bilgi alma (Algılanmış bilgi), Öznel bilgi, İşlemsel bilgi, Yapılandırılmış bilgi” olmak üzere beş ana kategori üzerine oturtulmuştur. Bu modelde yer alan “sessizlik (silence)” ilk aşamayı oluşturmakta ve burada yer alan kadınlar pasif olmakla birlikte, bir otoriteyi benimsemektedirler. Bir sonraki aşama olan, “algılanmış bilgi” de (received knowledge); bütün fikirler iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış olarak kabul edilmektedir. Bu aşamada bulunan bireyler, bilginin yine bir dış otoriteden geldiğini düşünmekte; fakat aynı zamanda yeniden oluşturma ve üzerinde fikir yürütme eğilimleri de bulunmaktadır. Modelin üçüncü aşaması olan “öznel bilgi (subjective knowledge)” basamağında bulunan bireyler ise, bir otoritenin bilgisine uzun bir süre güvenmemekte ve bilginin kaynağı olarak kendilerini düşünmektedirler. Öznel bilgi bu özellikleri ile Perry’nin sınıflandırmasındaki “dualistik” özellikleri de bulundurmasına karşın genel olarak “çoğulluk” sınıfına girmektedir. Bu modelin dördüncü aşaması olan “işlemsel bilgide (procedural knowledge)” bulunan bireyler, bilginin yoruma açık olduğunu ve mutlak olamayacağını düşünmektedirler. Bu bireyler; mantık yürütme, çözümlenme ve eleştirel düşünmeyle yaşadıkları deneyimleri yorumlayabilmektedirler. Bu aşama, Perry’nin sınıflandırmasında, “görecelilik” olarak belirtilmektedir. Bu aşamada bireyin bilgiyi yapılandırmada önemli bir etken olan eleştirel düşünmeyi kazanmasıyla, bireysel öğrenimde önemli bir basamak geliştirdiği düşünülmektedir. Bu bağlamda son aşama olan “yapılandırılmış bilgi”nin önemli bir temelini ise burada oluşturduğu dikkat çekicidir. “Yapılandırılmış bilgide (constructed knowledge); bilginin

tamamının oluşturulmuş olduğu ve bireyin bu bilgiyi kurgulamasında önemli bir etken olduğu düşünülmektedir (Demir; Akınoğlu: 2010).

Yukarıda dile getirildiği gibi epistemolojik inanç veya inançlar, bilginin algılanması, anlamlandırılması ve içselleştirilmesi sürecinde bireyin tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Bu düşünceden hareketle konuya aydınlık kazandıracığı düşünülen çeşitli bilimsel çalışmalar gözden geçirildiğinde bireyin tutum ve davranışlarının olduğu kadar toplumda da toplumsal tutum ve davranışların yani “şudur, şu değildir” şeklinde tanımlanmasına da son dere etki ettiği görülmektedir. Örneğin Kaya'nın (2019), “İlahiyat Fakültesi Kadın Öğrencilerinin Din ve Toplumsal Cinsiyet Anlayışları (Dicle Üniversitesi Örneği)” adlı çalışması bu anlamda önemlidir. Kayanın da dile getirdiği gibi İlahiyat Fakültesi kadın öğrencilerinin, kadının dövülmesi konusundaki tutum, yorum ve pratiklerinin, bireysel ve toplumsal dini hayat açısından önemli sonuçlar içerdiği söylenebilir. Söz konusu çalışma şu alt başlıklardan oluşturulmuştur; Kadının Ontolojik Değerine ve Kadının Aklen ve Dinen Eksik Olduğu Düşüncesine Yaklaşımlar, Erkeklerin Kadınlar Üzerinde Kavvamlığı Konusundaki Yaklaşımlar (kavvamlık konusu)⁴ , Kadının Ücretli

⁴ “Bu araştırmanın temel probleminin alt boyutlarından biri de İlahiyat Fakültesi kadın öğrencilerinin kadın ve erkek arasındaki hiyerarşik ilişkiler bağlamındaki kavvamlık konusudur. Geleneksel anlayışta erkeklerin kadınlar üzerinde otorite olmalarını ifade eden kavvamlık konusunda kadın öğrencilerin düşüncelerinin tespiti için görüşmelerde öğrencilere; Tef-sirlerde genellikle; ‘erkekler kadınlar üzerinde yöneticidirler’ şeklinde açıklanan Er-ricâlu kavvamüne ‘ala'n-nisâi ayetini nasıl anlıyorsunuz? şeklinde bir soru yöneltilmiştir.” Yazar, “Bu bağlamda çağdaş İslam düşüncesindeki her bir fikri eğilimin kendisini kadın konusundaki söylemi üzerinden konumlandığını söylemek mümkündür.” Diyerek çalışmasında kendisinin “kavvam” ibaresini “hiyerarşik ilişki bağlamında” değerlendirdiği düşünülmektedir.

Çalışmasına Yaklaşımlar, Kadının Kamuda Yöneticiliği Hakkındaki Anlayışlar, Toplumsal Cinsiyet Konusundaki Ahkâmın Değişmesi Konusundaki Anlayışlar, Kadının Dövülmesi Hakkındaki Yaklaşımlar. Altı alt başlıktan oluşan bu çalışmada; ilk maddeyle ilgili olarak; kadın öğrencilerin tamamına yakınının, Allah'ın her iki cinse verdiği değer bağlamında ontolojik anlamada ve kul olarak herhangi bir farklılığın olmadığını, ancak kadının fiziksel ve duygusal naifliğinin onun ontolojik değersizliğine veya aklen ve dinen eksik olduğu şeklinde yorumlanamayacağını, bir kadın öğrencinin konuyla ilgili; kadının aklen ve dinen eksik olduğu rivayetleri bana çok makul gelmiyor.” şeklinde ifade ettiğini dile getirmiştir. Yine aynı alt başlık içinde bazı öğrencilerin ise söz konusu rivayetlerin tarihsel şartlar gözetilerek ve bağlamları ile ilişkilendirilerek tevil edilmesi gerektiğini” düşündüğünü dile getirmişlerdir. Yine aynı başlık altında, “kadın öğrencilerden biri ise kadının duygusal yapısının, onun aklen eksik olduğu şeklinde yorumlanabileceğini ancak “adetli” iken bazı ibadetleri yerine getirmeme veya cihada katılmama gibi, kadının dinen eksik olmasının gerekçeleri olarak sayılan nedenlerin, makul olmadığını” düşündüğü dile getirilmiştir. Yine aynı başlıkla ilgili olarak “Kadın öğrencilerden ikisi, kul olarak cinsiyetler arasında bir farklılık olmadığını ancak kadınların, hadis rivayetlerinde belirtilen gerekçelerle, aklen ve dinen eksik olduklarını düşündüğünü dile getirmiştir (Kaya, 2019).

“Erkeklerin Kadınlar Üzerinde Kavvamlığı⁵ Konusundaki yaklaşımlar ile ilgili olarak öğrenci görüşleri şu şekilde dile getirilmiştir; Öğrencilerin yaklaşık yarısı, ailede son sözün her zaman erkekte olmaması gerektiğini, yaklaşık üçte biri ise aile içinde her konuda son sözün erkekte olması gerektiğini düşünmektedirler. Bu düşüncelerini; kadının, duygusal yapısı ve bunun neden olduğu kıskançlık gibi ahlaki dezavantajları, fevri tutum ve kararları ve düşünsel yetersizliği gibi noksanlıkları ile erkeğin çoğunlukla bu kadınsal eksiklikleri taşıyamaması, evin geçiminin erkeğin sorumluluğunda bulunması vb. durum ve koşullara bağlı olarak, kadın erkek ilişkilerini düzenleyen ayet ve hadislerin söz konusu ilişkilerdeki düzenleyici ifadelerinin makul olması ile gerekçelendirmektedirler. Bu anlayıştaki öğrencilerden biri düşüncelerini şöyle ifade etmektedir; “Evin geçiminin erkeğin sorumluluğunda olması açısından baktığımızda, yani kadın illaki çalışmak zorunda değil... İşte bu gibi durumlarda en son kararı erkeğin vermesi lazım... Genelde erkeğin daha etkili olması gerekir, yani istişare edilir ama son kararı yine erkek verir. Devamında, erkek çok duygusal değil ama biz bayanlar daha hassasız. Babalar daha genel içeriklere bakıp karar verebiliyorlar... Erkekler dışarıya daha çok çıktıkları için bize göre daha tecrübeliler o yüzden yani...” Bununla birlikte bu anlayıştaki kadın öğrenciler, erkeğin kadın üzerinde yönetici olmasını, klasik âlimlerin anladığı manada tabii bir olgu olarak görmekte, ancak erkeğin kadın üzerinde

⁵ Kavrama yüklenen anlam için Bkz. Kaya, (2019) “Geleneksel anlayışta erkeklerin kadınlar üzerinde otorite olmalarını ifade eden kavramlık konusunda.... s.1357.

tahakküm kurması şeklindeki anlayışları tasvip etmemektedirler.” Şeklinde dile getirdiklerini tespit etmiştir (Kaya, 2019).

Kadının Ücretli Çalışmasına Yaklaşımlar alt başlığında yazar, “öğrencilere; Kadının ücretli çalışması hakkında fikriniz nedir? Kadının kamuda veya özel sektörde çalışması konusunda erkeğin izni gerekli midir? şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Alınan cevaplardan, kadın öğrencilerin tamamının kadının ev dışında ücretli olarak çalışabileceği düşüncesini paylaştıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte öğrencilerin bu konudaki anlayışlarında; “evdeki işlerini aksatmamalı”, “çocuğu varsa onu büyütünceye kadar çalışmamalı”, “kamyon şoförlüğü gibi işlerde çalışmamalı”, “asgari ücretle çalışmamalı”, “erkeklerin yoğunlukta olduğu yerlerde çalışmamalı” gibi, bazı ihtirazî kayıtlarının olduğu anlaşılmaktadır. Bazı öğrenciler ise kadının ücretli çalışması konusunu, ekonomik koşullarla doğrudan ilişkilendirmeden, kadının özerk bir birey olarak hayatını sürdürebilmesi veya kadının eğitimini gördüğü alanda kendini gerçekleştirme gibi boyutları ile değerlendirmektedirler. Kadın öğrencilerin, kadının ücretli çalışmasını, zorunlu hallerle veya kocasının izni gibi kayıtlarla sınırlamamalarının dikkat çekici” olduğunu dile getirmiştir (Kaya, 2019).

Kadının Kamuda Yöneticiliği Hakkındaki Anlayışlar alt başlığında ise; Okul müdürlüğü veya hâkimlikten cumhurbaşkanlığına kadar birçok makamda, kadının yönetici olması hakkında neler düşünüyorsunuz? şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu konuda öğrencilerin düşünceleri; a) Kadın kamuda yönetici olabilir, b) Kadın

kamuda yönetici olmamalı şeklinde iki ana yaklaşım oluşturacak şekilde kategorileşmektedir. Kadın öğrencilerin büyük çoğunluğuna göre kadın kamuda yönetici olabilir. Bu düşüncede olan öğrenciler, çeşitli kaynaklarda, kadının kamuda yönetici olamayacağını hükme bağlayan rivayetlerin makul gerekçelerle göz ardı edilebileceğini düşünmektedirler. Onlara göre Hz. Peygamber hayatta iken kadın karşıtı davranışlarda bulunmamıştır. Kadının yöneticiliğine yönelik olumsuz tutum ve davranışlar ve bunların dini kaynaklardaki yansımaları, bu anlayışların ortaya çıktığı tarihsel koşullar ile ilişkilidir. Bu anlayıştaki öğrencilere göre kamuda yöneticilik meselesi cinsiyet değil, liyakat ile ilgili bir konudur.” Öğrencilerin yaklaşık beşte biri ise kadının kamuda yönetici olmasını dini ve pratik gerekçelerle doğru bulmamaktadır. Bu öğrencilere göre kadının yöneticiliğini yasaklayan hadis rivayetleri ve ulemanın içtihatlarının temelinde, kadının fitri yapısının yöneticiliğe yatkın olmaması yatmaktadır. Onlara göre yöneticilik konusunda kadınların birçok dezavantajı vardır. Öncelikle kadınlar duygusal yapıları nedeniyle, yönetim meselelerinde rasyonel ve mutedil değerlendirmelerde bulunamazlar. Öte yandan kadının kamuda yöneticiliği, bazı durumlarda erkeklerle ihtilatı gerektirdiği için dini açıdan da doğru değildir” (Abdussamet Kaya, 2019).

Toplumsal Cinsiyet Konusundaki Ahkâmın Değişmesi Konusundaki Anlayışlar alt başlığında; “katılımcılara; Toplumsal şartların değişmesi ile birlikte İslam hukukunda kadın konusundaki miras, şahitlik veya çok kadınla evlilik gibi hükümlerin değişmesi mümkün

müdür? şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Toplumsal koşulların değişmesi ile birlikte, toplumsal cinsiyet konusundaki ahkâmın değişip değişmeyeceği konusunda kadın öğrencilerin düşünceleri; a) Değişebilir, b) Kısmen değişebilir, c) Değişmez şeklinde gruplaşmaktadır. Bu konuda bazı kadın öğrenciler ise kesin bir fikir beyan etme konusunda kararsız kalmışlardır.” Denilmektedir. Bu alt başlıkla ilgili, Kadın öğrencilerin yaklaşık üçte biri, toplum toplumsal şartların değişmesi ile İslam hukukunda yer alan, kadın ve aile hakkındaki şer’î hükümlerin yeni içtihatlar ile değişebileceğini düşünmektedir. Yine aynı madde ile ilgili öğrenci görüşleri olarak; Kadın öğrencilerin yaklaşık üçte biri ise, toplumsal şartların değişmesi ile toplumsal cinsiyet konusundaki şer’î hükümlerin tamamının değil ama bir kısmının değişebileceğini düşünmektedir (Abdussamet Kaya, 2019).

Kadının Dövülmesi Hakkındaki Yaklaşımlar alt başlığında; öğrencilere; Kur’an-ı Kerim’deki; ‘... Baş-kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse) dövün ...’ ayetini nasıl anlıyorsunuz? Kadınların dövülmesi konusunda neler düşünüyorsunuz? şeklinde bir soru sorulmuştur. Kadın öğrencilerin bu soruya verdikleri cevaplardan, onların kadının dövülmesi konusundaki düşüncelerinin; a) Kadın dövülmemelidir, b) Kadın bazı hallerde dövülebilir şeklinde iki temaya ayrıştığı, bazı öğrencilerin ise bu konuda kararsız kaldıkları anlaşılmaktadır. Araştırma örneğinde yer alan kadın öğrencilerin üçte ikisine yakın bir kesimi, kadınların hiçbir koşulda dövülmesini

tasvip etmemektedir. Bu anlayıştaki öğrenciler Kur'an'da; "(Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür." (en-Nisâ' 4/34) ayetinde yer alan "dövün" ifade-sinin özellikle Hz. Peygamber'in örneklığı üzerinden te'vil edilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Bu öğrenciler, ilgili ayetin mutlaka te'vil edilmesi gerektiğini ifade etmelerine karşın, konunun tarihselci bir anlayışla ele alınmasına karşı olduklarını beyan etmektedirler. Kadın öğrencilerin üçte birlik bir kesimi kadının nüşûzu halinde, (ayette bahsedilen ıslah süreci işletildikten sonra ve belli ölçüler içinde kalınarak) dövülebileceğini düşünmektedirler. Bu anlayıştaki kadın öğrencilerin, en azından bazı kadınların, (çocuklarda olduğu gibi), davranışlarının sürekli olarak kontrol altında tutulması ve gerektiğinde terbiye amaçlı olarak dövülmesi gerektiği şeklindeki düşünceyi benimsediklerini göstermektedir; Kadın öğrencilerden üçü ise kadının dövülmesi ile ilgili ayetin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda bir zihin karışıklığı yaşamaktadırlar. Bu öğrenciler, ayetin zahiri anlamı ile Hz. Peygamber'in uygulamaları ve günümüzde kadının dövülmesi konusundaki empatik tutumları arasında sıkışmışlık hissi yaşamaktadırlar. Bu anlayıştaki kadın öğrencilerden birinin ifadeleri bu sıkışmışlığı yansıtmaktadır;

“İslam kadına-erkeğe eşit değer veriyorsa, kocasına kalk karını döv dememeli. Bir insanı dövmek, bir insanı öldürmek nasıl olur benim aklım almıyor... Böyle diyorum ama işin içine ayetler girince kilitleniyorum, işin içinden çıkamıyorum. Bana bir adamın karısını dövmesi mantıksız geliyor... Bence kadını dövmek günah olmalı. İslam bir canlıya zarar vermeyi yasaklamış, bir karıncayı incitmeyi dahi yasaklamış. Sonra kalkıp kadını döv demesi (!) Belki onun başka sebepleri vardır hani. İleti farklıdır, sebep-i nüzulü farklıdır. Yoksa bu kadar uçuk bir şey değildir yani... Bilmiyorum, ben bu işin içinden çıkamadım. Bunları düşüneneğim ama.” Şeklinde dile getirilmiştir (Kaya, 2019).

Aynı şekilde Yapıcı (2016) tarafından yapılan “Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın” adlı bir başka çalışmada ise “ataerkil yapıda kadına ve erkeğe biçilen roller, kadının statüsü, İslam dininde ve günümüz Müslüman toplumunda kadının değeri meselesi ve yükseköğretim gençliğinde nasıl anlaşıldığı ve anlamlandırıldığı konusuna işlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın yapılış nedeni Çukurova Üniversitesi öğrencilerinin bizzat kendilerinin ve mensup oldukları dinin, kadına bakış açısını tespit edebilmektir. Araştırmanın evreni Çukurova Üniversitesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğrenci grubu rastgele seçilen 374 kişiden oluşmaktadır. Örneklem; 104 kişiyle (%27.8) Eğitim Fakültesi, 34 kişiyle (%9.1) Ziraat Fakültesi, 66 kişiyle (%17.6) Tıp Fakültesi, 40 kişiyle (%10.7) Mimarlık Fakültesi, 71 kişiyle (%19) İlahiyat Fakültesi, 59 kişiyle %15.8 diğer bölümlerden oluşmaktadır. 194’ü (%51.9) kadın ve

180'ni (%48.1) erkektir. %42.8 (n:160) 1. Sınıf, %20.1(n:75) 2.sınıf, %17.1 (n:64) 3. Sınıf, %20.1 (n:75) 4. Sınıf öğrencisidir. Araştırmaya katılanların yaş aralığı 17-29 olup yaş ortalaması 20.88'dir (Sağlam, 2016).

Konu ile ilgili olarak Asım YAPICI tarafından Çukurova Üniversitesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen “toplumsal cinsiyet din ve kadın” isimli çalışma da bu anlamda oldukça manidardır. Söz konusu çalışmanın verileri dile getirmeye çalıştığımız inançların ne denli önemli olduğunu vetoplumsal karşılıklarının sosyolojik görünüşlerini bize anlatmaktadır.

Bulgular ve yorumlar alt başlığı içinde belirtilen cinsiyete göre toplumsal cinsiyet stereotipleri, kadını ev ve aile merkezli algılama ile erkeği güç ve otorite figürü olarak algılama konularında erkek öğrencilerin ataerkil toplumsal cinsiyet stereotiplerini kız öğrencilere göre daha fazla benimsediklerini, ancak kız ve erkek öğrencilerin ister dini ister kültürel sebeplerden beslensin ataerkil yapıda gelişen kadın algısını büyük oranda reddettiklerini ortaya koymuştur (Yapıcı, 2916).

Öğrenim görülen fakültelere göre toplumsal cinsiyet tipleri başlığında: kadını ev ve aile merkezi algılama konusunda fakülteler arasında anlamlı bir farklılığın oluşmadığı, kadını doğurganlık anlamında merkeze koyma açısından fakülteler arasında yine farklılığın görülmediği ancak kadını cinsellikle merkezde koyma açısından fakülteler arasında anlamlı bir farklılığın tespit edildiğini dile getirmiştir. Aynı şekilde din temelli toplumsal cinsiyet algısı ile ilgili

olarak da fakültelere göre anlamlı düzeyde farklılaşmalar olduğu belirtilmiştir. Kadını ev ve ailenin merkezinde algılama altbaşlığında: Kadını cinsel merkezde algılama ve süregelen sosyo-kültürel cinsiyet algısı boyutlarında İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile diğer fakültelerden öğrenciler arasında anlamlı bir şekilde farklılaşma olmadığı belirtilmiştir (Yapıcı, 2016) Yerleşim birimine göre toplumsal cinsiyet stereotipleri anlamlılık düzeyine ulaşan farklılıklara sahiptir (Yapıcı, 143). Yaş ile toplumsal cinsiyet stereotipleri arasındaki ilişki boyutunda anlamlı bir ilişki söz konusu olmamıştır. : özel gelir düzeyine göre toplumsal cinsiyet stereotipleri ölçülürken: kadını ev ve aile merkezli algılama, kadını doğurganlık merkezli algılama, kadını cinsel merkezli algılama, güç ve otorite figürü olarak algılama, konularında da anlamlı bir ilişki bulunamadığını dile getirmiştir(Yapıcı, 2016). Özel gelir düzeyine göre toplumsal cinsiyet stereotipleri alt başlığında: kadını ev ve aile merkezli algılama, kadını doğurganlık merkezde algılama, kadını cinsel merkezli algılama, güç ve otorite figürü olarak algılama, temelli toplumsal cinsiyet algısı kategorilerinde anlamlı bir farklılık meydana gelmediği dile getirilmiştir. Ancak gelir düzeyi itibarıyla ortanın üstünde olanlar toplumsal yapıda süregelen sosyo-kültürel cinsiyet tiplerini en çok benimseyen grup olarak dikkat çekmiştir. Eğer bu durum tesadüfi değilse araştırılmasının gerektiğini dile getirmiştir (Yapıcı, 2016). Dinin etkisini hissetme düzeyi ile toplumsal cinsiyet stereotipleri arasında en yüksek korelasyon dini temelli toplumsal cinsiyet algısında ortaya çıkmıştır. Dinin etkisini hissetme düzeyi ile ikinci olarak ta en yüksek ilişki kadını ev ve aile merkezli algılama

kategorisinde ortaya çıkmıştır. Dinin etkisini hissetme konusunda üçüncü en yüksek ilişki erkeği güç ve otorite figürü olarak algılama konusunda tespit edilmiştir. Dinin etkisini hissettirme ile kadını doğurganlık merkezli algılama arasında zayıf bir ilişki tespit edilmiştir (Yapıcı:146). Öznel dindarlık algısı ile toplumsal cinsiyet stereotipleri arasındaki ilişkide öznel dindarlık algı düzeyi ile kadını ev ve merkezde algılama, erkeği güç ve otorite figürü olarak algılama, dini temelli toplumsal cinsiyet algısı, kadını cinsellik merkezli algılama arasında pozitif bir ilişkiye ulaşılmıştır. Öznel dindarlık düzeyi ile kadını doğurganlık merkezli algılama ve süregelen sosyokültürel cinsiyet algısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Yapıcı, 2016). İnanç durumuna göre toplumsal cinsiyet stereotipleri alt başlığında kadını doğurganlık merkezde algılama konusunda anlamlı bir farklılık görülmezken kadını ev ve aile merkezde algılama, kadını cinsel merkezde algılama, erkeği güç ve otorite figürü olarak algılama, dini temelli toplumsal cinsiyet algısı, süregelen sosyo-kültürel cinsiyet algısı kategorilerinde kendilerini inançlı ya da inançsız ya da şüpheli tanımayanlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Dini Temelli toplumsal cinsiyet en yüksek anlamlı farklılığa sahipken, süregelen sosyo-kültürel cinsiyet algısı en düşük anlam farklılığına sahiptir (Yapıcı, 2016).

Kız öğrencilere göre kadın denilince: kız öğrencilerin akıllarına ilk planda anne ve anneliğin geldiği bunu ise sırayla güzellik, zarafet ve estetik, merhamet ve şefkat, hassas duygusal ve duygusallık, zekâ, mantık ve akıl, fedakarlık ve özgüven, aşk ve sevgi, eş, hayat arkadaşı,

sadakat ve bağıllık, çalışkan, beceriklilik, doğurganlık, çocuk ve neslin devamı, bakımlı ve temiz, bakımlılık ve temizlik, namus, İffet, bekaret, kızlık zarı, iş kadını, kariyer sahibi olma, kapalı, özenli, titiz ve düzenli olma, iradeli olma, kadını her şeyin temeli olarak görme ve kadın olmazsa olmaz anlayışına sahip olma ve cinsellik takip etmektedir(Yapıcı, 2016).

Kız öğrencilerin kadın algısı on temel kategoride toplanmıştır. Bunlar: anne ve annelik, kadın deyince kız öğrencilerin aklına ilk gelen vasıf anne ve anneliktir. Kız öğrencilerin kadını aile ve ev merkezli algılaması, hayat arkadaşı ve ev işlerini yürüten olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır. Bunlardan birisi evlilik ve aile ortamında hayat arkadaşı olarak kadın, diğeri de aile ortamında ev işlerini yürüten kişi olarak kadın şeklindedir. Evlilik ve aile ortamında hayat arkadaşı olarak kadın başlığı altında kız öğrenciler kadını eş, hayat, arkadaşı, evlilik ve aile kavramları ile algılamışlardır. Ev ortamında ev işlerini yürüten kişi olarak kadın denildiğinde kız öğrencilerin aklına bulaşık, yemek ve çamaşır eksenli düşüncelerin gelmesi oldukça düşük bir frekansa sahiptir (Yapıcı, 2016). Sadakat ve namus: sadakat ve namus konusunda kız öğrencilere göre kadınlarda sadakat ve bağıllık özelliği vardır. Namus ve İffet kavramları da kadın denilince akla gelen özellikler arasındadır. Bekâret ve kızlık zarı ifadeleri iffet kavramı ile ilişkilendirilmiştir (Yapıcı, 2016). Güzellik ve estetik konularında: üniversiteli kız öğrencilerin kadın algısı güzellik, zarafet ve estetik şeklinde önemli bir sıralamaya sahip olduğu görülmüştür. Güzellik ve zarafet algısının bakımlı ve temiz

olma ile ilişkili olduğu dile getirilmiştir. Aşk ve sevgi: Kadın âşık olunan, sevilen ya da âşık olmaya, sevmeye layık olandır ve kadın her şeyi ile aşk ve sevgidir ifadelerine yer verilmiştir (Yapıcı, 2016). Cinsellik konusunda: cinsellik kavramı kız öğrencilerin kadın tanımında belirgin bir nitelme olarak ortaya çıkmamıştır. Zira cinsellik onu çağrıştırmaları muhtemel çekicilik ve cazibe kavramlarının vurgulanma frekansı oldukça düşük derecede tespit edilmiştir (Yapıcı, 2016). Kişilik özellikler: kız öğrencilerin kadınları kişilik özellikleri üzerinden değerlendirmesi 5 alt kategoride ele alınmıştır. Bunlar duygusallık, şefkatli oluş ve merhametlilik, nezaket ve kibarlık, kararlılık ve irade, itaatkârlık ve son olarak da sorumluluk ve fedakârlık kategorileridir. İlk kategoride üniversiteli kızların kadın tanımlamasında merhamet, şefkat, hassas, duygusal gibi konularda 137 frekansı ulaşılmıştır ki bu değer annelik merkezi algılama biçiminden çok fazladır. 2. kategoride kadın denilince naziklik ve kibarlık ön plana çıkmıştır. 3. kategoride irade ve kararlılık düzeyi çok düşük olarak tespit edilmiştir 4. kategori kadınlara göre kadınların Uysal ve itaatkâr oluşları belirgin bir özellik olarak kendisini göstermemiştir. İtaat etme davranışı temelde kadının muhtaç olmasıyla ilişkili olduğu dile getirilmiştir. Son kategoride üniversiteli kızlara göre kadınlar fedakâr ve özverilidir sürekli vericidir bu durum onların zaman zaman istismar edilmesine sebep olabilmektedir. Yine kadınlar hayatın en ağır yüklerini zorunlu görevler olarak üzerlerinde taşıyanlardır. Bu nedenle sabırlı, zorluklara katlanan ve cefakâr bir yapıya sahip oldukları dile getirilmiştir (Yapıcı, 2016).

Ahlaki nitelendirmeler. Kız öğrencilerin bu algısında hem istendik hem de istenmedik özellikleri vurgulandığı görülmüştür. Bu nedenle ahlaki vasıflara yönelik değerlendirmelerin iki kategoride yapıldığı dile getirilmiştir. Bunlardan birisi olumlu özellikler diğeri ise olumsuz özelliklerdir. Olumlu özellikler bağlamında ahlak, Cömert ve yardım sever, merhametli ve şefkatli oluş kibarlık ve zarafet sorumluluk ve fedakârlık kapsamında ele alınmıştır. Aile ve eşe sadakat ve bağlılık ahlaki bir tutum olarak değerlendirilmiştir. Olumsuz özellikler ise kurnazlık ve sinsilik, dedikodu ve gevezelik, kaprisli, kuruntulu ve vesveseli olmak, şikâyet ve dert yanmak, bencil olmak ve baskıcı olmak şeklinde dile getirilen nitelemeler olmuştur (Yapıcı, 2016). Ataerkil kültürel Yapı da ezilmişlik başlığı altında ezilmiş ve aşağılanmışlar olmak vurgusu ilk planda göze çarpmaktadır. Fedakârlık, zorluklara katlanma, çile çekme, ataerkil kültür içinde ezilmişlik ile ilişkilendirilmiştir (Yapıcı:160). Sosyal değişme süreci ile farklılaşan kadın algısı alt başlığında üniversiteli kız öğrencilerin hemcinslerini iş kadını, kariyer sahibi, güçlü, kendi ayakları üstünde durabilen şeklinde nitelendirilmiş ve bu nedenle korunmaya muhtaç olmadıklarını ifade etmişlerdir. İradeli ve kararlı olmak da değişen Dünya’da dönüşen kadın algısına örnek kavramlardan birisi olmuştur. Kadınların zeka, mantık, akıl ve yetenek ile birlikte anılması da onların hem zihinsel donanımını hem de gündelik yaşam ve iş hayatında kendilerine olan güvenini gösteren bir faktör olarak dile getirilmiştir (Yapıcı, 2016).

Erkek Öğrencilere Göre Kadın: Erkek öğrencilerin zihninde kadın denince akla ilk gelen çağrışım güzellik, zarafet estetik olmuştur. Eş ve hayat arkadaşı olma 2. Sırada, anne ve annelik 3. sırada gelmiştir. Bu üç maddeyi ise şu sıralamalar takip etmiştir. Cinsellik ve seks, merhamet ve şefkat, aşk ve sevgi, hassaslık, duygusallık, arkadaş, kız arkadaş, narin ve ince, sadakat ve bağlılık, namus ve İffet, ev işleri, her şeyin temeli, hayatın anlamı şeklindedir (Yapıcı:160). Erkek öğrencilerin kadın algısı ile ilgili veriler 11 temel kategoride ele alınmıştır: Birincisi anne ve anneliktir: Anne, annelik neslin devamı, çocukların eğitimi şeklinde gerçekleşmektedir. Kısaca kadını anne ve annelik merkezli algılama konusunda erkek öğrenciler de toplam 87 kız öğrencilerde ise 103 frekans sayısına ulaşılmıştır (Yapıcı:161). İkincisi ev ve ailedir. Ev ve aile denince erkek öğrencilerin evde aile merkezli algılaması alt kategoride değerlendirilmiştir. Evlilik ve aile ortamında hayat arkadaşı olarak kadın, mutluluk ve huzur. 3. Sadakat ve Namus. Erkekler kadınları sadakat ve bağlılık, namus ve İffet kavramları üzerinden tanımlamaya çalışmaktadır. Aldatma ve ihanet ifadeleri de eleştirel bir tarzda sadakatsizlik olarak değerlendirilmiştir (Yapıcı, 2016). Cinsellik başlığında erkek öğrenciler kadın kavramıyla cinsellik arasında çok sıkı bir bağ kurmakta ve kimi öğrencilerin cinsellik kelimesinin yanında genellikle Seks kelimesini eklediği görülmüştür. Kadınlarda 19. sıradayken erkeklerde 4. sırada yer almıştır (Yapıcı, 2016). Aşk ve sevgi alt başlığı altında erkek öğrenciler kadınları aşk ve sevgi üstünden tanımlamaya çalışmışlardır. Erkekler aşk ve sevgi deyince kız arkadaşlarını da bu tanımlamanın içine dâhil etmişlerdir (Yapıcı, 2016). Güzellik ve estetik konusunda

kız öğrencilerin kadın algısında ikinci sırada yer alan güzellik ve estetik erkeklerin kadın algısında ilk sıraya çıkmıştır (Yapıcı 2016). Zayıflık ve korunması gereken varlık başlığı altında erkek öğrencilerin kadınları bedensel ve zihinsel açıdan zayıf olarak nitelendirenler olmuştur. Ancak bu oran çok yüksek değildir. Akılsızlık ve düşüncesizlik, saflık ve kolay inanma duygusallık ve hassasiyet kısmen kadınların fiziksel ve ruhsal bakımdan zayıf olmalarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle kadınların korunması gereken varlıklar olduğu dile getirilmiştir (Yapıcı, 2016). Kişisel özellikleri bakımından erkek öğrencilerin kadın algısına yönelik kişilik özellikleri değerlendirmesi önemli bir yer tutmuştur. Bunlar iki kategoride ele alınmıştır birincisi duygusallık, şefkatli oluş ve merhametlilik. Erkek öğrencilere göre kadınlar hem hassas ve duygusal hem de merhametli ve şefkatlidir. Her iki özelliğin toplam vurgulanma sayısı 64 tür. Zayıf ve korunması gereken bir varlık olarak kadın kategorisinde temas edilen saflık ve kolay inanma burada da dile getirilmiştir. Ancak asıl dikkat çekici konu kız öğrencilerin kadın algısına duygusallık, şefkatli oluş ve merhamet konuları 130 defa vurgulanırken erkek öğrencilerde kadınları bu şekilde algılama oranı yarı yarıya düşük çıkmıştır. Kadınların kadın algısında duygusallık, şefkatli oluş ve merhametlilik başat düzeyde ayırt edici özellikler iken erkeklerin kadın algısında bu tarz nitelermeler öncelikli bir konuma sahip değildir. Kişilik özellikleri bakımından ikinci alt başlık nezaket ve kibarlık şeklinde oluşturulmuştur. Erkek öğrenciler arasında az da olsa kadınları nazik ve kibar ve ince şeklinde tanımlamaya çalışanlar mevcuttur. Kız öğrencilerin kadınları

tanımlarken nezaket ve kibarlar vurgu yapan ifadelere erkek öğrencilerde rastlanılmamıştır (Yapıcı:163,64). Erkek öğrencilerin kadın algısına yönelik bakış açılarının bir diğer alt başlığı olan ahlaki nitelendirmeler konusunda ön plana çıkan vasıflamalar olumlu ve olumsuz olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır. Olumlu özellikler merhametli ve şefkatli oluş, sadakat ve bağlılık, namus ve İffet, kibarlık ve nezaket, paylaşımcılık ve yardımseverlik, doğruluk ve dürüstlük, fedakâr, tutumlu ve bunun gibi kelimeler ve kavramlarla dillendirilen vasıflar erkeklerin olumlu kadın algısını şekillendiren istedik ahlaki özellikler olarak dile getirilmiştir. Ahlaki incelemelerin ikinci maddesi olan olumsuz özellikler, dedikodu ve gevezelik, ihanet ve aldatma, ihtiras, insanları çıkarları için kullanma, bencillik, menfaatçilik, kıskançlık ve kıskançlık krizi, erkekleri günaha düşüren fitne, acımasızlık ve basit hesaplar peşinde koşma, az sayıda olsa da erkek öğrencilerin kadın algısında yer alan istenmeyen nitelermeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Yapıcı:164). Dindarlık, kız öğrencilerin kadın algısında hiç yer almayan dindarlık sadece 2 erkek öğrenci tarafından vurgulanmıştır. Bunlardan bir tanesi kadın dindar olmalı derken diğeri kadınlar dindar varlıklardır şeklinde konuyu dile getirmiştir (Yapıcı, 2016). Ataerkil kültürel yapıda ezilmişlik erkeklerin kadınları ezilmiş olarak algılamaları sadece 2 öğrenci tarafından dile getirilmiş, erkekler tarafında bu gözle görülmez yani görmezden gelinen bir konu olmuştur (Yapıcı, 2016).

Erkek öğrencilere göre erkekler: Erkek öğrencilerin zihinde erkek kavramının yaptığı ilk çağrışım güç ve kuvvettir. Bunu sırasıyla lider, reis, otorite, geçim kaynağı, evin geçimini sağlayan, baba, kararlı, iradeli, koruyucu, sahiplenici, yiğit, mert, delikanlı, kadının eşi, arkadaş, yoldaş, dost, cesur, cesaret, girişken, doğruluk, dürüstlük, güvenilirlik, özgüvenli, akıl ve zekâ nitelermeleri takip etmiştir (Yapıcı, 2016). **Erkek öğrencilerin “erkek” algısı dokuz maddede özetlenmiştir:** Güç ve kuvvet: Yükseköğretimdeki erkek öğrencilere göre erkek denilince akla önce güç ve kuvvet gelmektedir. Güçlü ve kuvvetli olmak sadece bedensel yapı ile sınırlı değildir. Akıl ve zeka, kararlılık ve iradeli oluş bu çerçevede değerlendirilmiştir (Yapıcı:166). Otorite ve liderlik: Erkek öğrencilerin erkek algısında ikinci sırada lider, reis, otorite yer almaktadır. Güçlü, kuvvetli, sahiplenilen, koruyan, özgüveni olan, gururlu kavramları ile tanımlamalar yapılmıştır (Yapıcı, 2016). Ailenin koruyucusu ve kurucusu: Baba, kadına eş olarak koca, geçim kaynağı, koruyucu sorumluluğu olan, erkek kardeş (Yapıcı, 2016). Kişilik özellikleri: Erkek öğrencilere göre erkekler kararlı ve iradeli, cesur ve girişken, özgüvenli, sorumluluklarının farkında, sabırlı ve dayanıklı, aktif ve hareketli bir kişilik yapısına sahiptir (Yapıcı, 2016). Ahlaki nitelikle: Ahlaki nitelikler olumlu ve olumsuz şeklinde ikiye ayrılmıştır. Birincisi olumlu özellikler, yiğit, delikanlı, mert, doğru, dürüst ve güvenilir, sadık ve bağlı, olgun, ahlaklı, yardımsever, affedici, sorumluluk sahibi, cesur, olumsuz özellikler: kavgacı, şiddet ve savaş, maçoluk ve kabalık, sertlik ve öfkeli olma şeklinde sıralanmıştır (Yapıcı, 2016). Cinsellekle ilgili özellikler, erkekler kendilerini

tanımlarken cinsellik ve seks ifadesini pek kullanmayı tercih etmemektedir. Erkeğin kadın algısında önemli bir yer tutan cinsellik ve seksin erkek algısında adeta kolektif bir unutmaya maruz kaldığı tespit edilmiştir. Arkadaşlık: Erkek öğrencilerin bir kısmı erkekler denilince arkadaş, yoldaş ve dostluk kavramını hatırlamaktadır (Yapıcı, 2016). Futbol: Erkeğin tanımlanmasında az da olsa vurgusu kullanılan bir kavramdır (Yapıcı, 2016).

İdeal Erkekte Aranılan Vasıflar: Erkek öğrencilerin bir kısmı ideal erkekte bulunması gereken vasıflar üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda karizmatik olmalı, kendine güveni olmalı, adaletli olmalı, dindar olmalı, hoşgörülü olmalı, kişilikli olmalı, kibar olmalı, saygıdeğer olmalı ve boş işlerle uğraşmamalı şeklinde dile getirilmiştir (Yapıcı, 2016). **Kız öğrencilere göre erkekler.** Kız öğrencilere göre erkekler erkek kelimesi duyunca kız öğrencilerin zihinlerinde öncelikle çağrışım yapan nitelik ilk olarak güç, kuvvet, ikinci sırada baba, üçüncü sırada koruyuculuk ve sahiplenme yer almaktadır. Bunları sırasıyla lider, reis ve otorite, hâkimiyet kurmaya ve üstün olmaya çalışma, kadına eş, kaba, maço, kendini beğenmiş ukala, kibirli, ihanet ve aldatma, bencil ve çıkarıcı, geçim kaynağı, akıllı, zeki, duygusuz, düşüncesiz, iradeli, kararlı, yalancı, sahtekar, iki yüzlü, güvenilmez, doğru, dürüst, güvenilir, kötü, iğrenç, sorumluluk sahibi, sorumsuz, umursamaz, duyarsız, cesur ve girişken, kıymet bilmez, nankör, vefasız, güvenli, yiğit, mert, delikanlı ve kiskanç nitelermeleri takip etmektedir (Yapıcı, 2016). **Kız öğrencilerin erkek algısı on maddede gruplanabilir:** Güç ve

kuvvet: Kız öğrencilerin erkek algısı erkeğin güç ve kuvvetli oluşu üstüne kuruludur. Kuvvetle kastedilen bedensel ya da fiziksel güçtür. Bununla birlikte erkeklerin akıllı ve zeki şeklinde değerlendirilmesi, iradeli ve kararlı olarak nitelendirilmesi ise kişiliğin ve duygusal yapının sağlamlığına gönderme yapmaktadır. Güç ve kuvvet ile birlikte özgüvenli oluşu, fiziksel güçlülüğe özgüven erkeğin koruyucu ve sahiplenme özelliğini ön plana çıkarmaktadır (Yapıcı, 2016). Otorite ve lider: Kız öğrencilerin erkek algısında lider, reis ve otorite ifadelerine rastlanmaktadır. İfade biçimlerinde erkekler hem güçlü ve kuvvetli hem de koruyuculuk ve sahiplenme özellikleri ile yakından ilişkilendirilmiştir (Yapıcı:170). Ailenin kurucusu ve koruyucusu: Bir baba olarak, iki kadına eş olarak, 3 geçim kaynağı olarak, 4 koruyucu sorumluluk sahibi olarak, 5 erkek kardeş değerlendirilmiştir Yapıcı, 2016). Kişilik özellikleri: Öğrenciler erkek öğrencilere hem olumlu hem de olumsuz nitelermeler yapmışlardır bir kısmı kişilik bir kısmı ahlaki durum bir kısmı ise kişilik yapısı hem de ahlaki duruma gönderme yapmıştır kız öğrencilere göre erkek öğrenciler iradeli ve kararlı Cesur ve girişken özgüvenli Sorumluluk sahibi duygusal ama duygusallığını gizleyen şefkatli ve merhametli sabırlı ve metanetli doğru dürüst ve güvenilir bir kişilik özelliği göstermektedir erkekleri tanımlamada duygusallık ve şefkatli oluş en az vurgulanan kişilik özelliğidir Hatta duygusallığını gizleyen ifadesi erkeklerin sosyal çevresine özellikle eşine ailesine kız arkadaşına duygusal görünmemeye gayret ettiğine işaret etmektedir yine kişilik özellikleri kapsamında değerlendirilebilecek kaba ve Maço bencil ve çıkarıcı Uykusuz ve düşüncesiz sorunsuz umursamaz ve duyarsız kıskanç

çocukça davranışlarda acelecilik öfkeli ve sert iradesi zayıf güvensiz kadına güvenmeyen nitelendirmeler ise erkeğe yüklenen olumsuz kişilik özellikleridir (Yapıcı, 2016).

Ahlaki davranışlar: Ahlaki davranışlar açısından biri olumlu diğeri olumsuz özellikler olmak üzere iki kategoride değerlendirmeler yapılmıştır olumlu özellikler olarak doğruluk dürüstlük ve güvenilirlik yiğitlik mertlik ve delikanlılık iradeli ve Kararlı olma Sorumluluk sahibi olma şeklindeki nitelendirmeler ahlaki yönü ağır basan çağrışımlardır. Olumsuz özellikleri, olumsuz özellik sayısı ve bunların vurgulanma sıklığı dikkat çekici şekilde yüksektir en çok vurgulanan özelliklerin başında ihanet ve aldatma gelmiştir Bu nedenle kadınlar erkekleri tanımlarken iradesi zayıf kadın seks düşkününü iğrenç kötü ve yalancı sahtekâr ikiyüzlü ve güvenilmez sorumsuz umursamaz ve duyarsız Kıymet Bilmez nankör ve vefasız kaba ve sen bencil ve çıkarıcı kavgacı ve şiddet yanlısı fesatlık ve düzen bozucu şeklinde birbirini izleyen olumsuz tavırlar görülmüştür(Yapıcı, 2016). Cinsellik açısından: kız öğrencilerin erkek algısında cinsellik ve seks uygulanmaz sıklığı açısından pek belirgin değildir daha önceki analizlerde rastlanmayan seks kadın düşkününü çapkın Hatta kadınlar karşısında iradelerini zayıf olması dolayısıyla ihanet aldatma içinde bulunmaları bir yönüyle cinsellik uydusu içinde ele alınabilir (Yapıcı, 2016). Arkadaşlık: Kız öğrenciler arasında erkek kavramı çok düşük bir frekansta arkadaş, yoldaş ve dostluk kavramını hatırlatmaktadır (Yapıcı, 2016). Futbol: sayısı az olmakla birlikte kızlara futbol denince erkek denince aklına futbol gelmektedir (Yapıcı, 2016). İdeal

erkeklerde aranılan şartlar: Erkek saygı ve sevgisini yitirmemeli, kadınlara saygı duymalı, adaletli, ahlaklı, sadık, saygıdeğer, hoşgörölü ve fedakar olmalıdır (Yapıcı, 2016). Görüldüğü gibi kadın ve erkeğin doğasında olmayan, doğuştan gelmeyip sonradan toplumsal yaşantı içinde oluşan farklılıklar beraberinde toplumsal cinsiyet tartışmalarını da getirmiştir. Toplumsal cinsiyetin oluşmasında çeşitli nedenler arasında belki de en önemlisi olan dinin etkisidir. Çeşitli dinlerde var olan toplumsal cinsiyetin nasıl farklılaştığını görmek toplumsal cinsiyet tartışmalarının ama dinin lehine ama aleyhine hangi alanlarda gerçekleştirildiğinin de bir göstergesi olmaktadır. Bu sürecin böyle işleminde epistemolojik inan oldukça önemlidir.

SONUÇ

Kadınların Bilme Yolları Modeli (Women's Ways Of Knowing): Perry'nin yapmış olduğu ve erkek öğrencilerin oluşturduğu çalışmasını bütün üniversite öğrencileri üzerine genellemesiyle başlayan bir sürecin ürünüdür. Bu çalışmaya alternatif olarak Belenky Clichy, Goldberger ve Tarule (1986) yılında kadınların epistemolojik inanışlarını ele aldıkları bir model oluşturmuşlar ve bu modeli "Kadınların Bilme Yolları Modeli; bilenler ve öğrenenler olarak kadınlar" adıyla niteleyerek kadınların epistemolojik gelişimlerini incelemişlerdir (Demir; Akınoğlu, 2010).

Yukarıda dile getirilen çalışmalara dikkat edildiğinde her bir aşamanın karşılığının toplumsal cinsiyet anlayışımız içinde kadın bedeni ile ilgili düşüncelerin hem gelenekseli temsil hem de modern olanı temsil

anlamında kısmen gelişmiş kısmen de gelişmemiş epistemolojik inançlar şeklinde toplumsal realiteyi içerdği görülmektedir.

Bu realitenin gerçekleşme basamakları toplumun her tarafında eşit düzeyde gelişme gösterememektedir. Bunun nedeni kültürün yaşanma düzeyleri, yaş, çok etkin olmadığı dile getirilse de cinsiyet, eğitim⁶ ve ekonomik düzey farklılıklardan kaynaklanan değişkenler nedeniyle olabileceği düşünülebilir. Nitekim Dicle Üniversitesi örneği adlı çalışma bu dile getirilmeye çalışılan şeyin epistemolojik inanış örnekleriyle doludur. Ayrıca şuna da dikkat edilmelidir. Örneğin ilk aşama olan “sessizlik aşamasında” kadın pasif ve bir otoriteyi benimsemesi şıkkı ekonomik yoksunluk/varlıklılık, aile yapısı, kişisel gelişmişlik, sosyo kültürel çevre gibi değişkenler açısından farklılık gösterebilir. Hatta bir toplum içinde dahi bireylerin eğitim-öğretim süreci içinde yer alan okul kültürü, öğrenci ve öğretmen kültürü açısından birbirlerinden farklı olduğu da söylenebilir. Genel anlamda eğitimin bir kuralı olarak görülen ve toplumun bireyden beklediği şey olan eğitim-öğretimde bilginin elde edilmesi için bir otoriteye (bilene) boyun eğme konusu bu anlamda örnek verilebilir⁷ Bu derece

⁷ Akyıldız (2017), tarafından yapılan “Lise Öğretmenlerinin Epistemolojik İnançları ile Öğretme Öğrenme Anlayışları Arasındaki İlişkiler” isimli çalışmada kadın öğretmenlerin, epistemolojik inançların bilginin kaynağı uzmandır ve öğrenme yetenek işidir boyutunda gelişmiş epistemolojik inanca sahip olduklarını tespit etmiştir.” (Akyıldız, 2017), denilmektedir. Ancak Cinsiyetin epistemolojik inançlara etkisine baktığımızda farklı sonuçlar bulan birçok çalışma mevcuttur. Bazı araştırmacılar kız öğrencilerin daha gelişmiş epistemolojik inançlara sahip olduğunu fark etmişlerdir. Bunun yanı sıra erkek öğrencilerin daha gelişmiş epistemolojik inançlara sahip olduğunu fark eden çalışmalar da mevcuttur. Her iki yaklaşımdan farklı olarak epistemolojik inançlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığını belirten çalışmalar da bulunmaktadır (Aydın; Geçici 215).

farklılıklarıyla düşünülduğünde yapılandırmacı model için dahi böyledir denilebilir. Böylesi bir durumda sessizliğin ne anlamda kullanıldığına dair bakış, epistemolojik olarak kadın bedeninin yapılandırılmasına izin verme adına ise epistemolojik inancın toplumsal cinsiyet anlayışını dolayısıyla kadın bedenine etkisinden burada söz edilebilir diyebiliriz. Yukarıda dile getirilen çalışmalar bu konuda önemli örnekler içermektedir. Bir sonraki aşama olan, “algılanmış bilgi” de (received knowledge); bütün fikirlerin iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış olarak kabul edildiği modelin ikinci aşaması olarak dile getirilmektedir. Bu aşamadaki bireyler, bilginin bir dış otoriteden geldiğini düşünmekteyse de aynı zamanda bilginin bir daha ama yeniden oluşturulması ve üzerinde fikir yürütülmesi eğilimlerine sahip oldukları belirtilmiştir. Örneğin kadının dövülmesi konusundaki öğrenci görüşleri bu aşamanın gerçekleşme düzeyinin gelişmiş bir epistemolojik göstergesidir. Modelin üçüncü aşaması olan “öznel bilgi (subjective knowledge)” basamağındaki bireylerin bir otoritenin bilgisine uzun süre güvenilmemesi gerektiğini ve bilginin kaynağı olarak kendilerini kabul ettiklerini kabul eden aşama da öğrencilerin zaman göre düşünce geliştirme konusundaki fikirleri aşamanın yine gelişmiş bir epistemolojik inanış şeklinde gerçekleştiğini göstermektedir.

Modelin dördüncü aşaması olan “işlemsel bilgi (procedural knowledge)” aşamada bireyler, bilginin yoruma açık olduğunu ve mutlak olarak düşünülmemesi gerektiğini modelin bu aşamında düşünmektedirler. Bireylerin bu aşamaya ulaşabilmeleri için;

bireylerin mantık yürütme, çözümlene ve eleştirel düşünme becerileriyle yaşadıkları deneyimleri yorumlamış olmaları gerekmektedir. Yukarıda öğrencilerin” bence” şeklinde başladıkları cümleler modelin bu aşamasının gerçekleşme düzeyini göstermektedir. Bu bağlamda son aşamayı içeren “Yapılandırılmış bilgi” aşamasında bireyin (constructed knowledge); bilgisini yapılandırmış olması ve yine bireyin bu bilginin kurgulanmasında önemli bir etken olması beklenmektedir. Nitekim öğrencilerin dini metinlerden örnekler vererek çıkarsamada bulunmaları ve bu çıkarsamalara dayalı düzenli bilgi kalıpları kullanabilmeleri bu aşamanın da gerçekleşme düzeyini bizlere göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Alan Hale, (2018). Bilginin Epistemolojik Ve Ontolojik Boyutları: Örtülü Bilginin Örgütler İçin Rolü Ve Önemi, s., 43, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akyıldız Salih (2018). “*Lise Öğretmenlerinin Epistemolojik İnançları İle Öğretme Öğrenme Anlayışları Arasındaki İlişkiler*”, *Milli Eğitim, Sayı 217*, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/541724> 77,96, (Erişim, 24/08/2020: 09:45).
- Anlı, F., Ö (2019). “*Epistemolojik Dönüş ve Bilim Felsefesinin Ontolojisi-Bilimsel Dünya Kavrayışından Eleştirel Realizme Ontolojinin Epistemoloji ile Temellendirilmesi*”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18 (2), 736-758.
- Aypay Ayşe (2011), “*Epistemolojik İnançlar Ölçeğinin Türkiye Uyarlaması ve Öğretmen Adaylarının Epistemolojik İnançlarının İncelenmesi*”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1,15.
- Aydın Mehmet, GEÇİCİ, Mehmet Ertürk (2017). “*6. Sınıf Öğrencilerinin Epistemolojik İnançlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*”, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) C: 18, S:1*, 213-229.
- Belenky, M.F., Clinchy, B.M., Goldberger, N.R., ve Tarule, J.M. (1986). *Women’s ways of knowing*. New York: Basic Books.
- Burrell, G. ve Morgan, G. (1979). *Sociological paradigms and organizational analysis* (10. Basım). Hants: Ashgate Publishing.
- Demir Sibel ve Akınoğlu Orhan (2010). “*Epistemolojik İnanışlar ve Öğretme Öğrenme Süreçleri*”, *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* Yıl: 2010, S: 32, 75-93.
- Dökmen, Y. Z. (2010). *Toplumsal cinsiyet, Remzi Kitabevi, İstanbul*.

- Ekinci, Necla; Canses Tican (2017). “*Sınıf Öğretmenlerin Epistemolojik İnançları ve Düşünme Becerilerinin Öğretimine Yönelik Sınıf İçi Uygulamaları*”, İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C: 6, S: 3, 2017, 1747-1773
- Eren, A. (2006). Üniversite öğrencilerinin genel ve alan-odaklı epistemolojik inanışlarının incelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (1), 1-15.
- Sağlam, Fatma (2016). Kitap İncelemesi: “*Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın*”, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 6, 83-89.
- Gasset, Ortega Y (1999). İnsan ve Herkes, Çev: Neyriye Gül Işık, İstanbul, Metis.
- Guba, E.G. ve Lincoln, Y.S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. İçinde N.K. Denzin ve Y.S. Lincoln (Eds). *Handbook of Qualitative Research*, Thousand Oak: Sage. 105-117.
- Kanadlı Sedat, Akay Cenk (2019). “Schommer’in Epistemolojik İnançlar Modelinin Cinsiyet ve Akademik Başarı Açısından İncelenmesi: Bir Meta-Analizi Çalışması”, Eğitim ve Bilim, , C: 44, S: 198, 389-411.
- Kaya Abdussamet, (2019), “*İlahiyat Fakültesi kadın öğrencilerinin Din ve Toplumsal Cinsiyet Anlayışları*, (Dicle Üniversitesi Örneği), Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, 23 (3), 1349-1369.
- Kienhues, D., Bromme, R., ve Stahl, E. (2008). Changing epistemological beliefs: The unexpected impact of a short-term intervention. *British Journal of Educational Psychology*, 78, 545–565.
- Kuzgun Y. ve Deryakulu D. (2017). (Ed. Kuzgun, Deryakulu), “Eğitimde Bireysel Farklılıklar”, Eğitimde bireysel farklılıklar içinde, Ankara, Nobel, 253-280.
- Paul, R.W. (1993). *Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World*. Santa Rosa, CA: Foundation for Critical Thinking.

Reybold, L. E. (2002). Pragmatic epistemology: Ways of knowing as ways of being. *International Journal of Lifelong Education*, (21)6, 537-550.

Schommer, M. (1990). Effects of beliefs about the nature of knowledge on comprehension. *Journal of Educational Psychology*, 82,3, 498–504.

SAY, Serkan, PAN, Volkan Lütü (2018). “*Sınıf Öğretmen Adaylarının Fizik Odaklı Epistemolojik İnanç Düzeylerinin İncelenmesi*”, International Congress Of Eurasian Social Sciences (ICOESS), Antalya.

Tezcan Mahmut (1993). *Kültür ve Kişilik*, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları No;173,

BÖLÜM 4

“ANA HAK’TIR, SEN BU SIRRA ERDİN Mİ?”: KADIN VE LİMİNAL BİR DENEYİM OLARAK GÖÇ

Doç. Dr. İlkay ŞAHİN¹

¹ Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kayseri, Türkiye, isahin@erciyes.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-9751-0271>

GİRİŞ

Modernliğin toplumsal yapıyı yasal eşitlik ilkesine göre düzenleyen, ezilmişlik ve erk diyalektiğinden hareketle içini doldurduğu eşitliği romantize ederken ezilmişliği gelenekle ilişkilendiren rasyonel paradigması kadınların geleneksel toplumlarda yüklendiği başat rolleri görmeyi engelleyen bir ideolojiyi açığa çıkarmıştır. Modernliğin denetlenemez, doğal ve müphem süreçlere tahammülsüz rasyonel tavrı, geleneksel toplumların doğal, biyolojik ve sosyal geçişlere duyarlı, varsayımsal bir denklikten daha ziyade, *de facto* gerçekliği bulunan bir statü ve rol dağılımına sahip sosyal yapısını feshederek yerine yasal eşitlik anlayışına dayalı bir yapıyı yerleştirmiştir. Gündelik hayatın akışı içinde, biyolojik ve sosyal dönüşümlere bağlı olarak kendiliğinden gelişen geçişlerle kadın ve erkeklerin rol ve statülerinin sürekli olarak yenilendiği bir yapının yerini rasyonel-yasal varsayımlar ekseninde katılaştırmış, sabit ve kararlı, üstelik de sınırlı düzeyde yenilenen bir yapı almıştır. Bu varsayımsal eşitleme, doğuştan getirilen doğal farklılıklar ile sosyal dezavantaj ve eşitsizliklerin yasal eşitlik varsayımı altında varlığını sürdürdüğü, üstelik de daha rafine bir biçimde işlediği bir yapının şekillenmesine sebep olmuştur. Dahası, çoğu zaman gündelik hayatta *de facto* karşılığı olmayan bu eşitleme, erkeklerin toplumun sosyopolitik iktidar ilişkileri, etkileşim ağları ve biyolojik/doğal güç dağılımı içindeki baskın konumlarını hatırlatarak kadınların dezavantajlı ve görece yoksun, kendi iradesiyle eyleme geçemeyen, kurtarılması gereken “ezilmiş” bir toplumsal kategori olarak muamele görmesine

sebepler olmuştur. Kadınlar toplumsal yaşamın sürekliliğinden sorumlu birer fail değil de kendilerine haklar tanınan edilgin bireyler olarak görülür olmuştur. Ayrıca, statü ve rolleri yaşamın idamesi sürecindeki doğal bir iş bölümü olarak değil, bir güç ve iktidar dağıtımını olarak tanımlayan rasyonel yasal varsayımlar, kadın ve erkeğin birbirinin ötekisi olarak görüldüğü, cinsiyetin bir kimlik meselesi olarak takdim edildiği bir anlayışı ve toplumsal çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu yönüyle, kadın ve erkekler sadece toplumsal cinsiyet rollerini değil, biyolojik cinsiyetlerini ve bedenlerini de iktidar ve güç savaşının cephesi haline getirmiştir. Cinsellikten giyim kuşama kadar yaşam tarzını belirleyen her türlü faaliyet, cinsiyetler arası iktidar kavgasının cephaneleri haline gelmiştir. Eşitlik söylemi, bu savaşta, kapitalizmin üretim ve tüketim ilişkilerini düzenlemeye aracılık eden bir pazarlama tekniği ya da makro iktidar adacıklarının ezilmiş kadın imgesi üzerinden kendi güç alanlarını takviye etmelerine hizmet eden bir koza dönüşmüştür. Cinsiyete dayalı toplumsal tabakalaşmanın yasal tedbirlerle makro düzeyde revize edilebilmesi, kusurlularını eleştirecek ve değişimini temin edecek gündelik mekanizmaların ve süreçlerin işletilemeyişi kadın ve erkek olmanın çatışmacı bir kimlik tasavvuruna dönüştüğü gerilimli bir yapıyı teşvik etmiş görünmektedir.

Modern ideolojinin söylediğinin aksine, geleneksel toplumlarda kadınlar sosyokültürel yaşamın inşa ve idamesinde başat rollere sahiptir. Kadınların toplumsal yaşamın inşa ve idamesini sağlayan rolleri özellikle kriz dönemlerinde aşikâr hale gelmektedir. Kadınların

bu rolleri, evlilik, ergenliğe geçiş, doğum, ölüm gibi ferdî statü ve rollerdeki değişim ile savaş, kıtlık, göç gibi kolektif toplumsal dönüşümlerin hız kazandığı bireysel ve kolektif geçiş ve kriz dönemlerinde kesif bir biçimde açığa çıkmaktadır. Antropolojik ifadesiyle söylemek gerekirse, geleneksel toplumlar için bu tür hızlı ve köklü, kolektif ya da bireysel değişimler, süregiden yaşamı kesintiye uğratan, sosyal yapıyı işlevsizleştiren ve her türlü aidiyet bağını koparan, mukabilinde de beraberinde bir yeniden yapılanmayı getiren birer geçiş ve kriz dönemidir. Kriz dönemleri, yaşanan toplumsal değişimin mahiyeti ve biçimine göre değişmekle birlikte genellikle mevcut toplumsal ve kültürel yapıyı fesheden bir süreci ve buna bağlı belirsizlikleri açığa çıkarmaktadır. Geleneksel toplumlar için kriz ve geçiş dönemlerinin açığa çıkardığı belirsizlikleri telafi etmenin yolu ise kimi zaman günlerce, kimi zaman da yıllarca sürebilen ve sosyal yapının toplumun varlığını borçlu olduğu kök paradigmaya göre yenilenmesiyle sonuçlanan süreçsel bir değişimdir.

Geçiş dönemlerine dair çalışmalarıyla bilinen Van Gennep ve V. Turner'in belirttiği üzere, geçiş ya da kriz dönemlerinde açığa çıkan süreçsel değişim, eski olanın terkedildiği ayrılma aşamasıyla başlamaktadır. Geçmiş ve geleceğin belirsizleştiği, ne oralı ne buralı, hem oralı hem buralı bir durum olan eşik/liminalite evresiyle devam etmekte, yeni bir sosyal yapının inşasıyla sonuçlanan yeniden bütünleşme aşamasıyla nihayete ermektedir (Van Gennep, 1960: 10-11; Turner, 1979: 466-468;1987:4-9). Bu süreçsel değişim vasıtasıyla, toplumsal yaşam için kriz ve kırılmalara yol açabilecek dönüşüm

aşama aşama seyreden bir süreç bağlamında meşrulaştırılmakta, toplumsal düzen yenilenmekte ve kararlı bir yapı yeniden inşa edilmektedir. Ayrıca, toplumsal yapının kök paradigmaya göre yenilenmesinden sosyalleşmeye, aidiyet ve kimliklerin üretiminden sosyal yapının ters düz edilerek mevcut tabakalı sistemin eleştirilmesine kadar uzanan etki ve işlevler açığa çıkmaktadır. Tüm bu etkiler ise geçiş dönemlerinin liminal evresinde belirmektedir.

Geçiş dönemlerinin orta evresi olan liminalite, yapısal dönüşümün gerçekleştiği, buna bağlı belirsizlik ve krizlerin, toplumsal ve kültürel varoluşu hedef alan tehditlerin alabildiğine arttığı ve yoğunlaştığı dönemdir. Bu belirsizlik ve tehditlere rağmen liminalite olumsuz değil, olumlu dönüşümleri beraberinde getiren yaratıcı ve pozitif bir dönemdir. Toplumsal değişimin yoğunlaştığı kriz dönemleri, sosyokültürel yapıyı işlemez hale getiren belirsizlikler karşısında bir geçiş dönemini, ne oralı ne buralı bir toplumsal yapı ve kültürel hayatı üretecek liminal bir evreyi mayalamaktadır. Liminal evreyi ise süregiden değişimin neden olduğu ve toplumun mevcudiyetini tehdit eden belirsizlikler karşısında kök paradigmayı devreye sokmak, mensupların bu paradigmaya göre yeniden sosyalleşmesini ve aidiyet bağlarını kurmasını sağlamak, böylelikle de yapıyı yeniden inşa etmek üzere, geçici bir süreliğine de olsa, mevcut normatif düzeni ve iktidar ilişkilerini feshederek dondurmak için üretmektedir. Toplumsal yapıyı feshetmek için etkinleştirilen kültürel mekanizma ise yapı ve statüleri sembolik ve/ya fiilî olarak tersine çevirmez. Tersine çevirme, toplumun varoluşsal özüne ve yaratıcı ilkesine, başlangıçtaki ilk

haline geri dönmesini ve kendini kültürel kök paradigmasına göre yeniden yaratmasını sağlamaktadır (Şahin, 2020).

Geleneksel toplumlar, kriz dönemlerinde hayatın maskülen yapılanmasını tersine çevirerek feminen bir süreç ve yapıyı üretmektedir. Zira hayatı doğum, ölüm ve yeniden doğum döngüsünde daima yenilenen bir süreç olarak gören geleneksel toplumlar için kadın evrenin ve toplumsal yaşamın yaratıcı ilkesi, yenileyen ve dönüştüren failidir. Kadın ve erkeklerin toplumsal konumlarının ters düz edildiği tersine çevirme sebebiyledir ki liminal evrede kültürel değerlerin, toplumsal hafızanın ve sosyal yapının muhafızlığını yapanlar kadınlardır. Yapı ve sürecin feminenleşmesine bağlı olarak aynı aşamada varoluşsal ve insancıl köklerine dönmüş feminen bir topluluk şekillenmektedir. Liminal aşamada, toplumsal yapının işlevsizleşmesine paralel olarak, yapısal farklılıkların ve eşitsizliklerin ortadan kalktığı yapısız, eşitlikçi, insancıl ve varoluşsal, üstelik de feminen bir birliktelik olan komünite açığa çıkmaktadır (Turner, 1995:114-120). Topluluk yeniden yaratıldığı ve üretildiği, o nedenle de varoluşsal ilk haline, M. Eliade'nin dediği gibi eski dünyanın ölümünü ve yenisinin inşasını temsil eden ana rahmine geri döndürüldüğü (Eliade, 2001: 107-110, 116; Eliade, 2003: 58-62) için liminal evrede açığa çıkan kolektif yapı feminen bir karaktere bürünmektedir. Topluluğu varoluşsal kodlarına geri döndürmek için liminalite, mevcut sosyal yapının normatif ilişkilerini ve eşitsizliklerini itibarsızlaştırmak ve ilga etmek, müteakiben de yeni bir topluluğun ve toplumsal düzenin doğumuna zemin hazırlamak üzere

statüleri, iktidar ilişkilerini ve yapıyı ters düz etmektedir. Bu ters düz ediş, erkeklerin etkin ve hâkim olduğu ilişkiler ağının merkezine kadınların yerleşmesini beraberinde getirmektedir (Turner, 1987: 46-48; 1995: 114-120). Kadınların statülerinin öne çıkması, geleneksel toplumlar tarafından hayatın yaratıcı gücü olarak görülmelerine ilaveten, sosyal ve doğal akrabalığı üretmekteki biyolojik ve toplumsal rolleri, çocuklarının statülerini düzenlemekteki faillikleri, sözlü kültür, dayanışma ve hafızayı sürdürmekteki etkinliklerinden kaynaklanmaktadır.

Anlaşılacağı üzere köklü değişim dönemlerinde açığa çıkan ve topluluğun mevcudiyetini tehdit eden belirsizlikler, toplumsal yapıyı kararlılığa ulaştıracak bir yeniden yapılanma/yeniden doğum sürecini, bu süreci ve aşamalarını yönlendirecek olan, toplumsal hafızada kayıtlı kültürel mekanizmaları ve failini devreye sokmaktadır. Yeni bir sosyokültürel yapıya kavuşarak doğmak, bu yeniden doğuşun ise kök paradigmaya/geleneğe göre gerçekleşmesini sağlamak üzere topluluk, normatif düzenini dondurmak ve varoluşsal ilk yapısına dönmek üzere ayrılma aşamasının hemen ardından yapı ve sürecin geçici bir süreliğine de olsa feminenleştiği liminal bir evreye geçmekte ve feminen bir komunitasa dönüşmektedir. Bu bakımdan, geçiş dönemlerinin toplumsal yapı ve kültürel hayatı kararlılığa ulaştırmak, sabitlemek, statü, rol ve aidiyet bağlarını yeniden üretmek üzere devreye soktuğu kültürel mekanizmaların en önemlisi, topluluğu ve sosyal yapıyı feminenleştirmektir. Bu feminen mekanizmaların

işletildiği köklü değişim süreçlerinden ve geçiş dönemlerinden ilk akla geleni ise göçtür.

Göç, ne oralı ne buralı arada bir toplumsal gerçekliğin üretildiği bir geçiş ve kriz dönemidir. Genel olarak bakıldığında, göçmen, ne oralı ne buralı, hem oralı hem buralı, iki sosyal yapı arasında arada ve arafta bir yaşamı sürdüren faildir. Göçmen toplulukları ise iki toplumsal ve kültürel gerçeklik üzerinde yükselen, ne anavatanla ne de ev sahibi toplumla aynı, hem anavatanla hem de ev sahibi toplumla aynı, ne oralı ne buralı, hem oralı hem buralı tümüyle kendine münhasır liminal/geçiş topluluklarıdır. Göçmen topluluklarının aradalık halini toplumsal bir yapı olarak nesnelleştiren ise ayrılmayla başlayan, dönüşümün gerçekleştiği bir araf olan liminal evreyle devam eden, ne oralı ne buralı, hem oralı hem buralı tümüyle kendine münhasır yeni bir sosyal gerçekliğin yapılandığı yeniden yapılanma aşamasıyla sonuçlanan bir süreçtir. Anavatanından ayrılmayla başlayan bu geçiş süreci, aynı anda hem sosyal gerçekliğe yönelik tehdit ve krizlerin yükseldiği hem de toplumsal hafızanın kök paradigmaları ve yeniden yapılanmanın kültürel mekanizma ve faillerini devreye soktuğu liminal evreyle devam etmekte, arada bir sosyal gerçekliğin meşrulaştırıldığı bir yeniden yapılanmayla tamamlanmaktadır.

Göç sürecinin orta evresinde, göçmenler, yeni yaşam alanlarında kendi sosyal yapıları ve kültürel değerleriyle ev sahibi toplumun sosyal yapı ve değerleri, eski yapı ve yeni yapı arasında arada bir yerde, bir eşikte yer almaktadır. Kendine özgü bir topluluk olarak göçmen topluluklarının tohumlarının atıldığı liminal evrenin faili ve

sosyokültürel yapının yaratıcısı ise kadınlardır. Kadınlar, göç sürecini feminenleştirmek ve göçmenlerin sosyal ilişkilerini ve yapılarını matrilokal/ana yerli hale getirmek suretiyle muhafazakâr kolektif bir tavrı üretmekte, değişimi kontrol altına alarak tehdit ve belirsizlikleri azaltmakta, böylelikle grup içi yapılanmayı hızlandırmaktadırlar. Toplumsal hafızada saklı geleneksel sosyal yapıyı nesnelleştirmek üzere sözlü kültür ve ritüel arasında bir işbirliğini tesis etmektedirler. Bu feminen süreç, grup içi yapı ve sınırlar doyumluğa ve kararlılığa ulaştıktan sonra zayıflamakta ve kendiliğinden sönmekte, yerini ise anavatan ve ev sahibi kültür arasında konumlanmış, ne oralı ne buralı, hem oralı hem buralı, tümüyle kendine özgü bir toplumsal gerçeklik almaktadır. Kadınların fiilî olarak üstlendiği öncül roller ise sembolik bir karaktere bürünerek devam etmektedir.

Bu çalışma, kadınların bir geçiş ve kriz dönemi olan göç deneyiminin yarattığı belirsizlik ve tehditler karşısında sosyokültürel yapıyı ve topluluğun sınırlarını yeniden inşa etmek için göçü ve sosyal yapıyı feminenleştirerek yarattıkları süreci ve bu süreçte üstlendikleri öncül ve yaratıcı rollerini ele almak niyetindedir. Kadınların bu rolleri ele alınırken Göçmen Kadınların Dini Ritüellere Katılımı: Amersfoort (Hollanda) ve Boğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme adlı doktora tezi bağlamında, 2005-2008 yılları arasında nitel yöntemle, katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşmelerle tarafimca toplanmış verilerden yararlanılmıştır.² Bu veriler, Amersfoort göçmen Türk

² Şahin, İ. (2009). *Göçmen Kadınların Dini Ritüellere Katılımı: Amersfoort (Hollanda) ve Boğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bu çalışma, Erciyes Üniversitesi Bilimsel

topluluğunun yapılanma deneyimini ayrılma, liminalite ve yeniden bütünleşmeden müteşekkil bir geçiş süreci olarak ele alacak ve kadınların bu yapılanmada üstlendiği başat roller ortaya konulacak biçimde yeniden sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır.

Geçiş Dönemleri, Liminalite ve Kadın

Geleneksel toplum denilince akla gelen, rasyonel yasal ilkeler yerine doğal ve biyolojik farklılıkları önceleyen, geleneğe dayalı, geri kalmış modern öncesi sosyokültürel yapılar, modern Batılı yaşam alanlarının dışındaki toplumlar, kırsal yaşam alanları ya da taşradır. Oysa geleneksel toplumlar, Eliade ve Turner'in görüşlerinden hareketle kısaca söylemek gerekirse, evreni rasyonel stratejilerle kontrol edilemez ve denetlenemez geçişler serisi bağlamında daima yenilenen ve dönüşüme uğrayan müphem bir gerçeklik olarak gören bir dünya görüşünü benimsemiş toplumlardır. Bu toplumlar açısından evren, insanın doğa, hayvan, bitki, ölümler, diriler gibi diğer tüm varlık kategorileriyle aynı haklara sahip olduğu ve birlikte yaşadığı bütünlüklü ve uyumlu bir yapıdır. Evreni ve dünya hayatını yaşanılır kılan ise doğal ve sosyal geçişler ve döngüler bağlamında daima yenilenmesi ve dönüşüme uğramasıdır. Dünya yaşamı bir değişim ve dönüşümler serisidir. Bu döngüsel dönüşüm, doğal ve sosyal yapıyı yenileyerek eksikliklerini ve adaletsizliklerini gösteren, eleştiren, iyileştiren ve tekâmül ettiren bir süreçtir. Geleneksel toplumlar, bu kozmik ve döngüsel dünya görüşlerine uygun olarak sosyal yapılarını

Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje numarası SBYT-05-04'dür.

biyolojik ve sosyal değişimlerin eşgüdömlü hale getirildiği geçişler bağlamında belirlerler. Tarihsel ve sabit bir zaman anlayışı yerine doğal süreçlere duyarlı döngüsel bir zaman anlayışına sahiptirler. Toplumsal hafızayı kurarken kronolojik bir hatırlamayı değil, olayların ve kişilerin anonimleştirilerek saklandığı sembolik bir soyutlamayı esas alırlar. Yenilenme ve dönüşüm paradigmasına dayalı bu geleneksel dünya görüşü, kronolojik tarihsel zaman anlayışını güçlendiren Sami dinlerinin etkisinin artması, ardından da modernliğin rasyonel paradigmalarının küreselleşmesiyle birlikte uzun bir zamana yayılan sekülerleşme bağlamında hâkimiyetini yitirmiştir. Modern rasyonel düşüncenin taarruzu karşısında günümüzde geleneksel toplumlar döngüsel dünya görüşünü birer tortu olarak hafızalarında ve toplumsal bilinçaltılarında taşır hale gelmişlerdir.³ Toplumsal hafızalarında sakladıkları arkaik ve geleneksel paradigmaları, gündelik hayatın akışı içinde bakiye halinde de olsa kendiliğinden varlığını sürdürse de topluluğun mevcudiyetini tehdit eden belirsizlik ve kriz dönemlerinde özellikle kendini su yüzüne çıkarmakta ve aşikâr hale gelmektedir.

Geleneksel toplumlar, sosyal yapı ve kültürel değerler sisteminin bütünlüklü düzenini ve kolektif aidiyeti tehdit eden sel, kıtlık, deprem gibi doğal/ekolojik, doğum, evlilik, ölüm, ergenlik gibi biyolojik ve göç, savaş, isyan, ekonomik ya da politik çatışma gibi sosyal değişim ve krizlerin her birini birer geçiş dönemi olarak görür. Geçiş

³ Eliade ve Turner'in geleneksel/arkaik toplumlara dair görüşlerine dair bir tartışma için Bkz. Şahin, İ. (2020).“Dünya Kurmak”: Ritüel, Gerçeklik ve Dünya Görüşü, KARE , (9):133-166.

dönemlerinin yarattığı ve topluluğun mevcudiyetini tehdit eden kriz ve belirsizliklerle yaşanan değişimi bir sürece yaymak ve aşama aşama bir sosyal düzeni yeniden tesis etmek suretiyle aşar. Van Gennep'e göre geleneksel toplumların sosyal hayatı bir geçişler serisi olarak düzenlemelerinin sebebi, hayatı daima oluş ve yenileniş halinde olan bir süreç olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Ona göre yenilenme ve değişim, hayatın ve evrenin temel yasasıdır (Kimball, 1960:V-XIX). Van Gennep'e göre evren ve toplum yaşamı aşama ve geçişler, değişim ve duraklamalardan ibaret dönemlerden mürekkep bir süreçtir (Van Gennep, 1960:3-5). Van Gennep, geçiş dönemlerini doğum, evlilik ve ölüm gibi bireysel ve kolektif değişimlere eşlik eden, kargaşa ve belirsizlikleri denetim altında tutmaya yarayan geçiş ritüellerinden hareketle üç aşamada ele almaktadır. Geçiş dönemlerinin aşamalarını tayin ederken geçişin orta aşamasını esas almaktadır. Bu aşamayı ise eşik anlamına gelen liminalite ile karşılamaktadır. Liminalitenin önemi, dönüşüm ve yenilenmenin gerçekleştiği aşama olmasından kaynaklanmaktadır. Geçiş sürecinin liminaliteden önceki evresi, mevcut durum, dünya ya da yapıdan ayrılmayı anlatan ayrılma aşamasıdır. Geçişin son evresi ise yeniden yapılanma, başka bir ifadeyle yenilenen yapıyla bütünleşmedir (Van Gennep, 1960: 10-11).

Van Gennep gibi geçiş dönemlerine özel bir ilgi gösteren V. Turner de kriz dönemleri ve geçiş anlarında yaşanan değişim ve dönüşümü liminaliteden hareketle açıklamaktadır. Ona göre birer değişim ve dönüşümler serisi olarak geçiş dönemleri, toplumun politik, yasal ve ekonomik statülerin hiyerarşik düzeninden mürekkep normatif yapısı

ile her türlü eşitsizlik ve hiyerarşinin belli ve geçici bir süreliğine feshedildiği yapı karşıtı arasındaki gerilimlerin bir ürünüdür (Turner, 1995: 96-97, 203). Turner, farklı hiyerarşik konumlardaki bireylerin özel insani değerler ve amaçlar etrafında bir araya gelmeleri ve eşitlenmeleriyle açığa çıkan, farklılaşmamış sosyal ilişki biçimlerinden müteşekkil yapı karşıtı birlikteliği komünite olarak adlandırmaktadır. Özel ve hayati öneme sahip amaç ve gerekçeler nedeniyle açığa çıkan komünite, yine yapı karşıtı bir karaktere sahip olan liminal evrede teşekkül etmektedir (Turner, 1974: 237-38; 1995: 96-97, 177, 203). Bu bakımdan, varoluşsal, insani ve eşitlikçi bir birliktelik olan komünitenin ayrımcı özelliği, zamansız ve mekânsız bir araf olan liminaliteyle olan ontolojik türdeşliğidir. Turner'e göre liminalite, yapısal geçmiş ve yapısal gelecek arasında arada bir yer ve durum, belirsiz ve tehlikeli, ama yenileyerek olumlu katkılarda bulunan bir araftır (Turner, 1986: 33-45, 41).

Liminalitenin araf hali, sadece geçmiş ve gelecek, iki yapı arasındaki aradalık halinden değil, yapısal sınıflandırmaların, normatif tanım ve statülerin geçici bir süreliğine de olsa yeniden yapılanma için feshedilmesinden kaynaklanmaktadır (Turner, 1974: 47, 238, 272-274). Liminal aşamada yapı feshedilmekle kalmamakta, sosyal düzen de ters düz edilmekte ve yaşanan kriz sebebiyle işlevsizleşen sosyal yapı yenilensin diye itibarsızlaştırılmakta ve eleştirilmektedir. Liminal aşamadaki tersine çevirme ise topluluğun ontolojik kodlarını taşıyan ve sözlü kültürle aktarılan mitlerde saklı geleneksel kök paradigmaya göre gerçekleştirilmektedir (Turner, 1974: 55-56, 96). Statü yer

değiştirmeleri yoluyla gerçekleşen bu eleştiri nedeniyle yetişkin veya yaşlı olmak ya da yüksek bir politik statüye erişmek için küçük bir ocuk veya bir yoksulun, kadınlar erkeklerin, erkekler de kadınların rollerini üstlenebilmektedir (Turner, 1974: 55-56, 272-274). Liminal tersine çevirme, toplumun işlevsizleşen sosyopolitik düzenini eleştirirken aynı zamanda da yerine tersini koymakta ve komunitası tesis etmektedir (Turner, 1987: 4-9). Normatif ve hiyerarşik yapının feshedilmesi ve yapının ters düz edilmesine paralel olarak eşitlikçi ve varoluşsal bir birliktelik ve etkileşim biçimi olan komunitas açığa çıkmaktadır (Turner, 1995: 114, 120). Kök paradigmalardan topluluğu yeniden inşa etmek üzere bir araya getirdiği insanlardan mürekkep bir birliktelik olan komunitas, ortaklaşa ve eşitlikçi bir etkileşimle sosyal düzeni yeniden tesis etmeyi sağlamaktadır (Turner, 1974: 55-56).

Tersine evirme ilkesinin bir gereği olmak üzere liminalite ve komunitasın her ikisi birden feminen bir karakter taşımaktadır. Yapısal geçmiş ve gelecek arasında bir araf olan liminal aşamada kadınların sosyal ve biyolojik üretkenliklerine bağlı olarak feminen rol ve statüler sivrilmekte, yeniden inşa edilen topluluk kadın merkezli bir yapılanmadan geçmekte ve feminen bir karaktere bürünmektedir. Turner'e göre akrabalık bağları üzerinde yükselen, cinsiyet rol ve statülerinin yapısal bir öneme sahip olduğu geleneksel toplumlarda liminal evrenin yapıyı sembolik olarak ters düz edişinin etkisiyle normatif cinsiyetçi rol ve statüler feshedilmektedir. Bireyler ne erkek ne kadın, hem erkek hem kadın olarak görülebilmekte, kadınlar erkeklerin erkekler de kadınların rol ve statülerini üstlenebilmektedir.

Biyolojik cinsiyetlerine, normatif rol ve statülerine bakılmaksızın kadın ve erkekler her iki cinsin rol ve statülerini üstlenebilmektedir. Böylelikle normatif yapının cinsiyetçi organizasyonu feshedilmekte, cinsiyetsiz, insancıl ve dayanışmacı yapısız bir toplumsal yaşam açığa çıkmaktadır (Turner, 1987: 46-48). Bu yapısız birliktelik, inşa edilecek ve yapılacak olan topluluğun temellerini oluşturmaktadır.

Liminal evrenin statüleri ters düz edişinin bir gereği olmak üzere, geleneksel toplumların normatif yapıları ataerkillik ve maskülenlikle özdeşken komünite ana soyluluk/yerlilik ve feminenlikle ilişkilidir (Turner, 1995:120). Ataerkillik, güç ve siyasal ilişkiler, imtiyaz ve sınıfsal çıkarları karşılar ve yapıyı temsil eder. Ana soyluluk ise yaratıcılık, ruhani özellikler, karşılıklı ilgi ve destekle alakalı olup komüniteyi temsil eder (Turner, 1995: 114). Yapı ataerkil ve maskülen olduğundan, liminal evre, topluluğun kök paradigmaya uygun bir yapılanmadan geçmesini sağlayacak korunaklı bir süreci yaratmak üzere yapısal statüleri ters düz ederek ana soylu ve yerli feminen bir birliktelik olan komüniteyi inşa etmektedir (Turner, 1995: 114, 120). Cinsiyetçi güç ilişkileri, çıkarlar, rekabet ve çatışmalar topluluğun hayatta kalması uğruna geçici bir süreliğine feshedilmektedir. Topluluğun yeniden doğumu için yapıyı değersizleştiren ise hayatta kalma, üretkenlik ve devamlılığın sembolü olan kadındır. Turner'e göre liminal evre, anaerkil komüniteyi ataerkil normatif yapının yerine yerleştirmekte, geçici bir süreliğine de olsa cinsiyetçi yapıyı feshetmektedir. Feminen komünite, mensuplarını mevcut ataerkil normlara göre hareket etmekten azat etmekte (Turner, 1974: 55-56),

kadınların organizasyon içindeki baskınlaşan rol ve statülerini kabullenmeye sevk etmektedir. Ataerkil yapısal ilişki ve rollerin geçici bir süreliğine de olsa baskılanması ise topluluğu inşa ve idame ettirmek, varlığını sürdürmek üzere topluluk mensuplarının eşitlikçi ve dayanışmacı bir ağ içinde bir araya gelmesine sebep olmaktadır. Topluluğun grup içi yapısı ve organizasyonu yeniden inşa edildiğinde bu geçici evre sönmekte ve bireyler yeni yapısal ilişkiler ağına eklenmektedir. Böylece, geçiş sürecinin nihai aşaması olan yeniden yapılanma ve bütünleşme gerçekleşmekte, yapı kararlı ve sabit hale gelmektedir.

Feminen Bir Göç ve Matrilokal Komunitas

Değişimi zikredilen haliyle aşamalı bir geçiş süreci olarak yaşayan toplumlar, gelenek, sözlü kültür, döngüsel zaman anlayışı, mitsel ve anonim hafıza, ritualistik hayat, kan ve toprağa dayalı kolektif ve yerel aidiyet, güçlü doğal ve sosyal akrabalık, dayanışma ve gerentokratik (yaşlıların egemenliği) sosyal kontrolden müteşekkil endogamik bir yapıya sahip geleneksel toplumlardır. Geleneksel toplumların sözlü olarak taşınan ve toplumsal hafızada saklanan paradigmaları topluluğun mevcudiyet ve sürekliliğini tehdit eden değişim süreçlerinde su yüzüne çıkmakta, ritüellerle işbirliğine giderek, kan ve toprağa dayalı kolektif aidiyeti ve geleneksel sosyal yapıyı üretmek üzere topluluğu bir geçiş evresine taşımaktadır. Sosyal dayanışma ve varoluşsal kolektif ilişkilerin yükseldiği bu evre, ataerkil yapı ve gerentokratik sosyal kontrolün, yapısal ilişki ve rollerin yeniden kurulduğu evreyle nihayete ermektedir.

Göç, kan ve toprağa dayalı kolektif aidiyet, ataerkil ve gerentokratik sosyal yapıya sahip topluluklar için bu bağı ve yapıyı radikal bir biçimde değiştirme potansiyeline sahip bir kriz dönemidir. Geleneksel toplumları bir geçiş sürecini tanzim etmeye sevk eden doğal, ekolojik ve sosyal tüm diğer krizler gibi göç de ayrılma, liminalite ve yeniden yapılanmadan müteşekkil bir geçiş dönemini yaratmaktadır. Göçle birlikte açığa çıkan geçiş döneminde ise yapısal bir tersine çevrilmeye kadınların rol ve statüleri öne çıkmakta, göç feminenleşirken yapı da matrilokal hale gelmektedir. Kadınlar, yaşanan demografik hareketi ve değişimi geleneksel yapının yeni yaşam alanına uyarlanarak devam etmesini sağlayacak şekilde yönlendirmekte ve denetim altına almaktadır. Kadınların sosyal organizasyonun merkezine yerleşmesiyle birlikte, geçici bir süreliğine de olsa, göç feminen, topluluk matrilokal bir hüviyete bürünmekte, göçmen topluluğu ise bir komünite haline gelmektedir. Bu süreç topluluğun hem ev sahibi toplumun sosyal ve kültürel yapısına eklenmesine hem de geleneksel yapısını sürdürmesine olanak tanıyan kararlı ve sabit, ama aynı zamanda da biri ev sahibi toplumun yasal ve normatif değerleri, diğeri gelenekçe meşrulaştırılan iki ayrı yapıdan müteşekkil tek bir sosyal yapının inşasıyla sonuçlanmaktadır.

Topluluk mensupları yaşamlarını nasıl idame ettireceklerini, hangi statü ve rolleri üstleneceklerini öğrendikleri, aynı anda hem grup içi yapıyla hem de ev sahibi topluluğun yapısıyla bütünleştikleri bir değişim sürecinden geçmekte, böylelikle belirsizlikler ve aidiyet krizleriyle baş edilebilecek bir topluluk yapısı inşa edilmektedir.

Göçmen toplulukları anavatan ve ev sahibi toplum arasında arada bir yerde duran liminal bir topluluk/geçiş topluluğu olma özelliğini korumaya mahkûm olsa da mensupları bu aradalık haliyle nasıl baş edebileceklerine dair hafızayı göç sürecinin liminal evresinde kadınların rehberliğinde öğrenmekte ve ikili bir yapı üzerinde uzanan toplumsal yaşama bütünleşmektedir. Bu tür bir geçiş sürecinin tipik örneğini Hollanda göçmen Türk topluluklarının göç deneyimlerinde görmek mümkündür.

Avrupa ülkeleriyle yapılan anlaşmaların bir ürünü olarak 1960'larda başlayan emek gücü devşirme programı, art arda kesintisiz bir biçimde devam eden göç dalgalarıyla, Avrupa şehirlerinde küçük birer Türkiye olarak görülebilecek yaşam alanları ve göçmen topluluklarını açığa çıkarmıştır (Şahin, 2009: 104-133). Hollanda, altmışlı yıllardan itibaren Avrupa'ya göç etmeye başlayan Türklerin yöneldiği ve göçmen Türk topluluklarının yapılandığı Avrupa ülkelerinden biridir. Hollanda, günümüzde hem grup içi yapılanmasını tamamlamış hem de Hollanda sosyal yapısına eklenmiş göçmen Türk topluluklarına ev sahipliği yapmaktadır. Resmî istatistik kayıtlarını tutan Centraal Bureau voor de Statistiek'in verilerinden de anlaşılacağı üzere Hollanda bir göç ve göçmen ülkesidir. CBS'e göre Hollanda'nın nüfusu 17,282,163'dür. Göçmenlerin nüfusu ise 4,086,138'dir. Bu nüfus, toplam nüfusun %23'üne tekabül etmektedir. CBS kayıtlarında belirtildiği üzere Türklerin de dâhil edildiği Batı kökenli olmayan göçmenlerin nüfusu 2,311,867'dir. Batı kökenli olmayan göçmenlerin nüfusu toplam nüfusun %14'üne tekabül etmektedir. Batı kökenli

olmayan göçmenler içindeki en büyük grup ise Türklerdir. Türklerin nüfusu 409,877'dir (CBS, 2019). Bu nüfus oranlarıyla Türkler Hollanda'nın en büyük göçmen topluluğudur.

Hollanda'nın her şehrinde rastlanan göçmen Türk toplulukları ise altmışlardan günümüze değin uzanan bir süreç içinde aşama aşama yapılanmıştır. Bu topluluklardan birisi, Türkiye'yle olan bağlarını, Hollanda'daki ve Avrupa'nın diğer şehirlerindeki göçmen Türk topluluklarıyla sosyal ve kültürel etkileşimlerini formel ve enformel ağlar bağlamında sürdüren Amersfoort'daki göçmen Türk topluluğudur. Amersfoort'da yapılan göçmen Türk topluluğu ayrılma, liminalite ve yeniden yapılanma şeklinde seyreden süreçsel bir inşa neticesinde günümüzdeki sosyal yapısına kavuşmuştur. Hollanda'ya yönelik Türk dış göçünün ilk evresi olan ayrılma aşaması, 1964 yılında Türkiye ve Hollanda arasında imzalanan emek gücü devşirme anlaşmasıyla başlamış (Avcı, 2005: 204, 207-208) ve seksenlerin başında ivme kazanan aile birleşimi yoluyla göçe kadar devam etmiştir.

Ayrılma evresindeki göç, kolektif ve maskülen bir demografik harekettir. Hollanda'yla yapılan anlaşmanın hemen ardından erkekler, köylüleri ve hemşehrileriyle birlikte topluca, belli bir süre çalışıp tarla ya da traktör parası biriktirip geri dönmek üzere Hollanda'ya yönelik demografik bir hareketi başlatmışlardır (Şahin, 2009). Hollanda'ya yönelik göçün bu ilk evresinin kolektif ve hemşehriliğe dayalı dayanışmacı karakterini ilk göçmenlerden Haydar Çay'ın şu ifadelerinden anlamak mümkündür: *26 yaşında 1963'de Belçika'ya*

geldim... On dört ay çalıştıktan sonra Belçika'dan Türkiye'ye döndüm. Türkiye'de dört ay kaldım. Yıl 1965 o sıralar. Bizim köyden 15 kişi yola çıktık, tekrar Avrupa'ya gidiyorum, içlerinde sadece ben işçiyim, hepsi turist... Belçika'nın içine geldik, bana "geç" dediler, bizim köylülerden birini durdurdular, "sen in" dediler, trenden indi, şöyle geriye dönüp bakınca dayanamadım ben de indim. Almanya'ya gittik, bir iki gün sonra ben geri Belçika'ya geldim. Bizim köylüler o sırada bir işçi pasaportu ayarlayıp bu bizim köylüyü alıp geldiler. Belçika'da kömür ocağında çalışırken bacağım kırıldığında aynı hastanede kaldığım Yazıçepnili arkadaşım vardı, onun yanına Arnhem'e geldim. Arnhem'de bir boru fabrikasına girdim. Bir yıl sonra fabrika kapandı. Bizim köylü 15 kişi çıktık oradan. 66'da Amersfoort'a geldik... Türk olarak ilk biz girdik Polynorm'a, başka hiçbir Allah'ın kulu Türk yok. Bizim köylüler içinde Avrupa'ya ilk gidenlerden biriyim, Hollanda'ya ilk gelen de hemen hemen benim. Ardından da duyan geldi, topal Haydar şuradaymış diyen geldi (Şahin, 2009: 100).

Ayrılma evresinin maskülen karakteri sadece kolektif bir erkek hareketi olarak başlamasından değil, maskülen bir yaşam tarzını üretmesinden de kaynaklanmıştır. Akraba ve hemşehrileriyle topluca yola çıkan erkekler, aynı şehirlere yerleşmek ve aynı fabrikalarda çalışmakla kalmamış yaklaşık yirmi yıl aynı pansiyonlarda kalmışlardır. İlk kuşak göçmenler, pansiyonlarda maskülen bir yaşam alanını üretmiş ve ilk dalga göçü maskülen bir hareket haline getirmişlerdir. Pansiyonlar dil bilmeyen, okuryazar olmayan, sınırlı bir kentli yaşam deneyimine sahip ilk kuşak göçmenler için geleneksel

kolektif aidiyetlerini ve dayanışma ağlarını sürdürdükleri sosyal mekânlardır. İlk kuşak göçmenler dil, yasa ve toplumsal değerleri bilmemeye bağlı görece yoksunluklarına ilaveten aile babası, evlat, komşu ve akraba olma gibi sosyal statü ve rollerini ya da dinsel ve etnik aidiyet bağlarını anavatandan ayılırken, gurbette, geride bıraktıkları için yaşadıkları sosyal krizleri de pansiyonlarda kurulan etkileşim ağları içinde telafi etmişlerdir. Bu çerçevede olmak üzere, doğal akrabalık ya da hemşehrilik şeklinde de adlandırabileceğimiz kan ve toprağa dayalı yerel aidiyetlerini etnodinsel bağlar üzerinde yükselen sosyal akrabalığa dönüştürmüşlerdir. Göçmen Türkler, pansiyon odaklı bu maskülen dayanışma ve etkileşim ağlarını aile birleşiminden sonra kadınlar tarafından kurulan feminen ağlarla birleştirerek grup içi ve dışı yapılanmanın, dolayısıyla da göçmen topluluğunun temellerini atmış ve topluluğun sınırlarını tayin etmişlerdir (Şahin, 2009).

İlk göçmenlerden Salim Bingül, pansiyonlarda kurulan bu sosyal akrabalığın göçmen Türk topluluğunun temellerini nasıl attığını şöyle açıklamıştır: *Bizim köyden ilk gidenler ailelerini götürmedi, o zaman akrabalık güçlüydü, insanların gözü arkada kalmadı. Aile birliği toplumdu, ailelerimize eş dostumuz akrabalarımız sahip çıktı, kadın kısmı korkabilir, eşlerimizin, ailemizin yanında akrabalarımız kaldı. Beş senelik evliydim geldiğimde. Okumuşluğum yoktu. 68'de tek bir Türk vardı ailesiyle gelen. Ailenin koyusu 80'den sonra başladı gelmeye. Ailenin 20–25 senelik bir ömrü var, ilk başlarda kimse getirmedi. Bu gâvurun içinde ailenin, çoluğun çocuğun ne işi var*

diyordu millet. Ev yoktu. Ev olmayınca nasıl getireceksin. Hep bir toplum yaşıyorduk pansiyonlarda. Toplum yaşıyorduk gene de halen öyle toplum yaşıyoruz, bir pansiyonda 40–50 kişi yatıyorduk, bir odada on kişi yatıp kalkıyordu, Soust’de bir yerde 300 Türk beraber kaldık. Tek bir banyoyu, mutfağı kullanıyorduk. Herkes ailesini getirince çoluğu çocuğu gelince kendine göre bir düzeni oluyor, pansiyondaki gibi samimi görüşemiyorsun ama gene de hala iyiyiz biz, topluluğuz, hala gidip geliyoruz. Düğünlerde, bayramlarda her yerde bir toplum var, her yerde bir toplumuz biz (Şahin, 2009: 100-101).

Hollanda’ya yönelik Türk dış göçü, seksenlerden itibaren ikinci evresine, anavatan ve ev sahibi toplumun yapısal özellikleri arasında, ne oralı ne buralı, hem oralı hem buralı bir göçmen topluluğunun yapılandırılmaya başlandığı geçiş ve dönüşüm aşamasına girmiştir. Bu yönüyle seksen ve doksanlar, hem göçmenler hem de Hollanda açısından göçün kalıcılaştığı ve göçmen topluluklarının yapılandırıldığı liminal bir evre, bir geçiş ve dönüşüm dönemi olmuştur. Bu geçiş dönemi ve liminal evre, Hollanda doğumlu göçmen kuşağın Hollanda kamusal yaşamına katılmaya başladığı, göçmen topluluğunun grup içi ve dışı yapılanma ve ilişkilerini tamamladığı iki binlerin başına kadar devam etmiştir. Bu evreyi yeni bir yapılanma için belirsizliklerle yüklü, ama olumlu etki ve işlevleri olan bir geçiş dönemi ve liminal aşama haline getiren ise göçmenlerin kalıcılaşma temayülü ve yeni göç dalgalarıdır.

Kalıcılışma fikri ve art arda gelen göç dalgaları, topluluğun kararlı ve sabit bir sosyal yapıya doğru evrilebilmesi için sosyokültürel hayatı değişim ve dönüşümlerden mürekkep bir araf haline getirmiştir. Hollanda toplumu gibi göçmenler de yetmişlerin sonuna kadar Hollanda'da geçici olduklarını ve ülkelerine geri döneceklerini düşünmüşlerdir. Bununla birlikte, göçmenlerin ülkelerine yaptıkları ziyaretler onlara, ayrıldıkları sosyokültürel yaşamın aynı kalmadığını, geri dönüp yeniden bütünleşemeyecekleri kadar değiştiğini göstermiştir. Sadece anavatan değil, göçmenler de yeni yaşam alanlarında eski sosyal statü ve rollerini üstlenmelerini ve sürdürmelerini engelleyecek güçlü bir sosyal, ekonomik ve kültürel zihniyet dönüşümünden geçmişlerdir. Üstelik geride bıraktıkları çocukları da çoktan yetişmiş ve istikbal kaygısına kapılmıştır. Yetmişlerin ortalarında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle büyük çoğunluğu işini kaybeden ve ağır işlerde çalışmaktan dolayı sağlık sorunları yaşayan göçmenler, yetişen çocuklarının geleceğine dair kaygılarının da etkisiyle geri dönüş fikrinden vazgeçmiş ve Hollanda'ya kalıcı olarak yerleşmeye yönelmişlerdir (Şahin, 2009).

Göçmenlerin kalıcılık kararlarında asıl yönlendirici rolü oynayanlar ise Türkiye'deki eşleri olmuştur. Eşlerinin yokluğunda aile yaşamıyla ilgili karar verme mekanizmalarında etkin hale gelen kadınlar, çocukları ve eşlerini bir aile olarak sürdürecekleri bir yaşam için kalıcı olarak Hollanda'ya yerleşmeye teşvik etmiştir. Kalıcılışmaya yönelik bu yönlendirmeleriyle kadınlar, önce aile, sonra da evlilik yoluyla gerçekleşecek olan göç dalgalarına yön vermişlerdir. Doksanlara

kadar aile birleşimi, doksanlardan iki binlerin ilk on yılına kadar ise evlilikler yoluyla göç dalgaları gerçekleşmiştir. Bu iki güçlü göç dalgası ise topluluğun liminal hüviyetini güçlendirecek yapısal ve kültürel dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Liminal evreyi takviye eden bir diğer etken ise Hollanda'nın uygulamaya koyduğu entegrasyon politikaları olmuştur.

Hollanda yetmişlerin sonundan itibaren yürürlüğe koyduğu göçmen politikalarıyla grup içi ve dışı yapı ve ilişkilerini yapılandırma sürecinde olan göçmenlerin grup dışı toplumsal yapıları ve topluluk sınırlarını inşa etmelerinde, dolayısıyla da Hollanda kamusal yaşamına uyarlanmalarında etkin bir rolü üstlenmiştir. Bu yönüyle yetmişlerin sonuna kadar göçün geçiciliği fikrine sadık kalan Hollanda'nın geçicilik mitinden vazgeçmesi, hem yeni gelen göç dalgalarını engellemeye hem de mevcut göçmenleri Hollanda sosyal yapısıyla bütünleştirmeye yönelik politikaları uygulamaya koyması, seksen ve doksanların göçmen Türk toplulukları için liminal bir evre haline gelmesinde etkili olmuştur. Entegrasyon politikaları, anavatandaki yaşam tarzlarını model alarak grup içi yapılarını ve topluluklarını yeniden inşa etmekte olan göçmenlerin Hollanda toplumuna entegre olmak üzere ikinci bir yapılanmadan daha geçmelerine ve grup içi geleneksel yapıya ilave grup dışı rasyonel bir yapıyı daha üretmelerine zemin hazırlamıştır.

Kalıcılık temayülünün mayaladığı liminal evrede toplumsal yapı ve yaşam giderek artan bir eğilimle feminenleşmiştir. Erkeklerin tek bir merkezde, pansiyonlarda, topladığı maskülen dayanışma ve etkileşim

ağları kadınlar marifetiyle gündelik hayata dağıtılmış ve yayılmıştır. Bu yayılım, pansiyonlarda odaklanan sosyal akrabalığın bir göçmen topluluğunu doğuracak ve sınırlarını belirleyecek biçimde gündelik hayata ve sosyal ilişkilere sirayet etmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca, kadınların statü ve rollerinin belirginleştiği, sosyal yapının feminenleştiği ve toplumsal etkileşimin matrilokal bir karaktere bürüdüğü geçici bir süreci yaratmıştır. Açacak olursak, Türkiye’den gelen kadınların dil bilmeyişlerine bağlı olarak yeni geldikleri toplumla olan ilişkilerinin çocukları ve eşleri kanalıyla sağlanması, Türkiye’deki yaşamlarına kıyasla, sosyal hayatın kenarına çekilmelerine, ev ve aileyle sınırlı bir yaşamı sürdürmelerine neden olmuştur. Sosyal yaşamın kenarına çekilişleri ise otorite ve güç kaybını değil, tam aksine bir güç ve statü aktarımını beraberinde getirmiştir. Eşlerinin yokluğunda Türkiye’de evin her türlü sorumluluğunu üstlenmeleri, aile hayatında bir otorite ve güç elde etmelerine neden olmuş, kadınlar bu güç ve otoriteyi göçle birlikte Amersfoort’a taşımışlardır. Hollanda’ya gelince, kamusal yaşamda kaybettikleri bu statülerini Türkiye’de babaların olmayışına bağlı olarak çocukları üzerinde kurdukları otoritenin de etkisiyle aile içine aktarmış ve evcilleştirmişlerdir (Şahin, 2009)

Kadınların aile içine aktarılan bu statüleri göç sürecine kadınsı bir karakter kazandıracak kadar etkili olmuştur. Kadınların böylesi merkezî bir konumu elde etmelerinde, gündelik hayattan yalıtılmış pansiyon merkezli bir yaşamı sürdürmeleri nedeniyle dil öğrenemeyen, yasal ve gündelik yaşamla yeterince bütünleşemeyen,

üstelik de ekonomik krizler sebebiyle işlerini kaybeden erkeklerin aile içindeki statü ve rollerinin pasifleşmesi de etkili olmuştur. Seksenlerden sonra ekonomik faaliyetlerin de dâhil olduğu her türlü ailevi sorumluluğu çocuklarına devreden erkekler, dolaylı bir biçimde de olsa kadınların otoritesini güçlendirmişlerdir (Şahin, 2009: 108).

Aile birleşimi göçünün kadın odaklı feminen bir demografik hareket olması ve kadınların eşlerinin yokluğunda çocukları ve aile yaşamı üzerinde kurdukları otoriteyi göçle birlikte yeni yaşam alanlarına aktarmaları Türk dış göçünün ikinci evresini feminenleştirmekle kalmamış, matrilokal bir etkileşim ağı ve yapının kurulmasına da zemin hazırlamıştır. Kadınlar, çocukların yaşamları, statü ve rollerindeki dönüşümleri ve bu dönüşümleri belirleyen ritüelleri düzenleme, aile yaşamını organize etme, dayanışma ve etkileşim ağlarını kurma, sözlü hafızayı taşıma gibi geleneksel rollerini eşlerinin yokluğunda yirmi yıla yakın bir süre boyunca Türkiye’de çocukları üzerinde kurdukları ve aile hayatında elde ettikleri sosyal kontrol ve güçle bir araya getirerek yeni yaşam alanlarında feminen bir etkileşim ağını ve matrilokal bir yapıyı tesis etmişlerdir (Şahin, 2009).

Kadınlar, bu feminen ve ana yerli yapılanma sayesinde erkeklerin pansiyonlarda topladığı sosyal akrabalığı, aile birimleri temelinde gündelik hayata yaymış ve bir göçmen topluluğunu somutlaştırmışlardır. Dil bilmeyen ve kentsel yaşam deneyimleri sınırlı olan kadınların sosyal hayatı örgütleme ve yapılandırmadaki yardımcıları ise beraberlerinde getirdikleri çocukları olmuştur. Göçmenlerin ev sahibi kültürle doğrudan etkileşime geçen ilk kuşağı

olan bu gençler, annelerinin sosyal hayata ve Hollanda kamusal yaşamına kadar uzanan elleri olmuştur. Anneleri ise tesis ettikleri feminen süreç ve matrilokal sosyal yapı vasıtasıyla göçmen topluluğunun geleceği olan bu gençleri kültürel bir sosyalizasyondan geçirmiş, yeni yaşam alanında benimsemeleri beklenen aidiyet, kimlik, statü ve rolleri öğretmiş ve içselleştirmelerine rehberlik etmiştir. Kadınlar, bir yandan aidiyet bağlarını kuracak, statü ve rolleri belirleyecek bir toplumsal hafızayı yeni yaşam alanına taşıyıp çocuklarını bu hafızaya göre sosyalleştirirken diğer yandan da yeni göç dalgaları üzerinde feminen bir denetim ve kontrolü kurmuş, böylelikle de göçmen topluluğunun kültürel ve sosyal yapısını belirlemişlerdir. Kadınların göç süreci ve sosyal yapı üzerinde feminen bir denetimi tesis etmelerinde ise çocuklarının evliliklerini kurmaktaki başat rolleri belirleyici olmuştur (Şahin, 2009).

Doksanlı yıllarda ivme kazanan evlilik göçü, hem göçü hem de göçmen toplumunu feminen bir yapılanmadan geçirmiştir. Kadınların Türkiye’de kaldıkları süre boyunca eşlerinin olmayışına bağlı olarak elde ettikleri sosyal statü ve güçlerini çocukları üzerinde kurdukları denetimin de etkisiyle Amersfoort’da aile yaşamına aktarmaları ve evcilleştirmeleri aile ile ilgili her türlü etkinliğin kadınlar tarafından organize edilmesine neden olmuştur. Geleneksel olarak evliliği organize etme görevinin feminen bir rol oluşunun da etkisiyle kadınlar, çocuklarının evliliklerine dair karar alma süreçlerinde ve evliliğin organize edilmesinde, dolayısıyla da Amersfoort’a gelecek göçmenlerin belirlenmesinde etkin birer fail haline gelmiştir. Aile

birleşimiyle Hollanda'ya gelen kadınlar, iki binlere kadar hız kesmeden devam eden evlilik yoluyla göçün belirleyicileri olmuştur. Böylece işçi alımıyla bir erkek göçü ve maskülen bir hareket olarak başlayan göç, aile birleşimi yoluyla kadın etkin feminen bir göçe dönüşmüş, kadınların çocukların evliliklerinin kurulmasındaki aktif rollerine ve aile içindeki konumlarına bağlı olarak evlilik yoluyla göç boyunca göçün feminen doğası güçlenerek varlığını sürdürmüştür. Bu durum, özelde aile, genelde de göçmen Türk topluluğunun kadınlar tarafından taşınan toplumsal hafızaya göre, kadın aktör tarafından organize edilmesine ve yapılandırılmasına neden olmuştur (Şahin, 2009).

Kadın denetimli ve belirlenimli bir hareket olarak evlilik yoluyla göç, topluluğun sosyal yapısının ve etkileşim örüntülerinin matrilokal bir yapılanmadan geçmesine zemin hazırlamıştır. Şöyle ki aile birleşimiyle gelen göçmen kadınlar, kız ya da erkek çocuklarını anavatandaki akraba ya da tanıdıklarıyla evlendirmek suretiyle bir yandan Türkiye ile olan kültürel bağları ve hafızayı sürdürmüş, diğer yandan da göçmen topluluğu içindeki kendi matrilokal konum ve otoritelerini güçlendirmişlerdir. Zira dil bilmeyen, yasal ve kültürel değerlere vakıf olmayan, Türkiye'deki akraba ve tanıdık ağından yoksun olan yeni gelen kadın ya da erkek göçmenler merkezinde eşlerinin annelerinin bulunduğu matrilokal bir yaşama dâhil olmuştur. Dil öğrenip kendi sosyal ve kültürel etkileşim ağlarını kurduklarında dahi bu matrilokal evlilik ve yaşam biçimi büyük oranda varlığını sürdürmüştür. Göçün ve göçmen topluluğunun sosyal yapısının

feminenleşmesine paralel olarak topluluğun grup içi yapısı, etkileşim örüntüleri ve sınırları da tezahür etmeye başlamıştır. Grup içi yapının teşekkülüne kamusal yaşamdaki kurumsallaşma deneyimi eşlik etmiştir. Feminen ve matrilokal ağlar grup içi geleneksel yapıyı inşa ederken tohumları pansiyonlarda atılan maskülen ağlar da kamusal yaşamda Hollanda'nın sosyal yapısıyla bütünleşmiş olan resmî örgütleri kurumsallaştırmıştır. Aynı süreçte müteşebbis Türkler ortaya çıkmış, kültürel ve dinî yaşam organize edilmeye başlanmış, bir toplumu oluşturan sosyal ve kültürel birimler inşa edilmiştir (Şahin, 2009).

Amersfoort göçmen Türk topluluğunun matrilokal yapılanma ve feminen göç süreçlerinden mürekkep liminal evresinde, topluluk, eşitlikçi, dayanışmacı, insancıl ve varoluşsal bir komunitas haline gelmiştir. Aile birleşimi yoluyla Hollanda'ya gelen Ahmet K. doksanlı yıllardaki matrilokal komunitasın eşitlikçi ve dayanışmacı doğasına ve bu yapının süreç içinde etkisini kaybedişine şöyle değinmiştir: *...toplum biraz bozuldu. İlk geldiğimizde insanlar arasında daha samimi bir ilişki vardı. İnsanlar arasında zengin fakir ayrımı yoktu, çünkü herkes aynıydı, normalde insanlar ya işçiydi ya da işsizdi, ekonomik olarak herkes denkti. Komşuluk vardı, yabancı azdı, kötü huyu olan insan da fazla yoktu. Şimdi çok fazlalaştı...*(Şahin, 2009:116).

İki binlerin başında tezahür etmeye başlayan grup içi ve dışı ikili yapılanma, Hollanda'ya yönelik Türk dış göçünün üçüncü evresi olan yeniden bütünleşme aşamasına girdiğinin habercisidir. Göçmenler,

etnodinsel aidiyet ve kimliklerini inşa ederek grup içi geleneksel yapıyla, grup dışında ise birer vatandaş olarak da Hollanda sosyal yapısıyla bütünleşmiştir. Topluluğun sosyal yapısının yeniden inşasının tamamlandığı ve belli bir kararlılığa ulaştığı bu evreyle birlikte feminen göç ve matrilokal yapıda tezahür eden liminal evre sönmeye başlamıştır.

Aile birleşimiyle Hollanda'ya gelen kadınların göç süreci ve sosyal yapı üzerinde belirleyici olduğu feminen geçiş süreci ne orali ne buralı, hem orali hem buralı, ikili bir yapı üzerinde yükselen kendine özgü bir göçmen topluluğunun teşekkülüyle nihayete ermiştir. Göçün ve göçmen topluluğunun sosyal yapısını feminenleştiren aşamanın sona ermesinde, topluluğun grup içi ve dışı yapısının büyük oranda kararlılığa ulaşması, aidiyet, statü ve rollerin örgütlenişine dair belirsizliklerin ortadan kalkması etkili olmuştur. Göçle birlikte açığa çıkan ve topluluğun mevcudiyeti için tehdit olan belirsizlik ve krizlerin ortadan kalkışı ve sosyal yapının ikili bir düzen üzerinde yeniden yapılanışı geçici bir süreliğine feminenleşen sosyal düzenin eski haline dönmesine zemin hazırlamıştır. Topluluğun yeniden yapılanışı gerek grup içi gerekse de Hollanda kamusal yaşamına doğru yayılan kurumsal etkileşim ağları ve ilişkilerinin ayrılma aşamasından önce olduğu üzere anavatandaki gibi ataerkil, ata yerli ve gerentokratik yapısına geri dönmesini beraberinde getirmiştir. Kadın etkin bu aşamanın sona ermesinde, Hollanda'nın yeni göç dalgalarını engellemek ve mevcut göçmenlerin yapısal bütünleşmesini sağlamak üzere aldığı entegrasyon politikaları da etkili olmuştur. Bu

politikaların da etkisiyle, kadınlar, göç süreci ve göçmen topluluğunun yapılanmasındaki yönlendirici matrilokal konumlarını geride bırakmışlardır. Keza iki binlerden itibaren evlilik ve aile birleşimi yoluyla göçün harareti büyük oranda sönmüştür.

Göçmenler, topluluğun sosyal yapısının kararlı hale geldiğinin ve liminal evrenin sonra erdiğinin bir göstergesi olmak üzere kendi topluluklarından bireylerle evlenmeye yönelmişlerdir. Aile ve evlilik göçünü yavaşlatan, göçmenlerin anavatandan bireylerle kurdukları evliliklerde sosyal ve kültürel çatışmaları yaşamaları ve Hollanda'nın göçmen politikaları etkili olmuştur. İki binlerin başından itibaren kamusal yaşamda yerlerini alan Hollanda doğumlu kuşak entegrasyon yasalarının da etkisiyle kendi topluluklarından evlilik kurmaya başlamıştır. Bu durum, kadınların göç süreci ve sosyal yapı üzerindeki denetim ve rollerini yeni ikili yapıya göre sosyalleşmiş topluluk mensuplarına devretmelerine sebep olmuştur. Buna bağlı olarak ailevî ve toplumsal yaşamda gerentokratik bir saygınlık ve itibarla mücehhez sembolik bir otorite ve statüye kavuşmuşlardır. Topluluğun dayandığı ikili yapıdan Hollanda kamusal yaşamına dair deneyim ve bilgilerinin sınırlı oluşu, çocuk ve torunlarının giderek artan bir biçimde bu rasyonel yapı içinde konumlanması, kadınların sosyal ilişkileri düzenlemekteki etkin rollerinin silikleşmesine, tıpkı geleneğin söylediği gibi hayatın ve topluluğun yaratıcı gücü olarak sembolik bir itibar ve önem kazanmalarına yol açmıştır. Sonuç olarak, aile birleşimiyle Hollanda'ya gelen kadınlar, topluluğun mevcudiyetini tehdit eden bir kriz olan göç karşısında, geleneksel toplumların

doğum, ölüm ve yeniden doğum döngüsüne tekabül eden biyolojik ve sosyal rolleriyle topluluğu yenilemiş ve yeniden doğuşuna mihmandarlık etmiştir.

KAYNAKÇA

- Avci, G. (2005). "Religion, Transnationalism and Turks in Europe", *Turkish Studies*, 6(2), 201-213.
- CBS- Centraal Bureau voor de Statistiek, (2019). Population; sex, age, migration background and generation, 1 January. Erişim adresi: <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/en/dataset/37325eng/table?ts=1589821724134>
- Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Cilt:1, Çev. Ali Berktaş, İstanbul: Kabaalıcı.
- Eliade, M., (2001). *Mitlerin Özellikleri*, Çev. Sema Rifat, 2. Basım, İstanbul: Om yayınevi.
- Kimball, Solon T., (1960) "Introduction", in *The Rites of Passage*, Arnold Van Gennep, Translated by M. B. Vizedom, G. L. Caffee, Chicago: The University of Chicago Press, V-XIX.
- Şahin, İ. (2009). *Göçmen Kadınların Dini Ritüellere Katılımı: Amersfoort (Hollanda) ve Boğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, İ., (2020). "Dünya Kurmak": Ritüel, Gerçeklik ve Dünya Görüşü, *KARE* , (9):133-166.
- Turner, V. W., (1986). "Dewey, Dilthey, and Drama: An Essay in the Anthropology of Experience", Victor Turner, Edward M. Bruner (Eds.), *The Anthropology of Experience*, Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 33-45.
- Turner, V. W., (1987). "Betwixt and Between: The Liminal Period in *Rites de Passage*", in *Betwixt and Between: Patterns of Masculine and Feminine Initiation*, Louise Carus Mahdi, Steven Foster, Meredith Little (eds), Illinois: Open Court Publishing, 3-19.

- Turner, V., (1974). *Dramas, Fields, and Metaphors Symbolic Action in Human Society*, New York: Cornell University Press.
- Turner, V., (1979). "Frame, Flow and Reflection: Ritual and Drama as Public Liminality", *Japanese Journal of Religious Studies*, 6(4): 465-499.
- Turner, V., (1995). *The Ritual Process, Structure and Anti-Structure*, New York: Aldine De Gruyter.
- Van Gennep, A. (1960). *The Rites of Passage*, Translated by Monika B. Vizedom, Gabrielle L. Caffee, Chicago: The University of Chicago Press.

BÖLÜM 5
KÜLTÜR VE BEDEN
BİR YAPILANDIRMA ÖRNEĞİ OLARAK KADIN BEDENİ

Doç. Dr. Halis Adnan ARSLANTAŞ¹

¹ ESOĞÜ Eğitim Fakültesi/ESKİŞEHİR, haarslantas@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5289-9017>

GİRİŞ

Bu çalışmanın kuramlar düzeyinde ele alınışının önemli bir nedeni vardır. Öncelikle belirtmek gerekmektedir ki kurama dayanmayan hiç bir bilgi geçerlilik ve güvenilirliğini sağlayamaz. Kuram, bilimsel araştırmalarda değişkenler arasında olabileceği varsayılan ilişkilerin dayandırıldığı ve literatürde bilimsel araştırma süreciyle yapılan çalışmalarla desteklenen bilimsel açıklamalar olarak tanımlanmaktadır. Kuramın bilimdeki işlevi değişkenler arasındaki ilişkiyi tahmin etme ve anlamayı sağlamaktır. Bilimin evrendeki gerçekliği ortaya koymaya çalışan bir misyondur ve evrendeki ilişkileri tanımlama ve açıklama işlevini yerine getirmektedir (Yener, 2018). Bu nedenle bir toplumda kadın bedeninin o toplum tarafından toplumsal olan için yapılandırılmasına dair açıklamalar çeşitli kuramlara dayandırılarak açıklanmış, geçerlilik ve güvenilirlikleri ispat edilmiş yaklaşımlardır. Bu önemlidir. Yine bir toplumda kadın bedeninin yapılandırılmasına dair açıklamaların bilimsel değişkenler arasında olabileceği varsayılan ilişkilere dayandırılması o açıklamaya bilimsel bir kimlik kazandırmaktadır. Aksi takdirde dile getirilen şeyler bir söylenti olmaktan öteye gidemez. Her söylenti ise toplumun kalp ve beynindeki zararlı bir virüstür.

Örneğin kadın bedeninin toplum tarafından toplumsal olan için yapılandırılmasında cinsler arasındaki değişkenlerin ilişki derecesini tahmin etmek kuramsal yaklaşımlarla mümkündür. Sonuç olarak Bilimin evrendeki gerçekliği ortaya koymaya çalışan bir misyonu olduğu kabul edilirse tıpkı erkekte olduğu gibi kadın bedeni ile ilgili

aklın süzgecinden geçirilen söylemlerin de evrendeki ilişkileri tanımlama ve açıklama işlevini yerine getirdiği ve bu söylemlerin de bilimsel olduğu kabul edilmelidir.

Bu çalışmada cinsiyet, toplumsal cinsiyet² rolleri, ataerkillik gibi kavramların kadın bedenini yapılandırma biçimleri yukarıda dile getirilen nedenlerden dolayı kuramsal düzeyde ele alınmış, cinsiyet yapılandırılmasının biyolojik yönünden çok toplumsal anlamlarının inşası sürecine dair kuramsal yaklaşımlar nitel bir biçimde dile getirilmiştir.

Bir literatür taraması olarak gerçekleştirilen bu çalışmanın teorik arka planı genel olarak konuyla ilgili kuramsal yaklaşımlar, özelde ise feminist kuramın Liberal, Kültürel, Biyolojik ve Marksist yaklaşımlara etki dereceleri gösterilmek istenmiştir.

Toplumsal cinsiyetin yapılandırılması konusundaki görüşlerin değerlendirilmeye çalışıldığı bu çalışmada gerek geleneksel gerekse modernizm yanlısı toplumlarda konuyla ilgili önemli kazanımların feminizmin lehine bir gelişme gerçekleştirdiği tespit edilmiştir.

Kuramsal bir yaklaşım olmaktan uzak olduğu halde modern toplumların söylem dilinde önemli bir yer alan feminizmin siyasal baskı oluşturucu özelliğinden kaynaklanan başarısını görebilmek ve feminizmi bu anlamda takdir etmek gerekmektedir. Hatta feminizm

² Bu terim sosyoloji literatürüne Ann Oakley tarafından sokulmuştur. ‘Cinsiyet’(sex) biyolojik olarak erkek ya da kadın ayrımı dile getirilirken, ‘toplumsal cinsiyetin (gender) erkeklik ve kadınlık arasındaki eşitsiz bölünüşü dile getirilir (Marshall, 1998).

için son dönemin en etkin biçimlendirici ideolojisi demektir demek bir yanlış olmayacaktır. Feminizmin bu başarısının arkasında yatan birçok önemli neden olabilir. Ancak bu gerekçelerden en önemlisinin ideolojik anlamda yeni bir ideoloji üretilmesinde tıkanan dünyanın bu günlerde toplumlara rahatlatmanın bir yolu olarak bu ideolojinin yarattığı yenilik imajından faydalanmaya çalışması ve söz konusu tıkanmanın bu şekilde perdelenmeye çalışılması olabilir. Durum her ne olursa olsun artık kadın bedenini yapılanmasına yönelik bakış önüne geçilemez bir şekilde yeniden yapılandırılmakta ve önceki zamana yönelik davranışları destekleyecek her eylem çok ciddi bir biçimde ya yalnızlaştırılmakta ya da cezalandırılmaktadır. Bu cezalandırma ya da yalnızlaştırılma işleminde de gerek devlet gerekse toplum ya da birey hiçbir savunma gücü içeren bir anlama sahip değildir.

Tarihin neredeyse her döneminde bir baskı aracı olarak kullanılan kadın bedeniyle ilgili bu durum, kadının bedeninin sömürülmesini öğrenmesi anlamında şimdilik emekleme döneminde olsa da uzak gelecekte daha ciddi olgunlaşmalar yaşayacaktır. Bunda hiçbir şüphe yoktur dersek yanılmış olmayız. Günümüzde cılız bir şekilde varlığını bildiğimiz (halk arasında) geleneksel ile modern arasındaki çatışmada kapitalist ekonomik sistemin kadın bedenini sömürüyor olması kuvvetli bir delil olarak kapitalizmin suçudur. Kadın bedenini kapitalist ekonomik sistem tarafından yapılandırılması modası dünyadaki toplam mülkiyet dağılımından kadının daha fazla pay almasıyla zaman içinde yok olacaktır. Çünkü ekonomik doygunluğa

ulaşınca bireyler yönetilmekten çok yönetme eğilimine doğru bir geçiş yaşamaktadır. Şu anda yönetilen kadın bedeni için de bu geçiş süreci kadının ekonomik bağımsızlığını kazanma oranını arttırmasıyla kadının lehine er geç gerçekleşecektir. Artık kadınlar seslerini modern zamanın araçlarıyla önceki zamanlardan daha çok ve net bir biçimde yükseltebilmekte ve bilinç düzeyleri de bu yanılsama yaratıcı süslü vaatlere kanmamaktadır.

Üzerinde yaşadığımız dünyada bir yandan geleneksel diğer yandan modernist tutumlar çok ciddi bir bunalım yaşamaktadır. Artık ideolojilerin söylemleri, teknolojik araçların katkısıyla gelişen insan beyni karşısında durağan bir zihinsel ve sosyal hayattan başka yeni bir şey üretememektedir. Bu üretimsizlikten aynı şekilde özelde Marksizm de kendisine düşen payı almakta ve üretememenin çaresizliğini yaşamaktadır. Kısaca dünya hiç yaşamadığı bir bunalım içinde gezinmektedir.

Sosyal bilimlerin dışında kalan diğer bilimlere şiddetli yönelim, meta üretimi ve artı üretimi zenginleşmiştir. Ancak bu üretimlerle birlikte var olan sosyal içerikli aparatlara yönelik bir çözüm önerisi geliştirilememiş olması yaşanan bunalımın bekli de en önemli nedenidir. Ortada kontrolsüz bir biçimde dolaşan çok güçlü sermayeler istedikleri gibi davranabilmekte, bu davranışlarının sosyal olana etkisini meşrulaştırmayı yasalar aracılığıyla da kanunileştirebilmektedirler. Sermaye için artık kendi ülke sınırları yetmemekte, adeta coğrafi keşifler ve sonuçlarının yaşandığı dünyaya geri dönülmektedir. Doğal zenginlikleri hızla tükenen dünyanın

yaşanan sorunlar karşısındaki çözüm arayışı belki de şu gün için ihtiyaç olan sosyale yönelik bakış açısının güncellenmesini yeniden ve bir daha insana öğretecektir.

Bu çalışma baskıcı anlayışların sonuçta pes etmek zorunda kalışlarının kadın bedeninden hareketle görülebilmesi açısından da önemlidir. Çünkü baskıcı davranışın her türü karşısındakini zafere ulaştırır. Bu anlamda kadının zaferi yaşadığımız yüzyılın ikinci yarısının “kadın hakları” çağı olarak nitelendirilmesi ile taçlandırılmıştır. Bu yaygın bir görüştür (Poster, 1989).

Her ne kadar buraya kadar dile getirilenlerle kadın kavramının yükselişi dillendirildiyse de unutulmamalıdır ki kadın ve erkek birlikte değerlendirilmeli ve erkeğe tepki göstererek, erkeği dışta bırakarak varılacak noktanın kadını yalnızlaştıracağı unutulmamalıdır. Kadının kurtuluşu ancak erkekle, erkeğin kurtuluşu da kadınla birlikte düşünülmelidir. Amaç kadınla erkek arasına tamiri zor mesafeler koymak olmamalı, böyle bir durumdan her ikisini de birlikte kurtaracak şeyler için mücadele edilmelidir. Bunun yolu, erkeğin kadına, kadının da erkeğe göre tanımlanmamasından geçmektedir (Onur, 1986).³

³ Bir karşılaştırma örneği olarak Ortega (1999), “Erkeğin akbaba ya da melek gibi kanatlı olmasını istemenin bir anlamı olabilir, ama kadının “özü gereği” belirsiz olmaktan çıkmasını dilemenin anlamı yoktur. Bu, kadının varlığının belirsizliğinden ötürü erkeğe verdiği zevki yok etmek demek olur. Buna karşılık erkeğin varlığı berraklıklar üstünedir. Onda her şey açık seçik olup biter. “Öznel berraklık” elbette; somut, dünya ve hemcinsleri hakkında nesnel berraklık değil. Belki düşündüğü her şey düpedüz saçmalaktır, ama o, kendi içinde kendini berrak görür. Bu nedenle, erkeğin iç dünyasında her şeyin çizgileri sert ve kesindir, böylelikle kaskatı

Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları Üzerine: Cinsiyetin İnşası

Doğal yaşamın başlangıcı sosyal açıdan herhangi bir cinsiyet ayrımı içermemektedir. İlişki ve ilişkiye dair rol sayısının artışına yönelik kazanımlar zamanla kadın ve erkek farklılığını bir kurgu olarak ortaya çıkarmış ve ortaya çıkarılış deneyimle de ilişkilendirilmiştir. Gerçekten de birlikte yaşamak bir deneyim işidir. Her deneyim bir başkası için öğretici ve eğitici özellikler taşımaktadır. Bu özellikler sayesinde insan hem toplumsal varlık olmayı hem de toplumdaki diğer unsurlarla belirli kurallar çerçevesinde sürekliliği olan ilişkiler kurma zorunluluğunu öğrenmektedir. Genel olarak kültür, zihniyet dünyası ve ideolojiler söz konusu olduğunda bu deneyime dayalı süreklilikler özellikle önem kazanmıştır.

Söz konusu süreklilik içinde bir çocuk dünyaya geldiğinde aile çevresindeki diğer insanların anne ya da babaya çocuğun biyolojik cinsini sormaları çocuğun cinsiyetini öğrenme isteğidir. Bu

kenarlarla dolu bir varlık olur çıkar. Kadınsa sonu gelmez bir alacakaranlıkta yaşar; istiyor mu istemiyor mu, yapacak mı yapmayacak mı, pişman mı değil mi bir türlü bilemez. Kadının içinde ne öğleüstü vardır ne gece yarısı: o bir alacakaranlık varlığıdır. Bu yüzden yapısı gereği sırlıdır. Duyduğunu ve kendisine olanı açıkça bildirmediklerinden değil; normalde ne duyduğunu, kendisine ne olduğunu söyleyemez de ondan. Kendisi için de bir sırdır. Bu, kadına, "ruh"undaki kalıpların yumuşaklığını verir ki, bizim için tipik kadınsı olan yanındır bu. Erkeğin sert kenarlarına karşılık, kadının iç dünyasında yalnızca nazik kıvrımlar vardır sanki. Bulutlar gibi, karışıklığın biçimleri de yuvarlaktır. Buna bir karşılık olarak, kadının bedeninde ten hep incecik kıvamlara yönelir, İtalyanların *morbidezza* (yumuşaklık) dedikleri şeydir bu. Victor Hugo'nun *Hernani'sinde* Madam Sol sonsuz, büyüleyici kadınsılıkta bir tümce söyler: "*Hernani, toi qui sais tout!*" ["Hemani, sen ki her şeyi bilirsin!"] Madam Sol burada "bilmek"le bilgiyi kastetmez, kendi kadınsı karışıklığından Hemani'nin erkeksi berraklığına bir üst yargı olarak sığınmaktadır (Gasset (1999):153-158).

kalıplaşmış soru sorma biçimi bizlere cinsiyet teriminin bir realite olarak ilk başta biyolojik yapıyla tanımlandığını anlatmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki bu soru aynı zamanda toplumsal cinsiyetin yalnızca cinsiyet farklılığını belirlemekle kalmaz, aynı zamanda cinsler arasındaki eşitsiz güç ilişkilerini de belirtir (Berktaş 2000).

Görüldüğü gibi görünüşte basit bir soru gibi görünen “cinsiyeti nedir?” sorusu cinsiyet teriminin sadece biyolojik tanımlanmayla anlam bulan bir terim olmadığını göstermektedir. Çünkü söz konusu soru doğan çocuk için hangi cinsin toplumsal ve cinsiyete dayalı rolünü devam ettireceğine dair bir merakın da sorusudur. Bu anlamda biyolojik var oluşla sosyal var oluş arasında düalist bir mücadele söz konusudur. Bizler bu mücadeleyi şu cümleden hareketle kolaylıkla görebiliriz; “Sağlıklı olsun ha kız ha erkek olmuş hiç fark etmez.” Cevap ta bu içerikle verilmiş bir cevaplar silsilesinden oluşmaktadır. Hem sorunun hem de cevabın samimiyeti soran ve cevap verenin aile içi ilişkilerindeki tutumlarında saklıdır.

Dünyaya geliş süreci ile birlikte erkek ya da kız olmak her toplumda resmi bir nitelik kazanarak toplumun yasal arşivinde bir tanımlanmaya dönüşür. Devlet dairelerinin resmi evraklarında geçen kız-erkek çocuk kayıtları ile ilgili bölümlerin varlığı bizlere toplumsal kurumların bu şekilde konuyu ele aldığını ve konunun da o toplumda bu şekilde resmiyetle yapılandırıldığını göstermektedir. Doğumla tanımlanan cinsiyet teriminin toplum kurgusu içinde bu forma girdirilmesi artık cinsiyetin resmi olarak toplumsallaştırılması

anlamına gelmektedir.

Cinsiyetin bu şekilde toplumsallaşmasında yani kadın ya da erkek olarak tanımlanmasında o toplum ve o toplumun kültürünün yüklediği anlam ve beklentilerle birlikte cinsiyete dayalı psikolojik özelliklerin de çok ciddi bir yeri oluşturulur. Bu aşamadan sonradır ki kadınsı ya da erkeksi şeklinde anlamlandırılan psikososyal özellikler tutum olarak yerleştirilmeye ve davranış olarak görmek için beklenmeye başlanır.

Görüldüğü gibi normal bir bakışla konuya bakıldığında gerek cinsiyet terimi gerekse toplumsal cinsiyet kavramı neredeyse birbirinden ayrılmaz bir bütün gibidir. Kısaca toparlamak gerekirse; cinsiyet ve ona dair biçilen rolün ayrılmaz bütünselliği, toplumsal cinsiyet şemsiyesi altında toplumun kadın ve erkekten bekledikleriyle, kadın ve erkeğin cinsiyetlerine ait toplumdan beklentilerinin bir noktada kesişmesinden kaynaklanmaktadır. Bu da bize toplumsal cinsiyet öznelliğinin kurgu sürecinde başat etmenin biyolojik cinsiyetle olan öncül ilişkisini göstermektedir. Bu anlamda Antroplog ve etnolog Françoise Heritier (1933-2017), cinsiyet ayrımının, doğruluğu/yanlılığı, eksikliği/fazlalığı ya da sorgulanabilirliği tartışması, toplumlara göre farklılaşan kültürel bir deneyimdir. Antroplog ve etnolog Françoise Heritier, “cinsiyetler arası değer ayrımcılığı olarak adlandırdığım şeyin insanlığın başlangıcında yerleşmiş bir kavramdır. İki cins eşit değere sahip değildir, biri diğerinden daha “değerlidir” ve dolayısıyla da erkeğin “değeri” kadından yüksektir” diyerek dünyada her zaman ve her

yerde erkeğin kadından üstün kabul edildiğini söylemiştir. Heritier'in bu söylemi, cinsler ayrımını kültürel aktarım yerelliğinden çıkarmış, dünya uygarlığına aktararak evrenselleştirmiştir (Özçelik, 2018)

Heritier, bütün dillerde eşya ve durumları değerlendirmek için sert-yumuşak, kuru-yaş, aydınlık-karanlık, sıcak-soğuk gibi ikili kategorileri görmenin mümkün olduğunu bu anlamda da bu kategorilerin temelinin bazı kaynaklarda erkek olanın üstünlüğüne dayalı hiyerarşik kadın-erkek ayrımına dayandığını dile getirmiştir (Heriter ve ark., 2015). Kısaca, kadın ve erkek olmanın arasındaki farklılığı ortaya çıkaran şey bir yandan biyolojik cinsiyet, diğer yandan da toplumsal cinsiyetin yapılandırıcı özelliğinin etkinliği (Dökmen, 2012) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Biyolojik olarak cinsiyet terimi erkek ya da kadın bedeninin tüm özelliklerini yansıtırken toplumsal cinsiyet kavramının içeriğini ideolojiler oluşturmaktadır. Gerçekten de ideolojiler biyolojik cinsiyete anlam ve değerler yüklerler. Örneğin herhangi bir inanç ya da gelenekte kadın olsun erkek olsun biyolojik beden uzuvlarına çeşitli anlamlar yüklenirken ideolojilerden soyutlanmış haliyle modern bilimsel perspektifte genetik dâhil tıbbın her alanında olduğu gibi çalışmalar yapanlar için kadın ya da erkek bedeni ideolojik anlamlar içermeksizin salt bir bedensel yapı olarak ele alınmaktadır.

İdeolojilerin kadın ya da erkek bedenine anlam yüklemelerinin nedeni toplumsal cinsiyet kavramının oluşum sürecinde kurumlar ve sosyal çevreyle olan girift ilişkisi nedeniyledir. Bu girift ilişkiler

kültürel bir algı olarak (Kirman, 2004) toplumsal yapıyı oluşturan ekonomi, politika gibi kurumlarla olduğu gibi davranışa dair farklılıklarla da ilişki içinde hareket ederek toplumsal cinsiyet kavramını doğurmuştur.

Daha önce dile getirildiği gibi halk arasındaki kullanımıyla kadın ya da erkek demek sadece cinsiyet temelli bir tanımlama değildir, aynı zamanda kadın ya da erkeğin toplumsal olarak tanımlanmasını da içermektedir. Bu tanımlamayla kadın ya da erkek toplum içerisindeki konum, yer ve davranışlarını hem oluşturmakta hem de yönetmektedir. Bu oluşturma ve yönetme toplumdan topluma zamandan zaman farklılık göstermekte ve salt biyolojik özelliklerdeki gibi (tıbbi müdahaleler hariç) bir sabitesi olmamaktadır (Kaypakoğlu, 2003). Bu kurguda kavramın farklı toplumlarca oluşturulmuş olması toplumsal cinsiyet konusundaki beklentileri salt biyolojik erkeklik ya da kadınlıkla değil, kurgulanmış haliyle erkeklik ve kadınlığa atfedilen beklenti ve kabullerle tanımlamaktadır (Dally, 1973).

Her anne ya da baba doğumundan itibaren çocuk büyütme, yetiştirme gibi kavramları kullanır. Bunun anlamı; erkek ya da dişi olarak dünyaya getirdikleri çocuklarını yetiştirirken sosyalleştirici ajanlar vasıtasıyla ilgili toplumun cinsiyetlere dair beklentisine uygun erkek ya da kız çocuğu yetiştirdiğini ifade etmesinden başka bir şey değildir. Örneğin kız çocuğu kendisi için uygun olduğu kabul görmüş olan renk, nesne ve mesleklerle, aynı şekilde erkek çocuğu kendisine uygun olduğuna karar verilen renk, nesne ve mesleklerle

büyütülmeyi öğrenir ve daha sonraki kuşaklara da veraset yoluyla bu öğrendiklerini aktarır. Bu aktarma sürecinde renk, nesne ve meslek, kadınsı ya da erkeksi olan ayırt edici özneliğin görünürlüğünü kolaylaştıran kavramlar olarak vardır (Saraç, 2013).

Günümüzde dünyaya gelen kız ya da erkeğin basit bir biçimde dişilik veya erillik anlamlarından daha fazlasını ifade ettiğini görüyoruz. Kadınların durumunu çözümlenmeye çalışan ya da dönüştürme çabası içinde olan yazın sahiplerinin nerdeyse hemen hemen hepsinin amacı, bu şekildeki toplumsal cinsiyeti bir kategori olmaktan çıkartmaktır. Artık günümüzde meslekler cinsiyetsizleşmekte, yetişkinler için renklerin sayısı artarak renkler sahipsizlendirilmekte (yeni doğan bebek için halen önceki zaman tutumu geçerli olsa da) roller cinsiyetlerle değil kabiliyet yeterlilikleriyle değerlendirilmeye başlamıştır. Bunun anlamı, yeni bir yapılandırıcı kurgu gücünün eril ya da dişi cinsler için belirlediği eylem uygulamasına dair yeni bir itaat biçiminin toplum tarafından uygulamaya konduğudur. Bir başka söylemle cinsiyetin egemen toplumsal yapının kurguladığı cinsiyet ilişkileriyle, söylemleriyle, pratikleriyle inşa edildiğidir. Bu da bize cinsiyet farklılığının egemenin prensiplerince üretilen ve bir başka egemenle değerlendirilince de konuyla ilgili bir paradoksu içinde barındıran kurgu biçimi olduğunu bize göstermektedir.

Günümüzde toplumsal cinsiyet konusunda gerçekleşen bir başka değişim de erkek ve kadın arasındaki biyolojik farklılıkların, toplumsal cinsiyet kavramına yüklenen anlamlarla kategorik farklılıklara dönüştürülmesidir. Bu dönüştürme işlemi cinsler

arasındaki ilişkinin toplumsal olarak bir örgütlenmeye dönüşmesi şeklinde bir itirazla kendisini göstermekte ve bu anlamda öncülüğü feminizm yapmaktadır. Feminizm, biyolojik determinizmin cinsiyet ya da tinsel olana dair söylemlerine yönelik bir reddiyedir. Bu reddiyenin içeriği kadının doğurganlık (Reed, 1982) erkeğin de kas gücü ile açıklanması tezini kabul etmez ve bu konudaki mevcut kabulü de kadın ve erkeklere ait dediğimiz rollerin toplumsal olarak üretildiği, bunun için de redde şayan olduğu savıyla desteklemektedir.

Feminizme göre toplumsal cinsiyet, insan bedenine zorla kabul ettirilmiştir. Bu kabul ettirme biçimi cinsiyetler itibariyle öznel kimliklerin toplumsal kökenlerini görünür kılan bir kategorikleştirmeden başka bir şey değildir (Kaylı, 2013).

Roller Açısından Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet tanımı cinsiyete dayalı ayrımların toplumsal niteliğini ısrarla vurgulayan Amerikalı feministler tarafından kullanılmıştır. Söz konusu ayrımları roller kategorisinde ele alırsak rol, sosyoloji literatürüne tiyatro sanatının bir kavramı olarak girmiş ve sosyolojik anlamıyla yeniden ama bu sefer sosyoloji literatürü içinde kendi terminolojik kural ve anlamıyla kullanılmaya başlamıştır. Her rol kurallar zincirinden oluşmakta, kurallar ise bireyin sosyal yapı içerisindeki pozisyonunu, sorumluluklarını ve diğer insanlarla ilişkilerini yönlendirmektedir. Ayrıca her rol kurallarıyla birlikte örneğin anne olmak, öğretmen ya da hâkim

olmak gibi statülerle de bir bağımlılık içinde varlığını sürdürür.

Kadını ya da erkeksi şeklinde adlandırılan rollere “cinsiyet rolleri” adı verilmiştir. Her toplum, her cinsiyete ait rolün kendi kuralları içinde yaşanmasını bekler ve destekler (Özkalp,1995). Bu beklenti ve desteğin doğal sonucu olarak toplum cinsiyet kalıp yargıları kadın ve erkeklerin karakteristik davranışlarının yaşıtılmasını ister. Cinsiyet kalıp yargıları, kadın ve erkekle ilişkilendirilen roller için kullanılmaktadır (Yavuz, 2007). Bu rollerin oluşumunda cinsiyetin kültürel anlamlarını öğrenmek⁴ ve tutum olarak kazanmak oldukça önemlidir (Yılmaz 2004) Söz konusu önem biraz önce de dile getirildiği gibi toplumun tanımladığı ve bireylerin yerine getirmesini umduğu cinsiyetle ilişkili beklentiden kaynaklanmaktadır (Dökmen, 2012).

Ayrı ayrı kadın ve erkekte göstermeleri beklenen toplumsal cinsiyet kalıp yargıları çocukluktan itibaren öğrenilmeye başlar ve bu kalıp yargılar, kadın ve erkeğe karşı geliştirilen önyargıların önemli bir bölümünü oluşturur. Cinsiyete dayalı, kalıp yargılar, Küresel denilebilecek ve her toplumda neredeyse genel geçer olarak var

⁴ Cinsiyet rolleri farklılaşmasının ve cinsler arası eşitlik içermeyen ilişkilerinin başat gerekçesi doğum denen hadisenin kadın bedeninde meydana gelmesidir. Bu meydana geliş kadının statüsü ve doğurganlığını birbirinden bağımsızmış gibi düşünülmesini engellemektedir. Ataerkil toplumlarda kadının varlık gerekçesi doğurganlık özelliğiyle (kapasitesiyle) ilgilidir (Özbay 1995). Erkek çocuk/çocuklar doğurmanın kadın açısından değeri, kadının oğul/oğullar sayesinde geleceğe yönelik ekonomik sigortaya sahip olması, dolayısıyla kadınların statüden hareketle elde ettikleri çıkarlarını ifade etmektedir. Bu çıkarların yapılanma biçimi, bir toplumda cinsiyet ayrımcılığına neden olan kuvvetli önyargılardandır (Saraç, 2013).

olduğu söylenebilecek çeşitli cinsiyet tanımlamalarını içermektedir.⁵ Örneğin iyi anne-kahraman baba olmak böyle bir şeydir. Neredeyse yerkürede tüm toplumlarda erkek olmak demek, sert olmak, cesur olmak, ailenin geçimini sağlamak, duygusallıktan uzak ve mantıklı olmak, aile dışındaki ilişkiler bağıını oluşturmak, aile içinde ve dışında kas gücü gerektiren işlerden sorumlu olmak, aile güvenliğini sağlamak, ruhen aile bireylerinden daha güçlü olmak demektir⁶. Kadınlar için ise daha çok çocuk, eş ve ev işleriyle ilgilenmek, erkeğe bağımlı olmak, sessiz, sakin, fedakâr, sabırlı, anlayışlı, duyarlı olmaktır (Kaplan,1997). Tüm bu değerler ve normlar aile tarafından korunmuş, üstlenilmiş ve bireylere aktarımı sağlanarak yaşatılır hale getirilmiştir (Tolan,1983)

Kadının ve erkeğin toplumsal rolleri, kültür tarafından farklı şekillerde tanımlanarak (Kağıtçıbaşı, 2012) bölüşme zihniyetiyle oluşturulan basit iş bölümü oluşturulmuştur. Bu iş bölümü, Ortaçağın sonlarına doğru ev içi sistem ile eşitsiz bir şekilde erkek egemen aile yapısının gelişmesini sağlayarak (cinse dayalı işbölümü) kadınların

⁵ Cinsiyete dayalı kalıp yargıların edindirilmesinde eğitim çok önemli bir yer işgal etmektedir. Kadınların eğitimi, uluslararası insani gelişmeyi ölçmeye yarayan temel göstergelerden biridir (Tan vd., 2000).

⁶ Ancak zorunlu ihtiyaçlara yönelik üretim olduğu zamanlarda kadınla erkeğin çalışmaları aynı olmuştur. İş çeşitliliğinin artması (balıkçılık, avcılık, çobanlık, tarım) ile iş bölümü de çeşitli kollara ayrılmış, özel bilgiye ihtiyaç duyan işler erkeğin alanına girmiştir. İş kuvvetinin çoğalması, büyük gelir ve büyük servet beraberinde getirmiştir. Erkek bu servete sahip olmaya başlayınca, kadının elinden üretimi ve egemenliği alınmıştır. Bu değişimden aile yapılanması da etkilenecek çocuğun ana tarafının bağılı olduğu sermayeden çıkıp, baba mirasına konmasına sebep olmuştur Böylece cinsler arasındaki sıradan işbölümü, üretim, egemenlik sahası ve ekonomik güç ekseninde değişerek, birlikte yaşanan reel hayatın etkin gücünü dönüştürmüştür (Özçelik, 2018).

aleyhine dönüştürülmüştür (Özçelik, 2018).

Cinsiyet kalıp yargılarına dayalı geleneksel kadın rolü yukarıda dile getirildiği gibi sadece aile içinde belirlenen rollerle sınırlı değildir. Bilindiği üzere çeşitli iş ya da meslek alanında da varlığını devam ettirmiştir. Ama artık günümüzde cinsiyetsizleştirilen meslek gruplarının varlığından söz edebiliyoruz. Örneğin hosteslik, öğretmenlik, sekreterlik, hemşirelik, temizlikçilik gibi işler günümüze kadar kadın meslek grupları içinde yer alırken artık bu meslek grupları cinsiyetsizleştirilmiştir. Kısaca, kadınlar için rekabetin daha fazla olduğu iş alanlarıyla politikacı, lider ya da yönetici olma yolları günümüzde de genellikle kapatılmış, bu alanlar erkeklerle anılan işler olarak kabul edilmiştir. Örneğin çocuk yetiştirmek için anne olmak yani kadın olmak ve kadın gibi duygusal ve sabırlı olmak, erkek olmak için de asker gibi olmak yani dayanıklı ve güçlü olmak gerekmektedir. Bu ideolojik bir ayırmadır. Bu ideoloji yerini ideolojisiz meslekler ideolojisine bırakmıştır. Askerlik mesleği de artık cinsiyetsizleştirilen mesleklerdendir ve kadın askerler de bu alanda hem çalışma hayatında hem de savaş meydanlarındaki yerlerini almışlardır.

Cinsiyet farkları ideolojisi (Berktay, F. 1997) cinslerin biyolojisinden türetilen toplumsal farkları daha da belirgin hale getirmiştir. Toplumsal olan biyolojik olana bu aygıtla transfer edilmiş, toplumsal farklılıklar biyolojik determinizmden alınan ideolojik destek ile meşrulaştırılmıştır. Bu ideolojinin dili, biyolojik olanın değiştirilemez bir kader olduğu söylemini, toplumsal olarak cinslerin

rolleri de değiştirilemez formülasyonu (Sancar, 2014) desteklemiştir.

Biraz önce cinsiyet kalıp yargılarının küresel ölçekte benzerlik gösterdiğini söylemiştik.⁷ şimdi de bu kalıp yargıların toplumun yumuşak karnını oluşturduğunu ve neredeyse çok zor bir şekilde değişime izin vermediği, bu nedenle de çok az değişim gösterdiğini

⁷ Din ve felsefenin bir ürünü olan insanlığın birliği kavramı, kalıcı ve yüksek düşünceler üretmiş coğrafyalarda türemiştir. Böyle bir düşüncenin kendisi, onları insanlığa yayabilmek için, birlik ve benzersizlik karakteristiklerine sahip olmalıdır. Üç kez ve üç özgün tarzda bu düşünce biçimlenmiştir; İki kez din biçiminde, bir kez felsefi düşünce olarak-dinsel anlatımlar Asya'ya, dünyevi anlatımlar Avrupa'ya aittir. Yahudi-Hıristiyan inancı-Yahudilikte en azından peygamber çağlarından beri, Hıristiyanlıkta doğuşundan beri-tek bir tanrı düşüncesi tek bir insanlık düşüncesinde yansıtılmıştır: insanlık tanrının imgesinde yaratılmış, doğası ve kendisine yüklenen amaç bakımından melekler ve hayvanlardan ayrılmıştır. Pers Zerdüştlüğünde insanlık Ahura-Mazda tarafından onun Kötü güçlere karşı verdiği eskatolojik savaşta yardım etmeleri için çağırılmaktadır ve bu ortak savaşta insanın ev sahiplerine Pers kralı önderlik yapmaktadır. Bu etik-dinsel kurgu aslında onun egemenliğinin en yüksek meşrulaştırılmasıdır. Grekler, öte yandan, onun birleştirici ilkesini dinsel karakterinden soyutlamışlardır; onlar duyu algısına dayanan zihinden ayrı olarak Nous'u, salt akıl yetisini keşfetmiş ve onu insanın ayırıcı özelliği yapmışlardır. Burada vurgulama, insanlığın birliği düşüncesinin bir coğrafî alandan, yani Güneydoğu Avrupa'dan, Yakındoğu'dan ve Ortadoğu'dan; eş deyişle Akdeniz'in Doğu bölgesinden, Akdeniz uygarlığını Hint ve Uzak Doğu'ya bağlayan bir köprü konumundaki İnan topraklarından doğduğuna yapılmalıdır. Bu olgu, bu düşüncenin türediği kaynaklar ve girdiği biçimler ortak etkileri dışlayacak bir şekilde temelden ayrıldıklarında daha dikkat çekici olur. Zerdüştçülük gibi Hıristiyanlık da insanlığı (kurtuluşa erişmesi gereken) bir selamet topluluğu olarak algılar, Yahudi anlayışı ise (insanlığı) bir inanç topluluğu olarak algılar; her iki anlayış biçimi de, insanlığı, düşünceleri kavrama ve fark edebilme yeteneğinde olan salt akıl topluluğuna yükselten Grek zihnine karşıtlık oluşturur. Hindistan'da ve Çin'de insanlığın birliği düşüncesi Hıristiyan inancında ve Grek felsefesinde ifadesini gösteren aynı açıklıkla formüle edilmemiş ve vurgulanmamıştır. Doğrudur, aslında o Hindistan'ın kurtuluş dinlerinde ve Çin'in taoist metafiziklerinde ve ahlak felsefesinde işerilmektedir, ama biz belirgin bir ifadesini bulmak için boşuna bakmış oluruz. Hintlilerin ve Çinlilerin metafizik kavramları, formüle etmeyi zorlaştırmış ve bir şekilde gereksiz kılmıştır. Onların evren kavrayışı, insana, Greklerin ve Yahudilerin-Hıristiyanların gözünde ve Zerdüştlük dünyasında tuttuğu biricik yeri vermez. Varoluşun sonsuz alanında insan, altında ve üstünde onu çevreleyen tüm öteki varlıklarla, bir fenomenen başka bir şey değildir (Haas, 2009).

söyleyebiliriz (Saraç, 2013).

Gerek kadın ve kadınlık gerekse de erkek ve erkeksilik tümüyle kültürle ilişkilendirilebilecek tanım ve tanımlanma biçimleridir. Tarihi olaylar bütün toplumların kendilerini korumak ve devam ettirebilmeleri için çabaladıklarını göstermektedir. Bizler bu çaba içinde insanın doğada hazır halde bulunduğu bir şeyin üzerine yine insan tarafından üretilen kültürel yeni şeyleri kodladığını ve buradan yeni başka şeyler meydana getirmeyi öğrendiğini görüyoruz. Bu anlamdaki sayısız üretimlerden birisinin de toplumsal cinsiyet olduğunu, toplumsal cinsiyetin biyolojik bedenlere soyut anlamlar yükleyerek bu bedenleri kültürel bir şekilde tanımladığını ve böylelikle bir ayrıma tabi tuttuğunu buraya kadarki dile getirilenlerin ışığında artık çok rahat söyleyebiliriz. Kısaca kadınlık ve erkeklik kültür tarafından üretilen rol ve statülerle desteklenmekte (Alptekin, 2002) bu da kadının aleyhine birçok eşitsizliğin meydana gelmesinde başat bir rol oynamaktadır (Bingöl, 2014).

Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Ataerkillik

Max Weber “Ataerkillik” kavramını babanın akrabalık yapısı içinde aile üyelerine egemen olan ve evin ekonomik üretimini denetleyen bir ev örgütlenmesi şeklinde tanımlanmıştır (Barret,1995).

Ataerkillik erkeklerin kadınlar üzerinde uyguladığı politik bir güç, canlı bir egemenlik sistemi (Millet,1987) ve ideolojik bir yapılandırma. Bu ideolojinin kökeni ilk çağlara, mülkiyet kavramının ortaya çıkışına kadar götürülebilir. Kavramın ortaya çıkış önceliği

aile, akrabalık ve mülk paylaşımı/aktarımı ile gerçekleşmiştir. Bu şekillenme sonucunda ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel yapılanmaların neredeyse tamamı bu ideoloji çerçevesinde biçimlenmiştir. Ataerkillik ideolojisi karmaşık ideolojiler bütünüdür ve tarih içinde belirli bir dönemin ideolojisi olarak görülemez. Ataerkillik ideolojisinin bu özelliğine rağmen tarihsel ve kültürel anlamda çeşitli alanlarda farklılık gösterebilmiştir (Pira ve Elgün; Erişim Tarihi 30.07. 2020).

Ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel yapılanmaların neredeyse tamamının bu ideolojik kurgu ile biçimlendirilmiş olması kadın ve erkek dualizminden üretilen iktidar ve şiddetin meşrulaştırılmasıyla bütünleştirilerek sosyal olandan siyasal olana, düşünsel olandan kültürel olana kadar bir egemenlik sistemine dönüştürmüş ve bu dönüşüm, kavramın toplumsal cinsiyet konusu içinde vücut bulmasına neden olmuştur. Erkeklik kavramı kültürel olarak üretilen bir ideali yansıtmakta ve kadın oluruyla kadınları hâkimiyeti altına almaktadır. Kavram, toplumsal cinsiyet rollerini ve bu rollere yönelik söylemleri yeniden ve bir daha üretme özelliğine sahiptir. Ataerkillik, bu yeniden ve bir daha şeklinde üretilen erkek egemenliğinin kadın üzerindeki “üstünlüğü”dür (Aydın ve Duygu 2015). Bu anlamdaki üstünlükle kastedilen şey, kaba kuvvetin dışında bir üstlük türüdür ve dini olandan iş gücü ücretlendirmesine kadar geniş bir yelpazeyle temsil edilmektedir. Gerçekleştirilme gücünü toplumdan, doğallaştırılma biçimini de üretilen metinler ve (günümüzde önemli ölçüde) medyatik kahramanlardan almaktadır

(Connell, 1998). Ayrımcılık ideolojisinin evrensel boyutunu temsil eden ataerkillik, erkek aklı tarafından üretilerek felsefe⁸, kültür, tarih gibi bilim alanlarında kendi baskı gücünü oluşturmuştur. Kadın bilim insanlarının, politikacılarının ya da yöneten olarak kadın sayısının mevcut varlığı(azlığı) bu görüşün en büyük göstergesidir

Bizler gayet iyi biliyoruz ki toplumsal cinsiyetler arasında meşrulaştırılmış eşitsiz bir güç ilişkisi söz konusudur. Bu meşrulaştırılmış eşitsizlik ilkesine dayanan güç dağılımı, toplumsal hayatı oluşturan bütün alanlarda söz konusudur. Ataerkil ideolojinin kökeninde var olan bu özellik kadınların bu engellemeleri görmesini buğulaştırmakta ve olabilecek itirazları bu nedenle de elimine etmektedir (Soner, 2012).

Cinsiyet Rollerine Kuramsal Yaklaşımlar:

Köken farklılığı olarak biyolojik yaklaşım

Biyolojik yaklaşımlar, cinsiyetler arasındaki davranışların köken farklılıklarını cinsler arasındaki biyolojik ve psikolojik farklılıklarla açıklamaya çalışmışlardır. Kuramın temel hareket noktası, doğumdan itibaren kadın ve erkek vücudunda var olan hormonlar ve bu

⁸ Felsefi dünyada Aristo kadın için; "*Kadın, birtakım niteliklerin yokluğundan ötürü kadındır*", "*Kadınların karakterini doğal bir eksiklikle yaralı diye kabul etmek zorundayız*" cümlelerini kurarken, Saint Thomas da, ustasının ardından kadının "*yarım kalmış bir erkek*", "*rastlantısal*" bir varlık olduğunu dile getirmiştir. Yine, Aristoteles, kadınların politikada yerlerinin olmadığı ifade etmiş ve kadınların "*doğası*" nı yalnızca özel alanın düşük erdemlerine uygun kılmıştır. Platon ise kadınları en yüksek politik role muhtemel adaylar olarak görmüş ama onun *Devlet*'i de seçkin muhafızların aile yuvalarından, cinsel ya da ailevi bağlantılardan vazgeçmelerini gerektirmiştir (Özçelik, 2018).

hormonların insanın gelişme dönemlerindeki durumları ile yine söz konusu hormonların işlevsel ve yapısal farklılıklarıdır (Anar, 2011).

Bu konuda biyolog ve hekimler, tarih boyunca çeşitli açıklamalar yapmışlardır. Örneğin annelik içgüdüsünün beynin bir bölgesinde ya da üreme organlarında olduğu, ileri derece soyut işlemler kategorisine dâhil zihinsel işlemlerin merkezi olarak tespit edilen ön beyin loblarının kadınlarda küçük, erkeklerde ise büyük olduğu yine aynı lobların kıvrım sayısının kadında daha az erkekte daha çok olduğu, ancak basit zihinsel süreçlerin merkezi olan yan lobların kadınlarda erkeklere göre daha büyük olduğunu ileri sürmüşlerdir. Erkeklerin mimarlık, mühendislik ve sanat gibi alanlarda daha başarılı olmaları, bunun da erkeklik hormonlarından ve beyin performansının erkeklerde kadınlardan daha üstün olması gibi gerekçelerle ilişkilendirilmiştir (Dökmen, 2012).

Biyologlar, kadın ve erkek arasındaki farkın kaynağını kadın ve erkeğin biyolojik özelliklerinden kaynaklı rollerinde aramaya çalışmışlardır. Biyologların çalışmalarına göre kadın ve erkek arasındaki rolleri farklılaştıran şey yukarıda dile getirilen biyolojik özelliklerle ilgili olan kadınların çocuk doğurma özelliklerinin olması, erkeklerin ise bu özellikten yoksun olmalarıdır. Ayrıca erkeklerin dış çevreyle mücadele eden, kadınların ise evle ilgili işlerden sorumlu olanlar olmaları (Güldü ve Kart, 2009) bu biyolojik özelliklerle ilgili roller olarak belirlenmiştir.

Kadınlara erkekler arasında belirgin biyolojik farklılıkların olması doğal bir durumdur ve gerçektir. Evrensel kabul edişre göre; erkek doğasının olduğu gibi kadının da bir doğası vardır. Bu doğa, bir cinsiyetin bütün üyelerinin anatomik veya fizyolojik özellikleri dışında, kendi cinsiyetlerine özgü yatkınlıklara, davranışlara, niteliklere ya da kusurlara sahip olması demektir (Özçelik, 2018). Ancak bir toplumda kadın ve erkekten beklenen rollerin farklı olması rollerin içselleştirilmesiyle de ilgili bir durumdur. Söz konusu içselleştirmede çocuk bakımı ve ev işleri kadının fiziksel yetersizliğinden dolayı ona uygun görülmüş ve kadın tarafından da içselleştirilmiştir. Temel sorun bu içselleştirme süreciyle ilgili noktada yoğunlaşmaktadır. Aynı şekilde erkeğin de biyolojik yapısına uygun olarak kas gücü gerektiren ev dışındaki uğraşlarla meşgul olması tıpkı kadında olduğu gibi erkeğe uygun görülmüş ve erkek tarafından bu uygun görülen tutum oluşturma süreci içselleştirilmiştir. Bu içselleştirmeler günümüze gelene kadarki zamanda kadının ev içindeki sorumluluğu, erkeğin de ev dışındaki sorumluluklarını arttırmıştır. Biyolojik kurama dair açıklamalar şiddetin aidiyeti konusunu erkeğin kas gücü ve dış yaşama dair sorumlulukları nedeniyle erkeğe ait bir özellik olarak açıklamaya çalışmışlar (İmançer, 2006).

Kadının erkeğin gücünü kabullenişinin bir başka anlatısına da etnolojik yaklaşımda rastlanmaktadır. Aynı konu etnologlara göre; avcı toplayıcı topluluklarda erkekler yayları ve mızraklarıyla avlanarak et getirmişlerdir. Et, çok beğenilen bir yiyecek olmasına

rağmen grubun yiyecek gereksiniminin yalnızca yüzde yirmisini karşılamıştır. Kadınlar ise daha az prestijli olan sebze meyve toplama rolünü üstlenmişler ve yiyecek ihtiyacının yüzde seksenini karşılamışlardır. Kadınlar, yaşamsal ihtiyaçların büyük oranını karşılamalarına rağmen, dünyanın hiçbir yerinde avcılığın toplayıcılıktan çok daha fazla önem verilen bir etkinlik olmasını engelleyememişlerdir. Böylece, evrende cinsiyete göre rol dağılımı erkeklerin lehine olmuş ve erkeğin getirdiği yiyeceğe önem verilmesi daha çok ön plana çıkarılmıştır (Özçelik, 2018). Bu dış yaşama dair kazancın daha çok kutsanması ve erkeksileştirilmesinin de önünü açmıştır.

Cinsiyet dayalı farklılığın biyolojik faktörlerle bağdaştırılması, örneğin kadının psikolojik olarak ve kas gücü açısından zayıf olması gibi açıklamalar erkek üstünlüğünün kabulünden başka bir anlam ifade etmemiştir. Bu yaklaşım kadınları biyolojik olarak ezmektedir (Barret, 1995). Söz konusu bu kabul, biyolojik zorunlulukların etkisiyle iki cinsiyet arasında olması gereken sosyal eşitliği imkânsızlaştırmaktadır. Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler kas gücünü bir seçicilik olmaktan çıkarmıştır. Kadın tarafından kullanılabilen bir vinç, birden fazla erkekten daha güç işleri çok kısa sürede gerçekleştirmektedir. Aynı şekilde kadının psikolojik olarak erkekten daha zayıf olduğu görüşü eğitim aracılığıyla edindirilen meslek grupları sayesinde; kadın polis, mühendis ve askerinin varlığıyla çürütülmüştür.

Cinsiyet Rolünün Modelleme Yoluyla Edinimi: Sosyal Öğrenme

Sosyal öğrenme kuramı, Bandura tarafından geliştirilmiş ve modelleme yoluyla sosyal öğrenmenin toplumsal cinsiyet konusundaki önemine istinaden bu alana uyarlanmıştır.

Söz konusu bu kuram sosyal öğrenmeyi çocuğun cinsiyet rolüne uygun olan veya olmayan davranışların ödüllendirilmesi ya da cezalandırılması yoluyla edindiğini bunun yanında gözlem ve örnek almanın da ne kadar önemli olduğunu dile getirir (Dökmen, 2004). Kurama göre erkek ve kadın arasında gözlenen davranışsal farklılıklar öğrenilmiş farklılıklardır. Ancak bu öğrenme bizlerin genetik faktörleri göz ardı etmemizi gerektirmemektedir. Çünkü çocuk, çevresinde bulunan modellerle ilişki kurmak ve cinsiyet yönelimli davranışlarının kazanılmasında bu modellerle aynılaşmak çabası içindedir (Özgür, 2010).

Kız çocuklarının annelerini makyaj yaparken görmeleri çocukların makyaj yapmayı cinsiyetlerinin bir davranışı olarak kabul etmelerinin bir nedenidir. Bu türden davranışların daha çok içselleştirilmelerinde günümüz için kitle iletişim araçları (Gündüz, 2010) ve bilhassa da televizyonun çocukların cinsiyet rollerini örnek alarak büyümelerinde oldukça önemli bir işlevi vardır (Dökmen, 2004). Çocuklar bu türden içeriklere sahip ne kadar çok program izlerse bu konularda o kadar çok cinsiyet örneklemlerine sahip olacaklardır (Kaypakoğlu, 2003). Ancak günümüzde internet oyunları bu konuda çocuklar için televizyondan daha etkindir. Çünkü

bu oyunlar birçok etkinlik içermekte ve çocuğa da bu etkinliklere klavye aracılığıyla eşlik edebilme imkânı sunmaktadır.

Sosyal öğrenme kuramı kapalı toplum tiplerinin kültürlerinde oldukça önemlidir. Bu toplum tipinde hangi davranışın uygun cinsiyet rol davranışı olduğu açıkça tanımlanmış ve bu davranışların ihlali söz konusu olduğunda çok sert kurallar uygulanmıştır. Bu şekilde bir tutum geliştirmek bir cinsiyete ait tüm model davranışlarda tutarlılık sağlamak anlamına gelmektedir. Bu toplum tipinde tutarlı modellerin varlığı ve uygun davranışların ödüllendirilmesi, geleneksel cinsiyet rollerinin sonraki kuşaklara aktarılma olasılığını arttırmaktadır. Bireyci kültürler kapalı toplum tiplerinin tam tersi bir tutum içerisindedir. Bu tip toplumlarda cinsiyete dair rol beklentileri açıkça tanımlanmadığı gibi bu tip toplumlarda cinsiyet rollerinin koşullara özgü değişiklikler gösterebileceğine de inanılır. Bu toplum tipinin çocukları iç tutarlılığı olmayan modellerle de karşılaşabilir. Mevcut her iki durumun varlığı cinsiyet rolü açısından geleneksel olan ve olmayan kültürlerin aralarındaki farklılıkları ve bu farklılık oranlarını bizlere göstermektedir. Kültürden kültüre farklılık nedeniyle bazı babalar diğer babalardan daha erkeksi, bazı anneler diğer annelerden daha kadınsı olabilirler. Sosyal öğrenme kuramına göre babanın erkeksiliği arttıkça erkek çocuğun da erkeksiliği artmakta ya da tam tersi olmaktadır. Tıpkı anne ve kız çocuğunda olduğu gibi (Anar, 2011).

Hangisi Olduğuna Tutarlılıkla Karar Verebilmek: Bilişsel Kuram

Bilişsel gelişim kuramı cinsiyetleri ayırıştırmanın evrensel ilkelerinden hareketle cinsiyetlerin nasıl yapılandırıldığını açıklamaya çalışmaktadır. Bu kurama göre çocuklar cinsiyet konusunda ilk olarak kadın ya da erkek olarak hangi gruba üye olduklarıyla ilgili kendilerine odaklanırlar. Yani ilk olarak kendi cinsel kimliklerini ardından da başkalarının cinsel kimliklerini öğrenmeye başlarlar. Bu öğrenme sürecinin ardından da cinsiyetle ilgili kendisi ve diğerlerinden hangi tür davranışların beklenildiğini tutum ve davranış olarak öğrenip göstermeye başlarlar (Segal, 1990)

Bilişsel yaklaşım toplumların kendilerine ve dünyaya ilişkin tutarlı ve dengeli görüşler oluşturma ve sürdürme istekleri taşıdıklarını düşünür. Bunun için de insanların bilişsel tutarlılığa ihtiyacı vardır. Bu tutarlılık için çocukların kendi cinslerinden beklenen nasıl en iyi kız ya da erkek olduğunu bilmeleri gerekmektedir. Kız çocuğu bilincine ulaşan çocuk cinsine uygun yani kadınsı nesne ve tutumları, kendini erkek olarak tanımlayan bir çocuk da erkeksi nesne ve tutumları tercih etmeye başlayacak, oyuncaklardan tutun da onların fonksiyonlarına kadar olan her şeyi bu şekilde anlamlandırarak adlandıracaktır. Bu kuramla sosyal öğrenme kuramı arasındaki fark, çocuğun kadınsı ya da erkeksi olmayı istemesinin nedeninin sosyal öğrenmede geçerli olan ödül ya da ceza meselesi olmayıp çocuğun kız ya da erkek olarak bir kimlik yüklenmesidir (Dökmen, 2004 Bu kimlik yüklenmesiyle çocukların davranışları toplumsal cinsiyet kimliğine göre biçimlendirilirken çocuklar ilk kez kendi

cinsiyetlerine ilişkin bilgiyle de tanışır ve bu tanışma bir kız veya erkek gibi düşünmek ve davranmak arasında karşılıklı bir etkileşimin gerçekleşmesini sağlar. Bu süreçten sonra çocuk artık kız mı erkek mi bu sorunun cevabını tereddütsüz verebilir. Bu cevap veriş, cinsel kimliğin insanın kendi iradi gücüyle inşasının artık insanda gerçekleştiğinin de göstergesidir (Güldü ve Ersoy-Kart, 2009).

Bir Kodlama ve Örgütlenme Süreci: Şematik Yaklaşım

Toplumsal cinsiyet şeması kadınsı ve erkeksi özelliklerinin tutum ve davranış haline getirilerek bilginin işlenmesinde önemli açıklamalara sahiptir. Bu kuram karma bir kuramdır. Sandra Lipsitz Bem tarafından sosyal öğrenme ve bilişsel gelişim kuramlarının temel görüşlerinden hareketle oluşturulmuştur. Temel hareket noktasını yani kuramın özünü “çocuğun hazır bulunmuşluğu” oluşturur. Bu hazır bulunmuşlukta çocuk, cinsiyetleri ayırıştırma, kendilik bilgisi gibi tüm bilgileri kültürün tanımlarına göre kodlamaya ve organize etmeye hazırdır (Dökmen, 2004). Çünkü yeryüzünde var olan her kültür hangi tutum ve davranış kadınsı ya da erkeksidir? Bu tutum ve davranış kalıpları ve onların anlam ve özellikleri nelerdir? Hatta kadın ve erkeğin toplumdaki yerleri de dâhil ilgili bütün faaliyetleri cinsiyetler temelinde ayırştırmış ve tanımlanmıştır. Bu tanımlama sayesinde çocuk kendi gelişim aşamasında çeşitli gözlemlerde bulunur. Bu gözlemlerde kadın ve erkeğe özgü davranışları, kendisine düşen görev ve sorumlulukları önce içselleştirir sonra da tutum ve davranış haline getirir. Bu bir kodlama ve örgütlenme sürecidir. Çocuk, gelişimini bizzat gözlemlendiği bir toplumsal

cinsiyet şeması aracılığıyla elde ettiği bu bilgiden beslemekte ve ilgili bilgiyi kodlamayı ve örgütlemeyi de yine bu bilgiden hareketle gerçekleştirmektedir. Bu kuramsal yaklaşım, çocuğun toplumsal cinsiyet şemalarını öğrenirken iki cinsiyet arasındaki gözlenebilir farkları gördüğünü bu farkındalıkla kendi cinsiyetiyle ilgili bilgileri elde ettiğini ve elde ettiği bilgiler doğrultusunda kendi cinsiyetini artık tanımlayabildiğini dile getirmektedir.

Toplumsal cinsiyet şeması bilişsel bir yapıdır. Kuram, çocukların öğrenme aracılığıyla içeriği zengin bir cinsiyet şeması geliştirdiklerini ve bu şemanın cinsiyete dayalı özellikleri betimlediğini dile getirmektedir. Çocuğun algılarını organize eden ve yönlendiren bir çağrışımlar ağına sahip olduğu için çocukta çocuğa ulaşan bilgiyi şemayla ilişkili terimlerle ayırtırmaya ve özümsemeye hazır oluşu sağlamaktadır. Bu sayededir ki belirli bir şema vasıtasıyla bilgi işlemeye hazır çocuk, ona uygun bilgiyi hemen kodlayabilir. Çocuk şemaya dair kategorileri kendi içinde örgütleyip şemaya yönelik farklılaşmış yargılarda bulunabilirken cinsiyete dayalı özellikleri, tutum ve davranışları kadınsı ya da erkeksi şeklinde kategorilere ayırabilir. Hatta cinsiyeti temsil ettiği kültürel olarak kabul edilen şeyler dahi bu şekilde kullanılabilir (Anar, 2011). Örneğin erkeğin aslan kadının ceylanla nitelendirilmesi böyledir. Bu nitelendirme, bizlere birey ya da çocuğun sosyokültürel çevresinden kendisine aktarılan bilgileri var olan cinsiyet imajına göre algılayıp kodlayarak örgütlediğinin göstergesidir. Bu örgütlenme teşvikiyle, kültürün erkeksi ve kadınsı tanımına uygun olarak davranışların

biçimlendirildiğini, böylece benlik kavramının oluşturulduğunu göstermektedir. Çocukta benlik kavramının cinsiyetine göre gelişmesi ve çocuğun zihninde birbirinden farklı iki cinsiyet imajının oluşması, kısaca bu şekilde gerçekleşmiş olmaktadır (Güldü ve Ersoy-Kart, 2009).

Psikoanalitik Kuram

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları birbirleriyle iç içe geçmiş kavramlardır. Cinsiyet terimi genellikle erkek ve dişi olmanın biyolojik tanımını içerir. Toplumsal cinsiyet ise cinsiyetin toplumsal ve psikolojik özelliklerine işaret etmektedir. Daha önce de dile getirildiği gibi bir toplumda erkek ve kadın olarak yetiştirilmenin nedeni o toplumun kültürel özellikleriyle ilişkilendirilerek açıklanmaktadır. Erkek çocuk belirli bir kültür kalıbıyla tutarlı olarak toplumsal erkek cinsiyetiyle yetiştirilirlerken, kız çocukları aynı kültür içinde bu sefer kadın cinsiyeti duygusu ile yetiştirilmektedir.

Kendisini radikal bir feminist olarak tanımlayan Fransız yazar ve feminist kuramcı Monique Wittig'e göre; cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasında herhangi bir ayrım söz konusu değildir. Wittig, herhangi bir fiziksel niteliğin ya da fiziksel nitelikler kümesinin kişiyi erkek veya dişi yaptığı fikrini kabul edilemez bir fikirdir. Cinsiyet kategorisinin kendisi toplumsal cinsiyetli bir kategoridir. Bu kategori doğal olmayan bir tarzda doğallaştırılmış ve siyasallaştırılmıştır. Kişi kadın doğmaz, kadın olur; üstelik kişi dişi doğmaz, dişi olur, daha da radikal; kişi isterse ne dişi ne eril, ne

kadın ne erkek olur. Bu yaklaşımıyla Fransız maddeci feminizm geleneğinin içinde yer alan Wittig, biyolojik cinsiyetin de tıpkı toplumsal cinsiyet gibi toplumsal olarak kurulmuş olduğunu dile getirmiştir (Wittig, 2013).

Psikanalistik açıklama Freud'un görüşlerine dayanan kuramsal bir yaklaşımdır. Biyolojik ve toplumsal cinsiyeti organize eden biyolojiyi hareket noktası olarak belirleyen⁹ ve bu biyolojik yapı içinde cinsel bir enerji olarak kabul edilen libidonun açıklanmasıyla kavramlaştırılmıştır.¹⁰ Libidonun merkezi açıklaması biyolojik yapı içinde erkek cinsel organından hareketle gerçekleştirilmektedir. Kurama göre bireyin psikoseksüel özelliği beş evrede tamamlanmaktadır.¹¹ Bunlar sırasıyla oral, anal, fallik, latent ve

⁹ Sigmund Freud tarafından ortaya atılan psikoanalitik yaklaşıma göre kişilik, id (alt benlik), ego (benlik) ve süper ego (üst benlik) olmak üzere üç ana yapıdan oluşmaktadır. İd, kişiliğin biyolojik parçasıdır ve insanın doğuştan sahip olduğu tüm dürtülerinin kaynağıdır. Freud'a göre insan cinsellik ve saldırganlık olmak üzere doğuştan getirdiği iki temel eğilime sahiptir. Ego, kişiliğin düzenleyici, denge ve uyum sağlayıcı parçasıdır. Freud, egonun dış dünyanın etkisi altında alt benliğin bir parçası olarak geliştiğini ve alt benlik ile dış dünya arasında arabuluculuk yaptığını ileri sürmüştür. Kişiliğin ahlaki yönü olan süperego ise, bireyin davranışlarının doğru olup olmadığına karar verip toplum tarafından onaylanan değer yargılarına göre davranmasını sağlar. Süper ego, çocukluk devresinde, çocuğa ailesi ve toplum tarafından aktarılan geleneksel değerlerin etkileşimi sonucu gelişir, ödül ve cezalarla pekiştirilir. Bu üç bölüm birbirleriyle bütünleşerek, dinamik bir bütün olan kişiliği oluşturmaktadır. (Osman vd:2012).

¹⁰ Freud, psikanaliz kuramını fizik bilgini Helmholtz'un enerji aktarılabilir, şekil değiştirebilir ama hiçbir şekilde yok edilemez görüşüne dayandırmaktadır. Freud'a göre insanın dinamik bir enerji sistemidir (Freud, 1969).

¹¹ Psikososyal Gelişim Kuramında Erik H. Erikson da Freud gibi kişilik gelişimini belirli dönemler içinde ele alır. Ancak bireyin cinsel gelişimi yerine onun sosyal gelişimini temel alır. Bu nedenle onun kuramı, psikososyal kuram adını almıştır. Freud'un kişilik gelişimi tanımları, üst-benliğin ortaya çıktığı dönem olan altı yaş civarında son bulmaktadır. Freud'un kuramına göre yetişkin kişiliğinin temel özellikleri bu dönemlerde son şeklini alır. Oysa Erikson, kişilik gelişiminin kişinin yaşamı boyunca devam ettiğini belirtir. Çevre içinde yer alan anne-baba,

genital dönemlerdir. Oral dönemde bebeğin ilgisi ağız ve ağızla ilgili etkinliklere (emme, ağıza alma) dayalıdır ve haz sağlar. Anal dönemde ilgi anüstedir. Dışkılama ve ilgili süreçler önemlidir. Fallik dönemde ilgi, henüz yetişkinlik düzeyinde olmamakla birlikte, cinsel organdır. Latent dönem, cinsel ilgiler ve güdüler azalır hatta kayboluyor gibi görünmektedir. Genital dönem, cinsel dürtülerin yeniden cinsel odaklı ve yetişkin cinselliği şeklinde ortaya çıktığı bir dönemdir. Bu gelişim dönemlerinin her biri bireyde var olan psikolojik enerjisi ve cinsel ilgiye göre bedeninin bir noktasına yönelerek bireyde gerçekleşen doyumun düzeyine göre ya kalmakta ya da bir sonraki döneme ama kısmen ama tamamen geçmektedir (Freud, 1971)

Freud kuramını biyolojik ayrılıklara dayandırmıştır. Yunan mitolojisindeki babasını öldürdükten sonra annesiyle evlenen Teb Kralı'ndan esinlenerek oluşturulan bu kurama göre, çocuklar cinse bağlı kimliklerini, ebeveynleriyle ilişkilerindeki çatışmaları ve kıskançlık duygularını (Oedipus ve Elektra kompleksi) çözerek kazanmaktadır (Esencan; Rathfisch, 2017).

Özdeşleşme ve içselleştirme bilinçaltı özellikleri nedeniyle psikanalitik kuramda önemli iki kavramdır. Çünkü çocukta toplumsal cinsiyete uygun davranışlarda bulunmak küçük yaşlardan itibaren kendi cinsiyetinden hareketle ebeveyni ile kurduğu özdeşim

öğretmenler ve arkadaşların çocuğun psiko-sosyal gelişimi için önemli ve gerekli bir rol oynadığını belirtmiştir. Kişilik gelişiminde sosyal çevreye verdiği önemin yanı sıra, biyolojik temelli doğuştan getirilen bazı özelliklerin de üzerinde duran Erikson, epigenetik bir temel ile kişilik gelişimini açıklamaktadır. (Osman vd:2012)

süreci ile ilgilidir. Çocuk kendisiyle cinsiyet açısından aynı olan ebeveyniyle özdeşim kurarak onun özelliklerini kazanmakta ve erkek çocuklar erkek olmanın, kız çocuklar kadın olmanın anlam ve uygulamasını bu şekilde öğrenmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Yönelik kuramlar: Kadının “Var Olma” Mücadelesi Olarak Feminizm

Feminizm Latince’de kadın anlamına gelen “femina” sözcüğünden türetilmiştir. Feminizmde cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrım ilk başlarda "biyoloji kaderdir" ifadesine itiraz etmek için kullanılmıştır. Bu anlamda Judith Butler, cinsiyetin biyolojik anlamda, toplumsal cinsiyetin ise kültürel anlamda inşa edildiğini dile getirmiştir. Toplumsal cinsiyetin kültürel kökenli olduğunu düşünen bir isim de Joan Wallach Scott’tur. Scott, toplumsal cinsiyet kullanımında kadınların farklı şekillerde tahakküm altına alınması ifadelerini eleştirerek, kadınların doğurganlığı ve erkeklerin fiziksel olarak daha güçlü olmaları gibi biyolojik açıklamaları açık bir biçimde reddetmiştir. O’na göre, “toplumsal cinsiyet”, kadınlar ve erkeklere ilişkin uygun rollerin tamamen toplumsal olarak üretildiğini ifade eden “kültürel inşalar”dır. “Toplumsal cinsiyet” erkeklerin ve kadınların öznel kimliklerinin sadece toplumsal kökenlerini belirgin kılmanın bir yoludur. Bu tanımlamada “toplumsal cinsiyet”; cinsiyeti olan bir bedene zorla kabul ettirilmiş bir toplumsal kategoridir (Özçelik, 2018).

Feminizm, aile, eğitim, iş dünyası, siyasi hayat vb. konularda kadın-erkek arasındaki ilişkiyi geniş bir yelpaze içinde sorgulayan ve bu bağlamda iktidar ilişkilerini değiştirmeyi amaç edinen siyasal bir harekettir. Erkek üstünlüğünü ve erkek merkezli toplumsal normları sona erdirmek ve yerine kadınsı değerleri hâkim kılmak istemektedir (Aktaş, 2013).

“Kadın hakları hareketi” ve “kadının kurtuluşu hareketi” şeklinde iki kategoriye ayrılabilen feminizmde kadın hakları hareketi, baskı siyasal iktidara baskı oluşturarak siyasal iktidar bağlamında toplumda var olan kadın varlığını ve haklarını savunmayı amaç edinmektedir. Bu feminist grubun talebi kadın erkek şeklinde hiyerarşik bir ilişki içermeyen bir ilişki biçimini toplumsal ilişkilerin merkezine oturtmaktır. Feminizm, moderniteyle birlikte tarih sahnesine çıkmıştır. Ev içi alana¹² hapsedilen, yaşamları gibi bedenleri de erkek kontrolüne verilen kadınların eşitlik taleplerini evrensel değerler arasına koymayı hedeflemişlerdir.

Feminizmin 17. Yüzyıl İngiltere’inde kendisini göstermeye başlamıştır. İngiliz sanayi devrimi ve kapitalist sosyoekonomik kültürün ortaya çıkması orta sınıf kadınlarında erkeklerle eşitlik içinde var olma mücadelesine neden olmuş ve bu hareket bir talep olarak sesini yükseltmeye başlamıştır. Dönemin yeni burjuva

¹² Kadınlık ve erkeklığe dair her şey toplumsal cinsiyet ve rollere göre şekillendirilir. Bu yapılandırılma biçimi kadınları özel alana, erkekleri de kamusal alana yönlendirmiştir. Bu anlamda kadınların yaşam alanını ev, eş ve çocuklarla belirlenmiştir. Bu adeta kadının var oluşu nede olarak görülmüştür (Helvacıoğlu 1996).

sınıfıyla birlikte özgürlük ve eşitlik isteği feminizmle de dile getirilmişlerdir. Eşitlik ve özgürlük kavramlarını kendisi için talep eden burjuvazi sıra feminizmin dillendirdiği anlamda özgürlük ve eşitliğe gelince önceki dönemlerden geri kalacak bir şey yapmamıştır (Çakır, 2016). Mary Wollstonecraft'ın (1759-1797) “Vindication o f the Rights o f Women (Kadın Haklarının Savunması, [1792] 1967)” isimli eseri ilk modern feminizm çalışması olarak kabul edilmektedir (Heywood, 2010).

Toplumsal cinsiyet kavramının varlığını önemli ölçüde hissettirdiği 18. ve 19. Yüzyıla gelindiğinde kadın hareketi birçok alanda varlığını hissettirmiş, bu hissettiriş, kadının özel ve kamusal alandaki konumunun sorgulanmasını sağlamıştır. 1960'ların sonları ve 1970'lerden itibaren feminist söylem yeni bir ivme kazanmıştır. Dönemin fikri hareket noktasını Simone de Beauvoir' in ‘kadın doğulmaz, kadın olunur’ düşüncesi beslemiştir (Aktaş, 2013).

1968 sonrasında feminizm önceki zamanlara göre daha geniş bir tabana yayılmış, vurgu farklılıklarıyla farklı ülkelerdeki kadın gruplarınca desteklenmiştir. Feminizm bu kadar gelişme göstermesine rağmen, feminist düşünürler, liberalizm, marksizm, psikanaliz, radikalizm vb. gibi felsefi, siyasal ve psikolojik düşünce akımlarının etkisiyle teoriler oluşturmuşlar ve kadın haklarına yönelik alternatif çözüm önerileri ileri sürmeye devam ederek ataerki toplumsal düzen içinde değersizleştirilmenin nedenlerini sorgulamışlardır (İmançer, a.g.e).

Cinsiyetsiz Kişilik; Liberal Feminizm

Feministler, kadın ve erkek arasındaki farklılıkların küçük olduğunu ve her iki cinsiyetin de özelliklerini üstünde taşıdığını savunmaktadırlar. Feminist düşünceye göre erkek ve kadınlar cinsiyetlerine göre değil, birer birey-kişi olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla feminizmin amacı toplumsal cinsiyetsiz “kişiliğe” ulaşmaktır. Bu anlamda biyolojik cinsiyetten ayrı bir toplumsal cinsiyet tesis etmek, feminist teori için önem taşımaktadır (Nalbant ve Korkmaz, 2019).

Liberal feminizme göre kadınlar toplumda erkekle daha eşit konumda olmalı ve erkek egemen alanlara da girerek güç kazanmalıdır. Bu yaklaşım liberal teorinin en temel tezini oluşturur ve rasyonel zihinsel gelişim ve bununla ilgili süreçlerde devletin herkese eşit fırsat yaratması gerektiği görüşünü bu yaklaşımını desteklemek için kullanır. Bu görüşten hareketle liberal feministler bireyin entelektüel gelişim ve mesleki başarı fırsatlarını geliştirecek yasaları oluşturmayı ve tersi şeyleri yürürlükten kaldırmayı hedeflemektedir. Örneğin toplum ve devlet yapılanmasından daha homojen bir kurum olan aile içindeki karı-koca ilişkisinde; “karının kadın olarak erdemi boyun eğen tavrından, kocanın erkek olarak onuru ise gücünden kaynaklanması” gibi görüşler asılsız görüşlerdir (Özçelik, 2018).

Liberal kuramın ilk evreleri kadın konusunda eşit oy hakkı ve mülkiyet için çaba gösterirken günümüze gelindiğinde eşit ücret ve istihdam gibi konular için siyasal mücadele yürütmektedirler. Liberal feminist kurama göre kadınların toplumdaki eşitsiz konumunun en temel göstergesi eşler ve anneler olarak doğal olduğu iddia edilen roller hakkındaki yargı ve stereotipilerin oluşturulmasını göstermektedirler (İrvan, 2014). Bu karşı duruş insanlar arasında herhangi bir farklılığın olmadığı görüşüyle uyuşmaktadır. Nitekim liberal feminizmin ilk temsilcisi İngiliz yazar, filozof ve kadın hakları savunucusu Mary Wollstonecraft, kişinin zihinsel kapasitesinin insan potansiyelinin kapasitesinden farksız olduğunu dile getirmiş ve şayet eğitimde fırsat eşitliği sağlanırsa kadın ve erkek arasındaki mevcut eşitsizlik durumunun ortadan kaldırılabilmesine vurgu yapmıştır. İleri sürdüğü ilkler bağlamında liberal feminist kurama göre kadının özgürlüğe kavuşmasının en önemli yolu kadının ekonomik bağımsızlığı ve sosyal haklar açısından erkekle eşit haklara sahip olmasından geçmektedir. Bunun gerçekleştirilmesinin yolu eğitimidir ve eğitim, kız-erkek çocukları için aynı eğitim imkânlarından eşit derecede oluşturulmalıdır. Mary Wollstonecraft, dar anlamda kadın, geniş anlamda bütün dezavantajlı kesimlere verdiği ayrı önemle, siyasal düşünceler tarihinde farklı bir konuma sahiptir. Kendi döneminin modern erkek düşünürlerinden ayrı olarak “akıl”, “doğal haklar” “toplum sözleşmesi” vb. gibi konuları, cinsler arası ilişkilere ve ailenin ataerkil otoritesine doğru genişletmiştir (Wollstonecraft, 2016).

Her medyatik görüntü ya da reklam kendine uygun olarak tasarlanmış “kodlama kalıpları” (Chaney, 1999) kullanmaktadır. Liberal feminist kuram sadece felsefi çözümlerle soruna yaklaşan bir tavır sergilemez. Liberal feminist medya çözümlemesi de cinsiyete dayalı rol streotipleri, cinsiyet uyumlu davranış önerileri, aynı şekilde dışsal görüntü, ilgi, kabiliyet ve kendi gerçekleştirilmeye yönelik yaklaşımlarıyla soruna çözüm üretmeye çalışmaktadır. Çünkü her medyatik imaj ya da reklam kendine uygun olarak tasarlanmış “kodlama kalıpları” (Chaney, 1999) kullanmaktadır.

Yapılan çeşitli çalışmalar bu konuda kadının medya görünümünün eş, anne, evlat, kız arkadaş, geleneksel kadın meslekleri ya da seks objesi biçiminde gösterildiğini dile getirerek feminizmin bu anlamdaki içerik çözümlerini desteklemiştir. Medyatik çözümlerinin sorun çözümüne yönelik önerisi, medyanın kadın ve erkeği geleneksel olmayan rollerde daha fazla gösterilmesi ve bunu yaparken de cinsiyet ayrımcısı olmayan bir dil kullanılması şeklindedir (Kaypakoğlu, 2003). Liberal feminist yaklaşımın kadın ve erkek arasındaki ruhsal ve ahlaki yetenekler açısından gerçekten bir fark olup olmadığı sorusuna yönelik tatminkar cevaplar üretilememesi ya da bazı liberallerin genel olarak var olan farkların küçük olduğunu ve içinde bulunulan koşullar sonucu meydana geldiğine yönelik açıklamaları nedeniyle liberal feminist kuramın bir çok taraftarı radikal feminist kurama doğru bir kayış göstermiştir (Dilek 2006).

Her Şeyi Aile İle Başlatmak; Radikal Feminizm

Radikal feminist yaklaşımda toplumsal cinsiyet, çeşitli gerekçelerle yüceltilmiş erkekliğin uyulması gereken bir şartı olmaktan çıkartılmış, toplumsal cinsiyetin kabulü de bu şartın kaderi olarak kabul edilmemiştir. Şöyle ki radikal feminizme göre kadının toplumda baskı görmesinin ve sömürülmesinin nedeni erkeklerle aralarındaki biyolojik farklılıktan ileri gelmektedir. Bunun nedeni de toplumsal yapı kurumlarından birisi olan aile kurumundan kaynaklanmaktadır. Bu anlamda kurumsal düşünceler oluşturan ve konuya bilimsel yaklaşımla çözüm üretmeye çalışan iki isim söz konusudur. Bunlar; Kate millett ile Shulamith Firestone'dur¹³ (Firestone, 1980). Kate Millett'e göre aile, çocukların toplumsallaşma ajanı olarak çalışır ve çocukları ataerkil ideolojinin rol, mizaç ve statü kategorilerince öngörülen turumlar üzerine toplumsallaştırır. Ona göre erkeğin tüm yaşam alanlarında kadınlar ve kadınların cinsellikleri ile ilgili şeyler üzerinde tahakküm kurmasının evrensel bir yönü vardır. Bu erkeklerin kadınlar üzerinde ataerkil bir iktidar kurmalarına da neden olmuştur. Kadınlar üzerindeki bu iktidar biçimi kendini farklı şekillerde göstermektedir. Ataerkillik, ailede özellikle de çocukluk döneminde hayat bulan toplumsallaşma süreciyle başlatılır. Söz konusu toplumsallaştırma sürecinde kültürün yeniden ve bir daha üretiliyor olması aile kurumunun ataerkil düzen içinde kadınları erkeklere hizmet etmeye

¹³ Özellikle Shulamith Firestone ataerkilliği çözümlleyen ilk radikal feministlerden biridir ve 1970'li yıllarda "Cinselliğin Diyalektiği" başlıklı kitabı ikinci dalga feminizmin önemli klasiklerinden biri haline gelmiştir (Güneş, 2017).

ve bu hizmet etme rolünü kabule rıza göstermelerini öğretmektedir. Bu nedenle aile kurumu reddedilmesi gereken bir kurumdur. Kadınların, baskı altında tutulmalarının odağında biyolojik cinsiyet farklılıklarının varlığını dile getiren Shulamith Firestone ise bu zorbalıktan kurtulmanın yolunun kadınların doğum ve annelik rolleri ile sınırlanmaması bunun için de teknolojinin kadınların biyolojik kaderlerinden kurtulmalarının bir vesilesi olarak görülmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Güneş, 2017). Ancak postmodern zamanın bu konudaki iktidar tasarımı doğal bir süreç olan anne olma istediğini teknolojinin yardımıyla radikal feminist kuramın tersine çevirmekte (örneğin tüp bebek) ve ataerkil sistemi yeniden ve bir daha tasarımılamaktadır (Türkdoğan, 2013).

Radikal feminizm, mevcut kadınlık gösterge kalıplarına karşı çıkararak, kadınların bedenleri üzerindeki her türlü tasarıma dair kontrolün yine kadınlara ait olması gerektiğini vurgulamıştır. Onlara göre bu karşı çıkış, cinselliği, heteroseksüelliği ve kadın bedenini odağa alarak “bedenimiz bizimdir” sloganıyla desteklenmiştir. Radikal feministlere göre kadının özgürlüğünün yolu kadının kendi bedeni üzerindeki egemenliğinden geçmektedir (Kaylı, 2013).

Radikal feministler için ataerkil olmak demek, erkeklerin sosyalleşme sürecinde hareketlilik, güç, inisiyatif, üretim ve rasyonalite gibi niteliklerle donanması, kadınların ise ev işleri, çocuk doğumu ve bakımı ile erkeğin cinsel objesi haline gelmesi anlamına

gelmektedir¹⁴ (Özçelik, 2018). Kadınları namus ve utanma içerikli kavramlarla¹⁵ erkeksi kültürlerin bir alt ögesi haline getiren yine aynı uygulama ve bakış açısidir. Kadın namusu ve kadın utanmasına ilişkin bu konuda geniş bir yazın üretilmiştir (Delaney 2001).

Liberal feminizmde olduğu gibi radikal feminist yaklaşımda da medya çözümlenmeleri konunun aydınlığa kavuşturulmasında önemli bir yere sahiptir. Radikal feminizmin medya çalışmalarının temel odak noktası pornografik içeriklerdir. Pornografiyi kadın haklarının ihlali ve tecavüzle şiddetin doğrudan nedeni olarak gören ve kadınlara zarar verdiğini söyleyerek pornografiye karşı ciddi bir mücadele veren Andrea Dworking'in 'Pornografi' (1981) adlı çalışması bu alandaki gerçekleştirilen çalışmalar içinde önemli bir yer edinmiştir. Ayrıca, Griffin, Dworking, Dworking ve MacKinnon erkeğin kadın üzerindeki baskısını pornografiyle ilişkilendiren çeşitli kuramsal çalışmalar yapmışlardır. Bu konuda pornografinin varlığını erkeklerin kadınları hor görmelerinin bir sonucu olarak değerlendirir-

¹⁴ Okulun bu anlamdaki etkisi oldukça önemlidir. 1972 yılında Weitzman toplumsal cinsiyet rolünün kazandırılmasına yönelik bir çalışma yapmıştır. Çalışmada ulaşılan bulgular kısaca şöyledir: “Erkek, macera türü uğraşlar ile bağımsızlık ve güç gerektiren ev dışı etkinliklerin insanıdır. Erkek, savaşçı, polis, yargıç ve kraldır. Kadın, maceraperst olmayan ev işleriyle uğraşan, erkeğin eve dönüşün bekleyen ve erkek için yemek pişirip temizlik yapandır. Kadın eş ya da anne değilse ya cadı ya da peri gibi düş dünyasının bir yaratığıdır Giddens, A. (2000).

¹⁵ Şeref, namus kavramıyla ilintili bir diğer kavramdır. Şeref, toplumsal itibar ya da saygınlık olarak tanımlanabilir. Bu saygınlık anlayışı, yerleşik gelenekler ve göreneklerin gereğince bir erkeği, kendisi ve ailesinin şerefini korumaya, kadını da cinsel saflığa ya da namusun korunmasına yönlendirmekte ve bunu zorunlu olarak görmeyi gerektirmektedir. Bu beklentiler kalıp olarak kadında cinsel utanç, erkekte, erkeksi roller (Erkeklik) olarak uygulanmaktadır (Ergil, 1980). Görüldüğü gibi bu durum sadece kişiyle ilgili değildir. Bireyin ait olduğu soyla da ilgili bir tutumdur. Bireyin soyundan birinin bu yöndeki olumsuz tavrı tüm sülalenin etiketlenmesine neden olan bir davranış olarak görülür (Lindholm, 2004).

lerken kadınların kendileri hakkındaki algıları gibi spesifik bir konuyu tartışma dışında bırakmıştır (İrvan, a.g.e.). Konunun bu anlamda dışta bırakılması ilginçtir. Oysaki günümüzde medyanın her türünün herhangi bir konudaki tutumla belli bir eylem arasında doğrudan etki gücüne sahip olduğunu kanıtlayan birçok araştırma mevcuttur. Radikal feminizmin medya stratejileri kadınların kendi iletişim araçlarını yaratmaları gerektiğini fikrinden beslenmektedir. Bu açıdan bakıldığında günümüzde yazılı, basılı ve görsel içerikli medya araçlarının çoğalmasını sağlayacak teknolojik gelişmeler söz konusu olmuş ve buna paralel ilgili alanda sayısal artışlar gözlemlenmiştir (Kaypakoğlu, 2003) söylenmektedir

Cinsiyetsiz Kültür: Kültürel Feminizm

Kültürel feminizm gerek liberal gerekse de radikal feminist kuramlardan farklı bir bakış açısıyla konuya yaklaşmaktadır. Kültürel feminizm açıklamalarında hareket noktası kültürdür. Onlara göre kadınlarla ilişkili kültürel tanımlamaların biyolojik farklılıklardan çok toplumsal çevrenin ürünü olmasıyla bir ilişkisi söz konusudur. Bunun nedeni kadınlara ilişkin geleneksel değerler hiyerarşisinin ya da sisteminin özel alandan başlayarak kamusal alana doğru yayılmasıdır (Arslan, 2000). Bu yayılma bizlere kadın ya da erkeğe biçilen rollerin değişebilirliğini ve hatta kültürün cinsiyetsizleştirilebileceğini varsaymıştır. Bunun içinde bir sorgulama alanı olarak kültürel yapıyı, kültürün kadını neden bu şekilde konumlandığını ve bu tanımlamaların nasıl dönüştürebileceği gibi alanları kendisine sorgulama alanı olarak

seçmiştir. Söz konusu bu sorgulama alanlarından hareketle kadının aile, cinsellik, iktidar ve güç anlamında ötekileştirilmesi gibi konuları hareket noktası yaparak çözümler oluşturmaya da çalışmışlardır (Aktaş, 2013).

Kültürel feministler farklılık kültürünü öne plana çıkarırlarken anaerkil toplumu yüceltmişlerdir. Bunu yaparken de kadın özgüveni, kendilik bilincinin keşfi, kendi yeteneklerini geliştirmek, kendi içlerinde bir dayanışma oluşturabilme, kadınlığın kuvveti, sezgisi vb... gibi konularda kadınların lehine dönüşler sağlamak ve toplumsal yaşamı yeniden ama bu kavramların da yaptırım etkisiyle bir daha şekillendirmek istemişlerdir. Kültürel feministlere göre kadın bedeni olumlanmalı ve kadının özgürlüğü ile toplumsal iyileşme arasında kaçınılmaz bir ilişki olduğu mutlaka görülmelidir (Kaylı,2013).

Kültürel feminizm kuramını savunanlar için kadınlarla erkekler arasındaki benzerlikleri vurgulamaktansa, kadınlık niteliklerinin farklılıkları üzerinde durmak gerekmektedir. Bunu yaparken de görülmesi gereken çeşitli gerçekler söz konusudur. Örneğin aile ilişkilerinin eril bakış açısınca düzenlenmiş olması, kadının erkek himayesine girmesiyle insanca gelişmesinin engellenmesi, bunun sonlandırılabilmesi için de mevcut yapının durumuna son vermek ve ev hayatında tüm bu konularla ilgili radikal değişiklikler yapmak.

Kültürel feminizmin savunucuları kaba ataerkil bakış açısı yerine kadınların olumlu bakış açılarının yönetimin kamusal gücüne hâkim kılınması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu gerçekleştirilebilirse babaların ev hayatına katılımı sağlanacak böylelikle özel alan zenginleştiği gibi kamusal alan da annelerin varlığı ile anlamlı hale gelecektir. Bu yaklaşımın muhalifi olan yaklaşımların eksik bir içeriğe sahip olduğu aydınlanma dönemine kadar geçen zaman diliminde kendisini göstermiştir. Aydınlanma Dönemi ile beraber akıl, düşünce ve farkına varma ile biçimlenen insan, dünyaya yepyeni bir “birey” modeli kazandırmıştır (Özçelik, 2018).

Kadınlar aydınlanma dönemine kadarki zamanda akılla ilgili çalışmaların bir parçası değildir. Ev işlerini idame ettirecek biçimde ve dine göre temellenen toplumsal işbölümü çerçevesinde eğitilmiştir. Cinsiyet ayrımcılığını sosyolojik anlamda ele alan fonksiyonalistler, kadın ve erkeğin ilkel toplumdan başlayarak yaşadığı rol farklılaşmalarının cinsiyet esaslı iş bölümünü oluşturduğunu dile getirmişlerdir (Demirbilek, 2007). Onların bu şekilde eğitilmeleri onların “öteki” olmalarını kuvvetlendirmiştir. Bu nedendir ki kültürel feministler, kadınların eğitilmiş olarak, toplumsal yapıda etkin rol almalarının önemi ve toplumu değiştirmeyi sağlayıcı gücüne inanmaktadırlar.

Egemen Erkek Üretkenliği Anlayışına İtiraz: Marksist Feminizm

Aile içindeki cinsiyet rolü, insanın varoluşundan bu yana erkek merkezli olmamıştır. Engels, insanlık tarihindeki ilk domestik kurumun ataerkil ya da tek eşli aile değil, anayanlı klan (gens) olduğunu söyleyenlerdendir. Anne egemenliğinin yerini babalık hukukunun almasını kadının tarihsel yenilgisi olarak görmüştür Marx ve Engels'in Morgan'ın fikirleri doğrultusunda yaptıkları analizlerine göre, anaerkil yapılanma ataerkinden önce var olmuş ve arkaik Yunan döneminde çekirdek aile tiplemesinde yaygın olarak görülmüştür (Özçelik, 2018).

Marx'ın çatışma teorisi sosyalist feminizmin temel hareket noktasıdır. Bu hareket noktası, Engels'in, ataerkillikle ilgili açıklamasıyla da desteklenmiştir. Engels'in yaklaşımına göre ataerkillik köklerini özel mülkiyetle gerçekleştirmiştir. Kısaca sorumlusu kapitalist ruhtur. Çünkü kapitalist ruh özel mülkiyet anlayışıyla az sayıda erkeğin elinde refah ve gücün toplanmasını sağlamıştır. Bu kuramsal yaklaşımda eşitsizlik sosyal yapı içerisinde bir ögedir. Bu öge farklı ırklar ve engellilere yönelik diğer baskı biçimleriyle etkileşim içinde olan kadın üzerindeki baskının da göstergesidir (Demirbilek, '2007). Söz konusu yaklaşımın gelişmesi ve kadın bilincinin geliştirilmesine tarihsel materyalist görüşler ciddi bir düşünce etkisi yaratmıştır. Yine bu görüş kültür ve toplumun kökeninin maddi ve ekonomik koşullarca yaratıldığını savunan maddeci determinizm düşüncesinden beslenmiştir. Şöyle ki

Douglas¹⁶ ve Engels, tarihsel gelişim sürecinde ilkel toplumlarda kadın ve erkeğin işbölümü içinde olduklarını dile getirmiştir. Engels'a göre bu iş bölümü sürecinde cinsiyet uzlaşmazlığı diye bir şey söz konusu değildir. İkel toplumda ev içindeki üretim araçları kadınların ev dışındakiler de erkeklerin denetimindedir. Daha sonra Engels, üretimin ev dışında yoğunlaştığını dile getirmiştir. Ev dışı üretim yoğunlaşması da erkeklerin alanındaki emek üretkenliğinde görülen servet olarak edinilebilecek yeni bir artı üretimin yaratılmasına yol açmıştır. Bu üretime dayalı artı mülkiyet edinimi erkeğin kadına karşı aile içinde o güne kadar görülmeyen yeni bir ekonomik güç elde etmesinin önünü açmıştır. Kısaca, August Bebel kişisel mülkiyetin kurulmasıyla, kadının erkeğe bağlılığının başladığını, komünizm ve eşitliği meydana getiren anaerkilliğin yerini alan kişisel mülkiyet ve miras odaklı babaerkliliğin kadının tutsaklığını meydana getirdiğini dile getirmişlerdir. Marx, Engels, ve De Beauvoir gibi belli başlı sosyalistler de tıpkı Bebel gibi kadının ezilişinin kesinleşmesini, sürüp gitmesini özel mülkiyetin (ailede başlayan) ortaya çıkmasıyla ilişkilendirmişlerdir (Özçelik, 2018).

Kadın konusunda üst üste binerek kör bir düğüm haline gelen farklı eşitsizlikler, bu eşitsizliklerle ilişkili ayrımcılıklar neticesinde

¹⁶ Douglas, tarih öncesinde ilk iş bölümünün cinsiyet merkezli olduğunu iddia eder. Erkekler dış dünyada avcıdır. Kadın ise yaşanacak yer inşasında görevlidir. Çocuklara bakmak, çiftçilik yapmak kadının görevidir. Toprak, dil, kültür ve topluluk kadının kolektif denetimi altındadır. Erkeklerin dış dünyada kullandıkları silahlarını yönetme amacıyla kadınlara çevirmeleri erkeğin toplumsal gücünün oluşumunu sağlamıştır. Bu toplumsal güç kadın bedeni ve iş gücünü kendine ait bir mal gibi görmüş ve insanlık tarihindeki ilk emperyalizm bu şekilde gerçekleşmiştir (Douglas, 1995).

kadınların bir cinsiyet grubu olarak diğer cinsiyet grubu tarafından ezildiği söylemi ortaya atılmıştır (Tekeli ve Koray, 1991). Marksist teoriye göre bir kadın eğer ekonomik olarak erkeğe bağımlıysa diğer alanlarda da bağımlı olacaktır. Ya da bir kadın ekonomik anlamda erkeğe bağımlı hale gelirse o kadın diğer sosyal alanlarda da erkeğe bağımlı hale gelecektir. Kadının ‘‘ikinci cins’’ olarak belirlenmesinin nedeni bu gerçekliktir. Kadının ev ve aileye bağımlı olarak yaşadığı özel hayata kapatılması, kamusal alandan kadının bilerek uzaklaştırılmasıdır. Oysaki hayatın kamusal ve özel şeklinde kentlerde ayrıştırılması ekonomik ve sosyal aktiviteler olan eğitim, ticaret, üretim gibi etkinliklerin hepsinin aileden koparılması ve aileye uzak yerlerde kurumsallaşması anlamına gelmektedir. Bu şekilde yapılandırılan bir kent planı kadının buralara ulaşmasına izin vermemekte (Aktaş, 2013) kadını eğitim, ticaret, üretim gibi etkinliklerin hepsinin dışına ötelemektedir. Böyle bir sorunun kökeninde de genelde toplumun değil, özelde kapitalizmin kendini yeniden üretimi yatmaktadır. Kadın sömürsü, kapitalizmin kar etme dürtüsü ve kendini yeniden bir daha üretmeye yönelik çabasıyla yani işgücünün cinsiyete bağımlı bölümlenmesi ve ev kadınlarının ezilmesine yol açan baskısıyla ilişkilidir (Connell, 1998).

SONUÇ

Kadın ve erkeğin biyolojik açıdan birbirinden farklı özelliklere dayanan cinsiyetlere sahip olması inkârı mümkün olmayan bir gerçektir. Ancak sadece bu gerçekliği kabul ederek bir kadın tanımı yapmak ta ciddi bir ilkeliktir.

Gerek değerlere dayalı gerekse toplumsal geręekliklere dayalı bir takım duygulanımlarla tanımlamalar yapıldığında kadın biyolojik oluşuyla ilgili onu yansıtanın çok dışında içeriklere sahip çeşitli kavramlar da kullanılabilir. Bu kavram kullanımı insanların biyolojik bir yapıyı sosyoloji veya psikoloji aracılığıyla anlamlandırarak yapılandırdığı yersiz ifade edişlerdir. Bu şekilde yapılandırılan ifade edişler neticesinde toplumsallaşan cinslerle ilgili olarak geliştirilen kavram dizgesi toplumsal cinsiyet ve onula ilgili anlamları olumsuz bir içerikle yapılandırmaktadır. Kültürümüzün özünde olmayan bu türden yapılandırmalar kesinlikle kabul edilmemeli, bu konuda kültürümüzün bakış açısını yansıtan çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Kadın bedenine yüklenen anlam dizgesi kültürden kültüre farklılıklar gösterse de, her kültür özünde kadın ve erkeğe farklı anlamlar, beklentiler ve farklı davranış kalıpları yüklemektedir. Bu farklılıkların sebep olduğu cinsiyet eşitsizliği, düşünce dünyasında farklı açılardan ele alınmış, birçok kuram tarafından farklı içeriklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

İçinde yaşadığımız dünyada çok etkin bir güç haline dönüşen feminizm farklı açıklama kuramlarıyla hayatın her yönünü ciddi bir şekilde etkilemekte bu etki siyasetten ev içi yaşama oradan din yorumlarına kadar her şeyde kendisini göstermektedir.

Toplumsal cinsiyet ve özellikle toplumsal cinsiyet ayrımcılığının feminist kuramların etkili gücü altında hırpalanması kadının

ekonomik sömürsünün engellenmesi adına ciddi bir kazanımdır. Bu kazanım neredeyse her mesleği cinsiyetsizleştirmiş, iş hayatı cinsiyetsizleşince de kadın ekonomik bağımsızlığını erkeğin elinden almayı (şimdilik çok yaygın olmasa da) başarmıştır.

Günümüzde toplumsal cinsiyet yaklaşımlarının neredeyse her birinde ya Liberal kuramın ya da Marksist kuramsal yaklaşımın ya da onunla ilgili kuramların ciddi bir etkisi söz konusudur. Geleneği ifade eden kuram/lar eski cazibesini yitirmiş gelenekseli savunanlarca da (ama bilerek ama bilmeden) gerek Liberal gerekse de Marksist kuramlar hem dillendirilir hem de savunulur hale gelmiştir. Gelenekseli savunanlar için mevcut bu durum bilginin mi bilgisizliğin mi yoksa popüleritenin bir sonucu olarak mı gerçekleşmektedir? Bu tartışılması gereken bir konu olduğu gibi söz konusu bu durum karşısında ne yapılması gerektiği de gelenekseli savunanların çözümlemesi gereken bir konudur. Bu gidiş dünyanın modern anlamda marksistleşmesi, sosyal demokratlaşması ya da her iki kavramın içinden hareketle kendi yükselişini gizlice arttıran bir başka kavramın popüleritesi olabilir mi? bu soruya verilecek cevap ta konuya ilgi duyanlara yüklenmesi gereken bir başka sorumluluktur.

Yukarıdaki sorulara verilecek yanıt ya da yanıtlar her ne olursa olsun şurası kesindir ki ciddi bir konu olan kadın, erkek ve bu cinslerin bedenlerinin farklı disiplinlerden hareketle yapılandırılmaları-eleştirilmeleri gerek günümüzde bireye ve topluma yönelik çalışmalar gerekse uzak gelecekteki zamanların bireyi ve toplumu için önemini koruyan araştırma konuları olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Alptekin K. (2002) **Kadının Statüsü, 1974-1999 Yılları Arasında Türkiye'deki Tamamlanmamış İntiharların Coğrafi Yerleşim Birimlerine ve Cinsiyete Göre Dağılımı**, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Disiplinler arası Sosyal Psikiyatri Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Arslan, Ş. A. (2000) **Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik**, TC Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Ayben S.(2012) oner, **Yapı ve Fail İlişkisinden Hareketle Ataerkil İdeoloji ve Toplumsal Cinsiyet Etkileşimini Anlamak**, (Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın.
- Aylin Ç. (2008) **‘Kadınların Çalışmasına Yönelik Tutum: Cinsiyet, Cinsiyet Rolü ve Sosyoekonomik Düzeye Göre Bir Karşılaştırma’**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara,
- Aylin P. ve Aslı E. ‘‘Toplumsal Cinsiyeti İnşaa Eden Bir Kurum Olarak Medya; Reklamlar Aracılığıyla Ataerkil İdeolojinin Yeniden Üretilmesi’’<http://cim.anadolu.edu.tr/pdf/2004/1130848482.pdf>. (Erişim Tarihi 23.7.2020),(526-537).
- Berkday F. (2000) **Tek tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, Metis Yayınları, İstanbul.
- Berkday, F. (1997) **Tanımlanması Serbest Bir Nesne: Kadın**, Kadınların Gündemi içinde, (Der: Necla Arat), Say Yayınları, İstanbul.
- Barret, M. (1995) **Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı**, (Çev: Şen Süer), Pencere Yayınları, İstanbul.
- Burçin A. (2011) **‘Evli ve Çalışan Yetişkinlerin Toplumsal Cinsiyet Rollerini Evlilik Doyumu ve İş Doyumu İlişkinin İncelenmesi**, Çukurova

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Chaney, D. (1996) **Yaşam Tarzları**. (Çev: İrem Kutluk), Dost Kitabevi, İstanbul

Connell R. W. (1998) **Toplumsal Cinsiyet Ve İktidar Toplum, Kişi ve Cinsel
Politika**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çakır, S. (2018). **Feminizm**, (Der: Birsen Örs), 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern
Siyasal İdeolojiler içinde, (9. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi
Yayınları. (413-476).

Kaylı Şaşman D. (2013) **Kadın Bedeni ve Özgürleşme**, İzmir, İlya Yayınevi.

Delaney C. (2001) **Tohum ve Toprak**, İletişim Yayınları. İstanbul

Dally, M. (1973) **Tanrı Babanın Ötesinde**, Payel Yayınevi, İstanbul.

Derya Ç. (2013) **Kadın Bedeni ve Özgürleşme**, İliya Yayınevi, İzmir.

Douglas, C.A (1995) **Sevgi ve Politika**, Kavram Yayınları, İstanbul.

Dökmen Z. (2012) **Toplumsal Cinsiyet**, İstanbul: Remzi Yayınevi.

Dökmen Z. Y. (2004) **Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar**,
Sistem Yayıncılık. İstanbul.

Dilek İ. (2006) ‘‘**Toplumsal Cinsiyet Oluşumuna İlişkin Kuramsal
Yaklaşımlar** ’’, Medya ve Kadın, der. Dilek İmançer, Ebabil Yayınları,
İstanbul, (1-22).

Elgün A. ve Pıra, A. ‘‘**Toplumsal Cinsiyeti İnşa Eden Bir Kurum Olarak
Medya; Reklamlar Aracılığıyla Ataerkil İdeolojinin Yeniden
Üretilmesi**’’. <https://docplayer.biz.tr/4280402-Toplumsal-cinsiyeti-insaa-eden-bir-kurum-olarak-medya-reklamlar-araciligıyla-ataerkil-ideolojinin-yeniden-uretilmesi.html> (Erişim Tarihi 30.07.2020).

Ergil D. (1980) **Türkiye’de Terör ve şiddet**, Turhan Kitabevi, Ankara.

Esencan T.Y ; Rathfish G. (2017), **Psikoseksüel Gelişim Kuramının Kadın**

Hastalıkları ve Doğum Hemşireliği Alanına Yansımaları, KASHED, 3 (2): (68-82).

Fatime G. (2017) “**Feminist Kuramda Ataerki Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir İnceleme**”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 2, Elazığ, (245-256).

Firestone, S. (1980) **Cinselliğin Diyalektiği**, (Çev: Yurdanur Salman), Payel Yayınevi, İstanbul.

Freud, S. (1971). **Introductory Lectures on Psychoanalysis**, Londra: Hogarth Press, (1994). (Çev. Selçuk Budak), Psikanalize Giriş Dersleri, (1. Basım), Ankara: Öteki Yayınevi.

Freud,S. (1969) **La vie sexuelle**, P.U.F., Paris.

Giddens, A. (2000). Sosyoloji, (Yay.Haz: Hüseyin Özel, Cemal Güzel), Ankara, Ayraç Yayınevi.

Gasset, Ortega Y. (1999). İnsan ve Herkes, (Çev: Neyriye Gül Işık), Metis, İstanbul.

Gül A. (2013). “**Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak**”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Y.30, S.1. (53-72).

Güldü Ö. ve Ersoy Kart M, (2009). ‘Toplumsal Cinsiyet Roller ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme’, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Y.64-3, S. 101. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/35948>, (Erşim tarihi,30.07.2020).

Gülşah A. ve Duygu A. A. (2015) “**Stereotip Kadın Rollerinin Televizyon Reklamlarında Sunumu**”, Global Media Journal Dergisi, (54-74).

Haas W.S (2009) “**Tarih Felsefesinin Gelişimi ve Günümüzdeki Önemli Sorunu**”, ÇTTAD, VIII/18-19, Çev. Serdar ŞEN, s.257,258). 257-276.

Helvacıoğlu F. (1996) **Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik**, 1928-1995, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Heritier, Françoise; Perrot Michelle; Agacinski, Sylviane; Bacharan, Nicole. (2015). Kadınların En Güzel Tarihi, (Çev: Yonca Aşçı Dalar), 3. Basım,

- İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Heywood, A. (2010). *Siyasi İdeolojiler*. (2.Baskı). İstanbul: Adres Yayınları.
- İmançer D. (2006) **Toplumsal Cinsiyet Oluşumuna İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar, Medya ve Kadın**, (Der: Dilek İmançer), Ebabel Yayınları, İstanbul.
- İrvan S. (2014) **Medya Kültür Siyaset**, Pharmakon Yayınevi, Ankara.
- Kağıtçıbaşı Ç. (2012) **Günümüzde İnsan ve İnsanlar**, Evrim İstanbul, Yayınevi.
- Kaplan E. (1997) **Çocuk Bakımı: Sorunlar-Çözüm Önerileri, Kadınların Gündemi** içinde, (Der: Necla Arat), Say Yayınları, İstanbul.
- Kaypakoğlu S. (2003) **Toplumsal Cinsiyet ve İletişim**, Naos Yayınları, İstanbul.
- Kirman M. A. (2004) **Din sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, Rabet İstanbul, Yayınları.
- Lindholm C. (2004) **İslami Ortadoğu**, (Çev: Balkı Şafak), İmge Kitabevi, Ankara.
- Marshall G. (1998) **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürçü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Mary W. (2016) **Modern Feminizmin Temelleri**, Hamit Emrah Beriş - Fatih Duman Orion Kitapevi, Ankara.
- Millet K. (1987) **Cinsel Politika**, (Çev: Seçkin Selvi), Hayal Yayınevi, İstanbul.
- Nalbant F. ve Korkmaz T.(2019), “**Feminist Teori Temelinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Türkiye Bağlamında Değerlendirilmesi**”, AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yıl: 2019, Cilt: 5, Sayı:2, (165-186).
- Orhan B. (2014) “**Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık**”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Y. 16, S.1 (Özel sayı), (108-114).
- Onur B. (1986) **Kadın, Gençlik ve Cinsellik**, Gür Yayınları, İstanbul.
- Özbay F. (1995) **Kadının Statüsü ve doğurganlık**, Türkiye’de Kadın Olgusu, (Yayına hazırlayan: Necla Arat), İstanbul, Say Yayınları.
- Osman Ö. Pınar G. Ö. Muhammed T. K., Serhat N., **Kişilik Gelişimi**, s.570,

Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry
2012;4(4). (566-589) .

Özgür G. ve Müge E. K. “**Toplumsal Cinsiyet Rollerini ve Siyasal Tutumları: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme**”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Y.64-3, (97-116)

Özkalp E. (1995) **Sosyolojiye Giriş**, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları, Eskişehir.

Özlem G. (2010) “**Reklamda Çocuğun Toplumsal Cinsiyet Teorisi Bağlamında Konumlandırılışı: ‘Kinder’ Reklam Filmleri Üzerine Bir İnceleme**”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (75-89).

Özlem Ö. (2010), ‘**Televizyonda Yayınlanan Kadın Programlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Sunumu**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Anabilim Dalı Radyo Televizyon Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

Özlem T. (2013) “**Ana Akım Medyada Annelik Miti**”, Kadın Araştırmaları Dergisi, Y.2, S.13, (35-59).

Poster M. (1989) **Eleştirel Aile Kuramı**, (Çev: Hüseyin Tapınç), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.

Reed E. (1982) **Kadının Evrimi Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye**, Çev. Şemsa Yeğin, Payel Yay. İstanbul.

Saraç S. (2013) “**Toplumsal Cinsiyet**”, Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları, Ankara, Atılım Üniversitesi Yayınları.

Segal, L. (1990) **Gelecek Kadın mı?**, (Çev: Suğra Öncü), İstanbul, Afa Yayınları.

Serdar Y. (2018) **Sosyal Bilimlerde Kuramın Rolü**, Social Sciences Research Journal, Volume 7, Issue 3, (102-113).

Serdar K. (2003) **Toplumsal Cinsiyet ve İletişim**, Naos Yayınları, İstanbul.

Serpil S. (2014) **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar**, İstanbul, İletişim Yayınları.

- Sevda D. (2007) ‘‘Cinsiyet Ayrımcılığını Sosyolojik Açıdan İncelenmesi’’, **Finans Politik Ekonomik Yorumlar Dergisi**. S. 511, (12-27).
- Şeyda Ö. (2018) ‘‘Cinsiyet Ayrımında Evrensel Normların Oluşması Ve Toplumsal Cinsiyet’’, *Social, Mentality and Researcher Thinkers Journal*, (861-875).
- Tan M. Ecevit Y. Üşür S. S. (2000) **Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma, Yaşamı ve Siyaset**, İstanbul, TÜSİAD Yayınları.
- Tekeli Ş. ve Koray, M. (1991) **Devlet- Kadın- Siyaset**, Ankara, Anadolu Matbaa.
- Yavuz Ş. (2007). **Çocuklar ve Toplumsal Cinsiyeti Biçimlendirmede Televizyonun Rolü**. 4. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi, Vol. I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, (499-510).
- Yener S. (2018) ‘‘Sosyal Bilimlerde Kuramın Rolü’’, *Social Sciences Research Journal*, Volume 7, Issue 3, (102-113).
- Yılmaz G. (2004) **Eğitim İşkolunda Çalışan Kadınların Sorunları ve TİS Talepleri Bağımsız Bildiriler**, Eğitim- Sen 1. Kadın Kurultayı, Ankara, Eğitim-Sen Yayınları.
- Wittig, Monique (2013) **Straight Düşünce**, (Çev: Leman Sevda Darıcıoğlu, Pınar Büyüктаş), İstanbul, Sel Yayınları.
- Wollstonecraft, M, *Modern Feminizmin Temelleri*, (2016), (Der. Hamit Emrah Beriş-Fatih Duman), *Siyasal Düşünceler Tarihi içinde*, Ankara, Orion Kitapevi.
- Zehra D. (2012) **Toplumsal Cinsiyet**, İstanbul, Remzi Kitabevi.

BÖLÜM 6
TOPLUMSAL CİNSİYET ve EĞİTİM
Dr. Öğr. Üyesi Hıdır ÖNÜR¹

¹ Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
Manisa/Türkiye, hidir.onur@cbu.edu.tr_ORCID: 0000-0001-6470-2595

GİRİŞ

Biyolojik bakımdan doğumla birlikte verili olarak sahip olunan kadınlık ve erkeklikten (sex) farklı olarak *toplumsal cinsiyet* (gender) kavramı toplum tarafından inşa edilen kimlik, kişilik, stereotipler, cinsiyete dayalı iş bölümü gibi süreçleri ifade eder (Marshall, 2009: 98).² Bu yönüyle toplumsal cinsiyet kavramı cinsiyete dayalı farklılıkların toplumsal niteliğini vurgularken aynı zamanda biyolojik determinizmi reddeder (Scott, 2007: 3).

Cinsiyetin toplumsal inşa süreci her zaman kadın ve erkek için eşit durumlar, imkanlar oluşturmaz; aksine çoğu zaman eşitsizlikleri beraberinde getirir. O nedenle toplumsal cinsiyet kavramına bağlı olarak akla ilk gelen diğer kavram *toplumsal cinsiyet eşitsizliği*dir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadın ve erkekler arasında sivil, siyasi ve sosyal haklarla temel özgürlüklere sahip olunmasında, kullanılmasında ortaya çıkan eşitsiz durumları ifade etmektedir. Aynı zamanda kadın-erkek eşitliğinin sağlanması gereken alanların neler olduğuna işaret etmektedir.

² Toplumsal cinsiyet kavramının eril/dişil veya erkeklik/ kadınlık gibi ikili bir sınıflandırmayı mı yoksa üçlü, beşli,...sınıflandırma biçimlerini mi içerdiğine dair tartışmalar için bakınız: R.W. Connell (1998), *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, Simone de Beauvoir (2019), *İkinci Cinsiyet-2 Cilt*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, Judith Butler (2008), *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, İstanbul: Metis Yayınları, Michel Foucault (2020), *Cinselliğin Tarihi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bu çalışmada insanın biyolojik varlığının sürdürülebilmesi için kadın ve erkeğin gerekliliği ile çocuğun kişilik gelişimi için anne-baba rol modelinin gerekliliği göz önünde tutularak toplumsal cinsiyet kavramının kadınlık ve erkeklik olmak üzere ikili yapısının doğal olduğu kabul edilmiş olup, diğer seçenekler dikkate alınmamıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sürdürülmesinin doğrudan ya da dolaylı olarak savunulmasına *cinsiyetçilik* denmektedir. Bu anlamda cinsiyetçilik ister bireysel düzeyde, isterse de kurumsal düzeyde olsun cinsiyet temelinde uygulanan ayrımcılık olarak tanımlanmaktadır (Marshall, 2009: 101). Cinsiyet ayrımcılığı hem kadınlar hem de erkekler için söz konusu olabilir. Bununla birlikte çoğu toplumda yaygın olan ataerkillik nedeniyle kadınların daha fazla ayrımcılığa maruz kaldığı bilinmektedir.

Kadınlara yönelik cinsiyet ayrımcılığının en yaygın görüldüğü alanlardan biri de eğitimidir. Oysa 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilmiş olan ve Türkiye'nin de 1949 yılında imzalamış olduğu İnsan Hakları Evrensel Beyannameinde (Madde 26/1-2-3) eğitim temel insan hakkı olarak tanımlanmakta ve şöyle denilmektedir:

“Madde 26

- 1. Her şahsın eğitime hakkı vardır. Eğitim parasızdır, hiç olmazsa ilk ve temel eğitim safhalarında böyle olmalıdır. İlk eğitim mecburidir. Teknik ve mesleki öğretimden herkes istifade edebilmelidir. Yüksek öğretim liyakatlerine göre herkese tam eşitlikte açık olmalıdır.*
- 2. Eğitim insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla ana hürriyetlere saygının kuvvetlenmesini istihdaf etmelidir. Bütün milletler, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörülük ve dostluğu teşvik etmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışın idamesi koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.*
- 3. Ana baba, çocuklarına verilecek eğitim nev'ini tercihan seçmek hakkını haizdir.” (tbmm.gov.tr).*

Avrupa Konseyi'nin, Türkiye'nin de dahil olduğu üye devletlerin dış işleri bakanlarınca 1950'de imzaladığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1952 tarihli Ek Protokolünde “Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz” denmektedir.

Birleşmiş Milletlerin 1980'de imzaya açtığı ve Türkiye'nin 1985'te imzaladığı Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin *Eğitim Hakkı* başlığında (Madde 10) kadınların erkeklerle eşit eğitim hakkına sahip olmasını sağlamak üzere taraf devletlere aşağıdaki tedbirlerin alınması sorumluluğu yüklenmiştir:

- a) *Meslek ve sanat rehberliği verilmesinde, kentsel alanlarda olduğu gibi kırsal alanlarda da eğitim kuruluşlarına girme ve bu kuruluşlardan diploma almada eşit şartların sağlanması; bu eşitlik okul öncesi eğitim ile genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde, ve her çeşit mesleki öğretimde sağlanır;*
- b) *Aynı öğretim programına katılmaları, aynı sınavlara girmeleri, nitelik bakımından aynı düzeydeki eğitimcilerden eğitim almaları, aynı nitelikteki bina ve eğitim araçlarına sahip olmaları sağlanır;*
- c) *Erkeklerin ve kadınların kalıplaşmış rolleriyle ilgili kavramların eğitimin her düzeyinden ve biçiminden tasfiye edilmesi için karma eğitim ve bu amaca ulaşılmasına yardımcı olacak diğer eğitim türleri teşvik edilir ve özellikle okul kitapları ve ders programların gözden geçirilir ve bu öğretim metoduna göre uyarlanır;*
- d) *Burs ve diğer eğitim yardımlarından yararlanmada aynı imkanlar sağlanır;*
- e) *Erkekler ile kadınlar arasında varolan eğitim açığını mümkün olan en kısa sürede kapatmayı amaçlayan yetişkinler için programlar ile okuma yazma programları da dahil, sürekli eğitim programlarına katılmaları konusunda aynı imkanlar sağlanır;*
- f) *Kız öğrencilerin okuldan ayrılma oranlarının düşürülmesi ve okuldan erken ayrılan kızlar ve kadınlar için eğitim programları düzenlenir;*

g) Spora ve beden eğitimine faal olarak katılmalarını sağlamak için aynı imkanlar tanınır;

h) Aile planlaması hakkında bilgi ve tavsiyeler dahil, aile sağlığını ve iyiliğini sağlamaya yardımcı olacak özel bazı eşitsel bilgiler verilir.”
(tbmm.gov.tr)

T.C. Anayasası'nın “Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi”ni düzenleyen 42. Maddesinde “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz” denilmek suretiyle eğitimin temel hak oluşuna vurgu yapılmaktadır. Aynı maddede eğitim ve öğretimin Atatürk ilkeleri ve inkılaplarına, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırı yapılamayacağı belirtilerek bu konuda “Devletin gözetimi ve denetimi”ne dikkat çekilmektedir. 42. Maddede ifade edilen diğer önemli husus “ilköğretim[in] kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunlu... ve Devlet okullarında parasız...” oluşudur. Bununla birlikte “Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir” ifadesiyle zorunlu olan ilköğretimde özel okullara alan açılmıştır.

Gerek uluslararası sözleşmelerde gerekse ulusal hukuk metinlerinde eğitimin temel hak olarak yasal güvence altına alınmış olmasını toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında eğitimin rolü ile ilişkilendirerek değerlendirmek gerekmektedir. Gerçek anlamda bir eğitim ve eleştirel düşüncenin kazanılması kadınlar için iki bakımdan yararlıdır. Birincisi, eğitim sayesinde kadınlar kendi durumları hakkında daha net ve akılcı düşünme imkânı bulacaklardır. İkincisi, kadınlar eleştirel düşünme güçlerini geliştirdikçe ruhsal olarak da gelişeceklerdir. Akılcı düşünme ve ruhsal gelişmenin kadınlara yapacağı en önemli katkı ise, onların hayatta ne olmak istediklerini

düşünmelerini sağlaması, hayatlarını kontrol etme imkanına kavuşmalarıdır (Donovan, 2015: 37-38).

Bununla birlikte eğitim hakkının yasal güvence altına alınmış olması, çok önemli bir kazanım olmakla birlikte, kadınların toplumsal konumunun yükseleceği garantisini vermemektedir. Çünkü eğitim müfredatının eşitlikçi olup olmadığına dair tartışmalar (Gök, 2015: 166) bir yana, *eğitimde fırsat ve imkân eşitliği* üzerinde ayrıca durulması gereken konudur.

1. EĞİTİMDE FIRSAT ve İMKÂN EŞİTLİĞİ

İlk defa ABD’nde 1966 yılında Coleman’a yaptırılan Eğitimde Fırsat Eşitliği Araştırması ile tartışılmaya başlanan *eğitimde fırsat eşitliği* kavramının tek bir tanımı bulunmamaktadır. Çünkü eşitsizliğin tek bir görünümü olmadığı, eşitsizliği ortaya çıkaran sebepler birden fazla ve birbiriyle karşılıklı ilişki içindedir. Buradan hareketle Coleman eğitimde fırsat eşitliğiyle ilgili kavramları iki kategoriye ayırarak incelemektedir (Coleman 1966’dan aktaran Tan, 1988:248). İlk kategori eğitimin *girdi* kaynakları konusundaki fırsat eşitliği olup okul binaları, kütüphaneler, öğretmen nitelikleri, bir okuldaki öğrencilerin ırksal bileşkeleri ve bütün bunların etkileşiminden doğan rekabet hırsı, başarı arzusu, moral gibi ruhsal öğeleri kapsar. Coleman’ın ikinci kategoride ele aldığı eğitimde fırsat eşitliği kavramları eğitimin (okulun) benzer ya da farklı sosyoekonomik kökenlerden gelen öğrenciler üzerindeki etkisini (eğitimin sonuçları, çıktıları) vurgular. Dolayısıyla buradaki sorun, eğitimde fırsat eşitliği politikalarının eğitimin girdilerinde eşitlik sağlanmasına mı, yoksa eğitimin

sonuçlarındaki eşitliğin sağlanmasına mı yoğunlaşması gerektiği sorusuyla ilgilidir.

Devletler eğitimin maddi koşullarında (okul, öğretmen, ders materyalleri vs.) eşitlik sağlasalar bile ailelerin sosyoekonomik özelliklerini eşitleyemeyecekleri için aslında eğitimde fırsat eşitliği tam olarak hiçbir zaman sağlanamayacaktır. Ancak bu durum, eşitsizliklerin olağan olduğu ve sürdürülmesini savunmanın mümkün olduğu anlamına da gelmez. O nedenle Coleman'ın da (1966'dan aktaran Tan, 1988: 258) yıllar önce belirtmiş olduğu gibi, fırsat eşitliği kavramı fırsat eşitliğine yakınlık derecesinden ibarettir. Bununla birlikte demokratikleşmeye çalışan çoğu toplum, fırsat eşitliğine dayalı bir eğitim modeli geliştirmeyi demokratikleşmenin bir ölçütü olarak kabul eder.

Eğitimde fırsat eşitliğini Aytaç da (1985:21-22), demokratikleşmenin ölçütü olarak değerlendirmektedir. İlk defa Fransız İhtilali'nde talep edilmiş olan herkesin öğrenim üzerindeki temel hakkı, eşitlik ve özgürlük ilkelerinin öğretim olmadan olamayacağı düşüncesine dayanıyordu. Zümresel toplum düzenine, aristokrasiye ve kiliseye savaş açmış olan ihtilalciler eşitlik ilkesini, hürriyet ilkesinden daha öncelikli görmüşler ve bütün çocuklar için eşit yiyecek, eşit giyecek gibi eşit ders materyali, aynı ilkokul öğretimi talep etmişlerdi. Bu fırsat eşitliği talebi daha sonraları liberal kültür politikalarında özgürlük ilkesini merkeze alırken, sosyalist kültür politikalarında eşitlik ilkesini merkeze alma yönünde dönüşmüştür. Bununla birlikte fırsat eşitliğini talep eden her iki kültür politikası da öğretim yolunda fertlerin karşısına

çıkan eski zümresel veya ekonomik statülere dayalı engelleri ortadan kaldırmayı amaç edindikleri için, genel olarak toplumda, özel olarak da eğitim kurumunda demokratikleşmenin sağlanmasına katkı sağlamışlardır.

Turner (2007: 35-36) eşitlikle ilgili sınıflandırmasında eğitimde fırsat eşitliğine de değinir. Buna göre dört tip eşitlik vardır³ ve bunlardan ikisi birbiriyle yakından ilişkilidir. Bunlar *fırsat eşitliği* ve *şartlarda eşitlik*dir.

Fırsat eşitliği, toplumsal kurumlara (eğitim gibi) girme hakkının herkese tanınması ve başarı, yetenek gibi evrensel esaslara bağlı olması anlamına gelmektedir. Bu eşitlik tipinin modern toplum kuramı açısından doğurduğu sonuç meritokrasi⁴ anlayışının ortaya çıkması olmuştur.

Fırsat eşitliği, şartlarda eşitlikten ayrı düşünülemez; çünkü farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip ailelerin, başarı yarışında çocuklarına

³ Turner'a göre diğer iki eşitlik türünden ilki varlıksal eşitlik / kişiler arasındaki özsel eşitlikdir. Bu eşitlik belirli dinlerde ve ahlak geleneklerinde rastlanan bir özellik olup Tanrı karşısında insanların eşit olduğu düşüncesine dayanır. İkinci eşitlik türü ise sonuçlarda eşitlikdir. Burada amaç başlama noktasına ve doğal yeteneğe bakmadan sonuçlarda eşitlik sağlamaktır. Radikal bir eşitlik anlayışı olduğu söylenebilecek olan bu tür, rekabete ve piyasaya özgü eşitsizlikleri gidermeyi amaçlayan sosyalist politika programının bir parçası olmuştur. Geniş bilgi için bakınız: Bryan Turner (2007), *Eşitlik*, Çev.: Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

⁴ Peter M.Blau, O.D.Duncan ve Randall Collins'in çalışmalarında ortaya konulan meritokrasi anlayışı, eğitimin istihdam alanındaki mesleki görevleri belirleyen en temel faktör olduğu düşüncesine dayanır. Buna göre, öğrenciler aldıkları eğitim sayesinde iş için gerekli becerilerle donatılır; mesleki başarının en önemli belirleyicisi yeteneklerdir. Dolayısıyla eğitim başarıyı belirler. Eğitim süreci sonunda hak edilen diplomalar, mesleki görevleri yerine getirebilmeyi garanti eder. Bakınız: Derek Robbins (2020). *Diplomacılık (meritokrasi) Maddesi*, Çev.: Ahenk Anbar, içinde: *Sosyoloji Sözlüğü*, Ed.: Bryan Turner, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

sunacakları imkânlar eşit değildir. Örneğin, işçi çocukları ailelerinden miras aldıkları eksikliklerle yarışa başlayacaklardır. Bourdieu'nun (1984:114) ifadesiyle ailenin sahip olduğu kültürel sermaye miktarı, yani, egemen kültürün özümleme düzeyi çocuğun eğitimdeki başarısını belirleyecektir. O nedenle, fırsat eşitliğinin anlamlı bir içeriğe sahip olması için yarışa katılanların aynı noktadan yarışa başlamalarının sağlanması (şartlarda eşitlik) gerekir (Turner, 2007:37).

Eşitlik kavramının farklı anlam boyutlarını içermesi nedeniyle eğitimde fırsat eşitliğinden tek bir şeyi anlamamanın mümkün olmadığını savunan Kurtkan Bilgiseven'e (1992:137-138) eğitimde fırsat eşitliğinin dört türünden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki herkese eşit miktarda eğitim sağlanmasından ibarettir. Bireysel kapasitesi düşük olan bireyler dikkate alındığında bu fırsat eşitliği anlayışının israf olarak değerlendirilebileceği açıktır.

Eğitimde fırsat eşitliğinin ikinci türü, her çocuğa belirli asgari seviyede eğitim verilmesi gerektiği düşüncesine dayanır. Zorunlu eğitim uygulamaları bu anlayıştan doğar. Zorunlu eğitimden sonrası için, önceden belirlenmiş bazı standartları yerine getiren çocukların eğitime devam etme imkânı kabiliyetli çocuklara tanınmış olsa da söz konusu standartların gerçekten kabiliyetli çocukları seçip seçmeyeceği önemli bir sorundur.

Üçüncü tür, her bireyin kendi potansiyelinin, hangi sahada olursa olsun, tamamından yararlanmasını sağlayacak kadar eğitim imkanına kavuşturulması anlayışına dayanır. Ancak tüm bireyler kendi potansiyelini sonuna kadar geliştirmek ve bundan yararlanmak

düşüncesinde midirler? Çok zeki olmasına rağmen ev kadını olmayı tercih eden kız çocukları olabildiği gibi, daha az zeki olmasına rağmen akademik eğitime yönelen erkek çocukları da olabilmektedir.

Eğitimde fırsat eşitliğinin son türü, öğretimin girdi ünitesi başına düşen öğrenim hasılası kabul edilmiş standartlara uygun düştüğü sürece eğitim fırsatlarının arttırılmaya devam edilmesi gerektiği düşüncesine dayanır.

Günümüzde eğitimde fırsat eşitliği yaygın olarak yaşananın yerin kır / kent oluşu, gelir ve cinsiyet boyutlarına göre değerlendirilmektedir (Yaşar, 2014). Genellikle şehir merkezlerinde eğitim görenler kırsal kesimdekilere göre eğitim imkanlarından daha fazla yararlanabilmektedirler. Coğrafi şartlar nedeniyle kırsal kesimlere ulaşım zorluğu, buralardaki öğretmen ve okul yetersizliği, araç-gereç noksanlığı, kız çocuklarının okula gönderilmesini desteklemeyen ebeveyn tutumları, aile bütçesine katkıda bulunmaları beklentisiyle çocukların tarımda çalıştırılmaları, okula devamsızlık, zorunlu eğitimi bitirenlerin çoğunun mesleğe yöneltilerek eğitime devam etmesinin desteklenmemesi gibi hususlar kır/kent ayrımı bağlamında ortaya çıkan fırsat eşitsizliğinin ilk akla gelen nedenleridir (Celkan, 2018: 113).

Ailenin gelir seviyesi ile çocuğuna sağladığı eğitim imkânları arasında pozitif yönde ilişki olduğunu ortaya koyan çalışmalar (Tomul, 2007; Önür, 2013; Ulusoy-Karakurt ve Akbulut, 2015) eğitimde fırsat eşitliğinin gelir boyutunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmaların ortak yönü gelir değişkeninin eğitimde fırsat eşitliğinin temel belirleyicilerinden biri olmasına yapılan vurgudur.

Eğitimde fırsat eşitliği cinsiyet boyutu ile de üzerinde durulması gereken bir konudur. Çoğu toplumda kız çocuklarının eğitim imkanlarından yararlanma düzeyi erkek çocuklarına göre daha düşük olsa da ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak bu fark gittikçe azalmaktadır. Aşağıdaki bölümde bu konu daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

2. DÜNYADA ve TÜRKİYEDE EĞİTİME TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ PENCERESİNDEN BAKIŞ

Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Endeksi'nde (2019) eşsizlikler konusu Amartya Sen'in yetkinlikler kümesi hakkındaki görüşlerine atıfla açıklanmıştır. Sen, son yıllardaki çalışmalarında *yetkinlikler (gelişmiş yetkinlikler)* ile *temel yetkinlikler* arasında ayrıma giderek her iki kavramın leeği gelişmişliklerin farklı olduğunu savunmaktadır. Şöyle ki, temel yetkinlikler tüm yetkinliklerin bir alt kümesi olup hayatta kalabilmek ve yoksulluğa düşmemek için gerekli olan temel özgürlükleri ifade eder. Oysa yetkinlikler gerçekte çok daha geniş bir alanı yansıtır. Dolayısıyla temel yetkinlikler özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki insanların refahının analizinde oldukça önemli bir yere sahip iken, zengin ülkelerdeki refah analizi hayatta kalabilmek için gerekli olan temel yetkinliklere daha az vurgu yapar (Sen, 1993:41'den aktaran Boz, 2009: 34). O nedenle insani gelişim sadece temel yetkinliklerle sınırlandırılmamalıdır.

Buradan hareketle BM İnsani Gelişim Endeksi'nde dünyada temel yetkinliklerden gelişmiş yetkinliklere doğru bir gelişim olduğu belirtilmektedir (2019: 6-7). Örneğin erken çocuklukta hayatta kalma,

ilköğretim eğitimi, giriş düzeyinde teknoloji sahipliği / kullanımı gibi konularda dünyada önemli başarı örnekleri sergilenmiştir. Ancak günümüz toplumları bu gelişmeleri artık yeterli görmemekte, kendi potansiyelinin üst sınırlarına ulaşmayı talep etmektedir. Daha açık bir ifadeyle, ilköğretim eğitiminde önemli gelişim gösteren ülkeler artık her kademedede kaliteli eğitim almak istemektedirler.

BM İnsani Gelişim Endeksi'nde 189 ülke gösterdikleri gelişim düzeyine göre dört gruba ayrılmıştır. Birinci grupta çok yüksek gelişim gösteren ülkeler, ikinci grupta yüksek gelişim gösteren ülkeler, üçüncü grupta orta gelişim gösteren ülkeler, dördüncü grupta da düşük gelişim gösteren ülkeler yer almaktadır. İnsani gelişme göstergeleri İnsani Gelişim Endeksi, Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişim Endeksi, Cinsiyete Dayalı Gelişim Endeksi, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ve Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksini içermektedir. Buna göre Türkiye 2019 yılında ilk kez birinci grupta yer alan ülkeler arasına girerek 189 ülke arasında 59. sıraya yükselmiştir (www.tr.undp.org).

Türkiye'nin daha üst sıralarda yer almasını önleyen en önemli nedenin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim, Amartya Sen'in yetkinlikler yaklaşımına göre değerlendirildiğinde, Türkiye'nin de dahil olduğu dünya ülkelerinde ilköğretim düzeyinde okullaşma oranlarını yansıtmak üzere eğitim alanında cinsiyet eşitsizliği büyük ölçüde giderilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Dünyada Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliklerinin Durumu

Bugüne Kadar Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Giderilme Yüzdesi	
Sağlık Alanı Alt Boyutu	% 97
Eğitim Alanı Alt Boyutu	% 96
Ekonomi Alanı Alt Boyutu	% 58
Politika Alanı Alt Boyutu	% 25
Toplam (Küresel Cinsiyet Eşitliği Endeksi)	% 69

Kaynak: Global Gender Gap Report, 2020

Ancak zorunlu olan ilköğretimden ortaöğretime ve yükseköğretime doğru çıkıldıkça toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin düzeyi artmaktadır. Nitekim Türkiye’de 2010-2018 yıllarında 25 yaş ve üzeri kadın nüfus içinde orta öğretime kayıt yaptırmış olanların (bitirme şartı yok) oranı %44,3 iken, erkek nüfusta %66,0’dır (BM Gender Inequality Index⁵).

Küresel Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi, erkek ve kadın nüfus arasındaki eşitsizlikleri giderme düzeyine göre ülkeleri sıralamaktadır. Buna göre skorun 1,00 (bir) olması tam eşitlik durumunu ifade etmektedir. Ülkelerin skoru 1,00’e yaklaştıkça toplumsal cinsiyet eşitliği artmakta, 0’a yaklaştıkça azalmaktadır. Tablo 2, 153 ülke içinde Türkiye’nin konumunu göstermektedir.

⁵ Üreme sağlığı, güçlenme ve işgücü piyasası olmak üzere 3 boyutu içermektedir.

Tablo 2: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi, 2020

Sıra	Ülke	Puan (0-1)	Sıra	Ülke	Puan (0-1)	Sıra	Ülke	Puan
1	İzlanda	0,877	52	Kabo Verde	0,725	103	Fiji	0,678
2	Norveç	0,842	53	ABD	0,724	104	Malezya	0,677
3	Finlandiya	0,832	54	Singapur	0,724	105	Macaristan	0,677
4	İsveç	0,820	55	Romanya	0,724	106	Çin	0,676
5	Nikaragua	0,804	56	Mozambik	0,723	107	Gana	0,673
6	Yeni Zelanda	0,799	57	Şili	0,723	108	Güney Kore	0,672
7	İrlanda	0,798	58	Honduras	0,722	109	Kenya	0,671
8	İspanya	0,795	59	Ukrayna	0,721	110	Belize	0,671
9	Ruanda	0,791	60	Hrvatistan	0,720	111	Sierra Lone	0,668
10	Almanya	0,787	61	Bahama	0,720	112	Hindistan	0,668
11	Letonya	0,785	62	Madagaskar	0,719	113	Guatemala	0,666
12	Namibya	0,784	63	Slovakya	0,718	114	Myanmar	0,665
13	Kosta Rika	0,782	64	İsrail	0,718	115	Mauritius	0,665
14	Danimarka	0,782	65	Uganda	0,717	116	Malawi	0,664
15	Fransa	0,781	66	Peru	0,714	117	Timor-Leste	0,662
16	Filipinler	0,781	67	Venezuela	0,713	118	Angola	0,660
17	Güney Afrika	0,780	68	Tanzanya	0,713	119	Benin	0,658
18	İsviçre	0,779	69	Bosna Hersek	0,712	120	BAE	0,655
19	Kanada	0,772	70	Makedonya	0,711	121	Japonya	0,652
20	Arnavutluk	0,769	71	Karadağ	0,710	122	Kuveyt	0,650
21	Birleşik Krallık	0,767	72	Kazakistan	0,710	123	Maldivler	0,646
22	Kolombiya	0,758	73	Botswana	0,709	124	Tunus	0,644
23	Moldova	0,757	74	Gürcistan	0,708	125	Gine .	0,642
24	Trinidad Tabako	0,756	75	Tayland	0,708	126	Vanuatu	0,638
25	Meksika	0,754	76	İtalya	0,707	127	Papua Y.Gine	0,635
26	Estonya	0,751	77	Surinam	0,707	128	Nijerya	0,635
27	Belçika	0,750	78	Çekya	0,706	129	Burkina Faso	0,635
28	Barbados	0,749	79	Moğolistan	0,706	130	Türkiye	0,635
29	Belarus	0,746	80	El Salvador	0,706	131	Bütan	0,635
30	Arjantin	0,746	81	Rusya	0,706	132	Cezayir	0,634
31	Küba	0,746	82	Etiyopya	0,705	133	Bahreyn	0,629
32	Brundi	0,745	83	Eswatini	0,703	134	Mısır	0,629
33	Litvanya	0,745	84	Yunanistan	0,701	135	Katar	0,629
34	Avusturya	0,744	85	Endonezya	0,700	136	Gambiya	0,628
35	Portekiz	0,744	86	Dominik Cum.	0,700	137	Tacikistan	0,626
36	Slovenya	0,743	87	Vietnam	0,700	138	Ürdün	0,623
37	Uruguay	0,737	88	Lesotho	0,695	139	Mali	0,621
38	Hollanda	0,736	89	Kamboçya	0,694	140	Togo	0,615
39	Sırbistan	0,736	90	Malta	0,693	141	Moritanya	0,614
40	Polonya	0,736	91	Kıbrıs	0,692	142	Fildişi Sahili	0,606
41	Jamaika	0,735	92	Brezilya	0,691	143	Fas	0,605
42	Bolivya	0,734	93	Kırgızistan	0,689	144	Umman	0,602
43	Lao D.H.C	0,731	94	Azerbeycan	0,687	145	Lübnan	0,599
44	Avustralya	0,731	95	Brunei Sultan.	0,686	146	Suudi Arabistan	0,599
45	Zambiya	0,731	96	Kamerun	0,686	147	Çad	0,596
46	Panama	0,730	97	Liberya	0,685	148	İran	0,584

47	Zimbabve	0,730	98	Ermenistan	0,684	149	Kongo	0,578
48	Ekvador	0,729	99	Senegal	0,684	150	Suriye	0,567
49	Bulgaristan	0,727	100	Paraguay	0,683	151	Pakistan	0,564
50	Bangladeş	0,726	101	Nepal	0,680	152	Irak	0,530
51	Lüksemburg	0,725	102	Sri Lanka	0,680	153	Yemen	0,494

Kaynak: WEF Global Gender Gap Report, 2020

Dünya Ekonomik Forumu'nun 2006 yılından bu yana her yıl yayınladığı Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi hem ülkelerin toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasındaki konumları hem de tam eşitliğin sağlanması için gelecekte kat etmeleri gereken mesafenin boyutu hakkında fikir vermektedir. Tablo 2'de görüldüğü gibi Türkiye 153 ülke arasında 0,635 puanla 130.sırada yer almaktadır. Tablo 3'te ise Türkiye'nin 2006 ve 2020 yıllarına ait farklı eğitim düzeylerindeki skoruyla ilgili daha detaylı bilgi verilmiştir. Buna göre 2006-2020 yılları arasında Türkiye ekonomiye katılım, eğitime erişim, sağlık ve politik güçlenme konularında gelişme kaydederek skorunu yükseltmiş olmasına rağmen küresel düzeydeki sıralamada 105. sıradan 130. sıraya gerilemiştir. Bu durumun diğer ülkelerdeki gelişimin daha hızlı olmasına bağlı olduğu düşünülebilir.

Tablo 3: Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi ve Alt Boyutları (2006-2020)

GGGI ve Alt Boyutları	2006 yılı		2020 yılı	
	sıra	Skor	sıra	skor
Ekonomik katılım ve fırsatlar	106	0.434	136	0,478
Eğitime erişim	92	0.885	113	0,961
Sağlık ve uzun yaşama	85	0.969	64	0,976
Politik güçlenme	96	0.052	109	0,124
Küresel Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (GGGI)	105	0,585	130	0,635

(Kaynak: www3.weforum.org)

Türkiye’de eğitime farklı açılardan bakıldığında aslında konunun karmaşık olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin ilköğretimi tamamlama oranlarına cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında (Tablo 4), olumlu yönde bir değişim olduğu görülmektedir. Ancak okul çağındaki nüfusun net okullaşma oranlarına bakıldığında tablo olumsuz dönmektedir (Tablo 5).

Tablo 5’te, 2012-2013 eğitim öğretim yılından itibaren ilköğretimde 8 yıllık kesintisiz eğitimden (4+4+4) sistemine geçilmiş olması nedeniyle bu yıldan sonraki veriler ilköğretim yerine ilkokul ve ortaokul olarak verilmiştir. 8 yıllık kesintisiz eğitimin uygulandığı 2010-2012 yıllarında ilköğretimde net okullaşma oranı kızlarda %98,6; erkeklerde %98,8 ve toplamda %98,7 iken, (4+4+4) sistemine geçildikten sonra kademeli olarak düşmüştür.

Tablo4: Türkiye’de Cinsiyete Göre İlkokulu Tamamlama Oranı (%)

Eğitim-Öğretim Yılı	Toplam	Erkek	Kadın
2014-2015	97,7	98,1	97,3
2015-2016	98,0	98,2	97,8
2016-2017	98,3	98,5	98,2
2017-2018	98,4	98,5	98,2
2018-2019	98,6	98,7	98,5

(Kaynak: www.tuik.gov.tr Yabancılar dikkate alınmamıştır.)

Tablo 5: Türkiye’de Cinsiyete Göre Net Okullaşma Oranları (%)

Eğitim- Öğretim Yılı	İlköğretim			İlkokul			Ortaokul			Lise		
	Toplam	E	K	Toplam	E	K	Toplam	E	K	Toplam	E	K
2010-2011	98,4	98,6	98,2	-	-	-	-	-	-	66,1	68,2	63,9
2011-2012	98,7	98,8	98,6	-	-	-	-	-	-	67,4	68,5	66,1
2012-2013	-	-	-	98,9	98,8	98,9	93,1	93,2	93,0	70,1	70,8	69,3
2013-2014	-	-	-	99,6	99,5	99,6	94,5	94,6	94,5	76,7	77,2	76,1
2014-2015	-	-	-	96,3	96,0	96,6	94,3	94,4	94,3	79,4	79,5	79,3
2015-2016	-	-	-	94,9	94,5	95,2	94,4	94,4	94,4	79,8	79,4	80,2
2016-2017	-	-	-	91,2	91,1	91,2	95,7	95,6	95,8	82,5	82,7	82,4
2017-2018	-	-	-	91,5	91,4	91,7	94,5	94,3	91,7	83,6	83,8	83,4
2018-2019	-	-	-	91,9	91,8	92,1	93,3	92,2	93,6	84,2	84,5	83,9

(Kaynak: www.tuik.gov.tr)

Öte yandan 2012-2013’te zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılmasıyla ortaöğretimde net okullaşma oranı kademeli olarak artmış ve 2018-2019’da kızlarda %83,9; erkeklerde %84,5 ve toplamda %84,2 seviyesine yükselmiştir. Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılında Türkiye’de toplam okur-yazarlık oranının %10’un altında, bu oranın kadınlarda ancak 0,04 % olduğu (Ulusoy, 2018:287) dikkate alınırsa bugün bütün olumsuzluklarına rağmen eğitimde gelinen noktayı Cumhuriyet’in kazanımlarından biri olarak değerlendirmek gerekir.

Yine de daha önce ifade edilmiş olduğu üzere, Sen’in refah düzeyi arttıkça zorunlu eğitimdeki artışın ülkeleri tatmin etmeyeceği ve daha yüksek hedeflere ulaşılacak isteneceği yönündeki görüşleri dikkate alındığında, zorunlu olan lise eğitiminde net okullaşma oranlarındaki artışa rağmen kızlarda %16,1; erkeklerde %15,5 ve toplamda %15,8

oranındaki eğitime erişememe oranlarının üzerinde durulması gerekmektedir.

Zorunlu eğitimdeki bu okullaşamama oranlarının cinsiyete göre gösterdiği dağılıma bir de coğrafi bölge faktörü eklendiğinde eşitsizlik daha da artmaktadır. Öğrenciler ve Eğitime Erişim Eğitim İzleme Raporu'nda kızların ortaöğretimde okullaşma oranının en düşük olduğu bölgeler olan Güneydoğu Anadolu'da (%68,4) ve Ortadoğu Anadolu'da (%70,8) ülke ortalamasının (%83,9) oldukça altında kalan okullaşma oranlarının artması için gösterilen gayretlere artarak devam edilmesi ve yeni çözüm yolları üzerinde çalışılması gerektiğine dikkat çekilmektedir (ERG, 2019:22).

Öte yandan kadın-erkek eşitliği değerlerinin benimsenmesinde yüksek öğrenimin özel bir yeri olduğu bilinmektedir (Hesapçioğlu ve Dündar, 2011: 201). O nedenle zorunlu eğitimin ötesinde, yüksek öğrenimde okullaşma oranlarının artırılması önemlidir. Tablo 6 bu konuda ilginç veriler sunmaktadır.

Tablo 6: Türkiye'de Cinsiyete Göre Net Okullaşma Oranları (%)

Eğitim-Öğretim yılı	Toplam	Erkek	Kadın
1997-1998	10,3	11,3	9,2
2002-2003	14,7	15,7	13,5
2007-2008	21,1	22,4	19,7
2012-2013	38,5	38,4	38,6
2017-2018	45,6	44,0	47,4
2018-2019	44,1	41,9	46,4

(Kaynak: www.tuik.gov.tr)

Tablo 6’da görüldüğü gibi, 1997-2018 arası dönemde yüksek öğrenimde okullaşma oranları hızlı bir artış gösterirken, bu artış 2012 yılına kadar erkeklerle kadınlar arasında kadınların aleyhine bir eşitsizlik durumuna rağmen devam etmiştir. Ancak 2012’den sonra bu eşitsizliğin erkeklerin aleyhine olacak şekilde değiştiği görülmektedir. Bu ters yöndeki değişimin ilk akla gelen nedeni, söz konusu yıllardan sonra Türkiye’de yükseköğrenim mezunlarındaki işsizlik oranlarındaki artış olmaktadır. Üniversite eğitiminin meslek kazandırma fonksiyonu azaldıkça, ev geçindirme sorumluluğunu daha fazla üzerinde hisseden genç erkek nüfusun akademiye yönelmektense kısa yoldan meslek kazandıran seçeneklere yönelmiş olabilecekları düşünülmektedir.

3. SONUÇ ve ÖNERİLER

Temel insan haklarından biri olarak tanımlanabilecek olan eğitim hakkının bireyler arasında hiçbir ayırım gözetmeden kullanılabilir olması beklenmektedir. Ancak pratikte bunun gerçekleşmesi o kadar kolay bir şekilde mümkün olmamaktadır. Bir taraftan eğitimin özellikle 1980’lerden sonra temel hak olmaktan çıkıp yasalarla çerçevesi çizilerek piyasaya sunulan bir tüketim malı olarak görülmesi, diğer taraftan bu durumun eşitlik-adalet bağlamında sorunsallaştırılması yerine imkânı olan ailelerin temel hakkı olarak meşrulaştırılması bazı ideolojik tartışmaları beraberinde getirmiştir. Neoliberalizmin hem küresel düzeyde hem de ulusların kendi içinde eşitsiz kümeler yaratılmasına neden olduğu görüşü bu tartışmaların merkezinde yer almaktadır.

Eşitsizliklerde mağdur tarafın başında gelen gruplardan biri de kadınlardır. Temel haklarından olan eğitime erişimin gittikçe artan yoksulluklarla birlikte daha da erişilmez oluşu sorunun yapısal niteliğini karmaşık hale getirmektedir. Çünkü kadın olmak, yoksul olmak, az gelişmiş bir coğrafi bölgede yaşıyor olmak gibi çok katmanlı bu sorunun çözümü de o ölçüde çok boyutlu olmak durumundadır.

Dünyadaki gelişmelere uygun olarak Türkiye’de de zorunlu eğitimin 8 yıldan 12 yıla çıkarılması eğitimin toplumsal fonksiyonları ile birlikte düşünüldüğünde kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yapacağı katkı ile ilgili olarak beklentilerin artmasına neden olmaktadır. Doğrusu, bu beklentilerin büyük ölçüde de karşılandığını yukarıda incelenen verilerle görme imkânı bulunmaktadır. Bununla birlikte halen zorunlu eğitimde bölgesel düzeyde olmak üzere kız çocuklarının aleyhine eğitime erişim problemi dikkat çekicidir. Yukarıda değinilmemiş olmakla birlikte, son yıllarda Ortadoğu ülkelerinden Türkiye’ye gelen sığınmacı sayısındaki kontrolsüz artışın ve sığınmacı kitlesindeki okuryazarlık oranlarının dahi Türkiye ortalamasının hayli altında olduğu bilinmektedir. Bu durumun Türkiye’de cinsiyete dayalı eğitim eşitsizliklerini daha da aşağı çekeceği açıktır. O nedenle zaten çok katmanlı niteliği olan bu sorunun üzerine bir de göç olgusundan kaynaklanan olumsuzlukları eklememiz gerekmektedir.

Bu çerçevede çözüm önerileri olarak şunlar düşünülebilir:

-Temel hak olan ve bu hakkın bireylere tesliminde devlete doğrudan sorumluluk yükleyen uluslararası sözleşmelere rağmen

en azından zorunlu eğitimde özel okulların kaldırılması kaliteli eğitime erişimi arttıracaktır. Ayrıca, zorunlu eğitimin kamu hizmeti olarak sunulması toplumsal sınıflar veya gruplar arasında eşitsizliklerden kaynaklanan ayrışmaları önleyebilecektir.

-Zorunlu eğitimin doğrudan ve sadece Millî Eğitim Bakanlığı tarafından örgün eğitim kapsamında verilmesi özellikle kız çocuklarının okula erişiminin artmasında, eşitlikçi değerleri benimsemesinde, her türlü istismarının önlenmesinde oldukça önemli olduğu dikkate alınmalıdır.

- Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda gerek Millî Eğitim Bakanlığının gerekse diğer kurumların faaliyetlerinin desteklenmesindeki kararlılık sürdürülmelidir.

-Özellikle ebeveynlerin eğitsel niteliklerinin düşük olduğu ailelerde okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması eşitlikçi değerlerin küçük yaşlardan itibaren kazanılmasında işlevsel olacağı için okul öncesi eğitim daha yaygın hale getirilmelidir.

-Yükseköğretimde okullaşma oranlarının artırılması toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması bakımından önemli olmakla tek başına yeterli değildir; eğitim politikaları istihdam politikalarıyla birlikte planlanmalıdır.

-Eğitim hizmeti veren öğretmenlerin daha kaliteli hale getirilmesi sadece eğitim alanının problemi olmadığı gibi, öğretmenlerin maddî sorunları da yalnızca onların geçim meselesi değildir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğine y6nelik değerlerin eğitim kurumlarında kazanılabilmesi i7in her Őeyden 6nce bu değerleri benimsemiş 6đretmenlere ihtiya7 vardır.

KAYNAKÇA

- Aytaç, K.** (1985). *Avrupa Okul Sistemlerinin Demokratlaştırılması*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Yayın No: 143
- Bourdieu, P.** (1984). *Distinction*, Harvard University Press, Massachusetts-USA
- Boz, Ç.**(2009). *Amartya Sen'in Yetkinlik Yaklaşımı: Teori ve Uygulama*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Celkan, H. Y.** (2018). *Eğitim Sosyolojisi*, Asos Yayınları
- Donovan, J.** (2015). *Feminist Teori*, Çev.: Aksu Bora-Meltem Ağduk Gevrek-Fevziye Sayılan, İstanbul: İletişim Yayınları
- World Economic Forum** (2020). Global Gender Gap Report http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf, Erişim Tarihi: 21.09.2020
- Gök, F.** (2015). Türkiye'de Eğitim ve Kadınlar, içinde: *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, Yayına Hazırlayan: Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 161-175
- Hesapçioğlu, M. ve DüNDAR, S.** (2011). *Türkiye'de Eğitimde Fırsat Eşitliği ve Postmodernizm*, Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları
- <https://tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, Erişim Tarihi: 20.09.2020
- https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararası_belgeler/ayrimcilik/CE_DAW/CEDAW_Sozlesmesi_ve_Ihtiyari_Protokolu.pdf, Erişim Tarihi: 20.09.2020
- <https://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/corporate/annual-report-2019.html>, Erişim Tarihi: 19.09.2020
- http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018, Erişim Tarihi: 28.09.2020

- Marshall, G.** (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev.: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Önür, H.** (2013). Gelir Düzeyinin Eğitim İmkanlarından Yararlanma Düzeyine Etkisi: Süleyman Demirel Fen Lisesi ve Atatürk Lisesi Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: Sayı: 18, s. 259-277
- Öğrenciler ve Eğitime Erişim Eğitim İzleme Raporu** (2019). <http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2010/01/Ogrenciler-ve-Egitime-erisim.pdf>, Erişim Tarihi: 28.09.2020
- Scott, J.** (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*, Çev.: Aykut Tunç Kılıç, İstanbul: Agora Kitaplığı
- Tan, Mine (1988).** Eğitsel Fırsat Eşitliği (Sosyolojik Bir Kavram Olarak Gelişimi), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C:20, S:1-2, s.245-259
- Turner, Bryan** (2007). *Eşitlik*, Çev.: Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları
- Tomul, Ekber (2007).** Türkiye’de Eğitime Katılım Üzerinde Gelirin Etkisi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S:22, s. 122-131
- Ulusoy, Ahmet- Karakurt, Birol-Akbulut, Eyüp** (2015). Eğitim Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi: Türkiye’de Yükseköğretimin Gelir Eşitsizliğini Giderici İşlevi, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, C: 1, S:2, s. 45-75
- Ulusoy, M. Demet (2018).** Düşünsel / Tarihi Arka Planı ile Türkiye’de Eğitim, içinde: *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Ed. Nevin Güngör Ergan, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları, s. 263-320
- Yaşar, M. M.** (2014). *Sosyoekonomik Açından Eğitimde Fırsat Eşitliği: Giresun Örneği*, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

BÖLÜM 7

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE, CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül YETKİN TEKİN¹
Uzman Habibe ÖRNEKOĞLU²

¹ Haliç Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul, Türkiye aysegulyetkin@halic.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8176-7657>

² Özel bir kurumda Okul öncesi Öğretmeni habibe_eseler@hotmail.com

GİRİŞ

Bireyin dişi veya erkek oluşumu biyolojik bir durumdur. Toplumsal cinsiyet ise, bireyi kadınsı ya da erkeksi olarak tanımlarken, toplumun erkeğe ve kadına yüklediği anlamları, beklentileri içeren kültürel bir oluşum, kadınlığın ve erkekliğin sosyal ortamlarda toplum tarafından ifade ediliş biçimidir (Dökmen, 2010).

Bir başka ifadeye göre “Cinsiyet” tanımı kadın ve erkeğin günlük yaşamlarında ortaya sundukları davranışların nedenlerini biyolojik olarak tanımlarken, “toplumsal cinsiyet” kavramı ise kadın ve erkeğin günlük yaşamlarında bu davranışları toplumsal yapıdan etkilendikleri kültürel faktörlerden bahseder (Sabuncuoğlu, 2006).

Kadınlık ve erkeklik bir oluşumdur, toplumun ya da kültürün yarattığı bir oluşum; toplumların, iktidarların; kadın/erkek oluşumu olan biyolojik temelli cinsiyet özelliklerinin üzerine kadınlık ve erkeklik inşalarıdır. Feminist söylemler ilk, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı “biyoloji kaderdir” durumuna karşı çıkması ile başlar. İlk kez toplumsal cinsiyet tanımlaması, 1972 yılında, Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Ve Toplum, kitabı ile Ann Oakley tarafından kullanılmıştır. Toplumsal cinsiyeti, bireyi dişi veya eril olmayı belirleyen cinsiyetten farklı olarak adlandırmıştır. Toplumsal cinsiyet “cinsiyet rollerinin” kadınsılık (feminity) ve erkeksiliğin (masculinity) toplumsal, kültürel oluşum olarak Oakley bireyin cinsiyeti biyolojiktir fakat bireyin kadınsılık ve erkeksiği toplumsal düzenlerle öğrendiğini düşünür (Özer, 2018).

Birey dünyaya geldiği andan itibaren bireyin cinsiyeti ekseninde tüm davranışlar oluşur. Örneğin doğacak çocuklar için bir takım hazırlıklar yapan anne ve babalar çocukların cinsiyeti doğrultusunda hazırlıklarda bulunur. Bu şekilde çocuktan hayatı boyunca üstlenmesini istedikleri tutum, rol, ve davranışlar örgüsünü inşa etmenin ilk adımını atarlar. Çocuğun doğumundan sonraki sürecinde çocuk için oluşturulan toplumsal çevre çocuğun yaşamının ilerleyen süreçleri içerisinde toplumsal cinsiyetin belirgin çizgileri ile kendisini gösterir. Elbiselerin şekli, rengi, biçimi, saçının boyu ve şekli, çocuğa yönelik söylemler, çocuğun gelişimi için seçilen materyaller ve oyuncaklar, çocuğa gösterilen davranışlardaki sevmeye biçimi ve bu sevmeye biçiminin dozajı çocuk için düşünülen arzular, meslekler, çocuğa gösterilmesi gereken veya gerekmeyen davranışlara kadar her şey söz konusu toplumsal cinsiyet eyleminin sonraki aşamalarını oluşturur. (Vatandaş, 2007).

Cinsiyetin ne kadar saf olduğunu sorgulayan Butler “Cinsiyet Belası” (2014), isimli eserinde cinsiyetin performatif yapısına ilişkin tanımlamalarda bulunmaktadır. Bu sorgulamada Butler’e göre; eğer toplumsal cinsiyet bir gruplamaysa, toplumsal cinsiyeti cinsiyetin kültürel oluşumu olarak tanımlamak anlamsızdır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, sadece saf cinsiyetin üzerine kültürün anlam işlemesi değildir. Toplumsal cinsiyet, cinsiyetleri tesis eden oluşturma mekanizmalarını da belirtmelidir (Butler, 1990).

Bem ve diğer psikologlara göre; genellikle insanlar bireyleri yaş, din, statü gibi gruplara ayırmakta, ancak, ilk defa görüştüğümüz insanda ilk olarak fikir sahibi olduğumuz şey bireyin cinsiyetidir. Çünkü

cinsiyetleri gruplamak bilinçdışı otomatik olarak gerçekleştirilmiş ve alışkanlık oluşturulmuştur (Bem 1974).

Kadınların ve erkeklerin nasıl olduklarına ilişkin düşünceler cinsiyet kalıpyargıdır. Cinsiyet kalıpyargılarının çocuklarda özellikle 2-2,5 yaşlarında görülmeye başlamaktadır. Üç ile altı yaşlarında ise bu kalıpyargılar ilgi alanları, oyunları ve seçimleri gibi pek çok alanda geniş yer alır ve oldukça katı hale gelir. Çocuklar cinsiyet özelliklerine uygun oyun ve oyuncaklara yönelir (Shaffer,2009).

Üç, dört ve beş yaş çocuklarıyla yapılan çalışmalarda gösteriyor ki çocukların oyuncak tercihleri konusunda çevresindekilerin çocuğun cinsiyetinden bekledikleri beklentileri bildikleri ve bu beklentiler doğrultusunda oyuncak tercihlerinde buldukları gösterilmiştir (Freeman, 2007; Raag, 1999; Raag ve Rackliff, 1998). Yine bu çalışmalarda cinsiyet kalıpyargılarının ve bu kalıpyargılarla oluşan isteklerin kültürle bağlantılı olduğu da belirtilmiştir.

Yörükoğlu'nun (2004) da belirtmiş olduğu gibi, aileler bebeğin doğumdan itibaren bebeklerinin cinsiyetine uygun davranışlar göstermektedirler. Bebeğin cinsiyeti bebek doğmadan önce öğrenildiyse aileler bebeğin cinsiyetine özgü hazırlıklar yapmaya başlar. Anneler kız çocuklarını süslemek için erkek çocuklarına göre daha fazla zaman ayırır. Kız çocuğa farklı erkek çocuğuna farklı oyuncaklar seçilir. Babalar erkek çocukları ile daha fazla zaman geçirir. Kibarlık ve görgü kuralları gibi toplum kuralları kız çocuklar için daha çok uygulanır. Erkek çocuk ağladığında “erkekler ağlamaz”

diye çocuk susturulmaya çalışır. Anneler genellikle erkek ve kız çocuklarına olan davranışları farklılık göstermektedir. Kızlarına karşı anneler daha çok destekleyici cümleler kullanırken, erkek çocuklarına karşı daha çok direktif veren cümleler kullanmaktadırlar. Erkek ve kız çocukları evde farklı görevlendirmelerde bulunmaktadırlar. Örneğin; Ev içi işler kızların işiyken; çöpü dışarı atma, araba yıkama gibi işler erkeklerin işidir. Sokakta arkadaşın şiddet gören erkek çocuğa “sen de vur” denilir, ancak, kız çocuk şiddet gördüğü takdir de kendini savunsa da sokakta kavga ettiğinde ayıplanır. Anne ve babalar doğumlarından itibaren kız ve erkek çocuklar farklı benzetmelerde bulunurlar.Örneğin; erkek çocuğa aslan, güçlü, yakışıklı gibi sıfatlar kullanırlarken, kız çocuklarına sevimli, tatlı, güzel naif sıfatlar kullanmaya çalışılır (Yörükoğlu,2004).

Cinsiyet Rollerin Kazanılması

Bireye sunulan ilk kimlik biyolojik kimliğidir. Bunun için cinsiyet kimliği ile ilgili çocuğun ilk gelişimi doğum öncesi ve doğum sonrası başlar. Çocuğa uygulanan bu kimlikleme tüm toplumlarda var olan bireyin doğduğu andan itibaren biyolojik özelliğine göre atfedilmektedir. Doğum sonrası hermafrodit olarak dünyaya gelen bireyler dışında tüm bireyler biyolojik özelliklerin bağlı olarak sınıflandırılırlar. Biyolojik yaklaşıma göre genetik, evrim süreci ve biyofizyolojik koşullar cinsiyet rolü gelişimi ile ilişkili olduğu düşünülmektedir (Laffy, 2013; Maccoby,1998).

Cinsiyet Kalıpyargı

Cinsiyet kalıpyargı ile yurtdışından bir çok çalışma yapılmıştır. Bunlardan biri Malezya'da 5 (40 çocuk) ve 8 (40 çocuk) yaşları arasındaki çocukların cinsiyet özelliklerine ilişkin kalıpyargı bilgisinin incelendiği araştırmanın sonuçları Best ve arkadaşlarının (1977)'de yapmış oldukları sonuçlarla paralellik göstermektedir (Ward,1985).

Kalıpyargı bilgisinin yaşla birlikte pozitif yönde artış gösterdiği bulunmuştur. Beş yaş çocukların oldukça yüksek kalıpyargı skorları bulunmuştur. Fakat yaşla birlikte bu bilginin arttığı belirlenmiştir. Her iki cinsiyetteki çocukların erkek kalıpyargı skorları kadın özelliklerine ilişkin olandan daha yüksek puanlara sahip olduğu görülmüştür. Cinsiyet rollerine ilişkin kalıpyargılar ise çeşitli durumların kadın ve erkeğe göre uygun olup olmadıklarını belirleyen inançlardır (Best ve ark., 1977).

Çocuğun içinde yaşadığı kültür çocuğun cinsiyetine uygun olduğu düşünülen cinsiyet kimliğini, değerlerini, davranışlarını, güdülerini kazanma işlemine cinsiyet tiplmesi denir. Cinsiyet tipine uygun davranış (gender-typed behaviour), içinde yaşanılan toplumda bireyin cinsiyetine uygun olacağı düşünülen davranışlar bütünü oluşturur (Shaffer, 2009).

Bireyde cinsiyet tipine uygun davranışların görülmesi ancak içinde bulunduğu toplumun cinsiyet kalıpyargılarının özümsemesi ile gelişmesi mümkündür. Çocuk 2- 3 yaşlarına geldiğinde hem kendi cinsiyetinin farkına varmakta hem de çevresindeki bireyleri

cinsiyetlerine göre ayırt edebilmektedir. Bu yaş civarlarında çocuklarda cinsiyet kalıpyargıları da ortaya çıkmaya başlamaktadır (Fagot 1992). İlerleyen yıllarda çocukların yaşı ile orantılı olarak cinsiyet kalıpyargılar artmaya devam etmektedir. Çocuklar beş-altı yaşlarına geldiklerinde cinsiyet kalıpyargıları oldukça katı çizgilerden oluşmaktadır. Bu dönemin ardından çocuk yaklaşık yedi-sekiz yaşlarına geldiğinde katı olan kalıpyargılar daha esnek hale gelmektedir.

Çocuklara doğumlarından itibaren bireyin cinsiyet özelliklerine uygun davranışlar, uyulması gereken kurallar ve roller sosyalleşme süreci ile kendisine öğretilir. Erkeklerden rekabetçi, güçlü, bağımsız ve duygularını içe dönük yaşamaları beklenirken; kadınlardan ise kibar, şefkatli, duygusal ve yardımsever olmaları beklenmektedir (Helgeson 2012). Dolayısıyla çocuklar etrafındaki bireyler sayesinde fırsat sunma, teşvik etme, cesaretini kırma, öneride bulunma ve rehberlik etme yolu ile cinsiyetlerine uygun roller öğrenirler (Witt 1997).

Ebeveynler çocukların ilk yönlendiren, doğru olanı bulmasını sağlayan, çocukların ışık tutan öğretmenleridir. Anaokulu ise çocukların ilk sosyalleştiği kurumdur. Çocuğun okula başlamasından itibaren çocuğun sosyalleşmesi artmakta ve öğretmen çocuğun anne babasından sonra gelen en önemli birey haline gelmektedir. Bu nedenle okul öncesi kurumların sadece bilimsel bilgi edinilen bir kurum olduğu söylemek doğru değildir. Çocuk yaşadığı toplumun örf ve kurallarını ailesinden sonra okulda öğrenir ve bu öğrendiği

kuralları içselleştirir. Sosyalleşmenin önemli bir parçası olan toplumsal cinsiyet sosyalleşmesinde büyük oranda okul öncesi kurumda öğrenilir. Toplumsal cinsiyet sosyalleşmesi, bireylerin toplumda kadınlar ve erkeklerin özelliklerine göre uygun olarak tanımlanan rolleri öğrenme sürecidir (Tantekin,2002).

Toplumsal bir kurum olan okullarda yönetici pozisyonlarında daha çok erkeklerin bulunması, sayısal ağırlıklı derslere genelde erkek öğretmenlerin çoğunlukta olması, yabancı dil, görsel, sanat, edebiyat, türkçe, müzik öğretmenlerin çoğunluğunun kadın olması, kız ve erkek öğrencilerin farklı desen ve renklerde okul kıyafeti vb. uygulamalarla toplumsal cinsiyet kalıpyargıları öğrencilere aktarmaktadır (Connell, 1996). Bu gibi durumlar çocuklara cinsiyet rollerine uygun, kalıpyargılar aktarmaktadır.

Amerika Birleşik Devletlerinde bir anaokulunda yapılan mevzuniyet töreninde okulların çocuklara aktardığı cinsiyetçi mesajdan bir örnek oluşturabilir. Öğrencilere ödüller dağıtılan bu törende kız öğrencilere ödül olarak genelde; tatlı kişilik, sevimli, herkesin sevgilisi, iyi davranışlar gibi ödüller alırken, erkek öğrenciler ise en iyi düşünen, en hevesli öğrenen, en bilimsel ödüllerini almıştır (Renzeetti ve Curran, 1999). Böylelikle kız öğrencilere uyumlu ve uslu olmaları dahilinde ödülü hak edecekleri mesajı verirken erkek öğrencilerin ödül almaları için koşulun bilişsel becerileri ile ilişkilendirilmiştir.

Topluma egemen olan cinsiyet kalıpyargıları, eğitim programlarına, eğitim materyallerine, öğretim yöntemlerine, günlük etkinlik, rutinler, öğretmenlerin çocuklarla iletişimi yolu ile aktarılır.

CİNSİYET İLE İLGİLİ KURAMLAR

1. Psikanalitik Kuram

Psikanalitik Kuram'ın öncüsü olan Freud'a göre; cinsel yaşam, doğumla birlikte başlamakta ve birey, libido adı verilen güçlü bir cinsel nitelikteki enerji ile doğmaktadır. Ancak, bu cinsel nitelikteki enerji cinsel organlarda toplanmamış tüm bedene yayılmıştır (Binbaşoğlu, 1990). Psikanalitik Kurama göre; çocuk doğumundan itibaren bazı aşamalardan geçer ve bu aşamalar kişiliğin oluşumunda etkili olmaktadır.

Bu aşamalardan ilk olanı oral dönemdir. Çocuğun doğumundan bir yaşına kadar olan dönemi kapsar. Oral dönemde çocuğun haz noktası bedeninde ağız bölgesindedir. Çocukta emme eylemi edilgen ve bağımlı bir davranıştır. Freud'a göre anne veya onun yerini alan başka biri tarafından bu dönemde çocuğun çok uzun süre emzirilmesi veya memeden erken kesilmesi çocukta bu döneme bağımlı olmasına sebebiyet vermektedir. Emme ihtiyacı çocuğun yaşamının diğer alanların da tekrardan ortaya çıkabilir. Örneğin; bireyin sinirlendiği bir anda tırnak yemeye başlaması, Freud'un oral dönemle bir bağlantısı olduğunu göstermektedir (Senemoğlu, 2015).

Bir diğerk aşama olan anal dönem 1-3 yaş arası dönemi içermektedir. Bu dönem biraz daha çocuğın dışkı ve idral çıkma ile ilgili dönemini kapsar. Çocuk bu dönemde çevresini kontrol altına almayı öğrenmeye başladığı dönemdir. Çocuğın bakımından sorumlu kişinin tuvalet eğitimi konusunda çocuğın yaşatacağı olumsuz deneyimler çocuğın ileri ki durumlarında ciddi davranış bozukluklarının meydana gelmesine neden olabilir (Senemoğlu, 2015).

Bu teoride 3-6 yaşlarında görülen fallik evre cinsiyet gelişimi açısından en önemli dönemdir. Çocuklar cinsel kimliklerini kazanmalarında ilk etapta model aldıkları kişiler onların bakımından sorumlu olan anne ve babalarından cinsiyetlerine ait özellikleri öğrenirler. Özdeşim dönemindeki bir çocuğın kendisi ile aynı cinsiyetten ebeveyni ile daha fazla rol model aldığı düşünülür (Aral, 2000). Fallik dönemdeki kız çocukları cinsel organlarındaki farklılığı keşfettikleri dönemdir.

Kızlar bu dönemde erkek çocuklarının penisini kıskanır ve penis kıskançlığından dolayı kendi cinsiyetinden ebeveynini suçlar. Bu kıskançlık durumunu “babasının küçük kızı” olmak isteyerek ilgisini ve kıskançlığını babaya çevirir. Kız çocukların bu durumu yaşamasının sebebi tam olarak bilinmese de gizlilik evresinin başladığı noktada kız çocuk anneye özdeşim kurup, babasına olan duygularını ve kıskançlığını erteleme yoluna gitmesidir. Freud kız çocuklarının geçirmiş oldukları bu evreye Elektra kompleksi evresi olduğunu öne sürmüştür.

Elektra, annesinin yaşamının yitirmesine sebep olan kadın olarak yunan mitolojisinin de geçer. Freud çocuk kendisinin bakımından sorumlu olan ebeveyni ile arasındaki bağı korumak için elektra kompleksini çözümlendiği belirtir. Freud fallik dönemin sağlıklı psikoseksüel gelişim oluşması adına önemli bir dönem olduğunu öne sürer. Çocuğun psikoseksüel gelişimin ebevenyler arası kurulan ilişkide çocuk biri ile özdeşim kurar diğeri ile çatışma ve bu durum çocuğun psikoseksüel gelişimini bilinçdışı güdülediğine inanır (Smith, 2007). Bu dönemde oedipus karmaşasını yaşayan erkek çocuklar ise anneden uzaklaşma yolunu seçer ve babaya benzeme çabası içerisine girer. Babasına benzeyerek annesini kendisine aşık edeceğini düşünür. Ancak kendisinden güçlü olarak gördüğü babasından korkar ve babası tarafından hadım edileceğini düşünür. Bu dönemdeki çocukların yaşamış oldukları korku kastrasyon korkusudur. Kastrasyon korkusu duymaya başlayan çocuk, annesine ulaşmanın yolunun, babaya benzemekle olacağını düşünür ve babası gibi davranmaya ve ona benzemeye çalışır. Babası ile özdeşim kuran çocuğun cinsiyet kimliği erkek olarak gelişir. Sağlıklı cinsel kimlik gelişimi için kız ve erkek çocukların yaşamış oldukları bu karmaşaların çözülmesi önemlidir. Freud'a göre; kız ve erkek çocukların bu karmaşadan sağlıklı bir şekilde başa çıkamadıkları takdirde yanlış cinsel kimlik edinimlerine ve çeşitli psikolojik problemleri beraberinde getireceğini öne sürer (Eylen, 2000).

Psikanalitik Kuram'ın bir diğer evresi gizil dönem altı ile on bir yaşları arası dönemi kapsamaktadır. Gizil dönemde çocuk okula

başlaması ile birlikte enerjisini öğrenme ve oyuna yönlendirmektedir. Öğrenmeye ilişkin bu dönemde beceriler geliştirmektedir. Ayrıca bu dönemde çocuklar kendi cinslerinden bireylerle vakit geçirmekten ve oynamaktan hoşlanır (Başal H. A., 2004).

Freud'un psikoseksüel aşamalarının sonuncu evresi olan genital dönemdir. Bu dönem ergenlik dönemini içine almaktadır. Gençtan'a (1989) göre cinsel çekicilik, grup etkinlikleri, toplumsallaşma, yuva kurma, meslek planlaması, bu dönemde gerçekleştirilmeye başlar. Bu dönemde kişilik gelişimine ilişkin birey çeşitli çatışmalarla karşılaşmakta ve bunları çözümlenmeye çalışmaktadır. Bu dönemi bir gencin doğru ve sağlıklı bir şekilde tamamlayabilmesi için yaşamı ile ilgili amaçlar edinmesi ve bu amaçlar doğrultusunda mesleğini belirlemesi kendi cinsi ve karşı cinsten bireyler ile sağlıklı ilişkiler kurması ve daha fazla grup etkinliklerine ağırlık vermesi gerekmektedir (Başal H. A.,2004).

Freud'a göre çocuğun kimlik oluşturması için cinsiyetli olması gerekmektedir. Yani kız veya erkek çocukların kendilerini ebevenyelerinden zamanla ayırıştırarak "kadın" yada "erkek" haline geldiklerini düşünmektedir (Holmes, 2007).

2. Sosyal Öğrenme Kuramı

Çocukların cinsiyet rol gelişimleri ile ilgi bilgiyi bir çok psikolog Freud'un çocukların bu rollere nasıl sahip oldukları ile ilgili kuramları yerine davranışsal yönelimli öğrenme modeli olan sosyal öğrenmeye yoğunlaşmışlardır. Sosyal öğrenme kuramcılarının çocukların her

davranışına ödül verilmesi gerektiğini savunmuşlardır (Doyle,1998).

Sosyal öğrenme kuramının en temel yapısı yetişkini model alma, taklit etme ve pekiştirmedir. Öğrenmenin en temel yolu yapılan davranışın kalıcılığın sağlanması için ödüllendirilmesidir. Örneğin; Bir ebeveyn ev süpüren çocuğunu övdüğünde çocuk bu olumlu geri dönüşte mutlu olup ebeveynine ev süpürmede yardımcı olacaktır. Bir ebeveyn düştüğü için ağlayan oğluna erkek adam ağlamaz şeklinde azalarsa erkek çocuk yaşamının ileriki yıllarında canı acısında ağlamayabilir. Çocukların bakımından sorumlu ebeveynler çocukların cinsiyetine özgü davranışları kendilerin doğruları doğrultusunda ödül ve ceza yöntemi ile çocuklarına bu davranışları öğretirler. Fakat özellikle yetişkinlerin cinsiyet rollerini nasıl öğrendiklerini ödül ve ceza yöntemi ile açıklayamaz.

Kuramcılar yetişkinlerin öğrenmeyi gözlemleyerek ve taklit ederek gerçekleştirdikleri ileri sürmektedir. Yeni bir davranış öğrenmenin en kolay yöntemi model olarak alınan kişinin taklit edilmesidir. Taklit bireyin gözlemekte olduğu durumu uygulama şansını doğurur. Örneğin; mutfakta yemek pişiren annesini gözlemleyen kız çocuğu gözlemsel taklit yolu ile öğrenmeyi gerçekleştirir. Çocuk bu gözlemleri sonucunda ileriki zamanlarda mutfakta kendi başına annesini taklit ederek öğrendiklerini deneyebilir. Sosyal öğrenme kuramının en önemli basamaklarından biri çocukların kendi cinsleri ile özdeşim kurdukları ebeveynlerini taklit edip öğrenmesidir. (Doyle,1998).

Birey yaşlıları, kardeşi, öğretmeni, ünlü bir artisti veya bir tanıdığı ile özdeşim kurabilir. Fakat ebeveynler bu sıralama içersinde çocukların özdeşim kurma durumunun en yüksek oldukları kişilerdir. Çünkü çocukların ebeveynleri ile kurdukları yoğun etkileşim ve iletişimden kaynaklı çocukların ebeveynleri ile özdeşim kurma durumu daha fazla olasılıklı kılıyor. Erkek çocukları erkeksi davranışları babalarından kız çocukları kadınsı davranışları iletişim yoğunluğu ve ebeveynleri ile kurdukları özdeşimden kaynaklı taklit yöntemi ile cinsiyetlerine uygun davranışları ailelerinden öğrenirler(Yelken, 1996).

3. Bilişsel Gelişim Kuramı

Bu kurama göre çocuğun cinsel kimlik edinimi çocuğun yaşamının temelini oluşturur. Çocuk altı yaşından sonra yaşadığı evreni ve çevreyi cinsiyetçi terimlerle algılar. Çocuklar cinsel kimlik edinimlerine üç-dört yaşlarında oluştuğu için bu dönemler önemli geri dönülmesi imkansız dönemlerdir (Kimmel, 2000). Çocukların toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili bilgiyi gözlem ve eğitim yolu ile elde ettiği fikri 1960 ve 1970’li yıllarda toplum tarafından kabul edilirligi daha kolay olmuştur. Bu fikirlere cevap ilk olarak Maccoby’nin (1966) “Cinsiyet Farklılıklarının Gelişimi” adlı eseri ile ortaya sunmuştur. Maccoby’nin ön izlenim oluşturduğu kitabında cinsiyet gelişimi ile ilgili düşünülmesi gereken yeni bir bilgiyi ortaya sunduğu Kohlberg’in bilişsel gelişim kuramından bahsetmiştir. Bilişsel gelişim ile öne sunulan tüm kuramların da Kohlberg’in kuramından etkilendiği söylemiştir .

Kohlberg de tıpkı Piaget gibi yetişkinlerin ve çocukların belli başlı durumlarda olayları nasıl yorumladıklarını incelemiştir (Senemoğlu, 2015). Teorinin öne sürdüğüne göre çocuklar cinsiyet kimliklerini üç yaşları arasında kazanırlar. Üç- altı yaşlarında cinsiyetlerinin değişmez bir biyolojik etmen olduğunu anlarlar, beş ile yedi yaşlarında ise cinsiyetlerinin olaylara göre değişmez bir durum olduğunu anlar. Bu üç aşama sonucunda çocuklar bilişsel olarak tam bir cinsiyet anlayışı geliştirmiş olurlar. Bu durum çocukları doğru cinsiyet rolleri kazandırmaya itmektedir. Kısacası çocuk önce gelişir ve sonra model alır (Blakemore, 2009).

Kohlberg, çocuğun cinsiyet rolünü oluşturan cinsiyetine özgü davranışlarını öğrenme sürecini 3 aşamada gerçekleştirdiğini öne sürmüştür. Bu aşamalardan birincisi iki yaşında başlar ve çocuk cinsel kimliğini ve kimliğe özgü davranışlarının farkına vardığı kendisini kız veya erkek olarak ortaya koyduğu süreçtir. Bu süreçte çocuk cinsel kimlik gelişimi içerisine girmekte ve kendi cinsiyet özelliklerine göre dış görünüşe bürünüp cinsiyet etiketiyle özdeşleşmektedir.

Üç yaşındaki bir çocuk toplumdaki öğrendikleri ile etek giysisini kız çocuklarına ait kısa saçın ise erkek çocuklarına ait özellik olduğunu düşünür ve bunları bu cinsiyet ayrımları ile özdeşleştirir. Kohlberg bu dönemde çocukların öğrendiklerine son derece bağlı olduğunu belirtir. Çocuk milli giysileri olan İskoç erkeklerin etek giymesini, kızlara ait

bir özelliğın erkeklerde olmasının kabul edilir bir durum olarak görmeyip, iskoç erkeğinin kız olduğunu söyleme eğilimindedir. Çünkü etek giymeyi sadece kızlara ait bir durum olarak görür. Çocukların yaşları ilerledikçe kendilerine ait cinsel kimliği daha kararlı bir hal alır ve cinsiyetine özgü davranışlar gözle görülür şekilde sergiler. (Doyle, 1998).

4. Cinsiyet Şeması Kuramı

Bu teorinin savunucularından Martin, Wood ve Little'a göre okul öncesi yaş grubundaki çocuklar önce bazı durumlara göre genel farkları öğrenirler. Yani yaşam içerisinde cinsiyetlere özgü belli davranışlar ve etkinlikler olduğunu görür. Daha sonra 4-6 yaş aralığında kendi cinsiyetiyle ilgili ancak daha az farkına varılacak durumları ve daha karmaşık durumları öğrenir. Örneğın; her cinsiyetin kendi içerisinde ayrılan sevdikleri, sevmedikler, nasıl oyun oynadıkları, nasıl davrandıkları ve nasıl konuştukları gibi daha ileri ki dönemlerde şemalardan elde ettikleri kuralları çocuklar esnek hale getirebilirler. Örnek vericek olursak bir kız çocuğu erkek çocukların bebekle oynamadıklarını bilir fakat oynamak isterse oynayabileceğini düşünür.

Cinsiyet şeması çocuğın kadın ve erkek arasındaki farkları algılayıp kendi cinsiyetine ait özelliklerini tanımlamaya başladığı zaman gelişir. Yaklaşık olarak bu durum üç yaşlarından görülür. Cinsiyet şemaları, çocuğın toplum içinde kadın ve erkeklerin hangi davranışları sergilemeleri gerektiği ve her iki cinsinde cinsiyetlerine uygun

davranışları sınıflandırmasına yardım eder. Çocuklar her iki cinsiyetin özelliklerine göre şemalar geliştirir. Çocuk yeni durumla karşılaştığında kendi cinsiyeti için uygun olmadığını inceler, yargılar, onunla ilgili sorular sorar.

Bu yolla çocuk elde ettiği doneler ile yeni bir “ kendi cinsiyetine ait” şema eklenir. Bu şema çocuğun kendi cinsiyetine role bürünmesine yardım eder. Örneğin; erkek çocuk arabaların erkeklere özgü ve evcilik malzemelerin kızlara özgü olduğunu öğrendiği zaman evcilik malzemelerini tercih etmez veya daha az tercih ederken arabalara karşı daha fazla ilgilenir ve arabalar hakkında daha fazla sorular sorar. (Bayhan,2007).

KAYNAKÇA

- Aral, N. B. (2000). *Çocuk Gelişimi-II*. İstanbul: Ya-pa Yayınları.
- Başal, H. A. (2004). Anababa Yoksunluğunun Çocukların Cinsiyet Özelliklerine İlişkin Kalıpyargılarının ve Cinsiyet Kimliklerinin Gelişimleri Üzerine Etki. *XII. Eğitim Kongresi Bildiriler (Cilt II)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bayhan, P. A. (2007). *Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Bem, S. L. (1974) The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(2), p: 155-162.
- Binbaşıoğlu, C. (1990). *Gelişim Psikolojisi Gelişim Süreçleri ve İlkeleri*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Blakemore, J. E. (2009). *Gender development*. New York: Psychology Press.
- Butler, J. (1990). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. Amerika Birleşik Devletleri: Routledge.
- Doyle, J. A. (1998). *Sex and Gender: The Human Experience*. McGraw Hill.
- Dökmen, Z. (2010). *Toplumsal cinsiyet-sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Remzi.
- Eylen, B. (2000). *“Cinsel Gelişim”, Gelişim ve Öğrenme*. Bursa: Akınoğlu Matbaacılık.
- Freeman, N. K. (2007) Preschoolers’ perceptions of gender appropriate toys and their parents’ beliefs about genderized behaviors: miscommunication, mixed messages, or hidden truths? *Early Childhood Education Journal*, 34(5), 357366.
- Holmes, M. (2007) *What is gender? (Sociological approaches)* London.
- Kimmel, M. (2000) *The gendered society*. Oxford University Press, New York.
- Maccoby, E. (1998) *The Two sexes: Growing apart, coming together*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Özer, H. (2018). *Kadının Toplumsal Cinsiyet Rollerini Ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini*

- Açısından Kadın Emeğinin Değerlendirilmesi. *Tarih Okulu Dergisi* , 295-333.
- Sabuncuoğlu. (2006). Televizyon reklamlarında cinsiyet. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Senemoğlu, N. (2015). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Shaffer, D. R. (2009) Sex differences, gender-role development and sexuality. Social and personality development, US: Wadsworth Cengage Learning. (6th ed.), (239-283).
- Smith, B. (2007). *The psychology of sex and gender*. Pearson Education.
- Tantekin Erden, F. (2002) The Attitudes of Early Childhood Teachers Toward Gender Roles and Toward Discipline. Florida State University, Doctoral Dissertation, Dissertation Abstracts International (UMI No. 3043364).
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Rollerin Algılanışı. *Sosyoloji Konferansları*, (s. 29-56).
- Witt, S. (1997) Parental Influence On Children's Socialization to Gender Roles. *Adolescence*, 32(126), 253-259.
- Yelken, Z. (1996). Anne ve Babaların 3-6 Yaş Dönemindeki Çocuğun Cinsel Gelişim Ve Cinsel Eğitim Konusundaki Bilgi Düzeyleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yörükoğlu, A. (2004). *Çocuk Ruh Sağlığı*. Ankara: Özgür Yayınları.

BÖLÜM 8

TOPLUMSAL CİNSİYET ve ÇALIŞMA

Doç. Dr. Huriye TEKİN ÖNÜR¹

¹ Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
Manisa/Türkiye huriye.onur@cbu.edu.tr_ORCID: 0000-0002-6957-9124

GİRİŞ

Gerek kapitalizm öncesi geleneksel toplumlarda gerekse de sanayi ve sanayi sonrası toplumlarda kadın denilince akla niçin hamile kalan, çocuk doğuran ve çocuklarına annelik yapan, yaşlıların bakım hizmetini gören, yemek pişirme ve temizlik gibi ev işleriyle uğraşan biri gelir de erkek denilince soyun devamını sağlayan, doğada avlanarak veya tarlada, fabrikada çalışarak para kazanan ve eve ekmek getiren, çocuklarını ve eşini her türlü dış tehlike ve tehditlerden koruyan biri gelmektedir?

Neden kadınların daha merhametli, sezgileri güçlü ve nazik olduğu düşünülür de erkeklerin daha acımasız, daha kaba ve sert oldukları kabul edilir?

Bu ve benzeri sorulara verilebilecek cevapları “doğacı” ve “gelişmeci” olmak üzere iki kategoride toplamak mümkündür (Slattery, 2008: 342-343). Doğacı argüman kısaca “kadınlar ve erkekler arasındaki bu sosyal farklılıkların nedeni onların biyolojik farklılıklarındandır” der ve erkeklerin fiziksel olarak kadınlardan daha güçlü olmaları nedeniyle toplumu organize ettiklerini savunur. Kadınlar ise çocuk doğurdukları için evde onlara bakma ve diğer ev işlerinin yapılması sorumluluğunu üstlenirler. Genetik olarak erkekler “erkeksi” olmaya, kadınlar da “kadınsı” olmaya yatkındırlar.

İkinci argüman ise cinsiyet rollerinin biyolojik olarak değil, kültürel olarak toplum tarafından inşa edildiğini savunur. Bu iddiayı Vietnam ve İsrail’deki savaşlarda olduğu gibi- savaş durumlarında kadınların

erkekler kadar saldırgan ve öldürme yeteneğine sahip olduklarına dayandırırılar. Veya Mead'in Yeni Gine'deki Arapeshler kabilesinde hem erkeklerin hem kadınların şefkatli olduklarını, Mundugumorlar kabilesinde hem kadınların hem erkeklerin saldırgan ve şiddete meyilli olduklarını, Tchambuli kabilesinde ise kadınların ava ve savaşa gitmelerine karşın erkeklerin başka kabilelerde "kadın işi" olarak nitelenen işleri yaptığını, boyanıp süslandiklerini tespit etmiş olmasına dayandırırılar.

Halbuki yukarıdaki soruların cevabı tam olarak ne doğacı argümanla ne de gelişmeci argümanla açıklanabilir. Biri biyolojik belirlenimciliği esas kabul ederek kültürel süreçleri görmezden gelirken diğeri de toplumsal inşa sürecini esas kabul ederek biyolojinin rolünü görmezden gelir. Gerçekte ise kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıklar üzerinde biyolojik ve toplumsal / kültürel süreçler birlikte etkindir. Hiç kimse fiziksel, genetik ve özellikle de hormonal faktörlerin kadınların ve erkeklerin farklı nitelikte davranışlar sergilemesinde etkili olmadığını savunamaz. Benzeri şekilde, kadınlar ve erkekler toplumun kendilerine uygun gördüğü rollerin basit taklitçisi olduklarını, sosyalleşme sürecinin pasif kabullenicileri olduğunu ileri süremez (Slattery, 2008: 345). Aksine, kadınlar ve erkekler biyolojik özelliklerinin ve toplumsal normların etkisinde davranışlar sergilerken, bir taraftan da Giddens'in (2011:390-391) *yapılaşma kuramında* açıkladığı gibi, fail olarak yapıyı dönüştürme potansiyeline sahiptirler. Bu potansiyellerini *pratik bilince* dönüştürdükleri ölçüde, toplumsal / kültürel yapıyı inşa ederler.

O halde kadınlar ve erkekler hangi işleri yaparlar? Niçin o işleri yaparlar? O işleri yaparken kadın veya erkek olmanın hangi avantajını /dezavantajını yaşarlar? O işler hangi nitelikleri gerektirir? gibi “çalışma” alanına ilişkin soruları biyolojik özelliklerle kültürel özelliklerin karşılıklı etkileşimini dikkate alan bir bakış açısında aramak gerekmektedir.

1. ÇALIŞMA, BOŞ ZAMAN, TOPLUMSAL CİNSİYET

Çalışma kavramının sübjektif niteliği onun tanımlanmasını güçleştirmektedir. Çünkü *çalışmayı* basit bir genellemeyle “toplumların devamlılığını sağlamak için doğada dönüşüm meydana getirme” şeklinde tanımladığımızı varsaydığımızda bu tanımın pek çok istisnası ortaya çıkacaktır (Grint,1998: 9). Toplumda devamlılık sağlayan şeyler nelerdir? Örneğin feodal toplumda bir kölenin yaptığı işler (angarya) toplumsal devamlılık için oldukça kritik öneme sahip iken veya bugün bir ev kadınının yaptığı ev işleri hem hane halkı hem de toplum için yeniden üretim mekanizması olarak son derece önemli iken ücret karşılığı yapılmadığı için iktisat bilimi ve istatistiki kayıtlarda çalışma olarak yer almamaktadır. Bu örnekler bile, feminist kuramcılarının ısrarla üzerinde durup eleştirdikleri gibi, kadının ücretsiz ev içi emeğinin -sırf ücretsiz oluşundan- çalışma olarak kabul edilmemesi nedeniyle kadına yönelik cinsiyet ayrımcılığının ailedeki iş bölümü çevresinde oluşmaya başladığı ileri sürülmektedir (Özkaplan, 1999: 64).

Grint, Godelier'e (1980) atıfta bulunarak devletlerin bireyin doğayı dönüştürme eylemlerinden hangisinin çalışma sayılacağı meselesini formaliteye uygunluğu açısından çözdüğünü belirtmektedir (1998: 10). Buna göre nüfus iktisaden faal olanlar ve iktisaden faal olmayanlar olarak ikiye ayrılır. Eğer insanlar vergilerini, sigortalarını vs. ödüyorlarsa çalışıyorlardır; aksi durumda ise çalışmıyorlardır. Bu ayrımın sonunda resmi ekonomi ve gayri-resmi (kara) ekonomi ayrımı doğduğu açıktır. Ayrıca bu ayrım temelde erkeklerin uğraşlarının değerlendirilmesi için elverişli olduğu yönünde de eleştirilmektedir (Özbay, 2015: 116). Zira, bir erkek iktisaden faal değilse, bir işte çalışmıyorsa bunun çok açık nedenleri vardır: yaşlıdır, hastadır, geliri vardır ve çalışmak istemiyordur, hapistedir, öğrencidir, vs.. Ancak kadınların çoğu iktisaden faal olmadıkları zaman iş yapabilecek durumdadır ve genellikle gelir sahibi değildirler. Üstelik “ev kadını” olarak yaptıkları pek çok ücretsiz işle birlikte ücret elde edebilecekleri uğraşlar bulmak zorundadırlar.

Diğer yandan hayırseverlik anlayışıyla faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinde faaliyet gösteren insanlar, bu faaliyetlerinden dolayı bir ücret almadıkları için çalışmıyor olarak kabul edileceklerdir. Benzeri şekilde profesyonel olarak müzikle uğraşan, spor yapan veya sanatın herhangi bir dalında faaliyet gösteren bir sanatçının aktiviteleri çalışma olarak değerlendirilirken, bütün bunları boş zaman faaliyeti olarak yapan biri çalışmıyor olarak kabul edilecektir.

Çalışma kavramının tanımlanmasındaki bu güçlüğü rağmen üretken çalışma esasen üç kategoriye ayrılmaktadır (Marshall, 2009: 110): İstihdam, ev içi çalışmalar ve boş zaman faaliyetleri, gönüllü kuruluşlar ve hayır hizmetleri. Bu kategoriler arasındaki sınırlar bulanık olmasına rağmen temelde *üçüncü kişiler ölçütüne* göre birbirinden ayrılmaktadır. Bu durumda ister fiziksel ister zihinsel, isterse de duygusal emek ile ortaya konulmuş olsun bir faaliyet başka insanların kullanımı için yapılıyor ve bu kullanım için bir bedel ödeniyorsa, yani kişi ücret elde ediyorsa çalışma etkinliğinden söz edilebilecektir. Bu ölçütün dışındaki faaliyetler *çalışma dışı / boş zaman* faaliyeti olarak kabul edilecektir. Dolayısıyla ücretlendirilmemiş olan ev işleri, çalışma kavramının dışında tutulmuş olmaktadır.²

Ev işlerinin ev kadınlarının asıl işi, erkeklerin ise zaman zaman yardım ettikleri boş zaman etkinliği olarak değerlendirildiğini gösteren bir çalışma 1985'te Deem tarafından yapılmıştır (aktaran Grint, 1998: 45). Buna göre aile ile çalışma arasında bir çatışma meydana gelirse erkekler ev işini ikinci plana atarlarken kadınlarda durum bunun tersi olarak ortaya çıkmakta ve kadınlar kendini ev işlerine adamaktadırlar.

² O nedenle başta İngiltere'de olmak üzere Avrupa'da 19. Yüzyıl kadın hareketlerinin ana teması, orta sınıf kadınlarının kendilerinden sadece evlenmelerinin beklendiği görüşüne karşı çıkmak ve kısıtlı olan kadın istihdamı imkanlarının artırılmasını sağlamak olmuştur. Dönemin öncü feministlerinden Barbara Leigh Smith yazdığı bir makalesinde kadınlar için *çalışmış olmak için çalışmanın* değerini vurgulamış ve "*Dünyaya 12 çocuktan oluşan bir aile getirmek asil bir uğraş sayılmaz. (...) Asil bir kadın olmak asil bir erkeğe anne olmaktan daha iyidir*" demek suretiyle kadının ev içi emekle sınırlandırılmasına tepki göstermiştir (Walters, 2005: 87).

Dolayısıyla çoğu zaman “bir adam’ın boş vakti, diğere bir kadının işidir” (Grint, 1998: 55) sözü ev işleri örneğinde gerçek olmaktadır.

Bununla birlikte pek çok başka ülkede olduğu gibi Türkiye’de de ev içi işlerle ilgili geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri daha eşitlikçi bir anlayışa doğru değişim göstermektedir. Kadınların ve erkeklerin eğitim seviyesi ve kadının istihdamdaki payı arttıkça, erkeğin evin geçimini sağlayan baba rolünden daha katılımcı baba rolüne geçtiği tespit edilmiştir (Başak ve arkadaşları, 2013:44-45). Özellikle çocukların bakımının üstlenilmesi babaların bu rol değişiminde dikkat çekmektedir. Kahvaltı hazırlanması, yemek yapılması, evin toplanıp süpürülmesi gibi ev içi işlerde erkekler geçmişe göre daha fazla sorumluluk üstlenmektedirler.

2. TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN ÇALIŞMA İSTATİSTİKLERİNE BAKIŞ

2.1. Düşük İstihdam

Tablo 1’de OECD ülkelerinde 15-64 yaş arasındaki kadın ve erkeklerin istihdam oranları görülmektedir. Buna göre önemli görülebilecek bazı tespitleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

-OECD ülkelerinde yıllara göre kadın ve erkek istihdamı artış göstermekle birlikte, tüm ülkelerde kadın istihdamı erkeklerden düşüktür.

-Hem kadın hem de erkek istihdamında OECD ülkeleri içinde en düşük oran Türkiye’ye aittir. Türkiye’de kadın ve erkek nüfusun istihdam oranı 2000’den 2007 yılına gelindiğinde oransal olarak

düşüş göstermiş, 2018’de artışa geçen istihdam oranları 2019 yılında tekrar düşmüş; böylece dalgalı bir seyir izlemiştir.

- ABD, Birleşik Krallık, İsviçre, İsveç, Portekiz, Norveç, İzlanda, Finlandiya, Kanada, Avustralya, Almanya, Fransa gibi bazı ülkelerde kadın istihdamı OECD ortalamasının üzerinde iken Şili, Yunanistan, İtalya, Türkiye, Meksika gibi bazı ülkelerde ise OECD ortalamasının altındadır.

Türkiye’de kadın istihdamının bu kadar düşük olmasını işsizlik gibi yapısal sorunlarla veya küresel kriz gibi kapitalizmin konjonktürel krizleriyle ilişkilendirmek mümkündür. Öte yandan kadının maaş ve ücret karşılığında çalışmasına yönelik onaylayıcı olmayan tutumların da politik düzeyde etkili olduğu düşünülebilir. Nitekim TÜİK’in Türkiye’de 2008’in Kasım-Aralık ve 2009’un Ocak döneminde işsizlik oranlarını açıklaması üzerine Devlet Bakanı Mehmet Şimşek’in *“İşsizlik oranı niye artıyor biliyor musunuz? Çünkü kriz dönemlerinde daha çok iş aranıyor. Özellikle kadınlar arasında kriz döneminde işgücüne katılım oranı daha artıyor”* demek suretiyle kadın istihdamını işsizlik problemiyle ilişkilendirmesi (www.hurriyet.com.tr); öte taraftan 12 mart 2009’da Çevre ve Orman Bakanı Veysel Eroğlu’nun kendisinden iş isteyen bir kadına *“Evdeki işler yetmiyor mu?”* diye cevap vermesi (www.hurriyet.com.tr); 2015 yılının ilk bebeğini ziyaret eden Sağlık Bakanı Mehmet Müezzinoğlu’nun *“Anneler, annelik kariyerinin dışında bir başka kariyeri merkeze almamaları gerekir. Merkeze iyi nesiller yetiştirmeyi almalılar”* açıklamasını yapmasını (www.milliyet.com.tr) ; 2005 yılında Milli Savunma Bakanı Vecdi

Gönül'ün Dünya Kadınlar Günü etkinliğinde yaptığı konuşmada “*Türk hanımları evinin süsüdür, erkeğinin şerefidir, Batı kadınları maalesef ezilmektedir*” (www.radikal.com.tr) şeklindeki ifadeleri kadının işgücü piyasasında yer almasını onaylamayan, onu öncelikli olarak annelik ve ev hanımı rolüyle tanımlayan bakış açısının birer örneği olarak düşünülebilir.

OECD ülkelerinde kadınların yaş gruplarına göre işsizlik oranları incelendiğinde Türkiye'nin diğer ülkelerden farklı bir görünüm sergilediği anlaşılmaktadır (Tablo 2). Şöyle ki 2000 yılından 2019 yılına gelindiğinde OECD ülkelerinin tamamına yakınında genç, orta ve ileri yaş gruplarındaki kadın işsizliği oranı düşüş gösterirken Türkiye'de artış göstermektedir. Türkiye'de kadın işsizliğinin en fazla görüldüğü yaş grubunu 15-24 yaş aralığındaki genç kadınlar oluşturmaktadır ki bu durum OECD ortalamasında da böyle olmakla birlikte aradaki fark oransal olarak çok fazladır. 2019 yılında Genç kadın işsizliği OECD ortalamasında %11,5 iken Türkiye'de %30,6'dır. Aynı oran 2019'da orta yaş kadınlar için OECD ortalamasında %5,3 ve Türkiye'de %14,7; ileri yaş için ise OECD ortalamasında %3,5 ve Türkiye'de %4,2'dir.

Tablo 1: OECD Ülkelerinde Cinsiyete Göre İstihdam Oranları (%)

Ülkeler	Kadın (15-64 yaş)				Erkek (15-64 yaş)			
	2000	2007	2018	2019	2000	2007	2018	2019
Avustralya	61.3	66.1	69.2	70.0	76.9	79.5	78.4	78.7
Avusturya	59.4	63.5	68.6	69.2	77.3	76.3	77.4	78.0
Belçika	51.5	55.3	60.7	61.7	69.5	68.7	68.2	68.9
Kanada	65.6	65.6	70.0	71.6	76.2	77.0	76.6	77.3
Şili	36.8	42.3	53.2	53.3	72.4	72.9	72.0	71.5
Kolombiya	..	46.0	54.6	53.4	...	75.2	78.6	77.6
Çekya	56.9	57.3	67.6	68.1	73.6	74.8	81.8	81.9
Danimarka	71.7	73.4	71.4	72.2	80.9	81.1	77.2	78.1
Estonya	57.3	66.1	71.4	71.9	64.1	73.2	78.1	78.6
Finlandiya	64.1	68.5	70.6	71.8	70.5	72.2	73.7	74.3
Fransa	56.2	59.1	62.3	62.4	69.5	68.7	68.9	68.8
Almanya	58.1	63.2	72.1	72.8	72.9	74.7	79.7	80.5
Yunanistan	41.7	47.7	45.3	47.3	71.5	74.2	64.7	65.9
Macaristan	49.6	50.7	62.3	63.0	62.7	63.7	76.3	77.3
İzlanda	81.0	81.7	82.3	81.7	88.2	89.5	87.2	85.8
İrlanda	54.1	63.0	63.5	64.6	76.5	80.5	74.2	75.1
İsrail	55.5	59.0	66.4	66.4	68.9	70.1	71.7	71.4
İtalya	39.6	46.6	49.5	50.1	68.2	70.6	67.6	68.0
Japonya	56.7	59.5	69.6	70.9	80.9	81.7	83.9	84.1
G.Kore	50.1	53.4	57.2	57.8	73.2	73.2	75.9	75.7
Letonya	53.8	63.9	70.1	70.7	61.1	72.7	73.6	73.9
Litvanya	57.5	62.0	71.6	72.5	60.1	68.2	73.3	73.5
Lüksemburg	50.0	56.1	63.4	63.6	75.0	72.3	70.6	72.1
Meksika	36.9	43.6	45.6	47.0	82.8	80.8	79.0	78.8
Hollanda	62.7	66.5	72.8	74.1	81.2	80.5	81.6	82.2
Y. Zelanda	63.1	68.6	73.1	73.3	77.8	82.0	82.0	81.8
Norveç	73.6	74.0	72.6	73.1	81.3	79.5	76.9	77.4
Polonya	48.9	50.6	60.8	61.1	61.2	63.6	74.0	75.3
Portekiz	60.5	61.8	66.9	67.6	76.3	73.6	72.7	73.6
Slovakya	51.5	53.0	61.2	62.4	62.2	68.4	73.9	74.4
Slovenya	58.4	62.6	67.5	68.6	67.2	72.7	74.5	74.8
İspanya	42.0	56.0	57.5	58.8	72.7	77.3	69.0	69.9
İsviçre	72.2	71.8	75.9	75.4	76.3	76.5	78.8	78.8
İsviçre	69.3	71.6	75.7	76.3	87.3	85.6	84.5	84.5
Türkiye	26,2	22,8	32,9	32,2	71,7	66,8	70,9	68,3
B.Krallık	65.7	66.4	70.5	71.6	79.0	78.6	79.6	76.7
A.B.D.	67.8	65.9	65.5	66.3	80.6	78.8	76.1	76.5
Ortalama	55.1	56.9	60.7	61.4	76.1	75.6	76.2	76.3

(Kaynak: www.oecd.org)

Tablo 2: OECD Ülkelerinde Yaş Gruplarına Göre Kadın İşsizliği (%)

Ülkeler	Genç (15-24)		Orta Yaş (25-54)		İleri Yaş (55-64)	
	2000	2019	2000	2019	2000	2019
Avusturya	11,1	10,6	4,9	4,2	3,2	3,8
Avusturya	5,2	7,8	3,5	4,2	4,7	2,9
Belçika	20,3	12,3	7,6	4,4	2,9	3,9
Kanada	11,4	9,7	5,8	4,5	5,5	4,7
Şili	31,3	20,0	9,4	7,5	4,3	3,7
Kolombiya	-	26,7	-	12,2	-	5,9
Çekya	17,4	6,0	9,9	2,3	5,4	2,0
Danimarka	6,4	9,7	4,9	4,7	4,6	2,1
Estonya	23,0	11,7	12,9	4,9	7,5	3,2
Finlandiya	21,8	15,5	8,8	4,9	9,4	5,2
Fransa	18,0	18,2	9,2	7,6	7,0	6,8
Almanya	7,5	4,8	7,5	2,6	13,6	2,4
Yunanistan	38,2	37,1	15,1	21,7	4,3	15,4
Macaristan	11,2	10,6	5,0	3,2	1,6	2,1
İzlanda	3,6	5,6	2,4	3,2	3,2	1,2
İrlanda	7,1	10,6	2,9	3,5	0,0	0,0
İsrail	17,4	7,2	9,7	3,6	6,0	2,7
İtalya	35,4	31,2	12,1	11,3	4,7	5,0
Japonya	7,9	3,4	4,4	2,3	3,6	1,8
Kore	9,1	9,9	3,0	3,3	1,6	2,1
Letonya	23,7	10,1	12,8	5,2	8,0	6,1
Litvanya	27,5	9,3	13,5	4,5	8,1	6,8
Lüksemburg	7,3	16,0	2,9	4,8	0,0	3,4
Meksika	6,2	8,1	2,4	3,1	0,9	1,1
Hollanda	7,0	6,2	3,3	2,7	1,5	3,1
Y.Zelanda	12,4	11,3	4,8	3,5	3,6	2,6
Norveç	10,5	9,5	2,2	2,9	0,8	1,1
Polonya	37,3	10,3	16,0	3,3	9,7	2,0
Portekiz	11,6	21,4	4,4	6,3	2,6	6,3
Slovakya	33,8	19,7	15,8	5,3	8,7	5,4
Slovenya	18,5	9,2	5,8	4,8	2,5	4,4
İspanya	32,9	34,5	18,9	15,0	11,3	13,8
İsveç	11,3	19,5	4,5	5,6	5,4	4,2
İsviçre	3,9	7,2	3,1	4,7	2,3	3,6
Türkiye	11,9	30,6	4,6	14,7	0,5	4,2
B.Krallık	10,2	9,3	3,8	2,9	2,8	2,5
ABD	8,9	7,3	3,3	3,1	2,5	2,7
OECD	12,3	11,5	6,1	5,3	4,4	3,5

(Kaynak: www.oecd.org)

2.2. Ücret Eşitsizliği

20. yüzyılın başlarında İngiltere’de kadınlar oy hakkını elde ettikten sonra, kadın istihdamının şartlarını erkeklerinkilerle eşitleyecek bazı yasal düzenlemeler yapılmasını sağlama imkanına kavuşmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında istihdamdaki sayıları bir milyondan fazla artan kadınların ücretinin erkeklerin ücretiyle eşit olmasının talep edilmesi bunun ilk örneğini oluşturur (Walters, 2005: 121). Tarihsel süreç içinde bu konuda önemli kazanımlar elde edilmiş olmasına rağmen özellikle özel sektörde çalışan kadın ve erkekler için ücret eşitsizlikleri halen önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.

Makal’a göre (2002: 475-477) kadın-erkek ücret eşitsizliğini doğuran faktörler evrensel bir nitelik taşımakta, bireysel ve toplumsal boyutları bulunmakta, iktisadi ve iktisat dışı faktörlerce etkilenen karmaşıklığa sahip bulunmaktadır. Bu faktörleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Kadın ve erkek işgücünün niteliğindeki, dolayısıyla verimliliğindeki farklılıklar,
- Kadın ve erkek işgücünün niteliği ve verimliliğinde farklılık olmasa bile, kadına ve kadın emeğine yönelik toplumsal değer yargılarından ötürü ücretlerin kadınların aleyhine belirlenmesi,
- Başlangıçta kadınlar ve erkekler birbirine yakın ücretlerle çalışmaya başlasalar bile, kadınların mesleki terfi imkanlarının önünde açıktan veya örtük (cam tavan engeli) engellerin olması nedeniyle daha az ilerleyebilmeleri,

- İş hayatında kadınlara yapılan beşerî sermaye yatırımlarının, yani ağırlıklı olarak hizmet içi eğitim imkanlarının düşük olması,
- Kadınların işgücü devir oranının daha yüksek olması, yani işe daha sık ve daha çok ara vermeleri nedeniyle çalışma sürelerinin erkeklere göre daha kısa kalması,
- Kadınların daha yüksek ücret ödenen teknik alanlar yerine, yine uzun süreli eğitim gerektiren ama daha az ücret ödenen düşük ücretli mesleklere (bankacılık, öğretmenlik gibi) yönelmeleri,
- Erkeklerle aynı alanlarda çalışsalar dahi kadınların sendikal üyelik düzeylerinin düşük olması.

Dikkat edilirse yukarıdaki nedenlerin çoğu salt olarak kadınların bireysel tercihlerinin sonucu olmayıp iktisadi ve toplumsal boyutları bulunmaktadır. Örneğin, her ne kadar günümüzde büyük ölçüde değişmiş olsa da, yine de, kadınların daha fazla yöneldiği bazı mesleklerin veya o meslekte sınırlı pozisyonların tercih edilme nedenleri arasında ailedeki işbölümünün geleneksel karakterini korumasına bağlı olarak kadınların ev-iş dengesini koruma çabalarının bulunduğu bilinmektedir.

Tablo 3'te Türkiye'de cinsiyete dayalı ücret eşitsizliklerine dair bir araştırmanın sonuçları yer almaktadır. Buna göre eğitim seviyesinin artması kadınların erkeklere göre daha az ücret almasını önlememektedir. Meslek gruplarına göre incelendiğinde ise nitelik gerektirmeyen mesleklerde olduğu gibi profesyonel mesleklerde de kadınlar erkeklerden daha düşük ücret almaktadır. Bunun tek istisnası

vardır: Yönetici kadınların aldığı ücret aynı işi yapan erkeklere göre %7,3 oranında daha fazladır.

Tablo 3: Eğitim ve Meslek Gruplarına Göre Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (2010)

Eğitim Durumu	Yıllık Ortalama Brüt Ücret (TL)			Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (%)
	Toplam	Erkek	Kadın	
İlkokul ve Altı	12.237	12.597	10.519	16,5
İlköğretim ve Ortaokul	12.192	12.571	10.470	16,7
Lise	15.117	15.531	13.969	10,1
Meslek Lisesi	18.759	19.442	15.647	19,5
Yüksekokul ve üstü	31.486	33.574	28.184	16,1
Meslek Grubu				
Yöneticiler	43.825	43.073	46.201	-7,3
Profesyonel Meslek Grupları	31.520	34.549	27.861	19,4
Teknisyenler, Teknikerler ve Yardımcı Profesyonel Meslek Grupları	22.082	22.536	20.865	7,4
Büro Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar	18.875	19.383	18.203	6,1
Hizmet ve Satış Elemanları	12.922	13.167	12.188	7,4
Nitelikli Tarım Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları	14.091	(*)	(0)	(*)
Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	15.278	15.586	13.004	16,6
Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcılar	13.336	13.851	10.518	24,1
Nitelik Gerektirmeyen Meslekler	12.075	12.449	10.713	13,9

(Kaynak:TÜİK Kazanç Araştırması, 2010)

2.3. Kayıt Dışı İstihdam

Kayıt dışı istihdam herhangi bir sosyal güvenlik sistemine dahil olmadan çalışanları ifade eder. Tablo 4'te 2018 yılı itibarıyla Türkiye'de 15 yaş ve üzeri istihdam edilenlerin cinsiyete göre kayıt dışı durumu görülmektedir. Buna göre tüm sektörlerde istihdam edilenlerin içinde kadınların kayıt dışılık oranı erkeklerden belirgin ölçüde yüksektir. Toplam istihdam içinde erkeklerin kayıt dışı oranı %28,5 iken kadınların %41,3'tür. Tarımda istihdam edilenlerin içinde kayıt dışı kadın oranı %90,8; kayıt dışı erkek oranı %76,3; tarım dışı (sanayi

ve hizmetler) alanlarda ise aynı oran kadınlarda %25,5 iken erkeklerde %20,4'tür.

Tablo 4: İstihdam Edilenlerin SGK'ya Kayıtlılık Durumu (Bin Kişi)

Sektör	Toplam			Erkek	Kadın
	İstihdam	Kayıt dışı	Kayıt dışı Oranı (%)	Kayıt dışı Oranı (%)	Kayıt dışı Oranı (%)
Toplam	28 029	9 100	32,5	28,5	41,3
Tarım	4 963	4 066	81,9	76,3	90,8
Tarım Dışı	23 066	5 035	21,8	20,4	25,5

(Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2018)

Kayıt dışı istihdamın çoğunluğunu kadınların oluşturmasını Özkaplan (2010: 346) kadın istihdamının erkek istihdamından farklılığına bağlayarak açıklamaktadır. Ev işleri, bakım hizmetleri gibi karşılıksız kadın emeği ile kadın istihdamı arasındaki süreklilik bu farklılığı oluşturmaktadır.

Öztürk ve Başar (2018:55-56) Türkiye’de kadınları kayıt dışı sektörlere yönelten nedenleri inceledikleri araştırmalarında şu sonuçlara ulaşmışlardır:

-Eğitim düzeyi düşükçe kadınlar işsiz kaldıkları süre içerisinde gelir sağlayabilecekleri sermaye ve vasıf gerektirmeyen basit ve sigortasız çalışma biçimlerini tercih etmektedirler.

-Çocuklu kadınların çocuklarını bırakabilecekleri bir yakınlarının olmaması, kreş imkânlarının bulunmaması ya da pahalı bulunması gibi nedenler bu kadınları emek piyasalarının dışına iterek evde yapılabilecek sigortasız işlere yönlentmektedir.

-Kadınların yoksulluk düzeyleri arttıkça kayıt dışı istihdama yönelme eğilimleri artmaktadır. Ancak kadınlar enformel sektörlere yöneldikçe de yoksullukları kalıcı olmaktadır.

Güldiken (2020: 110-111) sosyal güvencesiz kadınların ailelerindeki çocuklara, yaşlılara, hastalara, engellilere bakım hizmeti vererek onlara sosyal güvence oluşturduklarını ifade ederek paradoksal bir duruma dikkat çekmektedir.

2.4. Düşük Sendikal Üyelik

Türe (2019: 64) işgücü piyasalarının toplumsal cinsiyete duyarlı bir yapıya kavuşmasında sendikaların rolüne işaret ettiği çalışmada, sendikaların bu konudaki yükümlülüklerinin iki temel kaynağa dayandığını belirtir. Bunlardan ilki tavsiye niteliğindeki ulusal eylem planlarıdır ki, bu planlarda toplumsal cinsiyet eşitliğine dair devlet politikası üretilmesinde sendikaların devlet otoritelerinin sosyal paydaşı olduğu kabul edilir. İkincisi ise bağlayıcı nitelikteki 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununda yer alan “kuruluşlar faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetirler” hükmüdür (madde 26/3).

Bununla birlikte hem genel olarak hem de eğitim, giyim-tekstil, bankacılık gibi kadınların en yaygın istihdam edildiği sektörlerde dahi sendikal üyelikleri ve sendikalarda temsil edilme düzeyleri düşüktür. Öyle ki, çoğu çalışan kadın sendikanın anlamı veya çalışana faydalı olup olamayacağı gibi konularda bir fikre sahip değildirler (KSSGM, 2000: 48). Sendikal bilincin bu zayıflığında etkili olan en önemli faktör

ailedeki toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümüne dair kabullerin işgücü piyasalarında da varlığını sürdürmesidir (Ecevit, 2015: 112). Çünkü sendikaların toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında, yukarıda bahsedilmiş olan, yasal yükümlülüklerini yeterince yerine getirmemesinden kadınların enformel sektörde çalışmaya yönelmelerine kadar bir dizi kadın ikincilliğinde hanedeki ataerkil ilişkilerle işyerlerindeki ataerkil ilişkilerin karşılıklı etkileşimi belirleyici olmaktadır.

Bu çerçevede, Tablo 5'te Türkiye'de sendikalaşmanın toplumsal cinsiyet açısından durumuna yer verilmiştir.

Tablo 5: Sendikalaşmada Kadın Erkek Dağılımı (Temmuz2013-Temmuz 2018)

Yıl	Kadın Sendika Üye Sayısı	Erkek Sendika Üye Sayısı	Kadın Sendikalı İşçilerin Oranı
Temmuz 2013	125.413	861.830	12,7
Ocak 2014	134.737	916.896	12,8
Temmuz 2014	153.214	979.733	13,5
Ocak 2015	185.656	1.051.822	15,0
Temmuz 2015	235.105	1.131.333	17,2
Ocak 2016	255.262	1.195.266	17,6
Temmuz 2016	254.221	1.182.375	7,71
Ocak 2017	269.161	1.214.567	18,1
Temmuz 2017	294.049	1.267.774	18,8
Ocak 2018	317.837	1.336.401	19,2
Temmuz 2018	337.049	1.406.130	19,3
Artış Oranı (%)	168,75	63,15	

(Kaynak: DİSK-AR Sendikalaşma Araştırması, 2019)

Tabloda da görüldüğü gibi, 2013'den 2018'e gelindiğinde kadınların sendikal üyelik oranı %168,7 artış gösterirken, erkeklerdeki artış oranı %63,1'dir. Ancak bu oranın yanıltıcı olmaması için sendikal üyelik sayılarındaki değişime de bakmak gerekir. Zira, sendikalı erkek sayısı 861.830'dan 1.406.130'a yükselirken sendikalı kadın sayısı sadece 125.413'ten 337.049'a yükselmiştir; dolayısıyla oransal artışın kadınlarda daha yüksek olmasının nedeni kadın üye sayısının çok düşük olmasıdır. Nitekim 2018'de tüm sendikalı çalışanların ancak %19,3'ünü kadınlar oluşturmaktadır.

3. SONUÇ

Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin eğitim alanından sonra, kendini en fazla gösterdiği alan belki de çalışmadır. Çünkü bireylerin çalışma hayatındaki konumları artık geleneksel toplumlardan farklı olarak eğitsel formasyonları tarafından belirlenmektedir. Hele ki, bilginin son derece önem kazanmış olduğu post-modern toplumlarda eğitimin bu belirleyici rolü daha da artmıştır.

Gelişmiş veya az gelişmiş olsun dünyanın pek çok toplumunda kadınlar işgücü piyasalarında erkeklere göre daha az yer almaktadırlar. Aynı işi yapan erkeklere göre kadınların aldığı ücret daha düşük olabilmektedir. Düşük nitelikteki kadınlar işgücü piyasalarında “emanetçi” olarak yer almakta; ekonomik krizlerde veya evlendiğinde, çocuk sahibi olduğunda ya da hasta, yaşlı, engelli bir yakınına bakmak durumunda kaldığında kendisine emanet edilmiş olan çalışma hakkı geri alınarak evine dönmesi beklenmektedir. Tabii olarak bu kadının işgücü

piyasasında pazarlık hakkı bir tarafa yasal haklarını dahi kullanmasından söz etme imkânı bulunmamaktadır. Çünkü onun istihdamdaki yeri, kayıt dışıdır; yani yok hükmündedir.

Diğer taraftan toplumsal cinsiyet ekseninde yaşanan bu olumsuzlukların giderilmesinde işlev üstlenmesi gereken sendikalar post-endüstriyel dönüşüm sürecinde iyice işlevsizleştiği için beklenen işlevlerini yerine getirememektedirler. Kaldı ki, çoğu çalışan kadın da sendikaların böyle bir işlev üstlenebileceği düşüncesine mesafeli duruş sergilemektedir. Bu durumda, kadın çalışanların işgücü piyasalarındaki sallantılı konumları kadar sendika yönetimlerinin kadın çalışanların problemlerine bakarken kendilerini ataerkil düşüncenin etkisinden kurtaramamış olduklarının da etkisi olduğu düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Başak, S., Kınır, S. ve Yaşar, Ş.** (2013). *Kadının Görünmeyen Emeği: İkinci Vardiya*, Anka Kadın Araştırma Merkezi, https://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/001/012/original/anka_kad%C4%B1n_rapor_13-1_ikinci_vardiya_.pdf?1387185056, Erişim Tarihi: 04.10.2020
- Ecevit, F.Y.** (2015). “*Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri*”, içinde: 1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Yayına Hazırlayan: Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 105-114
- Grint, K.** (1998). *Çalışma Sosyolojisi*, Çev.: Veysel Bozkurt, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Güldiken, N.** (2020). *Çalışma Sosyolojisi*, Ankara: Nobel Yayıncılık
- <https://data.oecd.org/earnwage/average-wages.htm#indicator-chart>, Erişim Tarihi: 18.09.2020
- <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/simsek-e-bakilirsa-issizlik-kadınlar-yuzunden-artiyor-11240874>, Erişim Tarihi: 03.10.2020
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakan-eroglundan-is-isteyen-kadina-garip-cevap-11196061>, Erişim Tarihi: 03.10.2020
- <https://www.milliyet.com.tr/gundem/yilin-ilk-tartismasi-annelik-kariyeri-1992960>, Erişim Tarihi: 03.10.2020
- <http://www.radikal.com.tr/turkiye/bir-ev-susu-turk-kadını-742145/>, Erişim Tarihi: 03.10.2020
- KSSGM,** (2000). *Kentlerde Kadınların İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutu*, Ankara: KSSGM Yayınları
- Makal, A.** (2002). *Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları

- Marshall, G.** (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev.: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Özbay, F.** (2015). “*Kadınların Ev İçi ve Ev Dışı Uğraşlarındaki Değişim*”, içinde: 1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Yayına Hazırlayan: Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 115-139
- Özkaplan, N.** (1999). “İşgücü Piyasasına Ait Kavramların Sorgulanması”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 10, Sayı: 32, s. 61-85
- Özkaplan, N.** (2010). “*Türkiye İşgücü Piyasasının Dönüşümü (1980-2007)*”, içinde: İktisat ve Toplumsal Cinsiyet, Ed.: Ufuk Serdaroğlu, Ankara: Efil Yayınevi, s. 301-361
- Öztürk, S. ve Başar, D.** (2018). “*Türkiye’de Kadınların İşgücü Piyasasına Yönelik Tercihleri: Kayıt Dışı Sektör Üzerinde Bir Analiz*”, Sosyal Güvenlik Dergisi, Cilt:8, Sayı:2, s.41-58, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/589738>, Erişim Tarihi: 04.10.2020
- Ritzer, G.** (2011). *Modern Sosyoloji Kuramları*, çev.: Himmet Hülür, Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd. Şti.
- Sendikalaşma Araştırması** (2019). <http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2019/02/Sendikalaşma-Arastirmasi.pdf>, Erişim Tarihi: 04.10.2020
- Slattery, M.** (2008). *Sosyolojide Temel Fikirler*, Ed.: Ümit Tatlıcan, Çev.: Ö.Balkız-G.Demiriz-H.Harlak-C.Özdemir-Ş.Özkan-Ü.Tatlıcan, Bursa: Sentez Yayıncılık
- TÜİK Kazanç Araştırması** (2010), <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, Erişim Tarihi: 02.10.2020
- TÜİK İşgücü İstatistikleri** (2018), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?jsessionid=t4WwhXPLMvnDB17SNGThf7LMMGfJIZhH14dmL5h8dGYhb1T7xZTX!-1436694537?id=27693>, Erişim Tarihi: 03.10.2020

Türe, M.G. (2019). “*Sendikaların Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Gözetme Yükümlülükleri*”, İş ve Hayat, Cilt:5, Sayı:9, s.63-86, <http://www.dergipark.org.tr/tr/pub/isvehayat/issue/52079/679969>, Erişim Tarihi: 04.10.2020

Walters, M. (2005). *Feminizm*, Çev.: Hakan Gür, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları

BÖLÜM 9

TOPLUMSAL CİNSİYET - ŞİDDET İLİŞKİSİ (MALATYA LİSE VE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ)

Doç. Dr. Yaşar KAYA¹
Doktora Öğrencisi Arzu BOZDAĞ TULUM²

¹ İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Malatya, Türkiye, yasar.kaya@inonu.edu.tr. Orcid no: 0000-0002-8294-5432

² Malatya Bilim ve Sanat Merkezi, Malatya, Türkiye, arzubozdagtulum@hotmail.com. Orcid no: 0000-0001-6925-0145

GİRİŞ

Tarihsel gelişim süreci incelendiğinde kadın erkek arası ilişkiler, Klan aile yaşantısı haricinde eşitsizlikler üzerine kurulan bir geçmişe sahiptir. Özellikle Toprağa yerleşme ile başlayan kadın erkek arası toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadın aleyhine bir ivme kazanmıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ekseninde ortaya çıkan kadına yönelik şiddet, hemen hemen tüm toplumsal kurumlarda görülmektedir. Toplumsal kurumların en önemlilerinden hatta en önemlisi denilebilecek olan aile kurumu da toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ve dolayısıyla şiddet türlerinin değişik oranlarda görüldüğü kurumların başında gelmektedir. Ataerkil düşünce yapısı, erkeklerin fiziksel gücünü kadınlardan üstün görüp, "*erkeklik*" ve "*dişilik*" ile ifade edilen yapay bir tavırla erkeğin gücünü ve iktidarını pekiştirmiş ve aile kurumu da bu bakış açısından payını almıştır.

Kadınlık ve erkeklige ilişkin rol ve beklentilerin toplumsal olarak yaygın kabul görmüş bazı stereo tipleriyle; kadınların sessiz, uysal, sorunları giderici, rahatlatıcı, bakım sağlayıcı, huzur verici, fedakar vb. özellikleri taşıması gereken ideal modelleri, erkeğin atılgan, koruyucu, denetleyici, bilgi ve izan sahibi, başarılı, güçlülük vb. özellikleri taşıması gereken ideal modelleriyle adeta iki zıt kutup oluşturulmaktadır. Gerçekte kadınlar bu modellerden uzaklaştıkça kendilerinden beklenenlere cevap verememekte ve sözü edilen modellere aykırı özellikler şiddetle bastırılmaktadır (İnceoğlu-Kar, 2010: 43).

Kadının ve erkeğin sosyal olarak belirlenen rol ve sorumluluklarını ifade eden ve sosyal yapılanma sonucunda oluşan toplumsal cinsiyet kavramı ve bu kavramın beraberinde getirdiği kadına yönelik şiddet algısı, tutumlar ve davranışlar Lise ve Üniversite öğrencileri bağlamında bu araştırmanın konusudur.

1.1.Genç ve Gençlik

Araştırmacıların üzerinde birleştikleri bir genel-geçer gençlik tanımı bulunmamaktadır. Çünkü gençlik kavramı birçok bilim tarafından konu edilen ve dolayısıyla farklı açılardan ele alınarak farklı tanımları yapılan bir kavramdır. Genç bireyin gelişmesinde biyolojik, psikolojik ve sosyolojik faktörler eş zamanlı olarak değişmediği için, tek ve genel geçer bir gençlik tanımı yapmak mümkün değildir.

Gençlik dönemi biyolojik, psikolojik ve sosyal olarak bir gelişme ve olgunlaşma çağıdır. Çocuklukla olgunluk arasında bir ara dönemdir. Doğumla başlayan hayat süresi içinde, çocukluk ve gençlik çağının başlangıcında hızlanan biyolojik ve psikolojik gelişme bu çağın sonunda yavaşlar ve erişkinlik dönemine geçerken durur (Köknel, 1970: 3). Gençlik kavramı en kısa şekilde çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olarak tanımlayabileceğimiz gibi birçok bilim adamı gençliği farklı açılardan ele alarak farklı şekillerde tanımlamışlardır. Bunlardan Yörükoğlu'nun gençliği, çocukluk ve erişkinlik arasında yer alan, gelişme ve ruhsal olgunlaşma gösteren, yaşama hazırlık dönemi olarak tanımladığı görülmektedir (Yörükoğlu,1985: 42). Kocacık; gençliğin, bireyi sosyal olgunluğa hazırlayan ergenlik ve delikanlılık özelliklerinin bir arada görülebildiği çok daha kapsamlı bir kavram

olduğunu belirtirken (Kocacık,1987: 42) Bayhan ise gençliği 15-25 yaş arasında meydana gelen bir yaş grubudur (Bayhan, 1997:207) şeklinde tanımlamaktadır.

Gençlik kavramı, genel olarak ilk başta yalnızca üniversiteli ya da aynı çağda olan bireyleri kapsarken, günümüzde lise ve dengi yaş grubunu da içine almaktadır (Kasapoğlu, 2008: 58).

Bilindiği gibi özellikle lise dönemine denk gelen ilk gençlik dönemi, bireylerin biyolojik ve duygusal gelişim süreçlerindeki değişikliklerle başlayan, cinsel ve psiko-sosyal olgunluğa doğru gelişmesi ile sürerek bireyin bağımsızlığını ve sosyal üretkenliğini kazandığı bir dönemdir. Bu döneme, hızlı fiziksel ve sosyal değişimler eşlik eder. Bir diğer ifadeyle, bu dönemde gençler, bir yandan hızlı biyolojik ve fiziksel değişimler yaşarken, bir yandan da zihinsel gelişme süreci içerisinde bulunurlar. Bu itibarla insan hayatının her açıdan en yoğun dönemini oluşturan bu zaman dilimi, bireyin kendine has kimliğini ve kişiliğini kazandığı dönemdir. Ayrıca anne babadan ve kendine bakan diğer kişilerden kopma ve bağımsızlık duygusunun oluştuğu dönem olmanın yanında aynı ve karşıt cinsten kişi ya da gruplarla sosyal ilişkinin sıklaştığı, değeri ve anlamı olan bir iş için hazırlanılan bir dönemdir. Yine bu dönem, yaşam felsefesinin oluştuğu, yetişkin davranışlarının ilk kalıplarının oturduğu bir dönemdir (Kirman, 2005:86). İşte tam bu noktada geleceğin yetişkinleri olacak lise gençliğinin kadına yönelik şiddet algı ve tutumlarının tespit edilmesi ve eşitlikçi bir yaşam felsefesinin benimsetilmesi yolunda gerekli eğitimin lise kademesinde verilmesi son derece önem arz etmektedir.

Lise gençliği dönemi, Ortaokuldan mezun olan öğrencileri üniversiteye hazırlayan dört yıllık eğitim döneminde bulunan gençlerden oluşur. Gençleri hem sınava hazırlayan aynı zamanda sosyal becerilerini artıran ve ergenlik ile birlikte sorguladıkları birçok şeyin cevabını veren bir dönemdir. Gençlerin ortalama 14-18 yaş aralığındaki dönemine denk gelen bu dönemde gençlerin kimlik örüntüleri, değer yargıları, hayatı anlamlandırma gibi birçok alanda fikri yapılarının çoğu oluşur.

Araştırmada odaklandığımız ikinci gençlik grubu olan üniversite gençliği ise; 18-24 yaş grubunu oluşturan, formel eğitim ve öğretimin son evresinde öğrenim gören, araştırmacı, sorgulayıcı dolayısıyla bilimsel zihniyet kazanan, kendilerine has bir gençlik kültürü oluşturan, toplumun önderleri olacak gençlik kesimidir (Bayhan, 1997:241).

Üniversite Gençliği belli bir sosyal ve kültürel grubu oluştursa da her gencin ailesi, sosyal çevresi, hayat alanları, sosyalleşme sürecinin farklılıkları çerçevesinde; toplum örneğindeki gibi her genç ayrı bir dünyadır. Toplum oluşturan bireylerin, sosyalleşme ve kültürleşme süreciyle asgari müşterekte birleştikleri gerçeği bağlamında sosyalleşme kurumlarının bireye birbirinden farklı olmayan modeller sunmaları önem arz etmektedir (Bayhan, 1997:372).

1.2. Toplumsal Cinsiyet ve Şiddet

Cinsiyet çeşitli disiplinler tarafından ele alınan ve çok yönlü incelenen bir değişkendir. Psikolojinin yanı sıra, sosyoloji, antropoloji gibi sosyal bilimlerin ve biyoloji gibi fen bilimlerinin de inceleme alanı olmuştur. Çünkü toplum içinde belki de bu kadar çok kişiyi içine alan bir başka

sınıflama yoktur. Toplumsal düzenlemenin her türüsünde cinsiyetin etkisini ya da cinsiyete göre ortaya çıkmış bir farklılaşmayı görmek mümkündür (Dökmen, 2004:7).

Toplumun iki ana unsuru olan kadın ve erkek biyolojik özellikleri bakımından farklıdır, buna cinsiyet denilmektedir. Cinsiyet (Sex); Cinsiyet kromozomları ve cinsiyet organları gibi üremeyle ilgili doğuştan var olan fizyolojik özelliklere karşılık gelen daha dar kapsamlı bir terimdir. Cinsiyet (Sex) terimi, kadın ya da erkek olmanın biyolojik yönünü ifade etmektedir ve biyolojik bir yapıya karşılık gelmektedir. Cinsiyet, bireyin biyolojik cinsiyetine dayalı olarak belirlenen demografik bir kategoridir (Bhasin, 1997:36).

Toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyet teriminden ayrı olarak bireyin fiziksel doğal yaratılışının topluma yansıyan kısmı olarak değerlendirilebileceğimiz, toplum tarafından oluşturulmuş bir ayrıştırıcı tanımdır. Toplum yapısı gereği bir sistemler ağıdır ve bu sistemler ağı oluşturduğu gereksinimlerine göre aktörün biyolojik farklılıklarını sosyolojik zemine oturtmak için kendi alt sistemlerini var eder. Var edilen bu sistemlerden biri de toplumsal cinsiyet kavramıdır ve toplumdan topluma kültürden kültüre değişim arz etmektedir. İlk olarak 1972 yılında Ann Oakley tarafından kullanılan kavram, kadın ve erkek arasındaki farklılığın biyolojik unsurlar yanında toplumsal ve kültürel olarak oluşturulduğunu, inşa edildiğini ifade eder (Kirman, 2011:328).

Kadının ve erkeğin sosyal olarak belirlenen rol ve sorumluluklarını ifade eden ve sosyal yapılanma sonucu oluşan toplumsal cinsiyet kavramı, toplumlar arasında ve zaman içinde farklılık göstermekte,

değişebilmekte ve değiştirilebilmektedir (WHO, 1998; European Communities, 2006).

Yapısal- işlevselci görüşe göre aile kurumu ve onun işlevi, toplumsal yapının sürekliliği için vazgeçilmezdir. Kadına bu süreçte üreme ve çocuk yetiştirme misyonunu yüklemiştir. Toplum tarafından belirlenmiş olan bu sosyalleşme sürecinde kadınlık-erkeklik rolleri, yerine getirilmesi gereken önemli unsurlardır. Çünkü, “birey, rolleri aracılığıyla performansını sergiler, toplumdaki düzene rolleri aracılığıyla katılır. Roller, kurumsal düzenin esas birimi haline gelir” (Poloma,1993:264). Fonksiyonalist teorinin önemli temsilcilerinden olan Parsons, sosyalleşme sürecinde her iki cinse uygun cinsel kimlik ve yetişkinlik yaşamında ihtiyaç duyulacak becerilerin öğretildiğini belirtmiştir. Toplum, erkeklere rasyonel ve rekabetçi olmayı ve kendine güvenmeyi öğretir. Kızların, çocuk yetiştirme ve duygusal sorumluluk gibi özellikleri ise duygusal özellikler olarak adlandırılmıştır. Parsons, kadına geleneksel rolü bağlamında yönelmiş ve kadının statüsünün, kocasının mesleği ile kocasının statüsüne göre belirlendiğini ve kadının rolünün sadece eşlik ve annelik olduğunu ileri sürmüştür (Demirbilek, 2007:16). Kadını, toplumsal yapının işleyiş kuralları doğrultusunda (dengeyi, ahengi, düzeni bozmadan) besleyen, büyüten sıfatıyla ev içi rollere, erkeği ise ev dışındaki rollere adapte etmeye çalışmıştır.

Toplumsal cinsiyet rollerine maruz kalan ve bu toplumsal norm ve değerleri içselleştiremeyen kadın ve erkekler kendilerini baskı altında hissetmekte ve toplum tarafından dışlanmakta ve bir takım sorunlar yaşamaktadırlar (Kadılar, 2011).

Kadınların sosyal yaşamda karşılaştıkları toplumsal sorunlardan biri de, toplumsal cinsiyete dayalı şiddettir. Kadına yönelik şiddet, kadınlara fiziksel, cinsel ya da psikolojik zarar verebilecek acı çekmelerine neden olabilecek davranışlar bu davranışlara ilişkin tehditler ve kadınların özgürlüğünün zorla kısıtlanmasıdır.

Yapılan araştırmalar şiddeti uygulama yöntemine göre birkaç kategoride incelemektedir. Bunlar: Fiziksel, ekonomik, psikolojik, sözel ve cinsel şiddettir.

Hangi türden olursa olsun şiddet bir kişiye güç veya baskı uygulayarak isteği dışında bir şey yapmak ya da yaptırmak; şiddet uygulama eylemi, zorlama, saldırı, kaba kuvvet, bedensel ya da psikolojik acı çektirmek, işkence, vurma, yaralama olarak tanımlanabilir (Ünsal,2001:29). Fiziksel şiddet; eşi veya birlikte olduğu kişi(ler) tarafından kadına yönelik; tokat atma ya da bir şey fırlatma, itme, tartaklama ya da saç çekme, yumruklama ya da bir cisimle vurma, tekmeleme, sürüklenme ya da dövme, boğazını sıkma ya da bir yerini yakma, bıçak, silah gibi aletlerle tehdit etme ya da bunları kullanmadır (TÜİK, 2013:18).

Ekonomik şiddet; ekonomik kaynakların ve paranın kişi üzerinde bir yaptırım, tehdit ve kontrol aracı olarak düzenli bir şekilde kullanılmasıdır (Güneri, 1996: 88-89). Erkeğin parası olduğu halde karısının ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamaması, yokluk içinde bırakması, karısına ve çocuğuna harçlıklarını vermemesi gibi tutumlar ekonomik şiddet örnekleridir.

Psikolojik şiddet; Ruhsal açıdan kişiye acı ve zarar veren her türlü söz ve davranış psikolojik şiddet olarak açıklanmaktadır. Psikolojik şiddet, aile içerisinde eşler, kardeşler ya da ebeveyn-çocuk arasında, düşüncelerini aktarmasına izin vermemek, psikolojik baskı uygulamak, surat asmak, aile bireylerinden herhangi birinin kendine olan güvenini ve saygısını kaybetmesine sebep olmak, sürekli eleştirmek, aile bireyleri üzerinde psikolojik baskı kurmak, kontrol etmek şekillerinde ortaya çıkabilmektedir (Halıcı, 2007: 49).

Sözel şiddet; Söz ve hareketlerle bir bireyi korkutma, sindirme, cezalandırma ve kontrol etme aracı olarak kullanılmasıdır (Uçar, 2003: 81) Kişinin değer verdiği konulara yönelik güven sarsmak ve kişiyi yaralamak amacıyla belirli aralıklarla çok ağır hakaret ve sözler söylemektir. Kişiyi küçük düşürücü adlar takmak ve sık sık olumsuz bir şekilde eleştirmek ve alay etmek de sözel şiddet olarak değerlendirilmektedir (Sümer,1997:133).

Cinsel şiddet; Cinsel şiddet, kişinin isteğine aykırı olarak cinselliğin bir sindirme denetleme ve tehdit aracı olarak kullanılmasıdır (Güneri,1996: 89). Uygulanan taciz olayları, sarkıntılık, tecavüz, kadını çocuk doğurmaya ya da doğurmamaya zorlamak cinsel şiddet örnekleridir.

Dolayısıyla kadına yönelik şiddet, her toplumda farklı uygulamalarla ortaya çıkabilmektedir. Bu konuda tarihteki en çarpıcı olanlar Çin’de ayak bağlama, Avrupa’da cadı suçlamasıyla kadının yakılması, Hindistan’da “suttee” olarak adlandırılan kocası ölmüş kadının, kocasının cesedi ile birlikte yakılmasıdır. Günümüzde de kadına karşı

şiddet dünyada yaygın olarak görülen ve her ülkede karşılaşılan bir olgu haline gelmiştir.

Dünyada her dört kadından biri, Türkiye’de ise her üç kadından biri şiddet görmektedir. Kadına yönelik şiddet olgusu, dünyada gelişmişlik seviyesi ne olursa olsun, bütün ülkelerde yaşanan küresel bir sorundur. Öncelikle şiddet, öğrenilmiş bir davranıştır. Bu bağlamda şiddet; aile içinde, sokakta, okulda, iş yerinde, medyada sürekli görülmekte, rol model alınmakta ve kanıksanmaktadır. Şiddet, toplumun bütün sosyal sınıf ve tabakalarında yaşanan bir olgudur. Hem yoksul hem de varlıklı ailelerde, hem eğitim düzeyi düşük kişiler hem de üniversite mezunları arasında, hem kentte hem de kırsal alanda yaşanmaktadır. Ancak, görülme sıklığı itibariyle kadına yönelik şiddet; en fazla alt sosyo-ekonomik sınıflar, yoksullar, eğitim düzeyi düşük ve mesleksizler arasında yaygındır (Bayhan; 2012:896).

Şiddet eylemlerinin sosyo-kültürel kaynaklarının analizinde irdelenmesi gereken unsurlardan biri, ataerkil yapı veya erkekliğe ilişkin algılama biçimidir. Türkiye’deki hakim erkeklik klişesinin; sertlik, saldırganlık, şiddet, öfke ve uzlaşmazlık gibi tanımlayıcı unsurlardan oluştuğu (Atay, 11: 2004 den akt. Kızmaz, 2006:257) belirtilmektedir. Bu unsurlar, ülkemizdeki erkeklik vurgusunun; tahakküm, baskı, kabalık, eşitsizlik ve çatışma gibi süreçleri barındırdığının da önemli kanıtları olmaktadır. Bu çerçevede özellikle bazı kuramcılar veya feministler, erkek şiddetinin, yapısal ve kültürel olarak inşa edildiğini ve bunun kaynağının erkek imgesinin oluşturulma biçiminde yattığını ileri sürerek, ataerkil veya maskülen yapıyı şiddetin

önemli bir kaynağı olarak görmektedirler (Totten, 2003; Andeson ve Umberson, 2001; Messerschmidt, 1999; Kersten, 1993 den akt. Kızmaz,2006:257).

Şiddet ya da kadına yönelik şiddet denildiğinde akla ilk olarak fiziksel şiddet gelmektedir. Medyada yer alan haberlere bakıldığında kadına yönelik şiddet haberlerinde en fazla fiziksel şiddete yer verildiği söylenebilir (Korkut-Owen, W. Owen2008:16).

Yukarıda bahsedildiği gibi şiddet kavramına ilişkin gerek geniş ve gerekse de dar anlamda çok sayıda tanım yapılmıştır. Bu çalışmada şiddet kavramı, yasal olmayan fiziksel saldırı (fiziksel şiddet) davranışlarını tanımlayan dar anlamıyla kullanılmıştır.

Şiddet davranışlarının, sorun çözme yollarından biri olarak görülmesi, şiddetin sosyo-kültürel kaynaklarının incelenmesini gerektirmektedir. Çünkü bireylerin sorunları algılama biçimleri ve çözme yönünde geliştirdikleri davranışlar toplumun sosyo-kültürel faktörlerinden bağımsız düşünülemez. Şiddet genelde, bireylerin engellenmeleri sonucunda öfke ile birlikte gerçekleşen bir davranış tarzıdır. Ancak bu engellemeler karşısında bireylerin şiddet eylemlerine başvurmalarının nedenleri özellikle gençlik dönemindeki sosyalleşme biçiminde aranmalıdır.

Kadın ve şiddet konusu üzerine yapmış olduğumuz literatür taramalarında konu ile ilgili farklı boyutlarda bir çok çalışmanın yapılmış olduğu tespit edilmiştir. Medyaya yansiyarak daha çok görünür duruma gelen kadına yönelik şiddetin önem ve hassasiyeti göz

önünde bulundurulduğunda daha birçok çalışmaya kaynaklık edeceği de aşıkardır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar dikkate alındığında Toplumsal cinsiyet ekseninde lise ve üniversite gençliğinin kadına yönelik fiziksel şiddet tutumlarının karşılaştırılarak analiz edildiği herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak özellikle bireyin değer yargılarının oluştuğu, tutum ve davranışların belirlendiği gençlik dönemi, hassasiyetle üzerinde durulması ve bilimsel olarak izah edilmesi gereken bir dönemdir.

1. 3. Araştırmanın Önemi

Teorik değerlendirmelere ilave olarak Lise ve Üniversite ölçeğinde, gençlik üzerinde yapılan ve alan verilerine dayanan bu çalışmanın, “Toplumsal cinsiyet ekseninde lise ve üniversite gençliğinin kadına yönelik fiziksel şiddet tutumlarının karşılaştırılarak analiz etme ve bu türden çalışmalara kaynaklık etme açısından önem taşıyacağı umulmaktadır.

Çalışmanın, Toplumsal cinsiyet ekseninde lise ve üniversite gençliğinin kadına yönelik fiziksel şiddet tutumları konusunda geniş bir literatür taramasını içermesi ve tespit ettiğimiz 4 lise türünden 200 lise ve yine değişik bölümlerden olmak üzere 200 üniversite, toplam 400 öğrenciyi kapsayan bir mahiyete sahip olması açısından, literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.4. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, iyi tanımlanmış bir problem ifadesinde saklı olmakla birlikte, her türlü yanlış anlamayı önleyecek açıklıkta, ayrı bir alt bölümde ele alınır (Karasar, 2011:67).

Bu bağlamda araştırmanın amacı; Toplumsal cinsiyet ekseninde lise ve üniversite gençliğinin sosyo-kültürel özellikleri bağlamında kadına yönelik fiziksel şiddet tutumlarını karşılaştırarak analiz etmek, üniversite düzeyinde eğitim almanın, bireylerde şiddetle ilgili tutumlarını değiştirip değiştirmediğini, söz konusu tutumların arka planındaki sebepleri serilmemektir.

1.5. Problem Cümlesi

Araştırmada problemin tanımlanması, onun nicel ya da nitel ayrıntıları ile araştırılacak biçimde ifade edilmesidir (Karasar,2011:58).

Bu bağlamda araştırmamızın problem cümleleri aşağıdaki gibidir:

“Lise gençliğinin kadına yönelik fiziksel şiddet tutumları nelerdir?”

“Üniversite gençliğinin kadına yönelik fiziksel şiddet tutumları nelerdir?”

“Lise gençliğinin sosyo-kültürel özellikleri ile kadına yönelik fiziksel şiddet tutumları arasında bir ilişki var mıdır?”

“Üniversite gençliğinin sosyo-kültürel özellikleri ile kadına yönelik fiziksel şiddet tutumları arasında bir ilişki var mıdır?”

“Lise ve üniversite gençliğinin kadına yönelik fiziksel şiddet tutumları arasında bir farklılık var mıdır?”

“Üniversite eğitimi almak, gençliğin kadına yönelik fiziksel şiddet tutumlarını olumlu yönde değiştirmekte midir?”

1.6.Araştırma Deseni

Araştırmalarda, olaylar ve değişkenler arasında var olduğu söylenen ilişkiye, araştırma dilinde, “denence (hypothesis-hipotez)” denir. Bir başka ifade ile denence (hipotez), denenen yargıdır (Karasar, 2011:68).

Bu bağlamda Çalışmamızın araştırma deseninde sınavacağımız hipotezler şu şekilde sıralanmıştır:

H1. “Lise gençliğinin sosyo-kültürel özellikleri ile kadına yönelik fiziksel şiddet tutumları arasında bir ilişki vardır.”

H2. “Üniversite gençliğinin sosyo-kültürel özellikleri ile kadına yönelik fiziksel şiddet tutumları arasında bir ilişki vardır.”

H3. “Lise ve üniversite gençliğinin kadına yönelik fiziksel şiddet tutumları arasında bir farklılık vardır.”

H4. “Üniversite eğitimi almak, gençliğin kadına yönelik fiziksel şiddet tutumlarını olumlu yönde değiştirmektedir.”

1.7. Araştırmanın Sınırlılıkları

1- Araştırma 2018-2019 öğretim yılında Üniversitelerde ve liselerde öğrenim gören öğrencilerle sınırlıdır.

2- Araştırma, Malatya’da ki üniversiteli ve liseli öğrenciler ile sınırlıdır.

3- Araştırma 200 üniversiteli ve 200 liseli genç, toplam 400 öğrenci ile sınırlıdır.

2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Yöntem, araştırma yoluyla ortaya konulabilecek somut sebep-sonuç ilişkilerini tespit edebilmek için izlenmesi gereken yoldur (Aslantürk, 1999:64).

Bu araştırma; çalışmamıza daha çok açıklık kazandıracığını düşündüğümüz, nitel ve nicel yöntemin bir arada kullanıldığı karma araştırma (mixedresearch) yöntemi ile yapılmıştır. Johnson ve Onwuegbuzie (2004) karma yöntem araştırmalarını, bir çalışmada nitel ve nicel araştırma tekniklerinin, yöntemlerinin, yaklaşımlarının araştırmada birleştirilmesi olarak tanımlamaktadır. Creswell (2006) e göre; nicel ve nitel yaklaşımları birlikte kullanmak, her iki yaklaşımı tek başına kullanmaya oranla araştırma problemlerini daha iyi anlamamızı sağlar(akt. Baki ve Gökçek, 2012: 2). Bu tanımlardan hareketle araştırmamızın amacına uygun olarak veriler hem nitel hem de nicel yolla elde edilmiştir.

Nitel araştırma; görüşme, gözlem ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Nicel araştırma; olgu ve olayları nesnelleştirerek gözlemlenebilir, ölçülebilir ve sayısal olarak ifade edilebilir bir şekilde ortaya koyan bir araştırma türüdür. Anket tekniği bir nicel araştırma tekniği olarak belli

bir konuda saptanmış hipotezlere ya da sorulara bağılı olarak, bir evren ya da örnekleme oluşturan kaynak kişilere sorular yöneltmek suretiyle sistemli veri toplama tekniğidir. Anketler sosyal bilimlerde gözlemleri standartlaştırmak üzere başvurulan araçlardan biridir. Anketlerde sorular yazılı olarak kaynak kişilere verilir ve onlarda kendileri okuyarak cevaplarını verirler (Balcı, 2010).

2.1.Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Malatya'da ki liseler ve üniversitelerdeki öğrenciler Türkiye örneklemini temsil etmektedir. Araştırma ünitesi: Birey (üniversitede ve lisede eğitim gören her bir öğrencidir)Türkiye özelinde Malatya ilindeki üniversite öğrencileri (İnönü Üniversitesi ve Malatya Turgut Özal Üniversitesi) ve Malatya'da ki lise öğrencileri araştırma genel evrenini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Malatya'da iki üniversite bulunmaktadır. Bu iki üniversitenin öğrenci sayıları 44215'i İnönü Üniversitesi, 3753'ü Malatya Turgut Özal Üniversitesi olmak üzere toplam 47968 dir. Malatya üniversitelerindeki öğrenci sayıları üniversite rektörlüklerinden alınan bilgilerle tespit edilmiştir. Malatya'da ki lise öğrenci sayısı ise 65214'tür. Bu sayı ise Milli Eğitim istatistiklerinden elde edilmiştir.

Araştırmanın örnekleme, tesadüfi örnekleme yöntemiyle belirlenmiş, 200 üniversiteli ve 200 liseli genç, toplam 400 genç olarak tespit edilmiştir. Örneklem, 400 (N=400) dür.

Araştırma çalışma evrenin oldukça geniş olduğu görülmekle birlikte örneklem ölçümü için kullanılan değişkenlerin sayısı arttığından,

örneklem büyüklüğü gerekli veriyi sağlayacağını düşündüğümüz 400 örnekleme sınırlandırılmıştır. Araştırmamız 2018-2019 öğretim yılında Üniversitelerde bölüm ayrımı yapılmaksızın öğrenim gören öğrencilere ve liselerden araştırmamıza açıklık sağlayacağını düşündüğümüz 4 farklı okul türünden (Fen Lisesi, Anadolu Lisesi, Meslek Lisesi, İmam Hatip Lisesi) öğrencilere uygulanmıştır.

2018-2019 öğretim yılı İnönü üniversitesi ve Malatya Turgut Özal Üniversitesi ve Malatya’da ki 4 farklı liseden öğrencilere, toplam 41 sorudan oluşan bir anket uygulanmıştır. Anket, ankete katılanların ve ailelerinin; yaş, cinsiyet, eğitim, gelir seviyesi, vb. gibi demografik özelliklerini ve yaşamlarında ki kadına yönelik fiziksel şiddet tutumlarını, ölçmek üzere çeşitli ulusal ve uluslararası düzeyde kullanılan, geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş sorulardan meydana gelmiştir. Her iki gruptan toplanan 400 anket analize tabi tutulmuştur. Verilerin analizinde SPSS25 programı kullanılmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan Sosyo-Demografik Bilgi Formu ve Evlilikte Kadına Yönelik Fiziksel Şiddete İlişkin Tutum Ölçeği kullanılmıştır.

2.2.1. Sosyo-Demografik Bilgi Formu

Bu çalışmada araştırmacılar tarafından geliştirilen ve öğrencilerin, cinsiyet, yaş, sınıf, anne-baba eğitim durumları, anne-baba meslek durumları, aile tipi, doğdukları yerleşim yeri ve yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yer gibi bilgilerinin betimlendiği toplam 19 sorudan oluşan

ve tamamı kapalı uçlu sorulardan oluşan, sosyo-demografik bilgi formu kullanılmıştır.

2.2.2.Evlilikte Kadına Yönelik Fiziksel Şiddete İlişkin Tutumlar Ölçeği

Ölçek Ercan tarafından geliştirilmiştir. 5’li likert tipi ve tamamı kapalı uçlu sorulardan oluşan, ölçek 22 madde ve üç boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar şu şekilde adlandırılmıştır; şiddetin meşrulaştırılabilirliği, şiddetin algılanan faydası ve şiddetin sonuçları ile ilgili tutumlar. Ölçeğin değerlendirilmesi 5’li likert tipi bir derecelendirme ile yapılmıştır. Her bir maddenin puanlanması ‘1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum ve 5: Kesinlikle katılıyorum’ olacak şekilde puanlanarak elde edilmektedir.

Anket uygulanmadan önce 10 anketten oluşan bir pilot uygulama yapılmış; sosyo-demografik bilgi formunda iki soru üzerinde düzeltme yapılarak değiştirilmiştir. Ancak, anket soru sayısı (41) aynı kalmıştır.

2.3. Veri Analizi

Araştırma verilerinin analizinde SPSS25 programı kullanılmıştır. İlişkisiz ölçümler t testi, ortalama değerleri, frekans dağılımları ve yüzdeler hesaplanarak cinsiyet değişkeni ile çapraz tablolar oluşturularak analiz edilmiştir. Ayrıca yaş, aile gelir seviyesi, anne ve baba eğitim seviyesi, hayatın çoğunun geçirildiği yerleşim birimi gibi değişkenler ile öğrencilerin şiddet tutumları anova testi ile karşılaştırılarak araştırmaya dahil edilmiştir.

2.4. Geçerlilik ve Güvenirlik

Ercan alışmasında Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısını tüm ölçek için 0.92; birinci boyut için 0.92; ikinci boyut için 0.79 ve üçüncü boyut için 0.72 olarak bulmuştur (Ercan:2009). Bizim alışmamızda ise; ölçeğin güvenirlik katsayısına ilişkin Cronbach Alfa değeri 0.90 yüksek bulunmuştur. Birinci boyut için 0.91, ikinci boyut için 0.87 ve üçüncü boyut için 0.67 olarak bulmuştur. Cronbach alfa güvenirlik katsayısının tüm ölçek için yüksek olması ölçeğin tutarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Çalışmamızda ilk olarak katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine dair bulgular, daha sonra ise Evlilikte Kadına Yönelik Fiziksel şiddete İlişkin Tutumlara yönelik bulgular tablolar halinde verilmiştir.

3.1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Tablo1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Dair Bulgular

	Araştırmaya Katılan Lise Öğrencilerinin Sosyo-Demografik Özelliklerine Dair Bulgular			Araştırmaya Katılan İlkokul Öğrencilerinin Sosyo-Demografik Özelliklerine Dair Bulgular		
		f	%		f	%
cinsiyet	erkek	102	51,5	erkek	37	42,5
	kız	97	48,5	kız	110	126,5
	Toplam	200	100	Toplam	200	100
yaş	10	27	13,5	10-14 yaş	11	12,5
	11	76	38	15-19 yaş	140	162,5
	12	48	24	20-24 yaş	23	26,5
	13	27	13,5	25-29 yaş	3	3,5
	14 ve üzeri	1	0,5	30 ve üzeri	200	230
Toplam	200	100	Toplam	200	100	
okul türü	vakıf ilköğretim okulu	10	5	vakıf ilköğretim okulu	10	11,5
	vakıf ilköğretim okulu	10	5	vakıf ilköğretim okulu	27	31,5
	vakıf ilköğretim okulu	10	5	vakıf ilköğretim okulu	41	47,5
	vakıf ilköğretim okulu	10	5	vakıf ilköğretim okulu	17	19,5
	vakıf ilköğretim okulu	200	100	vakıf ilköğretim okulu	47	54,5
				vakıf ilköğretim okulu	38	44,5
				vakıf ilköğretim okulu	1	1,1
				vakıf ilköğretim okulu	1	1,1
				vakıf ilköğretim okulu	11	12,5
				vakıf ilköğretim okulu	200	230
sınıf	1. sınıf	10	5	1. sınıf	42	47,5
	2. sınıf	10	5	2. sınıf	48	54,5
	3. sınıf	10	5	3. sınıf	38	43,5
	4. sınıf	1	0,5	4. sınıf	38	43,5
	Toplam	200	100	Toplam	100	100
hayatınızın büyük kısmını nerede geçti	hiç	17	8,5	hiç	17	19,5
	çok	27	13,5	çok	27	31,5
	çok	107	53,5	çok	88	101,5
	hiçbir yer	20	10	hiçbir yer	40	46,5
	Toplam	200	100	Toplam	200	100
aile tipi	Çokgeniş	1	0,5	Çokgeniş	1	1,1
	Geniş	173	86,5	Geniş	140	162,5
	Orta	10	5	Orta	27	31,5
	Dar	1	0,5	Orta	1	1,1
	Toplam	200	100	Toplam	200	100
baba mesleği	öğretmen	10	5	öğretmen	200	230
	öğretmen	10	5	öğretmen	48	55,5
	öğretmen	10	5	öğretmen	41	47,5
	öğretmen	10	5	öğretmen	38	44,5
	öğretmen	10	5	öğretmen	11	12,5
	öğretmen	7	3,5	öğretmen	1	1,1
	öğretmen	1	0,5	öğretmen	1	1,1
	öğretmen	1	0,5	öğretmen	1	1,1
	öğretmen	27	13,5	öğretmen	34	39,5
	Toplam	200	100	Toplam	200	100
anne mesleği	Çokgeniş	1	0,5	Çokgeniş	100	115,5
	Geniş	200	100	Geniş	14	16,5
	Orta	140	70	Orta	12	14,5
	Dar	10	5	Dar	1	1,1
	Toplam	200	100	Toplam	200	100
baba öğrenim durumu	okuma yazma bilmez	1	0,5	okuma yazma bilmez	17	19,5
	okuma yazma bilmez	1	0,5	okuma yazma bilmez	38	44,5
	okuma yazma bilmez	10	5	okuma yazma bilmez	48	55,5
	okuma yazma bilmez	10	5	okuma yazma bilmez	38	44,5
	okuma yazma bilmez	10	5	okuma yazma bilmez	1	1,1
anne öğrenim durumu	okuma yazma bilmez	1	0,5	okuma yazma bilmez	14	16,5
	okuma yazma bilmez	1	0,5	okuma yazma bilmez	37	43,5
	okuma yazma bilmez	10	5	okuma yazma bilmez	11	12,5
	okuma yazma bilmez	10	5	okuma yazma bilmez	10	11,5
	okuma yazma bilmez	10	5	okuma yazma bilmez	10	11,5
kardeş sayısı	hiç kardeşim yok	1	0,5	hiç kardeşim yok	23	26,5
	hiç kardeşim yok	1	0,5	hiç kardeşim yok	17	19,5
	hiç kardeşim yok	10	5	hiç kardeşim yok	48	55,5
	hiç kardeşim yok	10	5	hiç kardeşim yok	38	44,5
	hiç kardeşim yok	10	5	hiç kardeşim yok	1	1,1
aile geliri	100 TL altı	10	5	100 TL altı	11	12,5
	100 TL altı	10	5	100 TL altı	42	48,5
	100 TL altı	10	5	100 TL altı	48	55,5
	100 TL altı	10	5	100 TL altı	38	44,5
	100 TL altı	10	5	100 TL altı	1	1,1
Toplam	200	100	Toplam	200	100	

Tablo 1’de görüldüğü üzere Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin %51,5 i erkek, % 48,5’i ise kızlardan oluşmaktadır. %38’i 15 ve

%28,5'i 14yaşında bulunmakta ve % 41'ibirinci sınıf öğrencisidir. Lise öğrencileri hayatlarının büyük kısmını şehirde (%65,5) ve büyükşehir (%14) de geçirmişlerdir. Aile tipinin ise çoğunlukla çekirdek aile (%86,5) olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin baba mesleği en yüksek oranda (%29,5)memur iken, anne mesleği %74 ev hanımıdır. Anne ve baba eğitim seviyeleri değerlendirildiğinde ise baba eğitim seviyesi %33,5fakülte veya yüksekokul eğitim seviyesinde iken anne eğitim seviyesi ise en yüksek oranda %23liseseviyesinde dir. Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin kardeş sayısı incelendiğinde ise % 37,5'inin üç kardeşe sahip olduğu görülmektedir. Gelir seviyesi incelendiğinde %25'i 1501-2500 TL aralığında bir gelir seviyesine sahip iken %25'inin 2501-4500 TL aralığında gelire sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde %43,5 i erkek, % 56,5'i ise kızlardan oluşmaktadır. %71,5'i 20-24 yaş aralığında bulunmakta ve % 25,5'i İktisadi ve İdari Bilimler fakültesi öğrencisidir ve % 40'ı ikinci sınıf öğrencisidir. Üniversite öğrencileri hayatlarının büyük kısmını şehirde (%41,5) ve büyükşehir (%24,5) de geçirmişlerdir. Aile tipinin ise çoğunlukla çekirdek aile (%70) olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan üniversiteli öğrencilerin baba mesleği en yüksek oranda (%22,5)memur iken, anne mesleği %76,5'i ev hanımıdır. Anne ve baba eğitim seviyeleri değerlendirildiğinde ise baba eğitim seviyesi %22,5lise ve %22,5 ilkokul eğitim seviyesinde iken, anne eğitim seviyesi ise en yüksek oranda %25,5 ile ilkokul seviyesindedir.

Araştırmaya katılan üniversiteli öğrencilerin kardeş sayısı incelendiğinde ise % 32,5'inin beş ve üzeri kardeşe sahip olduğu görülmektedir. Gelir seviyesi incelendiğinde %38,5'inin 1501-2500 TL aralığında düşük bir gelir seviyesine sahip olduğu görülmektedir.

3.2. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Şiddetin Meşrulaştırılabilirliği Algıları

Tablo2. Araştırmaya Katılan Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Şiddetin Meşrulaştırılabilirliği Algıları

	Araştırmaya katılan ilise öğrencilerinin şiddetin meşruluğu algıları							Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin şiddetin meşruluğu algıları									
	Keskinlikle Kalıplaştırılabilir mi	Kalıplaştırılabilir mi	Kararlıdır	Kalıplaştırılabilir mi	Toplam	Ortalama	n.	Keskinlikle Kalıplaştırılabilir mi	Kalıplaştırılabilir mi	Kararlıdır	Kalıplaştırılabilir mi	Toplam	Ortalama	n.			
kadınların baş döndürülen şiddet gördüklerini hakettiklerini	erkek	8 0	1 0	1 2	7	1	101	173	1 0	3 8	1 7	1 0	1 1	1 3	8 7	1 401	300
	kız	4 0	2 0	1 0	1 0	4	9 0	1 20	1 0	4 0	1 0	2 0	7	1 0	1 1	1 01	300
	Toplam	1 47	1 8	2 0	1 6	1 2	1 90	2 93	2 0	4 8	2 7	1 7	2 1	1 6	2 0	2 41	300
kadına yönelik şiddet kadın genetik olarak olduğuyla kadını ezilmiştir bir şeydir	erkek	8 2	1 1	1 6	1	1	101	180	2 0	3 8	1 9	1 7	1 0	1	8 7	1 276	314
	kız	6 0	3 0	2 0	1 0	1	9 7	1 04	2 0	7 7	2 3	1	1 1	1	1 1	1 01	300
	Toplam	1 36	2 8	2 1	1	1 0	1 98	2 84	4 0	1 15	4 1	1 8	2 1	1	2 0	2 37	300
kadınlar dayak yediklerinden yakalanırlar böylece onları öldürürler	erkek	4 4	1 8	1 8	1 3	1 2	101	144	1 0	2 9	1 1	2 8	1 3	1	8 6	1 216	300
	kız	4 8	2 5	1 2	1	1	9 7	144	1 0	4 8	1 6	1 7	1 4	1	1 1	1 11	300
	Toplam	9 2	4 3	3 0	2 0	1 8	2 00	2 88	2 0	7 7	2 7	4 3	2 7	1	1 9	2 27	300
şiddetle menasız katliam bir kadını koruyamaz	erkek	4 9	1 7	1 6	1 4	1	101	174	1 0	1	1	2 1	4 4	8 7	1 07	300	
	kız	4 0	1 0	1 0	1 0	1	9 6	174	1 0	1 0	1 0	1 0	1 0	1	1 0	1 01	300
	Toplam	8 9	2 7	2 6	2 4	1	1 97	3 48	2 0	1 1	1 1	3 1	1 6	7 5	2 08	300	
erkeği öldürür kadın kötüdür	erkek	6 6	1 6	1 8	1	1	101	176	1 0	2 0	2 0	1 1	1	1 3	8 6	1 276	300
	kız	7 1	1 3	1	1	1	9 7	164	1 0	2 9	2 1	1	1	1	1 1	1 01	300
	Toplam	1 37	2 9	2 4	1 3	1	2 00	3 40	2 0	4 9	4 1	1 1	1	1 4	1 97	300	
bunlar kadınlar öldürür erkek öldürür	erkek	4 4	1 6	2 0	1 6	1	101	154	1 0	3 0	1 3	1 4	1 4	1 6	8 7	1 07	300
	kız	4 0	1 0	1 0	1 0	1	9 6	154	1 0	3 0	1 0	1 0	1 0	1 0	1 0	1 01	300
	Toplam	8 4	2 6	3 0	2 6	1	1 97	3 08	2 0	6 0	2 3	2 4	2 4	2 6	2 0	2 08	300
kadın kadını öldürür erkek öldürür	erkek	6 2	1 6	1 6	1	1 3	101	147	1 0	3 8	1 8	1 0	1	1 4	8 7	1 07	300
	kız	6 6	1 0	1 2	1	1	9 7	147	1 0	4 8	2 1	1	1	1	1 1	1 01	300
	Toplam	1 28	2 6	2 8	1 1	1 7	1 98	2 94	2 0	8 6	3 9	1 1	1 7	2 1	2 0	2 08	300
bir kadın her şeyine dayak yedirmeye değer kadını öldürür	erkek	6 7	1 0	1 4	1	1	101	170	1 0	4 8	2 0	1 0	1	1	8 7	1 07	300
	kız	7 6	1 8	1 0	1 0	1	9 7	180	1 0	2 9	2 3	1	1	1	1 1	1 01	300
	Toplam	1 43	2 8	2 4	1 0	1	1 98	3 50	2 0	7 7	4 3	1 1	1	1	1 9	2 08	300
kadına yönelik şiddet doğrudan şiddet değildir	erkek	7 0	1 2	1 3	1	1	101	181	1 0	4 2	2 1	1 0	1	1	8 7	1 07	300
	kız	6 0	1 0	1 0	1 0	1	9 6	181	1 0	3 0	1 0	1 0	1 0	1 0	1 0	1 01	300
	Toplam	1 30	2 2	2 3	1	1	1 97	3 62	2 0	7 2	3 1	2 0	1 0	1 0	2 0	2 08	300
bir adam katil olur kadınlar öldürür	erkek	6 6	1 8	1 2	1	1	101	181	1 0	4 0	2 6	1	1	1	8 7	1 07	300
	kız	6 0	1 0	1 0	1 0	1	9 6	181	1 0	3 0	1 0	1 0	1 0	1 0	1 0	1 01	300
	Toplam	1 26	2 8	2 2	1	1	2 00	3 62	2 0	7 0	3 6	2 0	2 0	2 0	2 0	2 08	300

Tablo 2’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğrencilerin ölçme aracına verdikleri cevapların frekans dağılımları, yüzde değerleri, ortalama puanları ve t testi değerleri görülmektedir. “Şiddetin meşrulaştırılabilirliği” alt boyutu; “kadınların bazı davranışları şiddet görmelerini hak ettirir”, “kadına yönelik şiddet haklı gerekçesi olduğunda kabul edilebilir bir şeydir”, kadınlar dayak yediklerinden yakınırlarken buna sebep olan hatalarını hiç düşünmezler”, şiddete maruz kalmış bir kadınla karşılaşırsam önce bunu hak edip etmediğini düşünürüm” vb. tutum ifadelerini içermektedir.

Tablo 2’de liseli ve üniversiteli katılımcılar karşılaştırıldığında hemen her soruda üniversite öğrencilerinin lise öğrencilerine göre “kesinlikle katılmıyorum” ifadesini daha az işaretledikleri görülmektedir.

Liseli öğrenciler %73.5 ile en yüksek oranda “kadınların bazı davranışları şiddet görmelerini hak ettirir” önermesine kesinlikle katılmamaktadırlar; bu önermeye üniversite öğrencileri ise %55 oranında “kesinlikle katılmıyorum” ifadesini işaretleyerek kesinlikle katılmamaktadırlar. Yapmış olduğumuz mülakatlarda konuya açıklık kazandıracığını düşündüğümüz LK3 kodlu lise öğrencisi “*Kadına yönelik şiddet asla kabul edilebilir bir şey değil. Hayvanlar bile eşlerini el üstünde tutarken insanlar nasıl şiddet uygula. Şiddeti uygulanabilir gösterecek hiçbir sebep yoktur, olamaz*” sözleriyle kadına şiddetin hiçbir gerekçeyle kabul edilemeyeceğini belirtmektedir. ÜE6 kodlu üniversite öğrencisi ise; “*Şiddete aslında karşıyım ancak bazı durumlarda insan başka bir yol bulamıyor, mesela kız arkadaşım beni en yakın arkadaşım ile aldatmaya kalktı, arkadaşım*

bunu bana söyleyince kan beynime çıktı, kız arkadaşım inkar etti ama tanıklarda var. Dayağı yedi buna başka nasıl ders verilir. Benim de bir namusum ve şerefim var” sözleriyle fiziksel şiddetin bazı durumlarda kadınlar tarafından hak edildiğini ifade etmiştir.

Liseli öğrencilerde “kesinlikle katılmıyorum” ifadesi, en düşük oranda (%46,5) “kadınlar dayak yediklerinden yakınırırlarken buna sebep olan hatalarını hiç düşünmezler” önermesinde görülmektedir. Bu önermeye üniversite öğrencileri ise %47,7 oranında kesinlikle katılmamaktadır. Lise öğrencilerinin en çok kararsız kaldıkları madde %17.6 ile “bazı kadınlar insanı şiddete yönlendirir” önermesidir. Bu önermeye üniversite öğrencileri %11 oranında kararsız kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Üniversiteli öğrenciler ise %62.5 ile en çok “bir adam karısını dövüyorsa mutlaka bir sebebi vardır” önermesine kesinlikle katılmamaktadırlar; bu önermeye lise öğrencileri ise %71 oranında “kesinlikle katılmıyorum” ifadesini işaretleyerek kesinlikle katılmamaktadırlar.

Lise öğrencilerinin en çok kararsız kaldıkları madde %17.6 ile “bazı kadınlar insanı şiddete yönlendirir” önermesidir. Bu önermeye üniversite öğrencileri %11 oranında kararsız kaldıklarını ifade etmişlerdir. “Kadınlar dayak yediklerinden yakınırırlarken buna sebep olan hatalarını hiç düşünmezler” önermesi hem lise hem de üniversite öğrencilerinin en düşük oranda kesinlikle katılmıyorum ifadesini işaretledikleri maddedir. Bu maddeye üniversite öğrencileri (%47,7) lise öğrencileri de (%46,5) kesinlikle katılmıyorum cevabını

vermişlerdir. Yapmış olduğumuz görüşmelerden konuya açıklık kazandıracağını düşündüğümüz LE5 kodlu lise öğrencisi; *“bazen kadınlar da düşüncesizce davranabiliyor. Babaannem her bize geldiğinde annemle sorun yaşıyorlar, babaannem haksız olabilir ama annemin gelen misafire sabırlı davranması gerekir. Özellikle de o babamın annesi, babam annesini değiştiremez, annemin durumu idare etmesi gerekir ama annem tam tersine babamı bu konuda çileden çıkaracak sözler söylüyor, babamda bu durumla baş edemeyince anneme karşı çok nadir de olsa şiddet uyguladığı oluyor. Annem bu davranışının yanlış olduğunu düşünüp sabırlı olsa dayak olayı hiç olmayacak”*. Sözleriyle annesinin de hatalı olduğunu ve bunu düşünmediğini ifade etmiştir.

Tablo2 incelendiğinde Araştırmaya Katılan lise öğrencilerinin Şiddetin Meşrulaştırılabilirliği açısından tüm alt boyutlarında erkek öğrenciler 1,9511 ortalama puana sahipken, kız öğrenciler 1,5395 ortalamaya sahiptir. Lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet açısından şiddet tutumları alt boyutlarından Şiddetin Meşrulaştırılabilirliği alt boyutu toplam puanları bakımından cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. $P < .000$

Araştırmaya Katılan üniversite öğrencilerinin Şiddetin Meşrulaştırılabilirliği açısından tüm alt boyutlarında erkek öğrenciler 2,4492 ortalama puana sahipken, kız öğrenciler 1,8664 ortalamaya sahiptir. Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet açısından şiddet tutumları alt boyutlarından Şiddetin Meşrulaştırılabilirliği alt boyutu toplam

puanları bakımından cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. $P < .000$

3.3. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Şiddetin Faydası Algıları

Tablo3. Araştırmaya Katılan Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Şiddetin Faydası Algıları

	Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin şiddetin faydası algıları.								Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin şiddetin faydası algıları.																
	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Karanızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam	Ortalama	P.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Karanızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam	Ortalama	P.									
erkek eşine bazen fiziksel şiddet gösterebilmelidir	erkek	7	1	7	1	0	3	2	103	1503	0,044	4	4	1	6	1	5	5	8	5	1329	,000			
	kız	8	2	3	4	1	2	2	9	7	1274	0,143	9	0	1	6	2	3	2	1	13	1374	,000		
	Toplam	153	2	5	1	4	4	4	200	1	405	,000	134	3	2	7	8	7	198	1	596	,000			
aile içi konuşma tartışmaları sırasında kadına karşı şiddet uygulamamasını normal görüyorum	erkek	7	6	1	5	4	4	4	103	1481	0,084	5	0	2	4	5	3	5	8	7	1374	,000			
	kız	8	3	3	1	1	1	3	9	7	1259	0,082	9	6	1	3	2	1	1	13	1374	,000			
	Toplam	159	2	4	5	5	7	200	1	385	,000	146	3	7	7	4	6	200	1	435	,000				
kadını en iyi terbiye aracıdır	erkek	8	3	4	7	2	7	103	1503	0,025	5	7	1	6	6	2	6	8	7	1367	,000				
	kız	8	8	4	2	1	2	9	7	1199	0,023	8	3	1	3	1	0	1	13	1199	,000				
	Toplam	157	3	8	9	3	9	200	1	355	,000	155	2	9	7	3	6	200	1	338	,000				
bazı durumlarda kadına karşı şiddet kullanılmak gerekebilir	erkek	6	0	2	2	3	5	4	100	1	71	,000	5	0	2	0	3	7	7	8	7	1374	,015		
	kız	8	2	1	0	2	2	1	9	7	1204	,000	8	5	1	2	6	7	2	112	1	464	,024		
	Toplam	142	3	2	1	1	7	5	197	1	402	,000	135	3	2	3	1	4	9	199	1	611	,000		
görev ve sorumlulukların doğru şekilde yerine getirilmesi için kadınlara şiddet uygulamaları gerekmektedir	erkek	7	4	1	1	3	6	3	103	1578	,000	5	2	1	7	4	5	8	5	1	12	1	002		
	kız	9	0	3	1	0	1	9	7	1174	,000	8	6	1	0	7	2	0	1	13	1	263	,005		
	Toplam	164	1	6	1	0	6	4	200	1	35	,000	138	3	5	1	4	6	5	198	1	501	,000		
kadına uygulanan şiddetin onun aynı hatayı yapmasını engelleyebilir	erkek	6	1	1	2	1	7	6	7	103	1382	0,003	4	1	2	2	1	1	6	7	8	7	2364	,019	
	kız	7	3	1	3	7	2	2	9	7	1427	0,002	7	9	1	3	9	7	5	1	13	1	672	,031	
	Toplam	134	2	5	2	4	8	9	200	1	985	,000	120	3	5	2	0	1	3	1	2	200	1	91	,000
Lise öğrencilerinde şiddetin faydası	N	103	97	Mean	1,891	1,2715	Std. Deviation	0,5588	0,6252	P	,001	,001	Üniversite öğrencilerinde şiddetin faydası	N	87	113	Mean	1,8261	1,3569	Std. Deviation	0,5336	0,5632	P	,000	,000
	erkek	103	97	Mean	1,891	1,2715	Std. Deviation	0,5588	0,6252	P	,001	,001		erkek	87	113	Mean	1,8261	1,3569	Std. Deviation	0,5336	0,5632	P	,000	,000
kız	97	113	Mean	1,8261	1,3569	Std. Deviation	0,5336	0,5632	P	,000	,000	kız	113	87	Mean	1,8261	1,3569	Std. Deviation	0,5336	0,5632	P	,000	,000		

Tablo 3’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğrencilerin ölçme aracına verdikleri cevapların frekans dağılımları, yüzde değerleri, ortalama puanları ve t testi değerleri görülmektedir “Şiddetin algılanan faydası” alt boyutu; “erkek eşine bazen fiziksel şiddet gösterebilmelidir”, “aile içindeki tartışmalar sırasında kadına karşı şiddet uygulamamasını normal görüyorum”, “kadını en iyi terbiye aracı

dayaktır”, “bazı durumlarda kadına karşı şiddet kullanmak gerekebilir” vb. tutum ifadelerini içermektedir.

Tablo 3’de de “Şiddetin meşrulaştırılabilirliği” alt boyutunda olduğu gibi liseli ve üniversiteli katılımcılar karşılaştırıldığında hemen her soruda üniversite öğrencilerinin lise öğrencilerine göre “kesinlikle katılmıyorum” ifadesini daha düşük oranda işaretledikleri görülmektedir.

Liseli öğrenciler en yüksek oranda %85.5 ile “kadını en iyi terbiye aracı dayaktır” önermesine kesinlikle katılmamaktadırlar; bu önermeyi üniversite öğrencileri ise %77,5 oranında işaretlemiştirler. Yapmış olduğumuz mülakatlarda konuya açıklık kazandıracağını düşündüğümüz LK9 kodlu lise öğrencisi. “*Sadece kadına şiddete değil her iki cinsiyete de, diğer canlılara da hayır. Şiddet asla bir terbiye aracı olamaz. Bunun hafifi, ağırı da olamaz. Şiddet şiddettir, kimse kimsenin terbiyesini kontrol edemez*”. Sözleriyle açıklık getirmiştir. Yine üniversite öğrencisi ÜK1 kodlu öğrenci “*Terbiyesini beğenmediğin bir kadınla evlenme ya da birlikte olma. Kimse kimsenin terbiyesini o yaştan sonra değiştiremez. Ayrılırsın olur biter*” sözleriyle açıklık kazandırmıştır.

Liseli öğrencilerde “kesinlikle katılmıyorum” ifadesi, en düşük oranda (%67) “kadına uygulanan şiddet onun aynı hatayı yapmasını engelleyebilir” önermesinde görülmektedir. Bu önerme üniversite öğrencilerinin % 60 ve en düşük oranda oranında “kesinlikle katılmıyorum” ifadesini işaretledikleri maddedir. Lise öğrencilerinin en çok kararsız kaldıkları madde %12 ile yine “kadına uygulanan şiddet

onun aynı hatayı yapmasını engelleyebilir” önermesidir. Bu önermeyi üniversite öğrencileri ise %10 oranında işaretleyerek yine en çok kararsızlık yaşadıkları madde olduğunu ifade etmişlerdir.

Tablo3 incelendiğinde Araştırmaya Katılan lise öğrencilerinin Şiddetin Faydası açısından tüm alt boyutlarında erkek öğrenciler 1,6181 ortalama puana sahipken, kız öğrenciler 1,2715 ortalama puana sahiptir. Lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet açısından şiddet tutumları alt boyutlarından Şiddetin Faydası alt boyutu toplam puanları bakımından cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. $P<.000$

Araştırmaya Katılan üniversite öğrencilerinin Şiddetin Faydası açısından tüm alt boyutlarında erkek öğrenciler 1,8261 ortalama puana sahipken, kız öğrenciler 1,3569 ortalama puana sahiptir. Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet açısından şiddet tutumları alt boyutlarından Şiddetin Faydası alt boyutu toplam puanları bakımından cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. $P<.000$

3.4. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Şiddetin Sonuçları Algıları

Tablo 4. Araştırmaya Katılan Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Şiddetin Sonuçları Algıları

	Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin şiddetin mesruluğu algıları.							Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin şiddetin mesruluğu algıları.									
	Kesitilde katılımı	Katılmıyor m	Kararsız m	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam	Ortalama	P.	Kesitilde katılımı	Katılmıyor m	Kararsız m	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam	Ortalama	P.	
kadın eğer kocası kendisine vurursa birlikte yaşamayı bırakmalıdır	erkek	2 1	1 4	3 2	1 4	2 2	103	3,194	0,001	2 4	2 3	1 3	3	1 8	8 7	2,701	0,01
	kız	1 0	6	2 8	1 7	3 6	9 7	1,665	0,001	2 4	1 4	1 7	2 0	3 6	111	2,703	0,01
	Toplam	3 1	2 0	6 0	3 1	5 8	200	3,325	,000	4 8	3 7	3 0	2 9	5 4	198	2,822	,000
		15,2%	10,0%	30,0%	15,2%	28,8%	100%			20,2%	24,4%	14,9%	15,3%	20,7%	100%		
eğer erkek kadına şiddet uygulansa tutuklanmalıdır	erkek	1 0	1 2	2 5	2 3	3 3	103	3,524	0,001	1 7	1 5	1 7	1 3	2 5	8 7	1,699	0,099
	kız	3	4	1 3	1 8	5 6	9 7	4,173	0,001	5,9%	7,2%	15,9%	14,9%	20,7%	100%		
	Toplam	1 6	1 6	3 8	4 1	8 9	200	3,855	,000	3 8	2 3	3 2	3 6	6 7	196	3,362	,000
		8,0%	8,0%	19,0%	20,5%	44,5%	100%			9,4%	11,7%	15,3%	16,4%	34,2%	100%		
kadın-erkek arasındaki tartışmanın içine dayak girerse sevgi bağı yok ol	erkek	1 1	1 1	1 8	1 9	4 6	103	3,781	0,006	8	8	1 2	2 4	3 5	8 7	1,846	0,821
	kız	8	1	7	1 9	6 2	9 7	4,299	0,006	1 6	1 1	6	2 0	5 8	111	1,870	0,868
	Toplam	1 7	1 2	2 5	3 8	108	200	4,04	,000	2 4	1 9	1 8	4 4	9 3	198	2,822	,000
		8,4%	6,0%	12,5%	19,0%	54,0%	100%			12,1%	9,5%	9,0%	22,2%	47,8%	100%		
kadın-erkek ilişkisi kadına uygulanan şiddet sebebiyle zarar görmüşünde tamiri olma	erkek	1 4	1 0	2 7	2 7	2 3	101	3,345	0,000	9	1 7	1 5	2 1	2 5	8 7	1,458	0,227
	kız	4	3	2 0	1 8	5 2	9 7	4,143	0,000	1 4	1 3	1 6	2 5	4 5	113	1,654	0,224
	Toplam	1 8	1 3	4 7	4 5	7 5	198	3,774	,000	2 3	3 0	3 1	4 6	7 0	200	3,55	,000
		9,1%	6,6%	23,7%	22,7%	37,8%	100%			11,5%	13,3%	16,2%	23,3%	35,8%	100%		
kadına uygulanan şiddet hiçbir sorunun çözümü olamaz	erkek	1 5	5	1 1	2 1	5 1	103	3,844	0,000	1 2	1 5	1 4	3	3 7	8 7	1,957	0,047
	kız	4	3	2	1 3	7 8	9 7	4,698	0,000	1 7	5	1 2	1 2	6 6	112	1,975	0,047
	Toplam	1 9	8	1 3	3 4	129	200	4,245	,000	2 9	2 0	2 6	2 1	103	199	3,747	,000
		9,5%	4,0%	6,5%	17,0%	64,0%	100%			14,6%	10,0%	13,0%	10,5%	51,9%	100%		
kadına şiddet uygulanması bir suç olarak görülmüyor	erkek	6 9	1 3	1 1	5	5	103	1,676	0,086	3 3	1 8	9	4	2 3	8 7	1,692	,000
	kız	8 2	5	2	1	7	9 7	4,154	0,085	7 6	1 4	9	1	1 3	113	1,789	,000
	Toplam	151	1 8	1 3	6	1 2	200	1,55	,000	109	3 2	1 8	5	3 6	200	2,135	,000
		75,5%	9,0%	6,5%	3,0%	6,0%	100%			54,5%	16,0%	9,0%	2,5%	18,0%	100%		
Liseöğrencilerinde şiddetin sonuçları							Üniversiteöğrencilerinde şiddetin sonuçları										
	N	Mean	Std. Deviation	P			N	Mean	Std. Deviation	P							
erkek	103	3,276	,9458	,000	erkek	87	3,318	,7984	,002								
kız	97	3,7234	,88758	,000	kız	113	3,7484	1,02291	,001								

Tablo 4’te görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğrencilerin ölçme aracına verdikleri cevapların frekans dağılımları, yüzde değerleri, ortalama puanları ve t testi değerleri görülmektedir “Şiddetin sonuçları” alt boyutu; “kadın eğer kocası kendisine vurursa birlikte yaşamayı bırakmalıdır”, “eğer erkek kadına şiddet uygularsa tutuklanmalıdır”, “kadın-erkek arasındaki tartışmanın içine dayak girerse sevgi bağı yok olur”, “kadın-erkek arasındaki ilişki kadına uygulanan şiddet sebebiyle zarar gördüğünde bunun tamiri mümkün değildir” vb. tutum ifadelerini içermektedir.

Tablo 4’te de “Şiddetin Meşrulaştırılabilirliği” ve “Şiddetin Faydası Algıları” alt boyutlarında olduğu gibi liseli ve üniversiteli katılımcılar karşılaştırıldığında; her soruda lise öğrencilerinin üniversite öğrencilerine göre kadına karşı şiddet konusunda daha yüksek oranda kadın lehine tavır gösterdikleri görülmektedir.

“Şiddetin sonuçları” alt boyutunda sorulan “kadın eğer kocası kendisine vurursa birlikte yaşamayı bırakmalıdır”, “eğer erkek kadına şiddet uygularsa tutuklanmalıdır”, “kadın-erkek arasındaki tartışmanın içine dayak girerse sevgi bağı yok olur”, “kadın-erkek arasındaki ilişki kadına uygulanan şiddet sebebiyle zarar gördüğünde bunun tamiri mümkün değildir”, “kadına uygulanan şiddet hiçbir sorunun çözümü olamaz” soruları ters çevrilerek değerlendirilmiştir. Liseli öğrenciler ters çevrilen bu sorular arasında %64.5 ile en yüksek oranda “kadına uygulanan şiddet hiçbir sorunun çözümü olamaz” önermesine kesinlikle katılmaktadırlar; bu önermeye üniversite öğrencileri ise %51,8 oranında kesinlikle katılmaktadırlar Yapmış olduğumuz mülakatlarda konuya açıklık kazandıracağını düşündüğümüz LE10 kodlu lise öğrencisi; *“kadına uygulanan şiddet hiçbir sorunun çözümü değil ben bunu yakın akrabam(dayım)dan biliyorum. Çünkü yengem annesinin dolduruşuyla bazen evde kavga çıkarıyor, dayımda yengeme tokat atıyor, evi terk ediyor, sonra annemler barıştırıyor. Ama bu durum çok tekrar ettiği için bunun çözüm olmadığı ortada”* sözleriyle şiddetin sorun çözme de bir yol olmadığını ifade etmiştir.

Hem liseli hem de üniversiteli öğrencilerde “kesinlikle katılıyorum” ifadesi, en düşük oranda “kadın eğer kocası kendisine vurursa birlikte

yaşamayı bırakmalıdır” önermesinde görülmektedir. Bu önermeyi liseli öğrenciler (%29), üniversiteli öğrenciler ise (%27,3) oranında işaretlemişlerdir. Yine yapmış olduğumuz mülakatlarda konuya açıklık kazandıracağını düşündüğümüz ÜE1 kodlu üniversite öğrencisi; *“erkek bazen sinirlerine hakim olamayabilir bu onun karısını sevmediği, istemediği anlamına gelmez. Her olumsuz olayda ayrılma olursa bütün evliliklerin boşanmayla sonuçlanması gerekir. Kimse boşanmak için evlenmez. Eşlerin birbirlerine karşı affedici olması gerekir”*. Sözleriyle açıklık getirmiştir. LK5 kodlu lise öğrencisi ise *“eşler öyle hemen ayrılmamalı bence çünkü bir de çocuklar var. Eşler ayrılınca çocuklar mağdur oluyor. Benim annem ve babam bu konudan ayrıldılar. Ben bunun acısını çok çektim. Ben de annem ve babamın birlikte olmasını, tam bir ailede yaşamayı isterdim. Bu durum beni çok üzüyor”* sözleriyle bunu onaylamadığını ifade etmiştir.

Lise öğrencilerinin en düşük oranda (%8) “kesinlikle katılmıyorum” ifadesini işaretledikleri madde de “eğer erkek kadına şiddet uygularsa tutuklanmalıdır”, önermesidir. Bu sonuç lise öğrencilerinin şiddet davranışının cezalandırılması gerektiğini düşündüklerini göstermektedirler. Üniversite öğrencilerinin bu soruya verdikleri en düşük “kesinlikle katılmıyorum” oranı ise (%19,4)tür. Yine yapmış olduğumuz mülakatlarda konuya açıklık kazandıracağını düşündüğümüz LK1 kodlu lise öğrencisi; *“erkektir sever de döver de gibi anlayışlar bizim kadınlarımızın beynine küçük yaşlarda işleniyor. Bu yüzden çoğu kadın şiddet görmesini normal olarak görüyor. Halbuki her kadın böyle bir durumla karşı karşıya kaldığında sesini*

duyurabilmeli ve erkek cezalandırılmalıdır” Sözleriyle açıklamıştır. ÜK1 kodlu üniversite öğrencisi ise *“Ben ayrıldığıım erkek arkadaşımdayan dayak yedim çünkü o ayrılmak istemiyordu. Beni herkesin içinde tokatladı, çok utandım, onurum zedelendi. O zaman keşke şikayet etseydim diye düşünüyorum. Ama bu şikayet ailemin kulağına gidince daha çok zarar göreceğimi düşündüğüm için şikayet edemedim. Dayak yediğimle kaldım. Şikayet etseydim belki ailem ve akrabalarım bunu duyacak bir de erkek arkadaşı var diye kınanacaktım. Sustum”* sözleriyle aslında erkeğin bu davranışından sonra cezalandırılması gerektiğini ancak toplumsal cinsiyet ile ilgili bir baskı hissettiğinden bunu yapamadığını ifade etmiştir.

Üniversite öğrencilerinin en düşük oranda (%11,5) “kesinlikle katılmıyorum” ifadesini işaretledikleri madde de “kadın-erkek arasındaki ilişki kadına uygulanan şiddet sebebiyle zarar gördüğünde bunun tamiri mümkün değildir” önermesidir. Lise öğrencilerinin en çok kararsız kaldıkları madde %30 ile “kadın eğer kocası kendisine vurursa birlikte yaşamayı bırakmalıdır” önermesidir. Bu önermeyi üniversite öğrencileri ise %15,2 oranında işaretlemişlerdir. Üniversite öğrencilerinin en çok kararsız kaldıkları madde ise %16,3 ile “eğer erkek kadına şiddet uygularsa tutuklanmalıdır” önermesidir.

Tablo4 incelendiğinde Araştırmaya Katılan lise öğrencilerinin Şiddetin Sonuçları açısından tüm alt boyutlarında erkek öğrenciler 1,6181 ortalama puana sahipken, kız öğrenciler 1,2715 ortalama puana sahiptir. Lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet açısından şiddet tutumları alt boyutlarından Şiddetin Sonuçları alt boyutu toplam puanları

bakımından cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. $P < .000$

Araştırmaya Katılan üniversite öğrencilerinin Şiddetin Sonuçları açısından tüm alt boyutlarında erkek öğrenciler 1,8261 ortalama puana sahipken, kız öğrenciler 1,3569 ortalamaya sahiptir. Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet açısından şiddet tutumları alt boyutlarından Şiddetin Sonuçları alt boyutu toplam puanları bakımından cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. $P < .000$

4. SONUÇLAR ve TARTIŞMA

Bu çalışmada toplumsal cinsiyet ekseninde lise ve üniversite gençliğinin sosyo-kültürel özellikleri bağlamında kadına yönelik fiziksel şiddet tutumları karşılaştırılarak analiz edilerek, üniversite düzeyinde eğitim almanın, bireylerin şiddetle ilgili tutumlarını değiştirip değiştirmediği ve söz konusu tutumların arka planındaki sebepler araştırılmıştır.

Şiddetin boyutları ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Tüm boyutlarda erkeklerin ortalama puanları kadınlara göre daha yüksektir. Erkekler kadınlara göre şiddeti daha yüksek oranda meşrulaştırmaktadırlar. Kadınlar erkeklere göre şiddete daha yüksek oranda karşıdırlar.

Ayrıca sosyo-kültürel özelliklerin fiziksel şiddet tutumlarını değiştirip değiştirmediğini anlamak üzere oluşturduğumuz;

H1. “Lise gençliğinin sosyo-kültürel özellikleri ile kadına yönelik fiziksel şiddet tutumları arasında bir ilişki vardır” ve

H2. “Üniversite gençliğinin sosyo-kültürel özellikleri ile kadına yönelik fiziksel şiddet tutumları arasında bir ilişki vardır” hipotezlerini test etmek üzere yapılan varyans analizinde (Anova) lise öğrencilerinin kadına fiziksel şiddet uygulama tutum ve davranışı ile ilgili vermiş oldukları cevaplar ile bağımsız değişkenlerden yaş (.494), ailenin gelir seviyesi (.314), hayatın çoğunun geçirildiği yer (.655), anne eğitim düzeyi (.217), baba eğitim düzeyi (.278) arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bu veriler ile Lise gençliğinin sosyo-kültürel özellikleri ile kadına yönelik fiziksel şiddet tutumları arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Üniversite öğrencilerinin kadına fiziksel şiddet uygulama tutum ve davranışı ile ilgili vermiş oldukları cevaplar ile bağımsız değişkenlerden yaş (.728), Ailenin gelir seviyesi (.446), hayatın çoğunun geçirildiği yer (.340), anne eğitim düzeyi (.096), baba eğitim düzeyi (.911) arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bu veriler ile Üniversite gençliğinin sosyo-kültürel özellikleri ile kadına yönelik fiziksel şiddet tutumları arasında bir ilişki bir ilişki olmadığı tespit

edilmiştir. Elde edilmiş olan bu bulgular konu ile ilgili yapılmış olan çalışmaların bulguları ile paralellik göstermektedir. (34567)

H3. “Lise ve üniversite gençliğinin kadına yönelik fiziksel şiddet tutumları arasında bir farklılık vardır.” ve

H4. “Üniversite eğitimi almak, gençliğin kadına yönelik fiziksel şiddet tutumlarını olumlu yönde değiştirmektedir.” hipotezlerini test etmek üzere yapılan analizde Lise öğrencilerinin kadına fiziksel şiddet uygulama tutum ve davranışı ile ilgili vermiş oldukları cevaplar ile bağımsız değişkenlerden okul seviyesi karşılaştırılmasında (,000) sonucu elde edilmiş ve anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Üniversite öğrencilerinin kadına fiziksel şiddet uygulama tutum ve davranışı ile ilgili vermiş oldukları cevaplar ile bağımsız değişkenlerden okul seviyesi karşılaştırılmasında (,524) sonucu elde edilmiş ve anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Tablo2, Tablo3, Tablo4’te açıkça görüldüğü gibi tüm boyutlarda üniversiteli öğrencilerin ortalama puanları liseli öğrencilere göre daha yüksektir. Üniversite eğitimi almak toplumun entelektüel kesimine

³Türkcan Baykal, Ailede kadına yönelik fiziksel şiddet, bu şiddete ilişkin tutumlar ve kişinin şiddet yaşantısı, 2008.

⁴Meryem Berrin Bulut, Üniversite öğrencilerinin aile içi şiddete yönelik tutumları, 2015.

⁵Aylin Kula, 1. ve 6. sınıf tıp öğrencilerinin evlilikte kadına yönelik şiddete ilişkin tutumları, 2009.

⁶Nuray Sakallı ve Sinan Ulu, Evlilikte kadına yönelik şiddete ilişkin tutumlar: Çelişik duygulu cinsiyetçilik, yaş, eğitim ve gelir düzeyinin etkileri, 2003.

⁷Dolunay Şenol ve Sıtkı Yıldız, Kadına yönelik şiddet algısı-kadın ve erkek bakış açılarıyla, 2013.

dahil olmayı sağlayan önemli bir aşamadır. Ancak yapmış olduğumuz araştırma göstermektedir ki üniversite eğitimi, bireylerden beklenen davranış biçimlerini kazandırmamaktadır. Hem yaşça hem de eğitim seviyesi daha düşük olan liseli gençlerin kadına yönelik şiddet konusunda üniversiteli gençlere göre daha olumlu tutumlara sahip oldukları görülmektedir.

Bu sonucun sebepleri incelendiğinde katılımcıların sosyo-kültürel özelliklerinden anne ve baba eğitim seviyesi ve gelir seviyesinin lise öğrencilerinde, üniversite öğrencilerine göre belirgin olarak yüksek olduğu görülmektedir. Anne ve babası yüksek düzeyde eğitim almış olan bireylerin daha eşitlikçi ve şiddet karşıtı tutumlar gösterdikleri görülmektedir. Bunun da sosyalleşme süreci içinde sorunların diyalog yoluyla çözüldüğü rol modellerinin görülmesi ve bunların taklit edilmesinden kaynakladığı söylenebilir.

Anne ve babaların yaş seviyesi ve eğitim düzeyi karşılaştırması yapıldığında, lise öğrencilerinin anne ve baba yaşı, üniversite öğrencilerinin anne- baba yaşına göre daha genç ve daha yüksek eğitim seviyesine sahiptir. Ayrıca yaş ve eğitim seviyesine paralel olarak daha yüksek bir gelir seviyesine sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca anket uygulanan lise öğrencilerinin, bulunulan ildeki lise giriş puanı açısından en yüksek puanla öğrenci alan Fen ve Anadolu lisesi ve yine çalışma İmam Hatip lisesi öğrencilerinden oluşmasının sonucu etkilediğini düşünmekteyiz.

Anket uygulanan üniversite öğrencilerinin yetiştiği aile eğitim düzeyi, Türkiye’de yaş ve eğitim ortamları ile paralellik göstermektedir. Üniversite öğrencilerinin şiddet tutumları ile ilgili ortaya çıkan sonuç, bunun da sosyalleşme süreci içinde sorunların diyalog yoluyla çözüldüğü rol modellerinden çok, şiddet yoluyla çözüldüğü rol modellerinin görülmesi ve bunların taklit edilmesinden kaynakladığı söylenebilir. Üniversiteli katılımcıların %70’inin kendisinin de şiddetin değişik türlerine maruz kaldığını ifade etmesi bu tezimizi destekler niteliktedir. Lise öğrencilerinin ise %42’si şiddetin değişik türlerine maruz kaldığını ifade etmiştir. Bu etkenlerin lise ve üniversite öğrencilerinin şiddet tutumlarını etkilediğini düşündürmektedir.

Geleceğin ebeveynleri olacak olan üniversite öğrencilerinin de bu eğitimlerine ve girecekleri sosyal ortamlara paralel olarak daha eşitlikçi ve şiddet karşıtı tutum ve davranışlar kazanacağı düşünülmektedir.

5. ÖNERİLER

- Cinsiyetçi tutumlar arttıkça şiddeti meşru görme düzeyinin artmasından dolayı toplumda cinsiyetçi ifade ve yaklaşımlarla ilgili her düzeyde eğitim kademelerinde kişilerin bilinçlendirilmesi sağlanabilir. Bunun için ders kitaplarında toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve kadına yönelik şiddet konularında eşitlikçi yaklaşımların benimsetilmesi yönünde bilgiler verilmeli ve etkisizliği pekiştiren toplumsal cinsiyet rollerini ve kadına yönelik şiddeti pekiştiren unsurlar kitaplardan çıkarılmalıdır.

- Kadınlara yönelik şiddet sorunu Dünya genelinde ortak bir sorun olmaya devam etmektedir. Bu nedenle cinsiyet ayrımcılığı ve aile içi adalet konularında yetişkin eğitimlerinin yapılması ve daha büyük ölçekte şiddet davranışının ortadan kalkması yönünde sosyal yapının değişmesi yönünde önlemlerin alınması, bu durumun bir nebze olsa önüne geçmeye yardımcı olacaktır.
- Töre, gelenek ve görenekler, alışkanlıklar nedeni ile şiddetin daha meşru bulunması ile ilgili olarak, hem örgün hem yaygın eğitim kurumlarında hem de dini mekanlarda şiddetin meşru olamayacağı yönünde bilgilendirme çalışmaları yapılabilir.
- Kişilerin aldatma, yalan gibi olaylarda öfke kontrolü ile davranmaları ve şiddetin hiçbir durumda bir cezalandırma yöntemi olamayacağına ilişkin bilgilendirme çalışmaları yapılabilir.
- Bianet'in "Erkek Şiddeti Çetelesi" nin medya takibiyle belirlediği verilere göre 2018 yılının ilk 10 ayında en az 203 kadın erkek şiddeti sonucu yaşamını yitirdi. Bu bağlamda kadınların güvenliklerinin sağlanması ve şiddet uygulayanların yeterince cezalandırılması yönünde caydırıcı önlemlerin alınması sağlanabilir.
- Yapılan bu çalışma 200 lise, 200 üniversite öğrencisinin örneklem olarak katıldığı bir araştırmadır. Araştırmanın alan yazında değer elde edebilmesi ve daha açıklayıcı veriler elde edilmesi için çalışma grubu daha geniş tutularak daha fazla öğrenci üzerinde inceleme ve gözlem yapılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- ASLANTÜRK, Z. (1999). *Araştırma Metot ve Teknikleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul.
- BAKİ, A. VE GÖKÇEK, T., (2012). Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz-2012 Cilt:11 Sayı:42
- BALCI, A. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*, Pegem Akademi, Ankara
- BAYHAN, V. (1997). *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara
- BAYHAN, V. (2012). Sosyolojik Açıdan Kadına Yönelik Şiddetin Nedenleri (Malatya Örneği) *Uluslararası Katımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu 27-28 Nisan 2012*, Ankara
- BHASİN, K. (1997). Gender Workshops With Men: Experiences And Reflections. *Gender and Development*, 5(2), 55-61. <http://www.jstor.org/stable/4030440>.
- DEMİRBILEK, S. (2007). Cinsiyet Ayrımcılığının Sosyolojik Açıdan İncelenmesi, *Finans Politik Ekonomik Yorumlar Dergisi*, C:44, S:511, ss.12-27
- DÖKMEN, Y. Z. (2004). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, Sistem Yay, Ankara
- ERCAN, N.(2009). “Evlilikte Kadına Yönelik Fiziksel Şiddete İlişkin Tutumların Yordayıcıları: Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik, Sistemi Meşrulaştırma Ve Dini Yönelim”, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- GÜNERİ, F. (1996). “Aile İçinde Kadına Yöneltilen Şiddet” *Evdeki Terör: Kadına Yönelik Şiddet*, Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, İstanbul.
- HALICI, C. (2007). “Gazete Haberlerinde Kadına Yönelik Şiddet: Posta ve Takvim Gazetelerinde Kadına Yönelik Şiddet Haberleri Üzerine Bir Araştırma”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basın ve Yayın Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Eskişehir
- İNCEOĞLU, Y. ve KAR, A. (2010). *Dişilik, Güzellik ve Şiddet Sarmalında: Kadın Ve Bedeni*, Ayrıntı Yay., Ankara.

- KADILAR, E. (2011). “*Üç Kuşak Kadının Cinsiyet Rollerini: Ankara Örneği*”, Yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin Üniversitesi, Adana
- KARASAR, N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel yay., Ankara.
- KASAPOĞLU, A. (2008). *Madalyonun İki Yüzü: Hastalık Ve Sağlık*. Phoenix, Ankara.
- KIZMAZ, Z. (2006). Şiddetin Sosyo- Kültürel Kaynakları Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 247-267,
- KİRMAN, M. Ali (2005), *Din ve Sekülerleşme*, Karahan Yay, Adana.
- KİRMAN, M. Ali (2011). *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay., İstanbul.
- KOCACIK, F. (1987). “Üniversite Gençliği; Öğrencilerin Sorunları Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi* 9: 3-36.
- KORKUT-OWEN, F. ve OWEN, D. (2008). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, *Ankara Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü*, [http:// www.aileicisiddet.net/egitim/set/KYAIS.pdf](http://www.aileicisiddet.net/egitim/set/KYAIS.pdf)
- KÖKNEL, Ö. (1970). *Türk Toplumunda Bugünün Gençliği*, Bozok Yay. , İstanbul.
- POLOMA, M. M. (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev.: Hayriye Erbaş, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- SÜMER, N. (1997). “Kültür, Yasa ve Aile İçi Şiddet” *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 19-21 Kasım.
- TÜİK, (2013). “Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri”, Ankara
- UÇAR, M. A.(2003). *Aile İçi Şiddet Ve Ailenin Korunması Yasası*, Yetkin Yay., Ankara
- ÜNSAL, A. (1996). “Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi”, *Cogito* sayı: 6-7-Kış-Bahar, s.29-37
- WHO, (1998). *European Communities*, 2006.
- YILDIRIM, A.ve ŞİMŞEK, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay., Ankara
- YÖRÜKOĞLU, A. (1985). *Gençlik Çağı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara

BÖLÜM 10

TOPLUMSAL CİNSİYET ANLAYIŞININ TÜRK TOPLUM YAPISININ DEĞİŞMESİYLE BİRLİKTE SOSYOLOJİK DEĞERLENDİRMESİ

Dr. Öğr. Üyesi A. Muhsin YILMAZÇOBAN¹

¹ Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi, muhsinyilmazcoban@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7134-7624

GİRİŞ

Amacımız, Doğu İslam zihniyet ve kültür havzasına ait olan Türk toplumunun günümüzdeki toplumsal yapısını; Modernizm, toplumsal cinsiyet ve feminizm kavram ve ideolojileri bakımlarından incelemektir. Konu toplumsal Değişmenin kendi kavram ve teorileri bakımından da değerlendirilecektir. Araştırmaların yedi ayrı başlık, kavram, teori ve kuram gözetilerek, bir makale çerçevesinde incelenmesi, çok zor bir işe girişmek olduğunun farkındayız. Ancak bizi yüreklendiren, bu denemelerle ayrımcı, kategorik, bölünmüş batılı mantık ve tarzdan ayrılarak, ileride kadim gelenek ve kültürden kaynaklanan bütünlükçü bilim anlayışına ulaşma çabasının bize vereceği, bağımsızlaşma ve millileşme heyecanıdır.

Doğu ve Batı toplumlarının zihniyet ve kültür yapıları birbirlerinden oldukça farklı olarak kendine özgü özellikler taşımaktadır. Toplumsal cinsiyet ve feminizmin farklı toplumların zihniyet ve kültür yapılarından kaynaklanan farklı anlamlar, anlamlandırmalar ile farklı uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Genellikle Batı toplumları “bireyci”, Doğu İslam ve Türk Toplumunun “Bütünlükçü” özellikleri bu toplum yapılarını temelden ayırmaktadır.

Değerlendirme sonucunda, toplumsal cinsiyet eşitliği ve feminist ideolojinin iki farklı toplumsal yapının zihniyet ve kültür dünyalarını derecesi ve mahiyeti farklı da olsa, olumsuz şekilde etkiledikleri ortaya konulmuştur. Bu olumsuz etki hâkim Batı toplumları karşısında gelişmekte olan Türkiye toplum yapısında, çok daha fazla derecede etkili olduğu görülmektedir. Ancak Türk toplum yapısının kadim

gelenekten gelen birikimi ve gündelik hayata kadar yansıyan refleksif zihniyet ve kültür yapısı, bu güçlü baskın ve hâkim etkinin telafisini mümkün kılan en önemli direnç kaynağı olmaktadır.

Türk toplumunun toplumsal yapısında geçerli olan özellikleriyle feminist ve cinsiyetçi teori ve uygulamalar arasında önemli çelişkiler ve uyumsuzluklar bulunmaktadır. Modernizmin etkisindeki bu teori ve uygulamalar, kadim zihniyet ve kültürle ve günümüz Türk toplum yapısı ve yaşantısında geçerli özellikler çerçevesinde uygunlaştırılarak, hâlihazırda var olan toplumla çatışma dinamiklerini azaltma yoluna gidilmelidir. Batı Modernist toplumlarında geçerlilik kazanmış cinsiyeti cinsiyete; aileyi aileye; toplumu topluma ayırmaya ve düşmanlaştıracak insan psikolojisi ve sosyolojisine aykırı zihin ve kültür özellikleri toplumsal yapımıza aykırıdır. Türk toplumu için yapılması gereken, Feminist, Modernist, Kapitalist ve Liberal ideolojilerin olumsuz unsur ve etkilerinden uzaklaşarak toplum yapısına uygun çözümler bulunmalıdır.

AİLEDE MODERNİST TOPLUMSAL DEĞİŞME

Modernizm ve Feminizm Etkisi

İster geniş aile ister çekirdek aile olsun her bir aile üyesi kendi kişi veya birey bağımsızlıklarını önemsemeli ve muhafaza etmelidir. İnsan türü iki farklı cinsiyete ayrılmış “kişi/birey” olmuşlardır. Bu toplumsal ve psikolojik bir somut olgu durumudur. Nasıl yaratılıştan gelen biyolojik kanunlarla rekabet edilmezse aile içerisinde önce kişi ve birey olma gerçekliği ve kanun haline gelmiş somut gerçeklerle mücadele

edilmemelidir. Bağımsız, kendini tam olarak ifade eden ve yaşayan kişi ve birey kesinlikle olmalı ve bu aile ve toplum yapısı hayat bulmalıdır.

Doğu İslam'ı inanış ve zihniyetinden neşet eden Türk kültüründe, İslam'ın başkası için yaşayan, hizmet eden ve kendi huzur ve mutluluğunu kendine, bireye dönük benmerkezci bencilleşmiş anlayışın tersine; ailesi, akrabası, mahalle ve komşularına dönük şekilde toplumsalcı ve bütünlükçü anlayışla karşıdakini önceleyen ve böylece huzur bulan temel bir iletişim ve ilişki sistemi bulunmaktadır.

Bu durum, İslam'dan kaynaklanan Türk toplumu anlayışını, başkasında ve başkasıyla birlikte var olmak davranış ve tutumuyla özetlenebilir. Bu nedenle Batı modernizmi ve kapitalizminin basit ve ucuz seri üretimin muhatabı olarak toplumdaki yalıtılmış olan kendine dönük hedonist, hazcı ve zevkçi bir tüketim birimine indirgenen insanın ve “birey” kavramının Türk toplumundaki karşılığı “kişi” kavramı olması sosyal ve yaşanan olgu durumuna daha uygun bir kavramlaştırma olacaktır.

Modernizmin tek tip üslup ve form dayatan soyut bir evrenselcilik ve küresellik anlayışına karşın, postmodernizm kimliğin özgünlüğüne ve toplumun yerelliğine vurgu yapmaktadır (Göle, 2010; 35). Modernizmin genel, seri ve sürümden kazanan ayırt etmeden bütün küresel kitleye hitap eden üretim ve tüketim tarzını postmodernizm, kişiye özelmış ayrıcalığınının propagandasını yaparak, aslında aynı zihniyetin devamı olduğunu saklamaya çalışmaktadır. Kısacası postmodernizm, modernizmin zaman geçtikçe ve süreç ilerledikçe aynı üretim ve tüketim kurnazlığının profesyonelleştirilmiş halidir.

Postmodernistler için tek ve doğrusal gerçeklik yoktur. Tüm öznel ve alternatif gerçeklikler aynı düzlemedir. Bu yüzden onlara göre “Hermenötik gerçek, nesnel gerçekliğin yerini alacaktır.” (Winter, 2006; 44). Postmodernin bu anlayışı da modernizmin devamı olmadığı propagandası ve algısını oluşturmak ve her bir birim “bireye” yaygınlaştırmak çabasıdır.

Modernitenin tek hakikati kendisidir. Postmodernitede ise tek bir hakikat değil, hakikatlerden bahsedilebilir. Modernite hakikati, fizikselin ve rasyonalitenin hegemonyasında, nisbî olanı mutlak hale getirmişken postmodernite de hakikati, izafî bir tarzda parçalamıştır. (Bulaç, Ali, 2012; 31). Modernite hakikat kendisi olduğu için parçalanamaz görürken postmodernite hakikati parçalara ayırarak hakikat oluşundan çıkartmaktadır. Modernite’ de kapitalizmin sonrasında liberalizm ve neoliberalizm’ in kendine dönük bencillik ve bireycilik; Postmodernite’de yine kapitalizmin bireyi parçalamasından sonra oluşan bireydeki “kişilik ve karakter bölünmesi” zamanı gelince sürece dâhil olmuş zihniyet yapılanmalarıdır. Kısacası özünde aynı ama zaman ve mekân kategorileri farklılaşmış sistemin benzer izdüşümleridir.

Postmodernistler modernitenin çizgisel zaman anlayışını yanlış bulurlar. Onlara göre zaman “şimdi” merkezlidir. (Bauman, 2010; 147). Evet, Postmodernistler şimdinin ve anın merkezinde, kendinden tatmin olan ve kendinden geçen insanlardan kurulu bir dünya tasavvuruna denk düşmektedir. Geçmiş kaybolmuş bir süre değil, önemini yitirmiş şimdidir. Gelecek, genişleyen şimdidir. Bu yüzden postmodernist

zaman anlayışında ânı ve şimdii yaşamak önem kazanır. Zamansal süreci geçmiş-şimdi, şimdi-şimdi, gelecek-şimdi biçiminde anlarlar. Zaman tecrübelerin birbirleriyle birleştiği ortak bir durumdur. Sosyolojik olaylara da bu perspektiften bakarlar. Bir A olayı B olayının nedeni olmadan önce A ve B'nin tecrübede ortak bir bağlantısı bulunmalıdır. (Murphy, 2007; 151). Şimdii ve anı yaşamak Türk toplum yapısının ve ailesinin de özelliklerindedir. Türk toplumu refleksinde anı yaşamak aynı zamanda geçmişten ders almayı ve geleceğini planlamayı engellemektedir.

Sungur, aşağıda Featherstone'dan yola çıkarak Baudrillard, Ivan İllich, Thomas, Bauman'ın açıklamalarını derleyerek modern-postmodern anlayışı bir çerçeve içinde açıklamaktadır.

“Postmodernin genel özellikleri şunlardır:

1. Postmodernizm kurumsallaşmış sanat ve sanat normlarına muhalif bir tavra sahiptir.
2. Postmodernizm insanın arzu, istek gibi birincil süreçlerini öne çıkaran bedensel bir estetik oluşturur.
3. Postmodernizm din, felsefe, ideoloji gibi bilimsel ve akademik alanlarda tüm üst anlatılara karşıtlığıyla tanınır.
4. Postmodernizm gündelik hayatta imajların gerçekliğe, zamanın parçalanmışlığının zamanın bütünlüğüne galip geldiği bir vasma sahiptir.

5. Postmodernizm gündelik hayatın estetikleştirilmesi onlar için temel bir meseledir. (Featherstone, 2011; 203).

“Modernizmin düsturlarından olan hızlı ve bol üretim anlayışı, postmodernizmde yerini, kitle iletişim araçlarının kullanılarak enformasyon ve hizmet işlemleri ağırlıklı esnek üretimlere bırakmıştır.⁶² (Thomas vd., 2012; 513). Böylece postmodernizm, modernizmin Henry Ford’un otomobil fabrikasında, seri üretim amacıyla kurduğu montaj bandı temeline dayanan üretim tipidir. Fordist üretim, hızlı ve çok sayıda üretime imkân tanınması nedeniyle, modernizmin üretim tipini (modern kapitalizmi) ve kitlesel tüketim tarzını temsil etmektedir.

Artık küresel tüketim toplumunda yaşıyoruz ve tüketim davranışı kalıplarının, iş ve aile hayatımız dâhil hayatımızın diğer her yönünü etkilememesinin imkânı yok. Artık hepimiz daha fazla tüketme baskısı altındayız ve bu yolda kendimiz tüketim ve emek piyasalarında metalara dönüşüyoruz (Bauman, 211; 53). Tüketim kültürü sonuçta postmodern kültür kabul edilir (Featherstone, 2011; 229)” (Akt. Sungur, 2014;). Modernizm ile postmodernizm arasında içerik ve mahiyet farkı bulunmayan birbirinin devamı niteliğindeki iki tüketim toplumu alışkanlığı ve kültürü geliştirme projesidir. Basit, kolay, yaygın, seri ve ucuz tüketici kültür anlayışını, modernizm başlatmış postmodernizm farklı iletişim teknikleri ağlarıyla, geliştirme görevi yapmaktadır.

Günümüz postmodern piyasasında, tüketip tüketmemekte iradesini kullanan ve tasarrufu tercih edenlerin yerinin olmadığına inanılır veya bu tipolojiler zaman dışına itilir. Çünkü “harcama, haz, hesapsızlık” gibi kavramlar “tasarruf, çalışma ve mal varlığı” gibi unsurların tahtını yerinden etmiştir. Hatta tüketicilik âdeta bir vatandaşlık göreviymiş gibi vazedilerek, “tasarruf etmek Amerikalılık değildir” sözü ön plana çıkarılmıştır. Sanayi sonrası eğitim rekabetçi tüketiciler yaratırken ortaya çıkan tüketim toplumu bir anlamda yeni köleler husule getirir: “Vazgeçilemeyen alışkanlıkların kölesi bireyler” ve “kıskançlık kölesi bireyler.” (Ivan Illich, 2011; 59). (Akt. Sungur, 2014).

Ailede Toplumsal Değişme

Ailede olsun herhangi başka bir sosyal kurumda olsun veyahut bütün olarak toplumsal yapıda değişme olgusu, farklı şekillerde tanımlanmıştır. Toplumsal değişme bir sosyal yapıda zaman içinde meydana gelen farklılaşma anlamına gelmektedir” (Sunar, 2015: 2). Toplumsal yapının ve onu oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bu ilişkileri belirleyen toplumsal kurumların değişmesidir (Tezcan, 1998: 191).

Bu tanımları çok fazla sayıda çeşitlendirebiliriz. Ancak genel olarak değişmeyi tarif eden tanımlarda veya açıklamalarda, toplumsal yapı, sosyal yapı, toplumsal kurum, ilişkiler ağı, kanunlar, politikalar, devlet, hükümet, kültür, toplumsal hareketler, zaman, mekân ve daha birçok kendi başına anlamlı kavram ve olgular bulunur. Toplumsal değişmeyi anlaşılması ve genellemek bakımından kısaca tanımlamak ve açıklamak değerlidir. Değişme kavramı, çok daha geniş ve etraflı

şekilde de tanımlanabilir. Daha kapsamlı bir tanımlama yapalım; Toplumsal değişme, Kişilerin ve bunlardan oluşan toplumsal yapının zihniyet, kültür, duygu, davranış, tutumların, ilişki ve iletişim düzenlerinin, normların, gelenek, adet ve değerlerin zaman içinde farklılaşarak değişmesidir.

Değişmenin toplumsal yapı üzerindeki en etkili kurumuysa dindir. İslam dini, batıya kıyasla Doğu İslam toplumları üzerinde çok etkili olmaktadır. Hatta öyle ki, bürokrasi ve siyasetten başlayarak ekonomi ve ticarete, iletişim ve medyaya kadar İslam prensipleri, olumlu veya olumsuz, samimi veya gayri samimi biçimde, bütün bu alanları tutum alışlarında etkili olan başat ve yegâne kurum olarak İslam dini gelmektedir. Türk toplumu İslam kurallarına göre yer-içer, konuşur-susar, gider-gelir. Sofrasına Helal-Harama göre yiyecek koyar, yemeğe Bismillah ile başlar, sokakta, işte, okulda ve kahvehanede Selamun Aleyküm kipi ile selamlaşır.

Ancak toplumsal gelişme bu kadar hızla olmamakta toplum değişmeye karşı direnç göstermektedir. Aileyse kendi içine dönük ancak dışarıya kapalı yapısıyla değişime açık bir kurum değildir. Diğer taraftan da Aile toplumsal yapıda merkezi bir kurum olması sebebiyle toplumsal değer, süreç ve yapılar bağlamında değişimin kendisini hissettirdiği bir mekândır. Ailede toplumsal değişme yıllar içinde gözlem, araştırma ve nicel olarak istatistikî araçlarla süreç analizinin belirgin ve net şekilde yapılabileceği bir kurumdur.

Osmanlıdan beri ve özellikle son iki asırdır toplumsal değişme modernleşme olarak algılanmıştır. Hatta modernleşmek batılılaşma ile

bir tutulmuştur. Ne kadar batılılaşılırsa o kadar modernleşilecek ve böylece olumlu yönde hızla toplumsal değişme mümkün olacaktı. Bu batılılaşma, modernleşme ve değişme faaliyeti bürokratik elitler tarafından yapılmakta olan ve tepeden aşağıya doğru tek yönlü bir süreçtir. Toplum büyük oranda ve genellikle tepeden inme değişime direnmiş ve muhalefet etmiştir. (Bayer, 2013; 107)

Bu geleneğin mirasçısı olan ve kul sistemi ile temelleri atılan Tanzimat'la beraber sistem içinde kendilerine önemli bir yer edinen bürokratik elit yapı, Osmanlı devletinin yıkılışından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de önemli roller oynamıştır. Bürokratik elitler Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında ve yeni bir devletin kurulmasında temel bir rol üstlenmişler, Türkiye Cumhuriyeti'nin modern kurumlarını oluşturacak ve yaşatacak tek güç olarak ortaya çıkmışlardır. (Bayer, 2013; 105)

Değişme din, kültür, devlet, ekonomi, siyaset, hukuk gibi alanlar başta olmak üzere, bütün maddi ve manevi kurumlar, olgular, değerler, zihniyet, davranış ve tutum bakımlarından ve sürekli bir devingen, canlı ve hareketli yapı taşıyan somut bir toplumsal olgudur. Toplumsal değişme, toplum etkisi ve ürünü olan bütün bu kurumların değişme halini, vasıf, nitelik, nicelik ve özelliklerini ifade eden temel sosyolojik bir kavramdır. Birey ve kişinin değişmesinden başlayarak, onun davranış ve tutumlarının, duygu ve hislerinin, zihniyet ve kültürünün değişmesine, oradan da gruplar, topluluklar ve toplumlara kadar giden bütün veya kısmi, az veya çok bir etki gücü vardır.

Geleneksel hukukta kadın, hem vatandaşlık haklarından hem de oy verme veya mülkiyet haklarından faydalanmamakta ve bu haklar erkekler tarafından temsil edilmekteydi. Oysa modern toplumlarda kadının hukuksal özlük hakları iade edilmiş ve kadın, erkeğin sahip olduğu tüm haklardan yararlanmaya başlamıştır. Ayrıca iş hayatına girmeye başlamalarıyla birlikte kadınların, sivil toplum örgütlerine katılımlarında da büyük artışlar olmuştur (Çaha, 1996: 36). Ancak kadının haklara kavuşması nedense, karı-koca arasındaki kadim geleneksel yapıyı parçalamaya hizmet etmekte olduğu da, ailenin günümüzdeki yapısını tahlil edince, somut bir sosyal olgu olarak ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal zihniyet yapısı daha hızlı şekilde olumsuz yönde değişirken, teknolojik gelişmeler daha hızlı olabilir. Yine bunun da tersi olabilir. Toplumsal değişme işlevsel şekilde bütün kurumların birbirini etkilemesiyle, birbirinden bağımsız olmadığı teorisiyle olduğu varsayılarak, ispatlanabilir. Osmanlıda olduğu şekliyle bazı kurumların bozulması diğerlerini etkileyerek, sonunda toplumsal çözülme gerçekleşebilir.

Kişiden, kişilerden ve kişiliklerden başlayan toplumsal değişme, toplumun sosyal psikolojik bir kavram olarak, küçük grup haline gelmiş en temel ve belirgin kurumu olan ailede, daha kolay ve gözle görülür hale gelmiş olduğundan daha açık ve net şekilde görülerek, nicel dokümanlara ve istatistiklere girebilmektedir. Ailenin değişmesi üzerinden kadının değişmesi onun üzerinden cinsiyetin ve cinsiyetsizleşmenin, onunda üzerinden namus ve iffet duygusunun

değişmesi gerçekleşir. Modernizmin, kapitalizmin, feminizmin, toplumsal cinsiyet eşitliğinin merkezinde yer alan kadın, hem bu sistem ve ideolojileri değiştirir hem de kadın benliği ve kimliğinin kendisi bunlardan etkilenerek değişir.

Toplumsal yapıda meydana gelen değişimler aileye yansıdığı için toplumsal değişimi anlamak ailedeki değişim ve dönüşümü anlamamıza zemin hazırlayacaktır. Modernleşmenin değişimde baş aktör olmasıyla ailede mahremiyet, bireyselleşme ve yabancılaşmayla aile ve toplumsal yapı çözülmeye başlamıştır. Aile mahremiyetinin kamuya, medyaya ve son olarak da internet ve bilişim ağıyla kamuya açılması, değerlerde yozlaşmaya sebep olmaktadır. Anthony Giddens'in mahremiyetin dönüşümü dediği olgu, küresel dünyada mahremiyet patlamasına dönüşmektedir (Yıldırım, 2011: 124).

Türkiye Medyasında son yıllarda furya haline gelmiş evlilik programlarıyla, geleneksel yapıdaki aile ve evlilik anlayışıyla adap ve muaşeretini yerle bir edilmiştir. Evlilik kurumuyla oynayan programların kalkması sonrasında, gündüz kuşağında yoğun şekilde yayınlanan kadın programları ve taciz-tecavüz-evden kaçma vb. olayları işleyerek, vatandaşlarla ihbar hatları kurarak, nadir ailelerin içine düştüğü problemler mahremiyetin ihlal edilmesiyle yapılr durumdadır. Bu tür yardımlaşma ve hak arama programlarında küresel postmodern etki çok açıktır.

Modern ve Postmodernin değişim araçları olan moda, makyaj sanayii, reklam, film gibi unsurların kullanımı, ilişki, iletişim, propaganda biçimlerini değiştirmiş olan kadına göre yenilerken; karşılığında değişen

kadın tekrar bu sistemleri değişmeye mecbur kılar. Bu değişme zinciri ve süreci, kapitalizmin tüketici insan tipinin, insanın kendi tabiatından, asliyetinden ve hakikatinden sıyrılarak sürekli olarak yenilenen tekrarlarla, sanal ve kurgu yaratılışları üretmek hedefiyle sürüp gitmektedir. Modernite ve postmodernite yine değişme aracı olarak görülen kadın cinsiyeti üzerinden toplumların cinsiyet eşitliği anlayışını etkileyen ve değiştiren en önemli kuram ve ideoloji olmuştur.

Bu yazının temel varsayımlarından olarak, belirtmeye çalıştığımız durumu Güvenç bir varsayımla ifade ederek, tespit etmektedir. ” Toplumsal ve toplumlar arası farkların önemli nedenleri, sosyal/kültürel değişmelerdir. İkinci temel varsayımı ise; Sosyal/kültürel kuramların çoğu, değişme olgusuyla ilgili olduğu gibi; sosyal bilimciler de, çoğunlukla sosyal/kültürel değişme sorunları üzerinde çalışmaktadırlar. (Güvenç, 1976; 24).“Toplumsal değişmemizin yörüngesi, yeni bir yol ayırımına varmış görünüyor.

Fakat sosyal bilimlerimizde anlamlı bir atılım yok. Sanırım, siyasal erkin hangi yola yöneleceği bekleniyor, daha önceleri de olduğu gibi. Biraz erkence davranmaya çalıştığım bu kez, bazı konular eylem içinde tartışılmadığı için. Bu denemeyle, herhangi bir kuram önermiyor, sadece, belli başlı kuramların bir değerlendirmesini yapmaya çalışıyorum. Şu genel soruyla: "Doğru bildiklerimizin geçerli olduğuna nasıl güvenebiliriz?" Düzensiz ve dengesiz bir değişme sürecinin doğurduğu sorunları yol açtığı karşıit ideolojiler şüphesiz ki bugünden yarına ortadan kaldırılamaz. Ama olup bitenlerden ve onlara ilişkin inançlarımız arasında derinleşen vâdinin iki yakası bir bilinç

köprüsüyle olsun birleştirilemez mi? Başka bir deyişle, toplumsal yaşam ve ilişkilerimizdeki yaygın kavram kargaşası bir ölçüde olsun giderilemez mi? İşte bu türden sorunların yanıtlarını arıyorum. Amaca varmak için "lojistik" diye bilinen bir yaklaşımı bu konuya uyarladım." (Güvenç, 1976).

Onun değişme olgusunu açıklarken kullandığı beş soru ve sorgulama kipi vardır; Değişme olgusunu "ne-soruları" adını verdiği aşağıdaki ana başlıklar altında toplayıp açıklamaya çalışmaktadır:

- (1) Ne(ler) değişiyor?
- (2) Ne zaman-nerede,
- (3) Ne kadar,
- (4) Ne biçim ve
- (5) Neden, ne için değişiyor?

Toplumsal değişmeyi derinlemesine incelemek bu tür mütevazı çalışmaların sınırını aşar. Ancak Bozkurt'un yaklaşımı ve varsayımıyla Doğu Batı toplumları arasındaki farklılıkları, toplumsal cinsiyet eşitliğini, Türk toplum yapısını, modernite'den feminizme kadar bir sorgulama ve muhakeme yaparak, alana küçük de olsa bir katkı yapabiliriz.

Mübeccel Kıray'ın toplumsal değişme açıklaması önemlidir. Onun toplumsal değişimi betimlemesini satır başlarıyla belirtilirse batıcı, yapısal-işlevselci ve amprik analizler yaptığı görülür. Türkiye'nin geleneksel üretim ilişkilerine dayalı toplum yapısından, onun deyimi ile

feodaliteden, modern, Batılı, endüstrileşmiş toplum yapısına, üretim ilişkilerine geçerken yaşadığı sorunların, bu geçiş sırasında kurumların dengesini sağlayan mekanizmaların neler olduğunun belirlenmesi, onun sosyoloji alanında gerçekleştirdiği araştırmaların temel problemini teşkil etmektedir.” (Kaçmazoğlu, 2017:386)

“Türk sosyoloji tarihinde, Türkiye'nin modernleşme, Batıcılığa yönünde doğrusal ve düzenli bir dönüşüm geçirdiği tezini savunan Kıray, değişimin, geçiş toplumunun sosyoloğu, ampirizmin temsilcisi olarak kabul görmüş ve tanınmıştır.” (Kızılçelik, 2014: 207). Toplumlar arasında var olan farklılıklar toplumların değişmez ve kendine has özelliklerinden değil, her toplumun değişimin farklı bir aşamasında bulunmasından kaynaklanmaktadır. (Kıray, 1999: 117) (Akt. Sert, 2020, 5-9).

Bir toplumda aile yapısı sosyal yapının bir göstergesi olmakta, sosyal ve ekonomik kalkınma ile aile müessesesi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Sanayileşme önemli bir sosyal olgu hatta meydana getirdiği sosyal, ekonomik ve kültürel değişmelerle bir süreç olduğuna göre, bu süreç içinde sanayileşmenin aile yapısına tesirlerinden bahsedilebileceği gibi, ailenin de kalkınma ve sanayileşme üzerindeki tesirleri ele alınabilir. (Bayer, 2013; 105).

Bu tesirler doğrudan veya dolaylı bir şekilde görülebilir. Kalkınmanın, bir zihniyet dünyası tarafının bulunduğu kabul edildiğine göre, bu zihniyet dünyasının en küçük birimi olan ailede müşahhaslaşan bu zihniyet dünyası kalkınmayı müspet veya menfi yönde etkilemektedir. Sosyologlar bu ilişkiyi Japon mucizesi kapsamı içinde Japon ailesi ile

Japon toplumunun sanayileşmesi arasında aramaktadırlar. (Erkal, 1993; 15) .

Geleneksel ailenin işlevleri, ailenin ekonomik işbirliği ve dayanışması, saygınlık, eğitim, koruyuculuk, eğlenme ve dinlenme, eşler ve ailenin diğer üyeleri arasında sevgi sağlama ve çocuk yapma ve çocukların sosyalleşmesi için gerekli ortam ve koşulların sağlanması şeklinde sınıflandırılabilir (Kongar, 1970). Türk ailesi ne tam olarak modernleşmiş ne de geleneksel aile özelliği göstermektedir. Aslında tam olarak bir taraftan çekirdek-geniş aile arasında; diğer taraftan Batı toplumları ile Doğu İslam toplumları arasında kalmıştır. (Bayer, 2013; 105)

Modernleşme süreci, artan küreselleşmeyle birlikte hız kazanmış ve demografik anlamda özellikle geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısında dünya genelinde ölüm ve doğurganlık hızlarında belirgin azalmaları beraberinde getirmiştir. ‘Demografik Dönüşüm’ olarak isimlendirilen bu süreç, yüksek doğurganlık ve yüksek ölüm oranlarının hüküm sürdüğü bir durumdan (geleneksel demografik rejim), doğumların bilinçli olarak kontrol edildiği ve ölüm oranlarının düşmüş olduğu yeni bir duruma (modern demografik rejim) geçiş şeklinde tarif edilmektedir.10 Aile, birey sayısı ve işlevleri ile geçmişten günümüze değişerek her dönemde yeni bir form ve işlev kazanmıştır. Zamanla niceliğindeki değişikliklere rağmen temelindeki erkek, kadın ve çocuklar bu yapının her şeklinde yer almıştır. Bu birlikteliğin bir yönü ile toplumsal yapının devamı için gerekli olmasından dolayı, ailede yaşanan çözümler veya yapı değişiklikleri kendini genel anlamda

toplumun değişiminde göstermiştir.11 Bu yönüyle ailenin toplumdaki gelişmeleri ve değişimleri yansıttığını söyleyebiliriz. (Bayer, 2013; 105)

Modernleşme sürecinde meydana gelen önemli gelişmelerden biri de kentleşme olgusudur. Kentleşme, dar anlamda, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasıdır. Kentleşme bir ülkenin teknolojik, ekonomik, sosyal ve siyasal yapısında meydana gelen değişmelerin sonucunda ortaya çıkar ve evrensel bir karakter taşır. Kent nüfusu bir yandan doğumların ölümlerden fazla olmasıyla, diğer yandan da iç göçlerle artar. Gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde doğurganlık eğilimleri genellikle azaldığı için, kentleşmenin, daha çok köyden kente akınlarla beslendiği söylenebilir. (Bayer, 2013; 105)

Kente göç eden insanlar alıştıkları yüz yüze, samimi ilişkileri formel ilişkilerle değiştirirken bir yandan da kent hayatına uyum çabasına girmektedirler. Kentlere gelen kitlelerin iş edinme konusundaki düş kırıklıklarına, bu kentlerdeki barınma, taşınma, eğlenme, eğitim ve sağlık, ısınma gibi ihtiyaçların karşılanmasındaki dar boğazlar da eklenince, büyük kentlerin çekiciliğini yitirmesi beklenirken, durum bunun tersi olmaktadır. (Bayer, 2013; 106)

Sanayileşme, modernleşme süreciyle birlikte bireylerin toplum ve aile içindeki rol ve statülerinde de değişmeler yaşanmıştır. Günümüzde kadın yalnız çocuk yetiştiren, evde oturan anne modelinden meslek kadınına dönüşmüştür. Erkeklerin üstünlüğü giderek azalmış, eşit fırsatlar gündeme gelmiştir. Ailede anne ve baba sorumlulukları paylaşmış ve bir eşitlik akımı başlamıştır. Çocuklar, baba ile daha çok

ilişki içine girmişlerdir. Kadın, evde ve dışarıda aktif çalışmasıyla “süper kadın” haline gelmiştir (Ev hanımı, anne, çalışan, kariyer yapan, kazanan kadın vb.).

Geleneksel aileden çekirdek aileye geçişle birlikte ailenin üye sayısında azalma, fonksiyonlarında ve yapısında da değişme olmuştur. Ancak bu durum, sanayileşme, modernleşme gibi gelişmelerle birlikte ailenin kazanmış olduğu yeni biçim, anlam ve işlevinin de değiştiğinin görülmesine engel değildir. Yani geleneksel aile tipinin hâkim olduğu toplumlarda erkek ve kadının statüsü ve rollerinde değişmeler olmuş; açık rol farklılaşmasının olduğu bir yapıdan, rollerin paylaşıldığı bir yapıya geçiş sürecinde erkek mutfakta ve çocukların bakımı konusunda eşine yardım eden; kadın ise ailenin gelir getiren bir üyesi olarak modern dönemin şartlarına uygun davranış biçimleri geliştirmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak aile içindeki hiyerarşik ilişkilerin yapısı da aynı oranda değişmiştir.

Aile bireyleri arasında bir eşitlikten söz edilir olmuş-aile reisi kavramının kalkması, eşler arasında mal paylaşımı uygulaması (Medeni Kanun, 2002) gibi gelişmelerle aile içinde alınan kararlarda kadının etkisi, konumu güçlenmiş; kadın hem aile içinde hem de toplumsal alanda daha etkin hale gelmiştir. (Bayer, 2013; 104). Çekirdek ailenin geniş aileden daha kırılgan olduğu, boşanmaların sürekli artmakta olduğu görülmektedir. Değişim sürecinin günümüzde gelmiş olduğu noktada çekirdek aile bir yana, “aile” kavramının kendisi bile tartışılır hale gelmiştir. (Aslantürk, Amman, 2001)

Anthony Giddens, ailenin değişim yönlerini şöyle özetlemektedir: “Geniş aileler ve diğer akraba grupları etkilerini kaybetmektedirler. Özgürce eşini seçmeye yönelik bir trend bulunmaktadır. Kadın hakları geniş bir biçimde benimsenmeye/ tanınmaya başlanmaktadır; evlilikte ve aile içinde karar vermede bu geçerli olmaktadır. Akraba evliliği azalmaktadır. Yüksek düzeydeki cinsel özgürlük kısıtlayıcı nitelikteki toplumlarda gelişmektedir. Çocuk haklarının genişletilmesi konusunda genel bir trend vardır” (Giddens, 2000: 143).

DOĞU VE BATI TOPLUMLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET FARKI

BATI TOPLUMLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET

Literatürde cinsiyet yani sex biyolojik yönüyle erkek ve kadın demektir. Erkek ve kadının özünden, yaratılıştan, fıtrattan kaynaklı temel özellikleridir. Biyolojik ve anatomik yapı bakımından İnsanoğlu, iki cinsiyete ayrılmıştır; Erkek ve kadın. Toplumsal Cinsiyet ise inançların, dinin, kültürün, geleneğin, örf ve âdetin, kurum ve kuruluşların, siyasetin, ticaretin, ilişkilerin, iletişimlerin, diyalogların hatta monologların ve özellikle aile yapısı ve ilişki düzenlerinin erkek ve kadın cinsiyetine yüklediği; “toplumsal olan cinsiyet anlayışıdır. (Yılmazçoban, 2020a; 2)

Dilde cins (gender) sözcüğü, biyolojik olarak doğumdan beri üstünde olan özellik değil, toplumun kültür, inanç ve değerlerinin erkeğe ve kadına sonradan kazandırdığı farklılıklar sistemi olarak anlaşılmaktadır. Cinsiyetlerin birbirine karşı ve birbirlerine göre oluşturduğu kategorileştirme sayesinde her bir cinsiyet kendini diğeri

üzerinden tanımlamaktadır (Scott, 2007, s. 3). Kültürün etkisiyle şekillenen toplum yapısının oluşturduğu “erkeklik” ve “kadınlık diğer taraftan da, yine karşı cinsin beklentileriyle kendilerini yeniden ve yeniden tanımlama ve ifade etme süreci içerisinde, yine kendilerine ait farklı roller göstererek, hayatın ve toplumun içerisinde yer almaktadırlar.

Biyolojinin değil ama toplumsal hayatın cinsiyetlere atfettiği anlam; “erkeklik” ve “kadınlık” rolleridir. Toplum yapısı içinde kendi cinsiyetine ait farklı rolleri benimseyen erkek ve kadınlar, ona göre biçimlenmiş olan öğrenilmişliklerle farklı davranış ve tutumlara sahip olarak sürekli kendilerine ait farklı roller içinde yaşarlar. Connel’de eserinde toplumsal cinsiyette, kadın ve erkek davranış şekillerinin birbirinden farklı rollerde olduğunu vurgulamaktadır (Connell, 2017, s. 85).

Bu öğrenilmiş roller beklentiler dışında, taklit etme, sürece dâhil olma, davranım, davranış ve tutumları öğrenerek, kendine ait kılarak, içselleştirme vb. süreçleri ve sosyal psikolojik mekanizmaları içine alarak, sürekli yeniden üretilerek ve yine yeni kuşaklara bu gibi süreçlerin ve mekanizmaların aktarılarak, toplum hayatı içerisinde refleks hareketlere de dönüşerek devam etmektedir.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet bakımından da birçok teorisyen, erkek-kadın eşitleyiciliği yönünden bakmaktadırlar. Hedefleri olumlu/ pozitif ayrımcılığı kullanarak, kadını erkeğe eşitlemektir. Hâlbuki biyolojinin veya sosyalin hiçbir somut gerçeklik dünyasında “eşitlik” bulunmamaktadır. Bu eşitleme çabaları, gerçekle olgularla hiçbir

ilişkisi olmayan, hayalci ve idealist çabalar olarak kalmaya mahkûmdur. Bunların insanlığın tarihi gelişiminde, toplumların inanç ve iman yaşantılarından yüzyılımızdaki gündelik, toplum ve aile yaşantısına kadar hiçbir karşılıkları da bulunmamaktadır. Erkek ve kadın biyolojik olarak da toplumsal cinsiyet bakımından eşit değildir. İki cinsiyet arasında eşitliğin sağlanması, kişisel, toplumsal ve yönetim normlarına aykırı ve biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve toplumsal norm ve kanunlarla çatışan doğala, tabiata, fitrata aykırı bir zihniyet ve kültür ürünüdür.

Toplumsal cinsiyet kavramı yakın geçmişte ortaya konulmuştur. Joan. W. Scott toplumsal cinsiyet kavramının, ilk olarak “cinsiyet kaynaklı ayrımcılık” görüşüyle, toplumsal önemini ortaya atan Amerikalı feministlerin bulduğu iddiasındadır. Natalie Davis 1975 yılında, kadın ve erkeklerin tarihiyle birbirlerinden ayrı kategorilerle incelenmesi gerekliliğinden bahseder. Bu şekilde cinsiyetlerin; biyolojik ve toplumsal cinsiyet (sex ve gender) ayrılmasını anlatır. Böylece değişik toplumlarda toplumsal cinsiyet rolleri ile cinsel sembolizmin ayırıcılığı olarak, toplumların çeşitli dönemleri incelenecektir (Scott, 2007, s. 4). (Akt. Yılmazçoban, 2020a; 3)

Cinsiyet olarak da toplumsal cinsiyet anlamında da, birçok teorisyen ve kuramcı erkek ve kadına birleştirici ve “bütünleştirici” değil “ayırıştırıcı” bakımdan değerlendirmektedirler. Ailede ve toplumda ayırıştırmak hedef, düşünce ve ideolojisi ailenin de toplumun da sırasıyla ayrışması, bencilleşmesi, ayrılıklarına, yozlaşması ve sonunda da dağılması süreçlerinin yaşanmasına sebep olmaktadır.

Günümüzde yaşanan aile ve toplum sorunları, devlet yönetimlerinin bu çerçevede içinde yer alan yanlış politika, siyaset ve stratejilerine dayanmaktadır. Bu gidişat, bütün Doğu ve Batı toplumlarının sonunda ya sıkı, yoğun, kapsamlı ilişkiler ağının zayıflayarak ailelerin yerine parçalanmış küçük ve mikro tek ebeveyni aile yapılarına dönüştürecek ya da aileden başlayarak toplumların tam olarak kapitalist üretim-tüketim zinciri içerisindeki kültürü, milliyeti, vatani, ülkesi parçalanmış ve dönüşmüş ucube toplumlara dönüşmesine zemin hazırlayacaktır.

Diğer taraftan yine birçok teorisyen ve araştırmacı toplumsal cinsiyete rekabetçi dinamikler bakımından bakmaktadırlar. Yukarıda sözü edilen eşitlikçi, ayrıştırımcılığa benzer şekilde rekabetçilik de, benzer türden olumsuzluklar barındırmaktadır. Aile yapıları rekabetçilikle bozulurken; Bütünleştiricilikle yeniden yeniden kurulacak ve güçlenecektir. Evet erkek ve kadın ve hatta çocuklar ile ailenin önceki kuşaktan yaşlılarının her biri ayrı birimlerdir ve kendine özgü farklı yapı taşlarıdır.

Toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili olarak başı çekenler feministler olmuştur. Feminist kuramcıların, toplumsal cinsiyet üzerine yaptıkları analizler; ataerkillik, karşıtlıklar, sınıf ayrımı üzerinden kültürel yapılar, erkek cinsi ve toplumsal yapılar ile mücadeleyle örülmüştür. Feministler ilk zamanlarda, feminizmi ataerkilliğin köklerini inceleyerek açıklamaya çalışmışlardır. Marksizm'in ortaya çıkmasıyla Marksist açıklamalarla feminizmin örtüştüğü görülür. (Akt. Yel, 2020)

Bireyin (veya kişinin) içinde yaşadığı toplumun özelliklerini bilmesi büyük önem taşır (Sözer, 1998: 42). Batılılar gibi yaşama özeni ve çabası kendi toplum özelliklerini tanımakla ilgilidir. Birbirinden çok farklı bu toplumların çocuğa, kadına, erkeğe, ilişkiye, iletişime, dine, geleneğe, moderne, cinsiyete, cinselliğe, eşitliğe, adalete kısacası bütün maddi ve manevi anlam ve değer dünyasının'da atfettikleri her şey birbirinden çok farklıdır. Nitekim "çocuğun değeri" adlı bir araştırmada (Kâğıtçıbası,1990;50-76) ferdin aşın Özerkliğinin ve fertçiliğin ön planda olduğu bazı Batılı toplumlarda aile ve çevre denetiminin çocuklarda sevilmedikleri şeklinde bir algılanmaya sebep olduğu belirtilmektedir.

Tarih boyunca ve günümüze kadar gündelik yaşantılarda Doğu ve İslam toplumları ile Batı ve Hristiyan toplumlar arasında aile, toplum ile bireyi önemli görmek bakımından, çok açık ve belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Doğu İslam toplumlarında aile ve toplum önde olarak bireye bağımsızlık, sıfat, sorumluluk ve yetki verilmeyerek daha güçsüz bırakılmıştır. Batı Hristiyan toplumlarındaysa bunun tersi olarak, bu sefer bireye bağımsızlık, sıfat, sorumluluk ve yetki çok fazla verilmiş; ancak aile ve toplum ise birey karşısında geride olarak görülmüştür. (Yılmazçoban, 2020a; 3)

Batı ve Doğu toplumlarının zihniyet ve kültür değişimi bakımından ortak noktada buluşması ve her birinin kendi aşırılıklarından arınması gerekmektedir. Doğu toplumları daha çok kişi kavramıyla temsil edilen bireyi daha bağımsız, hür, sıfat, yeki ve sorumluluklara sahip halde politikalar uygular iken Batı toplumları da aile ve toplumdan yana

bağımsız, hür, sıfat, yetki ve sorumluluklara yönelmeleri önemli bir gerçektir. (Yılmazçoban, 2020a; 3)

TÜRK TOPLUM YAPISINDA TOPLUMSAL CİNSİYET

Yukarıdaki bölümlerde Türk toplum yapısında toplumsal cinsiyet anlayışı açıklanarak ve karşılaştırmalar yapılarak incelenmiş bulunmaktadır. Bu bölümde sonuç ve değerlendirme sadedinde nitelik ve teori analizi tamamlanacaktır.

Günümüz toplumlarında yaşanmakta olan değişim süreci teknolojik ve ekonomik alanların yanı sıra sosyo-kültürel alanları da etkisi altına almaktadır. Sanayileşme, kentleşme ve modernleşmenin etkisiyle geleneksel rollerde yaşanan dönüşüm başta olmak üzere tüm sosyal değişimler aile kurumunu büyük ölçüde etkilemektedir (Dündar, 2012:39). Böylece aile hızlıca gelişen toplumsal değişimlerle birlikte yapısı, türü, işlevi, değerleri ve normları bakımından birçok değişikliğe uğramıştır. Modern değişimlerle ailenin içinde bulunduğu yapı ve anlayışlar yıkılarak yeni bir düzenle yeni bir aile yapı ve anlayışı oluşmaktadır. Böylece toplumdaki geleneksel geniş aile yapı, işlev ve zihniyet anlamında çözülerek yerini modern çekirdek aileye bırakmaktadır. Çekirdek aile geniş aileye kıyasla daha küçük, bağımsız, özgürlükçü, özerk ve kararların ortaklaşa verildiği bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. (Genç, Baki, 2016; 305)

Doğu toplumları içinde yer alan Doğu İslam ailesi olarak Türk ailesi Batı ailesinden çok geniş bir kapsam alanı ve ağına sahip durumdadır. Doğu İslam dairesi içinde yer alan Türk ailesi akrabalık bağları geniş,

ilişki yoğunluğu ve ilişki çeşitleri çok farklı, canlı ve hareketli olarak Batı ailesinden çok daha fazla işlev barındırmaktadır. Doğu ve Batı toplumuna göre işlev bakımından yapılacak tiplendirmeye; Doğu ailesi “Bütünlükçü/ Bütünleşmeci” Batı ailesiyse “Bireyci/ Atomik” aile isimleriyle tiplendirilebilir (Yılmazçoban, 2008: 43).

Modernleşme süreciyle aile, kadının eşitlik talepleri ekseninde yeniden rol dağılımının yapıldığı bir kurum olmuştur. Kadının erkekle eşit hakka sahip olma isteği ve modern kültürün kadını; toplum, siyaset ve kamusal alanda daha işlevsel kılması, yeniden rol dağılımı yapılmasına neden olmuştur. Ataerkil aile biçiminin önemini kaybetmeye başladığı modern dönemde kadın, sadece anne olarak değil, aynı zamanda çalışan, meslek sahibi olan, karar veren yani erkek ile arasındaki rol dağılım farklılığını en aza indiren bir eşitliğe sahiptir (Yıldırım, 2009: 155).

Rollerin eşitlik kaygısıyla yeniden oluşmasında, aile üyelerinin kadim rolleri de ciddi yaralar aldı. Aile kurumu içerisinde başat rollerden biri olan annelik rolü, bütün aile türlerinin en açık ve en fonksiyonel kabul ettikleri bir roldür. Ancak günümüz toplumlarında, çocuk sahibi olmayı istememenin kadınlar arasında hızla artması, çocukların bakımının kreş ve yuvalara verilmesi, eşcinsel evliliklerin artması, birlikte yaşama ve diğer beraberlik şekilleriyle düşünüldüğünde annelik rolü, aile içerisindeki fonksiyonunu tam olarak yerine getiremeyerek bir rol eksikliğinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Sezal, 2012, 173). (Akt. Can, 2013; 219).

Modernleşmeyle birlikte kadın için anlamı değişen bir diğer rol ise, ev hanımlığıdır. Ayrıca ev hanımlığı, günümüz toplumlarında kadın için aileye yönelik roller içerisinde en tartışmalı olanıdır. Bazılarına göre ev hanımlığı, kadın için küçültücü bir rol olarak değerlendirilmektedir. Buna karşı çıkanlar ise, ev hanımlığının tek başına olarak değil, kadının elde ettiği diğer kişilik rolleri de düşünülerek karar verilmesi gerektiğini savunur. Bu yaklaşıma göre diğer roller göz önünde tutularak düşünüldüğünde, ev hanımlığının olumlu ya da olumsuz olduğu açığa çıkacaktır (Sezal, 2012: 173). (Akt. Can, 2013; 219)

Zihniyet yapısının değişmesiyle kendi tarlasında çalışan kadınlar, eskiden imece usulü diğergam kültürün karşılıksızlık içeren yardımlaşmacı, dayanışmacı olmaktan dolayı diğer köylerin ve köylülerin tarlasında çalışırken; şimdi aynı çalışmayı bu sefer, karşılık gözeterek çıkar için yapsa da, aynı üretim dağılımında yer almaktadır. Türk kadını ve erkeği temeldeki duygusallığını zamanın çıkarıcılığı ve tutku dolu ihtirasları emreden hâkim yapısına rağmen karşılıksız şekilde sevgi duygusuyla birbirine vererek hala sevdalanabilmektedir.

Türkiye’de toplum yapısı ile devlet politikaları arasında birçok çelişki bulunmaktadır. Türkiye’de izlenen refah rejiminin erkeğin evi geçindiren rolüne dayalı ataerkil aile odaklı bir rejime dayanması ve kadınların istihdamdan dışı kalmaları kadınları yoksulluk riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır (Sallan Gül, 2013: 120). Devlet politikalarında görülen ataerkil düzenleme ve uygulamalar, toplumun aile

yaşantılarından ve kadim geleneğin zihniyet ve kùltür yapısından kaynaklanmamaktadır.

Kadın ve erkek cinsiyet rolleri, toplumsallaşma süreci içinde doğuştan gelen bir durumdur. Adı geçen roller, kadına ve erkeğe toplum tarafından öğretilmektedir (Henslin, 2003: 289). Kadın ve erkek; kişisel özellikleri, fizyolojik görünùmleri, duygu ve düşünce yapıları birbirlerinden farklı olan cinslerdir. Bu durum, onların biyolojik cinsiyetlerinin farklılıklarının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Pasiflik, tevazu, uysallık gibi değerlerle kadınıla özdeşleştirilirken; cesaret, şiddet, güç denildiğinde de erkek figürü akla gelmektedir (Oglesby ve Hill, 1993: 720). (Akt. alışır, Kılıçaslan 2017; 126)

Toplumsal cinsiyet kavramı, toplum içinde kadınlarla erkeklerin konumlarının; biyolojik farklılıklarının bir uzantısı olarak değil, toplumsal ve kùltürel olarak belirlenen bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Kadın ve erkek olma durumu, toplumun onlar için biçtiği roller, beklentiler ve sorumluluklara göre anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda kadın, toplum tarafından pasif hale getirilirken, kaynaklara ve fırsatlara erişim anlamında da sıkıntılı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. (Akt. alışır, Kılıçaslan 2017; 127). Ancak bu tür karmaşık etkileri, kadın ve erkek aile içinde toplumsal cinsiyet eşitliği gibi ayrıştırmacı, cinsiyetçi postmodern araçlarla değil madde ve mana uyumu sunan, toplumsal bütünlükçü zihniyet, davranış ve tutumlar ile denge haline kavuşturmalıdır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği “kadın erkek biyolojik olarak eşittir” olarak anlamak (Tarhan; 2020) yukarıda zikredildiği gibi biyolojik, psikolojik, sosyolojik gerçeklere, kanunlara ve olgulara tamamen aykırıdır. İki cinsiyette genler, vücut kodlamaları, özellikleri bakımından biyolojik eşitsizlik ve farklardan başlayarak, psikolojik temel duygu durum özellikleriyle ve erkeğin eril kadının dişil beyin yapısı özellikleri bakımından da çok önemli farklılıklar taşımaktadırlar.

Kadın beyni dişildir, üstün tarafı şefkat kahramanı olmasıdır, empati yönünden erkekten üstündür, duygusal okuryazarlığı daha yüksektir, korkuya direnci azdır, bu nedenle anneliği daha iyi yapar, çocuğunu daha iyi korur, konuşma becerisi gelişmiştir bunun için çocuğu daha iyi büyütür. Estetik algıları üstündür çünkü sosyal çeşitliliği kadın beynine borçluyuz. Müzik, san’at, resim yetenekleri daha öndedir. Sonuçtan çok süreci düşünür. Üzüntüsünü doğrudan ağlayarak daha kolay ifade eder. Aşk denildiğinde romantizmi görür(Tarhan; 2020).

Evlilik öncesi batı ilişki biçimi flört çıkmak tabiriyle toplumda yaygınlaşmaktadır. Ailelerin kurulmasından sonra da farklı ilişki biçimlerine göre evlilik adaylarının benlik ve kimlikleri farklılaşmaktadır. Evlilik sonrası aile yapılarını kavramlaştıracak olursak, Görücü Usulü Aile ve Flört Tarzı Aile olarak ayırmayıp adlandırabiliriz. Olumsuz etki bir taraftan zihniyet dünyasına diğer taraftan da iletişim, ilişki, tutum, davranış ve davranımlara kadar varan sonunda ise aile yapılarının değişmesine sebep olan köklü çelişki ve tutarsızlıklar göstermektedir.

Devlet politikaları ataerkil, eril, cinsiyetçilikten uzak olarak yapılanmasının yanında kadınların dulluk maaşı, asgari hayat şartlarını ve ortalama refah düzeyini sağlayacak bir maaş seviyesinde olmalıdır. Yine toplumda görülen durum kocası öldükten sonra çocuklara bakma ve sahip çıkma görevi dul maaşı araştırmasında da görüldüğü gibi yaşlanmış olan kadının yani annenin görevidir. Eğer evlilikle birlikte kadının evlilik maaşı alması hakkı verilirse, kocanın ölümü halinde bu maaşın devam etmesi sağlanabilir. Böylece aile merkezli olarak kadının istihdamıyla birlikte kadının ailedeki değersizleştirilmesinin ve şiddetin son bulması mümkün olacaktır.

Yukarıdan beridir belirtilen durum, Türk toplumun öncelikle kadim geleneğinden beri gelen zihniyet ve kültür yapısına sonra da günümüzde yaşayan ailenin değerler ve ilişkiler sistemi, ahlak, namus, iffet anlayışına uygun Bütünleşmeci aile ve toplum yapısına uygun yönetmelik, kanunlar ve uygulamalarla, devlet kurumlarıyla toplum yapısının barışması gerekmektedir. Yine yukarıda açıklandığı gibi Batının kendi toplumuna sağlık ve huzur vermemiş ataerkillik, ayrımcılık, acımasız rekabet, atomik derecede bireycilik, bireyselleşme üreterek, insani değerlerden gittikçe uzaklaşmaya devam eden modernizm, feminizm, toplumsal cinsiyetsizlik ve kapitalizm sistemleri ve uygulamaları terkedilmelidir.

İncelemenin sonunda Türk toplum yapısına uygun bazı teklif ve öneriler özet olarak ve maddeler halinde şöyle sıralanabilir:

Batılı teorisyen ve kuramcılar tarafından kendi toplum yapılarına uygun geliştirme amacıyla sistematize edilmiş olan modernizm, postmodernizm, feminizm, liberalizm ile ilgili teorik ve uygulamalı unsurların etkisinin azaltılmasına yönelik strateji ve siyasetler, Hükümet ve Devlet politikaları haline getirilmelidir.

Özel ve resmi kurumlarda, sosyal hayatı düzenleyen yönetmelik, kanun ve düzenlemelerde, aile, evlilik, ticari işletmeler ve bütün ilgili teori ve uygulamalarda değişiklikler yapılarak bunların, Türk toplum yapısına uygunluğu sağlanmalıdır.

Cinsiyet ayrımcılığına ve ailelerin çözülmesine neden olan İstanbul Sözleşmesi kaldırılarak ona dayalı olarak yasalaşan 6284 sayılı kanun yeniden düzenlenerek ailenin korunması amacına hizmet etmelidir.

İsviçre'den alınmış olan Medeni Kanun ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenerek toplumsal yapıya ait bir kanun haline getirilmelidir.

Kadının haklar, hukuk önünde, iş fırsatı, işletme kurmasında fırsat eşitliği bakımından korunması ve güvenliği önemlidir. Buna örnek olarak Evli Kadınlara Evlilik Maaşı bağlanarak, aileyi ve kadını merkeze alan aile işletmeleri yoğun biçimde kurularak hem özel hem de resmi kurumlar, teşvik sistemiyle kadının aile işletmelerinde çalışması sağlanmalıdır.

Kadına yönelik cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddet gibi açıklama ve bakış tarzları terk edilerek erkek ve kadının yasalar önündeki fırsatlar yönünden eşit olmalarına yönelik bütünlükçü siyaset ve stratejinin sürekli yenilenecek, tatbik edilmesi sağlanmalıdır.

Modernist Toplumsal Değişmeyle Birlikte Türk Aile ve Toplum Yapısına Dair Örnek Sosyolojik Analizler:

Aşağıda önemli Sosyolog, yazar ve edebiyatçıların Türk toplumu ve kültürü ile ilgili tahlil ve analizlerini incelemek, toplumsal cinsiyet, feminizm ve modernizmin toplum ve aile yapımıza olumsuz etkisini değerlendirmek için faydalı olacaktır. Bu tür batı sistematik, kuramlar, uygulama ve ideolojiler; İnsan, aile ve toplum yapımızı değiştirme işlevine, en temeldeki duygu dünyası ve zihniyetleri etkilemekle başlamaktadır.

Sosyolog Cemil Meriç Bu Ülke isimli eserinde romancı Miller'in gözlemleri üzerinden, hem Türk gencinin toplumsal değişme yönünü hem de zihniyet ve kültür yapısını tahlil eder: “Yunanistan’a giderken, vapurda iki gençle tanışıyor Miller. Yunanlı talebeyi çok beğeniyor. Dünyadan kaybolduğunu sandığı insanca duygulara kavuşmak sevindiriyor romancıyı ve Yunanistan’ı görmeden âşık oluyor Yunanlılara. Türk talebeye gelince “Hiç hoşlanmadım ondan diyor, en kötü taraflarıyla Amerikan kafası. Hayat yokmuş Türkiye’de. Ne zaman olacak? diye sordum. Ne zaman biz de Amerika gibi, Almanya gibi olursak, dedi. Hayatı hayat yapan madde idi, ona göre” (Akt. Meriç, 2002: 154)

“İslâm medeniyetine mensup cemaatlerin her gün mahv ve münkariz (bitip tükenmek) olduklarını görüyoruz. Japonya gibi Avrupalılaştan milletler ise günden güne ilerliyor. Seylâp gibi akıp gelen ve karşısında kendi nev’inden bir mânia bulamayan Avrupa medeniyetinin üstünlüğünü kabul etmeyen yok, fakat bir noktada aldananlarımız var: bu üstünlük yalnız Avrupa medeniyetinin yalnız bazı unsurlarına, meselâ ulûm ve funûna münhasır değildir. Her medeniyet zümresi, bölünmez bir bütündür. Parçalanamaz, süzgeçten geçirilemez. Üstün olan onun bütünüdür. Ayrı ayrı falan veya filan kısmı değildir... Medeniyeti, idare-i maslahat usulüne tâbi tutmak isteyerek, kadir ve kahhar (kahreden bir kuvvet) bir kuvveti, pazar mantığı ile idare etmeye kalktık. Yüz seneden beri, çabalayıp müspet bir neticeye vasil olamayışımızın sebebi hep budur...” (Mezkit, Mesut, 2020)

Kenan Gürsoy, bu husus ile alakalı şunları ifade ediyor: “Batılılaşmak, Türk semalarında, uygarlık ya da düşünce semalarında neyi vurgulamaktadır? Fakat ben bunu kültürel alanda nerede okuyalım diye soracak olursanız; iki yerde mümkündür? Bir tanesi musikidir. Türk musikisi, kendimize has bir üslup dile getirmektedir. Kendimize has bir üslubun içinde konuşmaktadır. Bu diğerlerine nazaran, diğer kültür unsurlarına nazaran daha da önemlidir. Çünkü ses doğu kültüründe, özellikle bizde büyük önem taşır. Eğitimde, tefekkürde bunun önemli bir rolü vardır. Türk musikisi kendi üslubu, kendi tavrı, kendi gerekleri bakımından adeta yasaklanmıştır.

Bunu nazarı dikkate almak mecburiyetindeyiz. Belki de başlangıçta mazereti olan bir tedbirle dilin üzerine gidilerek dil, hafızasından koparılmaya çalışılmıştır. Bunun diğer kültür öğeleri gibi dil de bir *génération spontanée* ile oluşmaz. Nereden geldiği belli olmayan bir biçimde, birdenbire, 'ben bu dili icat ettim 'diyerek bir dil icat edemezsiniz. Tıpkı diğer kültür unsurları gibi dil yaşar, bir hayatıyeti, kendine has bir genetik yapısı vardır. Dilde kelimeler ölebilir. Yeni kelimeler doğabilir. Dilde siz, dışarıdan gelen bir kavramı karşılayabilmek için yeni açılımlar yapabilirsiniz.

Hatta dildeki yabancı unsurları dışarıya çıkartmak için mücadele edebildiniz. Farklı dillerin yoğun olarak entelektüel hayatımızda, tefekkürde, felsefede, okulda kullanıldığı dönemlerde buna karşı mücadele edebilirsiniz. Farsça'nın edebiyatımızdaki, Arapça'nın medreselerdeki etkisiyle mücadele edebilirsiniz. Hatta Arapça ve Farsça terkiplerin dilde fazla kullanımından doğan problemlerle mücadele edebilirsiniz. Fakat bir dilin kendisinden oluşturduğu ana yapıyı, iskeleti ve kelimeleri atamazsınız. İskelete belki dokunulmamıştır. Ama yılların tefekkürü, felsefesi, sanat anlayışı ve şiiri olarak ortaya çıkan dil, farklı dil kaynaklarından diye kelimeler tasfiye edilmiştir. Bu bir problemdir. (Gürsoy,2003: 58-59).

Mezkit ise aydınlanmacı pozitivist aklı tenkit etmekte ve sahih geleneğin bileşkesiyle ulaşılabilecek muhafazakâr bir toplumsal değişmeyi teklif etmektedir. "Muhafazakâr Rüzgârgülü gibi şekilden şekle giren Modernleşme ile Modernizm arasındaki medcezir, Türk milletinin en büyük çıkmazlarından birini oluşturmaktadır. Zira iki yüz yıldır devam

eden Batılılaşma maceramız, hep Modernizm eksenli olmuş; istikbalimizi belirli medeniyetlerin(!) bakış açısına göre yönlendirmişiz. Beşeriyetin ortak malı olan insan hak ve hürriyetleri başta olmak üzere, iktisaden güçlü bir cemiyetin kapısını aralayacak her türlü teşebbüsten âri bir yol izlemişiz. Batı mahreçli aydınlanmacı pozitivist aklın rehberliği, bizim toplumumuza cebren kendi hayat tarzlarını şırınga etmeleri neticesinde, ortalıkta sersem gibi dolaşan insanlar güruhunun teşekkülüne zemin hazırlamıştır.

Sosyolog, Nilüfer Göle, gazeteye verdiği bir mülakatında toplumsal değişme içindeki Batının ve Doğunun modernizme farklı bakışını analiz etmektedir. "Modernlik Türkiye’de Batı medeniyeti değerleriyle özdeş tutuldu. Sadece batılılar modern değil. Batı coğrafyasının dışındaki çağdaş ve modern olguları nasıl isimlendireceğiz? Müslümanlık modernizmin karşıtı değil. Ama modern hayatın bazı unsurlarını eleştiriyor. 'Ben kendi değerimle modern olmak istiyorum' diyor. Modernlik zaten filtresiz olmaz. Batılı olmayan toplumlar, modern dediğimiz olguları yaşarken, nasıl bir filtreden geçiriyor, nasıl yorumluyor, bu değerleri kendisine nasıl mal ediyor? Bu husus önemlidir. (Göle,2003)

Burada, edebiyatçı Ahmet Muhip Dıranas’ın şu görüşlerine katılmamak mümkün değildir. "Bayramlarımızın güzel âdetlerinden biri bütün bütün yok olup gitmek üzere. Bayramlarda, eskiden, bir el öpme âdeti vardı. Bu bir yandan; küçüğün büyüğe en zarif şekilde saygısını gösteren bir sosyal terbiye tezahürü olmakla beraber, biraz da bayramın

kendisi gibi bir şeydi. Geçmiş bayramlarda genç buselerle nurlanmış ihtiyar eller, şimdi, el öpmeyi bilmeyen çocuk ve taze dudakları karşısında mahzun, iki yana sarkıyor.

Edeplerini ve geleneklerini kaybetmiş bir bayramın ne bayramlığı kalır? Garplılaşıma, yenileşme cereyanı içinde kaybettiğimiz böyle nice güzel törelerimiz var. Yazık oluyor”. (Dıranas, 2003: 344). (Akt. Mezkit, Mesut, 17-31 Ağustos 2020). Doğu İslam Kültür ve medeniyetine ait olan Türk toplumu, eskiden beri süregelen batının hâkim olan modernizm ve günümüzdeki postmodernizm kuram ve ideolojilerinden etkilenmemeyi öğrenmelidir. Batının bu sistemlerine safdillikle bakarak, tedbir almamak iki asırdır süren olumsuz toplumsal değişme olgusunu devam ettirecektir.

KAYNAKÇA

- ABAY, Ali Rıza, Atila Demir, Sevim, (2014), “Belli Parametrelere Göre Kuşaklararası Sosyal Değişme (Aile Değerleri Üzerine Bir Karşılaştırma), Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt: 9, Sayı:1, Yıl:2014, S. 125- 151.
- ASLANTÜRK, Zeki, Amman Tayfun, Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2001).
- AZMAN, A. (2001). “Tarihselciliğe Karşı Ampirizm ve Mübaccel B. Kıray”, Doğu Batı, Sayı: 16., İstanbul.
- BASGM, Aile Yapısı Araştırması 2006, Ed. M. Turgut, (Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- BAUMAN, Bireyselleşmiş Toplum, çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yay., İstanbul: 2011.
- BAUMAN, Zygmunt, Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var Mı?, çev. Funda Çoban-İnci Kantarcı, De ki Basım Yay., Ankara: 2010.
- BAYER, Ali, (2013), “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013/2, Cilt 4, Sayı:8, 101-129, Şırnak.
- BULAÇ, Ali, Postmodern Kaosta Kible Arayışı, İnkilap Yay., İstanbul: 2012.
- CAN, İslam, (2013), “Tarih, Toplum ve Kültür Bağlamında Aile ve Kadın”, Sistematik Aile Sosyolojisi, Editör: Mustafa Aydın, Çizgi Yayınları, Konya.
- ÇAHA, Ömer, (1996), Sivil Kadın, Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın, Ç. Ertan Özensel, Vadi Yayınları, Ankara.
- ÇALIŞIR, Gülsüm, ÇAKMAK KILIÇASLAN, Emine (2017), Aydın İktisat Fakültesi Dergisi Cilt.2 Sayı.1, Aydın.
- DIRANAS, A.Muhip, Toplu Yazılar, YKY, İstanbul, 2003.
- DÜNDAR, Z.Ö. (2012). Değişen ve Değişmeyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri, Ed. Nurşen ADAK. (Ed.). Değişen Toplumda Değişen Aile. Ankara: Desen ofset, 39-63
- ERKAL Mustafa, (1993), Türk Aile Yapısı ve Bazı Meseleler, İ. Ü. İktisat Fakültesi Dergisi, İstanbul.
- ERKAN, Rüstem, (2004), Kentleşme ve Sosyal Değişme, Bilim adamı Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- FEATHERSTONE, Mike. Postmodernizm ve Tüketim Kültürü, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yay., İstanbul: 1996, ss. 21, 22; Steven Best-Douglas

Kellner, Postmodern Teori Eleştirel Soruşturmalar, ç. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yay., İstanbul: 2011.

GENÇ, Yusuf, VELİ BAKİ, Seda, (2016), Eşler Arası Çatışmaya Neden Olan Faktörler, Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 12/21, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12098> ISSN: 1308-2140, Ankara.

GİDDENS, Anthony, (2000), Sosyoloji, (Ç. Cemal Güzel), Ayraç Yayınları, Ankara.

GÖLE, Nilüfer, 1998, Modern Mahrem, Metis Yayınları, İstanbul.

GÖLE, Nilüfer, Dünden Bugüne Tercüman Gazetesi, 09.08.2003

GÜRSOY, Kenan, Le Monde Diplomatique, İstanbul,15 Temmuz-15 Eylül,2003

GÜVENÇ, Bozkurt, (1976), Sosyal ve kültürel değişme, ISBN 9755201386, 9789755201382, Ed. Gündoğan, S. 280. İstanbul. Erişim Adresi: https://books.google.com.tr/books?id=oyOBDwAAQBAJ&dq=toplumsal+de+C4%9Fi%C5%9Fme+tan%C4%B1m+ve+kuramlar%C4%B1&lr=&hl=tr&source=gbs_navlinks_s

İLLİCH, Ivan Şenlikli Toplum, çev. Ahmet Kot, Ayrıntı Yay., İstanbul: 2011.

KAPIZ ÖZEN, Serap (2002), İş-Aile Yaşamı Dengesi ve Dengeye Yönelik Yeni Bir Yaklaşım: Sınır Teorisi, Dokuz Eylül Üniversitesi S.B.E. Dergisi, C. 4/3, 2002, s. 323, İzmir.

KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, (2015), Türkiye'de Sosyolojinin 100 Yıllık Birikimi Üzerine Bazı Tespitler, Sosyolojik Çalışmalar Dergisi / Sosyoloji Konferansları. 2015, Sayı 52, s29-55. 27p., İstanbul.

KAÇMAZOĞLU, H.B. (2017). “Mübeccel Belik Kıray’ın Sosyolojik Görüşleri Üzerine” Sosyoloji Konferansları: No: 155, 385-412. İstanbul.

KÂĞITÇIBASI, Ç, 1990, İnsan. Aile Kültür, İstanbul.

KIZILÇELİK, S. (2014). Sosyolojinin Neliği: Nilgün Çelebi ile Sosyoloji Sözcüğünün Soykütüğüne Uzanmak, Ankara: Anı Yayıncılık. 10.18368/iusoskon.328265.

KIRAY, M. B. (1999). Değişen Toplum Yapısı, İstanbul: Bağlam Yayınları.

KONGAR, E. (2016). “Mübeccel Belik Kıray”, Türk Toplum Bilimcileri 1, İstanbul: Remzi Kitabevi.

MARSHALL, Gordon, (1999), Sosyoloji Sözlüğü, (Ç. Osman Akınhay, D. Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

MERİÇ, Cemil, 2002, Bu Ülke, İletişim Yayınları İstanbul.

- MURPHY, 2007, Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri, ss. 141-160., İstanbul.
- SAYIL, I. (1994), Ruh Sağlığı Sorunu Olarak Şiddet, Kriz Dergisi, S.2, s.273
- MEZKİT, Mesut, 2020, Ses Gazetesi, Erişim Adresi: (<https://www.sesgazetesi.com.tr/makale/5144016/mesut-mezkit/turk-modernlesmesi-2>)
- PUSTU, Yusuf, (2007), Osmanlı-Türk Devlet Geleneğinde Modernleştirici Unsur Olarak Bürokratik Elitler, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 9 / 2, 197 – 214. Ankara.
- SALLAN GÜL, Songül (2013), “The Role of the State in Protecting Women Against Domestic Violence And Womens in Turkey”, Womens Studies International Forum 38, s. 107-116.
- SERT, Ayşe, (2020), Mübeccel Belik Kıray: Toplumsal Yapı Ve Değişme, Er. Ad: academia.edu
- SUNAR, Lütfi, (2015), “Toplumsal Değişimi Açıklamak: Temel Kavram ve Kuramlar”, Türkiye’de Toplumsal Değişim, Derleyen: L. Sunar, Nobel Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- SUNGUR, Erol. (2014), Postmodern Tüketim Kültürü ve Değişen Müslüman Kimliği, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5/ 131-165. Rize.
- TAN, Mine, (1981), Toplumbilimine Giriş: Temel Kavramlar, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- TEZCAN, Mahmut, (1998), Toplumsal Değişme ve Eğitim, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- THOMAS Helen vd., “Modernlik/Postmodernlik”, ç. Mehmet Süheyl Ünal, Temel Sosyolojik Dikotomiler, ed. Chris Jencks, ç. ed. İhsan Çapcıoğlu, Birleşik Yay., Ankara: 2012.
- WİNTER, T. J. , Postmodern. Dünyada Kibleyi Bulmak, çev. Ömer Baldık Muhammed Şeviker, Timaş Yay., İstanbul: 2006.
- YILDIRIM, Ergün, (2011), “Toplumsal Değişme Sürecinde Aile”, Aile Sosyolojisi, Derleyen: Kadir Canatan- Ergün Yıldırım, Açılım Yayınları, İstanbul.
- YEL, Halime, (2020), Toplumsal Cinsiyet Rollerindeki Eşitsizlik Bağlamında Nuri Bilge Ceylan Sinemasında Kadının Konumu. Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman.
- YILDIRIM, Ergun (2009), “Toplumsal Değişme Sürecinde Aile”, Aile Sosyolojisi, ed. K. Canatan & E. Yıldırım, İstanbul: Açılım Kitap. TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması, TÜİK Yayınları, Ankara, 2011.

- YILMAZÇOBAN, A. Muhsin, (2016). “Türk Aile Yapısında Evlilik Öncesi Süreç Etkisi Görücü ve Flört Tipi Yapılanma/ Marriage Before Effect of Processin Turkish Family Structure Conventional Type and Restructuring Flirt”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Hayati Akyol Armağani), Volume 11/2Winter 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9486>, p. 1317-1340.
- YILMAZÇOBAN, , A. Muhsin, (2020a). “Toplumsal Cinsiyet Ve Feminizmde Doğu Ve Batı Toplumlarında Zihniyet Ve Kültür Farkı/ Mindset And Culture Difference In Eastern And Western Societies In Gender And Feminism”, *International Journal of Disaster Recovery and Business Continuity*, , ISSN: 2005-4289 (Print), ISSN: 2207-8363 (Online)Volume 11/ 2 Winter 2020, Australia, <http://serisc.org/journals/index.php/IJDRBC/article/view/31296>, Science & Engineering Research Support soCiety, p. 189-202.
- YILMAZÇOBAN, A. Muhsin, (2020b), Kadının Ev Merkezli Yapılanmasıyla İstihdamının Planlanması ve Evlilikle Başlayan “Evlilik Maaşı” Uygulaması, Akademisyen Yayınevi,
- YILMAZÇOBAN, A. Muhsin, (2008), Flört ve Görücü Evliliklerinde Psikososyal Özelliklerin Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008, Sakarya.

ISBN: 978-625-7139-80-9
